

۱۷۱

٥٠



175

151



75

—

51. 1

9

۱۳-۸۵۸۸۴

936

خطی . ق



|| | ||

|||||

|| | ||

Handwritten signature or name in Persian script, possibly 'مکتوب' (Maktoob).

|||||

Handwritten marks resembling stylized 'A' or 'V' characters.

V V V

^ ^ ^

Handwritten text in Persian script, likely a dedication or preface, mentioning the author's name and the purpose of the work.

Handwritten text in Persian script, continuing the dedication or preface.



Handwritten text in Persian script, possibly a note or a continuation of the preface.

Handwritten text in Persian script, likely a list of names or titles.

Handwritten text in Persian script, mentioning the year 1334 and the name of the library.



Handwritten text in Persian script, possibly a list of names or titles.





بسم الله الرحمن الرحيم و بقرنی و علیہ السلام
 فاتحه خطاب ره باب و خاتمه مقال در همه حال سپاس و ستایش حکیم الهی را
 که در جرات ارتفاع اقباب عزت و کبریا پیش بیاورد و اسطرلاب عقول و نیایش
 حواس روشن نکرد و میان کتب و قوایس لاری و انتهایش بر وسیله احوال
 افکار و آراء و مذاهب احاطه و احصا بنظر نشود درینا و در وجهی و استنرات
 و الاض و هوای غیر از حکیم و صلوة صلوات ثانیات عده العظمی فی السموات ثار
 روضه منورانه از اعظم در وسط السما آجلالت و سعادت و برکت الهی است
 و الیز کواری و عزت نامدار او که کواکب فلک اهدا و در داری برج اصطفی الله
 صلوات الله و سلامه علیه و علیهم اجمعین الی یوم الدین **انا بعد** فبقول المغیر
 الی رب الهادی علی بن محمد البرجدی شرح الله صدره و اتم علی ما انت
 مدبره که چون این بیضاغت در اقتضای لطایف علوم و معارف که احوال را
 الی بر صفا صحایف روزگار که انشعاق و نصف آنها است بقوت مساعدت
 وقت شرمع و نمود سیماعلم و شریفه را بنویس که کتب جمیع ارایشی را بتحصیل عقد
 و قواعد احتیاج تمام است و ارباب طبع سلیم و اصحاب ذهن مستقیم را با آقا
 مرسله اجتهاد در کتابست و عقاب و ذلیلان اهتمام با کلام بصدر و نیت
 و خلوص طریقت که به نگاه عنان جبهه و کوشش بجانب استحضار او معطوف
 گردانید و از کتب و جمیع کتب که بر او فاضل حفظ و افر و قسط و فی حفظ
 و غیره که در فضل الله و توبه من دیشا و چون به هدایت ربانی و
 عنایت جبرائیل سبحانی و عیالعه کتابت است باین معرفت اعمال است
 که تفرقه کمال سلطان الحکما المتأهلین مکل علوم اولین و آخرین
 عزت اسرار حکم و الکمال و مطلع انوار الیاس و السعادات خواجه الطریق

نیاید

و الحقيقة و الی محمد الطوسی طیب الله سنده است شرف و توفیق
 لا محاله ان کبر جمله نشین فکر را چو عری یافت کفر و وسایل علی نایاب
 ارباب معنی و لهذا ان نسخه بدیع انار همه عنان و لعل صبا و شمال و غطر شا
 مجامع هر دیار گشته و هم رکاب میل انوار خورشید در افق اقالیم جهان
 کالمنع و وسط السما شایع و مستفیض شده و چون حضرت مولف در تحریر
 آن سخنان دلیلی بر نوعی انتصار بر نموده و بر شرف و ولایات مسائل انصاف
 نموده که هیچ عاقل این فقیه خطری نمی داند که حجت تقی عبارات و توضیحات را
 هم در این فارسی خارجی ترتیب نماید که قریب و بعد از این بدین صایب است
 که بدینا دست و پا بر زبان در زبان بیاید تا خیر و بی غرضی این فقیر
 مفتوح جی داشت تا اشارتی بعضی از مضامین را در بیان احوال او و احوال
 بی خود باضا آن عمره از فراز یافت با القوم جمیع متوجه گردانید و
 مقاصد آن کتاب را بر اعلی سبیل تحقیق و التفصیل عباراتی که خاطر فائز آن
 املای وقت با آرا آن ساعت می نمود تصویر و تحریر کرد و در اغلب انجا
 از الفاظ اصطلاحی آنچه احتیاج به شرح و بیان می یافت و پیش از شروع در
 مقصود بتعریف و تفسیر و اشتغال نمود و از سایر قواعد و مباحث تغلیط
 در هر محلی مناسب مقام دیدار اصول و قواعد اصیل مضاف و منضم گردانید
 و از مباحث هجده که در این کتاب طبعی در این موضوعی داشت بیاورد و از این
 اتمام اهتمام بر افراشت و چون بعضی از اصول و قواعد و فروع فضا که در
 تعلیق شرح و خراشی بر قواعد آن کتاب تصدیق قامت بر این هجده
 شده اند اینجا از غایتان قاعد متقاعد گشته چاه اتمام این
 از فقر در جمیع احوال تحریر گشته طریق تقیم و تکمیل آن است مکرر داشت

نویسد

نیز

و از ضرورت و لزوم وقت هیچ دقیقه فرو نگذشت را با یکدیگر ارباب دانش و
 است و امید تمام باشفاق اصحاب بنسب صادق و موجود صدیق این جمیع
 تالیف که در مجز و تصور مصنف است و بقل استعداد درین باب
 مصنف در میان نه بدید آنچه بهر و نیسان که از لوازم ذاتی دانش
 است از صوب صواب اخذ یافته باشد بر مقتضای غرض و غرض و اصل
 فاجره علی الله در تبصیر آن گویند و لا بدیل اغراض و غرض و غرض و غرض
 در مقصود مقدم شد بر تعریف بعضی الفاظ مصطلحه که در مباحث
 ابواب کریدان احتیاج افتاد از ذکر کرده می شود و ما التوفیق الی
 بالله علیه توکل و الیه المصیر نعم المولی و نعم النصیر **مقدمه** هر چیزی
 که قابل اشارت حتی بود که قابل انقسام نباشد مطلقا از نقطه خوانند
 و اگر بالذات قابل انقسام باشد و در یک جهت که طول است تقسیم شود
 از خط گویند و اگر در جهت که طول و عرض است تقسیم شود و پس از
 سطح و بیض گویند و اگر در هر سه جهت که طول و عرض و عمق است تقسیم
 شود از جسم تعلیمی گویند و نهایت جسم بالذات سطح باشد لا محاله و
 خط تا همی الوضیع نقطه باشد و نهایت سطح تا همی الوضیع بالذات خط
 باشد با نقطه خط مستقیم خطی که طرفانی سائر مایل خود باشد از آن
 خط چون در امتداد شش تمام بر واقع شود با آنکه چون انطباق نقطه
 از خروجی از اجزا با و بر و نقطه از خروجی دیگر فرض کند مابین نقطتین
 هر یک جزو بر یا بین نقطتین آن جزو دیگر مطبق شود بر وضع که مغز
 شود سطح مستوی سطحی که در جهات طول و عرض بر آن خطوط
 مستقیمه خارج توان کرد یا آنکه هر دو نقطه کبر و مفروض شود وصل

معرفت

پوشند

توان کرد میان آن دو نقطه خط مستقیم که در آن سطح باشد و خط مستقیم
 خطی است که در داخل آن نقطه فرض توان کرد که چون از آن نقطه خط
 مستقیمه بان خط کشند همه متساوی باشند و سطح مستوی که محیط
 این خط باشد از دایره گویند و آن نقطه را مرکز آن دایره و هر یک از آن
 خطوط مستقیمه را نصف قطر آن دایره گویند و خط مستقیم که مرکز
 گذرد و از دو جهت محیط منتهی شود از آن قطر گویند و از خط را اینتر
 گویند و محیط از هر خط مستقیم که دایره را بدو قسم کند از آن تر خوانند و
 قسم که از محیط دایره جدا کنند از قوس گویند و سطحی را که قوس و وتر بان
 محیط بود قطعه دایره گویند و هر قوس که از ربع محیط کمتر باشد مقدار
 فضل ربع را بر آن قوس تمام آن قوس گویند و سطح مستوی بر سطحیست
 که در داخل آن نقطه فرض توان کرد که جمیع خطوط مستقیمه که ازین
 نقطه بان سطح کشند متساوی باشند و جسمی را که محیط این سطح بود
 که گویند و آن نقطه را مرکز آن و هر یک از آن خطوط را نصف قطر آن
 که و چون مستوی فاطم که شود لا محاله دایره حادث شود پس اگر مرکز
 از دایره همان مرکز که بود از آن نقطه گویند و لا صغیره و سطح مستوی
 بر مقدار دیگر اطراف کشند همان از آن جمله سطحیست که یک نهایت او
 نقطه باشد و بی نهایت او محیط دایره بر وجهی که جمیع خطوط مستقیمه
 که از آن نقطه بان محیط کشند همه برین سطح باشد و جسمی را که محیط
 سطح مذکور دایره مذکور باشد مخروط مستوی گویند و از دایره
 را قاعده مخروط و خطی را که اواصل باشد میان مرکز آن دایره و مرکز مخروط
 سهم مخروط گویند و آن سطحی که از آن دایره بر بیضی تر گویند هیئت است

محیط

سطح

این کتاب در بیان
اصول هندسه و
مقدمات آن
و در بیان
خواص اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت خطوط
و در بیان
نسبت اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت اجسام
هندسیه
و در بیان
نسبت خطوط
و در بیان
نسبت اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت اجسام
هندسیه

که حاصل شود محیط سطح از نزدیک تان فی دو خط که در نهایتان سطح
باشد و هر یک از این دو خط را ضلع از زاویه گویند و خط واصل میان این
زاوین را وتر خوانند پس هر چند ضلعین بر وجهی باشد که چون هر یک از این
کشد با اضلاع دیگر محیط باشد بر زاویه مساوی و از این قاعده و محدود
گویند و هر یک از ضلعین عمود باشد بر آن دیگر و نقطه عمود چون سطحی
مردان عمود باشد که از خط مستقیم بود و زاویه اعظم از قائمه منفرجه بود و
اصغر چاره متوازی از خطوط آنها اندک که جمیع ابعاد نقاط مفروضه
خط از آن دیگر متساوی باشد و برین قیاس است متوازی از سطوح
و مراد بعد نقطه از خط یا سطح خطیت واصل بین آنها که هیچ خطی
نشود اندک نقطه باز خط یا آن سطح اقل ازین خط باشد عمود بر سطح
خطیت مستقیم که محیط بود با هر خط مستقیم که در آن سطح که مدونی
آن شود بر زاویه قائمه دو سطح متقاطع بر زاویه قائمه عباره از دو سطح
متساوی است بر وجهی که از هر نقطه فصل مشترک آن دو سطح که دو
اخراج کنند بر آن فصل مشترک هر یک در سطح محیط باشد از عمود بر زاویه
قائم و اگر محیط بر زاویه قائمه نباشد آن سطح کامل باشد بر یک دیگر مثلث
سطحی که سه خط بان محیط بود و آن خطوط را اضلاع مثلث گویند
هر دو ضلع را که اولی را کتفه و ساق مثلث گویند و آن ضلع ثالث
را قاعده مثلث گویند و در عرف هندسین مثلث سطحی است که آن
که سطح خط مستقیم بان محیط بود و مثلث سطحی که سه قوس از
دوایر نظام بان محیط بود بشرط که هر یک از نصف دایره کمتر بود مربع
سطحیست مستوی قائم الزاویه که چهار خط مستقیم متساوی با آن

این کتاب در بیان
اصول هندسه و
مقدمات آن
و در بیان
خواص اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت خطوط
و در بیان
نسبت اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت اجسام
هندسیه
و در بیان
نسبت خطوط
و در بیان
نسبت اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت اجسام
هندسیه

این کتاب در بیان
اصول هندسه و
مقدمات آن
و در بیان
خواص اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت خطوط
و در بیان
نسبت اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت اجسام
هندسیه

محیط بود و خط مستقیم که واصل باشد میان دو زاویه متقابل از آن قطر
مربع گویند و هر که که از این ان شخیل الاثکال بود اگر مستقیم بود یعنی خواه بالذات و خواه بالعرض
فی الجمله از آن کوکب گویند و اگر مستقیم نباشد و صفت بود یا غیر مستقیم
و وجهی که در سطح مستوی است و از این بان محیط بود از آن فاک خوانند و
حکما در سطح و در نه فاک اثبات کرده اند بعضی محیط بعضی اعظم
فاک اعظم که محیط با فاک دیگر است و بر آن هیچ کوکب نیست پس فاک
بر وجه پس فاک زحل پس فاک مشتری پس فاک بروج پس فاک شمس
پس فاک زهره پس فاک عطارد پس فاک قمر و این هفت کوکب را
سیاره گویند و باقی را که بر فاک البروج اند ثوابت و چون کرم بر
نفس خود حرکت کند و یک دور تمام کند از هر نقطه که بر سطح آن
کرم فرض کنند سوی و نقطه معین متقابل دایره که بر سطح کرم حادث
شود از آن دایره از نقطه گویند و هر یک از آن دو نقطه تا به نقطه
گویند و مدار بر آن بعد از آن قطبین متساوی باشد منطقه گویند
قطب دایره نقطه است در سطح که جمیع خطوط مستقیمه که از آن
نقطه محیط از دایره کشند متساوی باشد جیب قوس هر قوس عمود
داخل دایره که از یک طرف آن قوس خارج شود بر قطری که بر یک
آن قوس گذرد و باغده مشهور است که عمود نصف و نصف آن قوس
است مخصوص است بجیب قوسی که اقل از نصف دایره باشد و جیب
ربع دایره که نصف قطر است جیب اعظم گویند و آنچه از قطر میان
جیب قوس و طرف آن قوس باشد از جیب معکوس و سهم آن قوس
و چون قوس قطعه را بدو قسم کند و از نقطه انقسام عمودی بر قاعده

این کتاب در بیان
اصول هندسه و
مقدمات آن
و در بیان
خواص اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت خطوط
و در بیان
نسبت اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت اجسام
هندسیه
و در بیان
نسبت خطوط
و در بیان
نسبت اشکال
هندسیه
و در بیان
نسبت اجسام
هندسیه

قطعه خارج کنند خواه داخل دایره و خواه بعد از خارج آن قاعده آن عرض
 را چنانچه از آن دو قوس کویند جیب زاویه جیب قوسی است که مقدار آن
 زاویه باشد و مقدار زاویه مستقیمه الضلعین قوسی بود ما باطل الضلعین
 که مرکز آن دایره باشد و مقدار زاویه سطحی که مرکز آن دایره باشد
 دایره عظام باشد قوسی است ما بین الضلعین از دایره عظیمه که قطب
 آن دایره باشد و جیب است قیاس کثرت یکی از دو عدد با مقدار جیب آن
 است با کثرت آن دیگری و منسوب را مقدم گویند و منسوب را
 تالی را بعد از آن است نسبت آنها اندک و بلند مثال ثانیا باشد الجواب
 بعد از آنکه ثالث مثال را مع باشد با جز یا اجزاء او ابدال نسبت است
 که نسبت مقدم با مقدم گیرند و تالی با تالی تفصیل نسبت است که گیرند
 نسبت فضل مقدم بر تالی با تالی قلب نسبت است که گیرند نسبت
 مقدم با فضل او بر تالی عکس نسبت است که تالی را مقدم سازند
 در نسبت و مقدم بر تالی ضرب عددی در عددی و تحویل عددی است
 که نسبت یک از آن دو عدد چون نسبت آن دیگری باشد بواجب
 را مضروب گویند و دیگری را مضروب شده و از عدد حاصل را حاصل
 ضرب گویند شصت عددی بر عددی تحویل عددی است که نسبت آن
 بواجب چون نسبت عدد اول باشد بعد از ثانی و عدد اول را مضروب
 گویند و ثانی را مقسوم علیه و از عدد حاصل را خارج قیمت و چون
 عددی را در نفس او ضرب کنند حاصل ضرب را بر جمع آن عدد گویند
 و از عدد را جذر حاصل خوانند اینست آنچه مناسب خود تصدیق
 کتاب بان و بعد از آن شروع در مقصود والله الموفق قال الله تعالی

ترتیب

یا جزیه

کنیم

بسم الله الرحمن الرحیم اما بعد این مختصر است در معرفت اسطرلاب مثل
 بر بیت طیب گفت اصل اسطرلاب بین است و بعضی از اصحاب
 کنند گویند در بعضی تصانیف خود آورده است که معنی و ترازوی
 است و اینست که بعضی کان برده اند که اسطرلاب است و ترازوی
 و در بعضی تصانیف این را بر عیان اسطرلاب است که اصل او در لغت یونانی
 اسطرلابون است و معنی آید که کوکب و نزدیک است بیان آنچه بعضی
 از اربابان نامتوسیر کرده اند و بعضی گفته اند که اسطرلاب تصنیف است
 و لای نام پسر هر سحریم است که اسطرلاب اختراع او است و شایع
 حریری از او بصری نقل آورده است که چون لای دو ایر فلکی را در سطح
 مستوی در نیم ساخت هر سحر از سوال کرد که در سطح این دو ایر فلکی
 که اسطرلاب و بدین سبب اسطرلاب گفتند و سحر دو ایر فلکی در سطح
 اسطرلاب بدان طریق است که سطح مستوی ماس یکی از قطبین فلک
 اعظم فرض کنند پس از قطب دیگر چون خطی متصل شود بحیط دایره از
 دایره آن فلک و خارج شود تا سطح ماس و بر محیط آن دایره یکدوره
 تمام کنند از بعضی دایره در آن سطح خط مستقیم حادث شود و بعضی
 دایره چنانکه در علم سطح برهن است پس بر این هندسه مرکز و
 اوضاع آن دایره و خطوط استخراج کنند و از این سطوح دایره اسطرلاب
 نقل کنند پس اگر فرض ماس سطح مقبوله باشد باشد از قطب شمالی آنرا
 اسطرلاب شمالی گویند و اگر فرض ماس آن بود با قطب جنوبی آنرا
 اسطرلاب جنوبی خوانند و مشهورترین سطح آن دایره اسطرلاب
 است بابل و در معرفت القاب آلات و خطوط و دایره اسطرلاب

سفال

ملا از آلات اجزا اسطرلاب و از خطوط مستقیمه بالانک قریب شد
 باسقامت چنانکه خطوط ساعات موج و مراد از دو خط مستقیم است
 خواه تمام و خواه ناتمام آنچه علاقه در ویست حلقه بود و فایده علاقه
 آنست که سطح اسطرلاب بر سطح افق قایم باشد برز و یا با قایم چه
 بجهت و یا بجهت معلوم شده است که انقال الطبع مایل اند که اگر البر
 سمت خطی مستقیم که عود باشد بر سطح افق به هیچ کس طرف عود قطب افق
 باشد پس چون علاقه بدست گیرند و اسطرلاب معلوم باشد
 این علاقه بمنزل خطی باشد که اسطرلاب بر آن خط مایل بود بر کمر
 چون علاقه باستقامت خط وسط النواست و آن در سطح اسطرلاب
 است پس سطح اسطرلاب قایم باشد بر سطح افق برز و یا با قایم
 بشکل هر چه مقاله حادی عشر کتاب اصول فایده حلقه و عوده
 آنست که اسطرلاب بتبث جلقه نشود و عرض بوجه اکل
 بحصول النجمه و آنچه حلقه در وی بود از اعروه گویند و عرو
 در لغت حلقه غلاف شمیر را گویند و بلند می که عرو در ویست
 تا اجزای جرم در تحت عرو محبث نشود آنرا کسی خوانند که جرم را
 که بیست عرو و دو آنچه کرسی بر وی باشد و بر صفا عرو است
 بود صیفیه که بخت هر خیزیت که عرض و منبسط باشد
 و مراد اینجا جمعی است که محیط با و دایره مندا و می توانی خط
 که واصل باشد میان محیط این دایره از اجزای و ام خوانند
 و جهت تسمیه بجهت ظاهر است و همچنین بام چه ام در لغت معنی بجا
 است و در بعضی تصانیف الجی بجان سطور است که بجهت آنست

علاقه
 اسطرلاب
 قایم

از تمام عرو
 که در سطح
 است

عرو
 بر ویست

باشد

که بر کناره اسطرلاب باشد و ام آن صیفیه که ان طوق بر آن مرکب
 و صیفیه در جرم بود و بر روی صیفیه صیفیه که بر آنست
 و شب که خوانند و شب که در لغت ام صیار بود و جهت تسمیه عنکبوت شب که
 ظاهر است و طوق صیفیه بر عنکبوت باعتبار اصل است و دایره که
 بر روی جرم بود بیصد و شصت قسم کنند چنانچه عادت اهل حنا
 است که محیط هر دایره بیصد و شصت قسم کنند و هر قسمی را درجه
 گویند و اختیار این عدد بجهت سهولت است که در اعمال ظاهر
 اید چه اقل عدد نیست که کسور شصت از آن هر یک آید الا شصت
 از خطی کنند که بر کرسی که در وی بعد از قیاس آن جزو آن کرسی
 بر محاذ اقطر افق خط علاقه باشد و از جانب راست یعنی از جانب
 که چون روی اسطرلاب بطرف ناظر بود و کرسی بر جانب بالا برین
 افتد و از اسطرلاب شمالی است و در اسطرلاب جنوبی هر دو
 بود اگر مری اجزا جرم بر طافات راس جدی بود و اگر بر راس
 بود ابتدا از محاذ اقطر خط علاقه کنند و از جانب چپ بر توانی
 یعنی توانی حرکت عنکبوت و آن حرکت است از نقطه مشرق یعنی
 عرو و از اینجا جانب مغرب و آن حرکت مستویه نیز گویند و اگر
 خاره و این باشد از حرکت معکوسه و خلاف توانی خوانند هر
 پنج و ده را بر قیاس نوشته باشند و رقم خسرات همیشه حروف
 ه باشد و رقم عشرت حروف اعداد ایشان بود و چون بیصد
 رقم آن رقم نویسد و باز عشرت از سر گیرند و برین قیاس آن
 چون از صد گیرند از سر گیرند و آنرا اجزا جرم خوانند چنانکه در ج

در

است

معدل النهار که منطقه فلات هم است اجزا بر معدل النهار که نیکو چرخ
 حجم مشابه درجات معدل النهار و بر طر اسطرلاب یعنی بر پشت چرخ
 دو خط مستقیم متعام بر زوایا قاعه کشیده باشند و موضع تقاطع
 این دو خط مرکز دایره حجم باشد چنانچه در علم السطوح بیان است
 یکی از جانب علامه ای که از خط علامه و خط وسط المثلث کویند
 آن دیگر از خط مشرق و مغرب و جبهه شمس عنقریب ظاهر شود
 و بعضی خط علامه را که بر پشت اسطرلاب بود بجهت امتیاز تقصیر
 کنند بخط انصباب بسبب انصباب و بر سطح افق و آن خط دیگر خط
 افقی چه بمثابة سطح افق است و دایره که بر پشت حجم کشیده باشند
 بدین خط با هم راست می شود زیرا که مشرق و مغرب بسبب دور
 او مرکز آن دایره از دایره منصف است و هر نصف از خط وسط
 الساعات است که خارج شده از منصف خط مشرق و مغرب همان
 خط پس استیسا نه شکل است نه مثلث اصول هر یک از این دو عرض نصف
 یک نصف این دایره باشد و هو الموط و ربعی را از دوریم که بر جانب
 بود و از دراکو اسطرلابها ربعی بود که بر لبها ظاهر بود چون پشت چرخ
 بطرف او بود و کسی بجانب بالا نبود قسم کرده باشند و ابتدا قسمت
 از خط مشرق و مغرب بود و هر ربع بر طریقه رقوم اجزا حجم مبتدیانند
 انرا اجزاء ارتفاع خوانند و تقریبا ارتفاع در باب دوم و سی و نهم
 تقاطع باشد که هر ربع را که بر مجرد و جانب کره است قسمت کرده باشد
 و فایده قسمت هر دوریم در ابواب آینده معلوم شود و بر بجهت دوریم
 که در شیب بود یعنی در شیب خط مشرق و مغرب و آن ربع بود که مقابل

آن

در ارتفاع باشند اجزا بر معدل نقش کرده باشند و اگر اجزاء ارتفاع بر هر
 ربع اعلی تقوس باشد کاه بود که اجزا بر معدل در هر ربع اسفل تقوس
 کنند و بر هر خط و کیفیت نقش اجزا را و در باب شش و سی و نهم
 الله تقا و بر صلیح دوازده بار بود از جمله سه دایره متوازی بود
 که مرکز هر سه مرکز صفحه بود و بجهت بیان آنکه اتحاد مرکز دوازده
 توازی ایشانست فرض کنیم دو دایره است که مرکز هر یک در دو نصف
 قطره است و بر خارج کنیم و اجزا بر خطیست که خارج شود از نقطه
 محیط دایره که در هجین بر مرکز خطیست که از نقطه محیط
 همان دایره به شکل هشتم از ثلثه اصولی
 آن و بر بعد دو نقطه آن باشد
 از محیط دایره که در آن هر دو متساوی
 اند زیرا که هر دو مساوی است و آن
 مساوی است پس باقی ماند احسا و مساوی است و بر این طریق
 کنیم که بعد نقاط مفروضه محیط دایره است از محیط دایره که هر
 متساوی اند پس این دو دایره متوازی باشند و آنچه از بعضی
 فضلا درین مقام برهان آنکه توازی دوازده مرکز اتحاد مرکز
 ایشان است ایراد کرده است مناسبتا نیست چه اتحاد مرکز از
 فن تطبیح معلوم است و توازی معلوم نیست و استدلال از توازی
 این دو دایره در فلک توازی ایشان در اسطرلاب صحیح نیست و الا
 که منقذ طرقات همه متوازی بودی و الله اعلم الخ چه در میان است
 یعنی دایره دوم مدار الساعات و المیزان باشد و از متبرکه دایره اول



کل ارتفاع از مرکز به خط مستقیم
 و از آنجا که ارتفاع از مرکز به خط مستقیم
 و از آنجا که ارتفاع از مرکز به خط مستقیم
 و از آنجا که ارتفاع از مرکز به خط مستقیم
 و از آنجا که ارتفاع از مرکز به خط مستقیم

الهاء است که منطقه فلک نیم است و آنچه در پیرون است مدار
 راس الجدی بود و آنچه در لاندرون است مدار راس السرطان و
 جهه تسمیه این در اشکاء ابوالحسن معلوم شود و این در اسطرلاب
 شمالی بود و تعریف اسطرلاب شمالی و جنوبی در اول باب مذکور
 شد و آنچه بعضی درین مقام گفته اند که اسطرلاب شمالی آنست که عرض
 صغایع او شمالی بود مقدر نیست چه عرض صغایع اسطرلاب جنوبی
 هم شمالی است و در اسطرلاب جنوبی مدار راس الجدی در لاندرون
 بود و مدار راس السرطان در پیرون و این هم بنا بر آنست که در علم
 تسطیح مبرهن است که مدارات فلک اعظم که در اسطرلاب است
 شوند مرکز ایشان یکی باشد و هر مدار که بعد بود از قطب که نقطه
 تماس صغایع بود اعظم و هر مدار که از آن دور بود و تقابل
 برهان مناسب این مقام نیست و در اسطرلاب شمالی نقطه تماس
 قطب شمالی است و در اسطرلاب جنوبی مدار راس الجدی است
 بقطب جنوبی از مدار راس السرطان پس باید که در اسطرلاب شمالی
 راس الجدی اعظم باشد از مدارات دیگر و در اسطرلاب جنوبی مدار
 راس السرطان و دایره ای که بر روی یکدیگر کشیده باشند و
 از دایره مرکز صغایع باشد و مرکز هیچ کدام مرکز دیگری نباشد و
 هیچ یک مقاطع آن دیگری نباشد و اگر صغایع عرض تعیین بود مرکز
 مرکز صغایع بود بعضی از آن تمام و بعضی ناقص و این بنا بر اطلاق است چه
 در اسطرلاب شمالی هرگاه که عرض صغایع مساوی تمام میل یکی باشد
 بیشتر افاق و مقنطرات فوق الارض تمام باشد و اطلال دایره بر تقابل

قطب جنوبی

نیم

دایره

در بعضی مواضع
 دایره است که آن را دایره
 نام نهاده و آنست که
 مرکز آن مرکز
 زمین است

بر سبیل تجویز است از اول مقنطرات خوانند سویان دایره که مرکز آن
 بود و این دایره بمنزله مقنطرات فلک اند و این دایره صغایع را در فلک
 اعظم مولای اقیانوس پس اگر در جانب فوق الارض باشد از مقنطرات
 گویند و اگر در جانب تحت الارض باشد مقنطرات تحت خط طالع و مقنطرات
 در لغت دراهم و دایره را گویند که بر مرکز یکدیگر باشند و این بر قسم
 فوق الارض باشد از صغایع یعنی در قسم که جانب کرسی بود فوق اقیانوس و در بعضی
 صغایع در قسم تحت الارض نیز برکشند و آنچه در میان همه دایره بود و
 مرکز او عوالمست مرکز دایره باشد از آنست که راس حواله دایره نقطه که در
 اسطرلاب معتبر است از راس است داخل این دایره باشد و متمم مرکز
 فلک طرف خطی است در جانب فوق که از مرکز خارج شود بر استقامت
 شخص که قایم باشد بر سطح ارض و بسطح فلک اعظم رسد و مقابل
 از نقطه راست القدم و آنچه بعضی گمان برده اند که مرکز دایره سمت
 الراس نقطه سمت الراس است خط است چه در فن تسطیح مبرهن است که
 مرکز هیچ یک از مقنطرات و افاق سمت الراس نباشد مگر مرکز صغایع
 نو در وجه باشد که از هنگام مرکز دایره نقطه سمت الراس بود و آنچه
 بر گانه باشد و ناقص در اکثر صغایع از افاق شرق و مغرب خوانند
 است چه منزله دایره افاق است و آنست که قطبین او سمت الراس و سمت
 المقدم باشد و این را افاق حقیقی خوانند و دایره که تماس سطح ارض بود
 از جانب فوق افاق حقیقی اقیانوس خوانند و بعضی افاق حقیقی این را گویند
 که بر قسم شود از دوران خطی که از صغایع خارج شود تماس سطح ارض و تقابل
 شود بسطح فلک اعلی و این دایره را دایره تحت افاق حقیقی بود و گاهی

در بعضی مواضع
 دایره است که آن را دایره
 نام نهاده و آنست که
 مرکز آن مرکز
 زمین است

مواضع و موازی

افق حقیقی بود و کاهی رخت او و کاهی منطبق بر آن بجای اختلاف و ناظر
 قامت او و آنچه فصل کن در میان مایری و نالایری و نالایری و نالایری و نالایری
 دایره است همان آفاق که معدل النهار است پس آن کدنه انرا آفاق
 استوائیه و منصبه و مستقیمه گویند و آنچه قطب و قطب معدل النهار
 بود انرا افق حقیقی گویند و ما سویی این و افق را آفاق مایل گویند و آنکه
 دایره افق در اسطرلاب شمالی محیط بدایر منقطرات بود و انحداب او
 در جانب تحت الارض بود و در اسطرلاب جنوبی تغییر و مجانب است
 الارض بود و هر منظره که از عرض صفحه کمتر باشد محیط باشد
 افق و آنچه مساوی عرض صفحه باشد خطی بود مستقیم موازی خط
 مشرق و مغرب و آنچه از عرض صفحه بیشتر بود انحداب او و مجانب تحت
 الارض بود و این همه در شکل یازدهم از مقاله اول کتاب الفتح
 احمد بن محمد التری المشتهر بان الصادق مبرهن است و ان منقح ترین
 نسخه است از صفات برهان تسطیح و در خط تسطیح که بر مکرر
 صفحه متقاطع شوند بر زوایا قائمه یکی که معاومه مستکمل شده
 باشد اولی و عبارت آنست که گویند یکی که بجانب عمود بود و دیگری
 صفائح اسطرلاب جنوبی علامت صفا شده بود در صفحه عرض تغییر
 در اسطرلاب شمالی خط مشرق و مغرب هم علامت صفا شده بود و خط
 وسط السماء و خط نصف النهار خوانند و دایره نصف النهار عظیمه
 است در فلک اعظم که بدو قطب معدل النهار گذرد و ان در عرض
 تسعین مستقیم بود و دو قطب از دایره دو نقطه تقاطع افق بود
 النهار است و آن راد و نقطه مشرق اعتدال و مغرب اعتدال گویند

این دو قطب
 در فلک اعظم
 که بدو قطب
 معدل النهار
 گذرد و ان
 در عرض
 تسعین
 مستقیم
 بود و دو
 قطب از
 دایره
 دو نقطه
 تقاطع
 افق بود

و دو نقطه تقاطع نصف النهار و افق راد و نقطه شمال و جنوب گویند و تسویه
 این خط نصف النهار جهت آنست که در اسطرلاب بمنزله دایره نصف النهار
 بخط وسط السماء جهت آنکه در اسطرلاب نقطه سمت الرأس گذرد داخل صفحه
 اسطرلاب یا خارج آن و بعضی نصف النهار خط عمود که فوق خط مشرق و
 مغرب است خط نصف النهار و خط وسط السماء گویند و از نصف دیگر
 خط نصف النهار و خط وسط الارض خوانند و خط دیگر را خط مشرق و
 مغرب و خط استوا گویند و تسویه ان بخط مشرق و مغرب جهت آنست که
 بدو نقطه مشرق و مغرب گذرد و بخط استوا بواسطه آنکه منصف
 است و بمنزله افق است و خط استوا در سطح ارض عظیمه است و
 معدل النهار و انرا خط استوائی دان سبب گویند که در ارتفاع عظیمه
 و فهار کواکب برابر باشد تقریباً و این خط مشرق و مغرب بمنزله فصل
 مشرک است میان افق خط استوا و سطح صفحه اسطرلاب چنانکه در
 فو تسطیح مبرهن است و آنچه بعضی کان برده اند که بمنزله خط استوا
 در کره ارض و بمنزله فصل مشرق است میان دایره افق و دایره معدل
 النهار خط استوائی محله یا نیمه که بجانب راست بود خط مغرب گویند
 و دیگری که بجانب چپ بود خط مشرق و همچنین افق مشرق و مغرب
 یعنی یا نیمه از افق که باطراف راست خط وسط السماء بود انرا افق
 خوانند و از دیگر نیمه را افق مشرق و در میان منقطرات عدد ها
 نوشته باشد از هر دو جانب خط وسط السماء ابتدا از افق متزاید
 تا بسود که سمت الرأس رسد و بعضی صفائح اسطرلاب جنوبی
 که سمت الرأس نباشد متزایدان تا بعد در درجات غایت ارتفاع کواکب

جهت آنکه در
 اسطرلاب
 نقطه سمت
 الرأس
 گذرد داخل
 صفحه

خط

این کتاب در بیان اعداد و اشیاء
 و در بیان اشیاء و اعداد
 و در بیان اشیاء و اعداد
 و در بیان اشیاء و اعداد

بود و تریدان اعداد در اسطرلابها مختلف بود در سیدی شش ششی
 افراید و در ثلثی سه سه و در نصفی دو و در تمام یک یک و بالجملة
 عددی باید که هم عددی و هم عددی کند مگر زیاده از ده مستغنیست
 و تسمیه اسطرلاب تمام ظاهرات و اما بیایم بجهت آنکه نسبت
 کسری که این اعداد خارج از باشد و خارج کسری عددی باشد که
 از کسرها از عدد صحیح بیرون آید و آنچه بعضی رین مقام گفته است
 که عدد منقظات در اسطرلاب سیدی پزده باشد و در ثلثی سیدی
 و در نصفی چهل و پنج و در تمام که مخصوص است باسطرلابی که در سمت
 الیس موجود باشد بر تقدیر نیست که افق منقظات باشد چنانچه
 در بعضی تصانیف واقع است که افق مشرق را منقظ شرق گویند
 و مغرب را منقظ غرب و مشرق است ظاهر کلام مگر میزاید و در
 زیر منقظات که قسم تحت الارض بود و ظاهر کلامی منقظ بر افق
 است قوسها و موجود باشد در میان مدار اعظم و مدار اصغر یا بین
 مدار اعظم و افق و اگر صغیره از افق استواییه باشد این خطوط
 باشد که از ابتدا و از ده قسم کرده باشد در جانب چپ میان افق و
 و خط وسط السماء یعنی شش قسم در جانب راست و شش قسم در جانب
 چپ و عدد آن قوسها که است لیکن بعضی افق مغرب و افق مشرق و
 خط و مدار از هر از جمله خطوط ساعات معوج شمردن از خطوط ساعات
 معوج و ساعات زمانی خوانند و در میان این خطوط اعداد نوشته
 باشد از یکی تا پانزده ابتدا از افق مغرب و باشد که خطوط ساعات
 مستوی درین قسم نیز برکشند و اینها با خطوط ساعات معوج در

و تسمیه اسطرلاب تمام ظاهرات و اما بیایم بجهت آنکه نسبت
 کسری که این اعداد خارج از باشد و خارج کسری عددی باشد که
 از کسرها از عدد صحیح بیرون آید و آنچه بعضی رین مقام گفته است
 که عدد منقظات در اسطرلاب سیدی پزده باشد و در ثلثی سیدی
 و در نصفی چهل و پنج و در تمام که مخصوص است باسطرلابی که در سمت
 الیس موجود باشد بر تقدیر نیست که افق منقظات باشد چنانچه
 در بعضی تصانیف واقع است که افق مشرق را منقظ شرق گویند
 و مغرب را منقظ غرب و مشرق است ظاهر کلام مگر میزاید و در
 زیر منقظات که قسم تحت الارض بود و ظاهر کلامی منقظ بر افق
 است قوسها و موجود باشد در میان مدار اعظم و مدار اصغر یا بین
 مدار اعظم و افق و اگر صغیره از افق استواییه باشد این خطوط
 باشد که از ابتدا و از ده قسم کرده باشد در جانب چپ میان افق و
 و خط وسط السماء یعنی شش قسم در جانب راست و شش قسم در جانب
 چپ و عدد آن قوسها که است لیکن بعضی افق مغرب و افق مشرق و
 خط و مدار از هر از جمله خطوط ساعات معوج شمردن از خطوط ساعات
 معوج و ساعات زمانی خوانند و در میان این خطوط اعداد نوشته
 باشد از یکی تا پانزده ابتدا از افق مغرب و باشد که خطوط ساعات
 مستوی درین قسم نیز برکشند و اینها با خطوط ساعات معوج در

راس الحلق تقاطع شوند و اعداد ساعات در میان این خطوط مرقوم باشد
 ابتدا از افق مغرب و باشد که این خطوط با خطوط ساعات معوج در
 فوق الارض برکشند و ابتدا اعداد این هنگام از افق مشرق باشد و بر
 هر تقدیر خطوط ساعات مستوی را منقظ سازند و مغرب ساعات
 مستوی و معوج در باب پنجم باید دانست الله تعالی و باشد که قوسهای
 دیگر کشیده باشد که بر نقطه صراط هم رسند از دوا بر سمت
 خوانند و چه بجزله دوا بر سمت اندر فلك که از دوا بر ارتفاع نیز
 خوانند و بسیار بود که از قوسها در قسم تحت الارض برکشند و افق
 اعداد سمت در میان این قوسها قریب بدایر افق و مدار اعظم نقش
 کنند و تریدان بر وقت ترید منقظات بود و گاه بود که مدار اعظم
 منقظات نکند و از ابتدا و از ده قسم کرده مرقوم سازند و ابتدا از دو
 نقطه مشرق و مغرب کنند و از هر دو جانب هر یک تا خط نصف النهار
 مرقوم سازند و هر قوس هم صده باشد و گاه بود که ابتدا از طرف
 تقاطع خط وسط السماء و مدار اعظم کنند اگر دوا بر فوق الارض
 باشد و از طرف تقاطع خط وسط الارض و مدار اعظم اگر تحت الارض
 باشد تقاطع خط نصف النهار و افق مرقوم سازند و هر قوس را شش
 باشد و بداند که در اسطرلاب شمالی چون از دوا بر قسم تحت الارض کنند
 یا در اسطرلاب جنوبی بر قسم فوق الارض کنند تقاطع شوند الا وقتی
 که عرض صغیره زیاده از نیم کلیل نباشد و اگر بر قسم فوق الارض کشند در
 اسطرلاب شمالی یا بر قسم تحت الارض در اسطرلاب جنوبی همه تقاطع
 و این جهت آنست که تقاطع این دوا بر در نقطه سمت الارض راست القدر

صد باشد و گاه بود که از دو
 جانب تقاطع نصف النهار یا
 هر یک از افق و مدار اعظم
 ابتدا کنند و تا نقطه مشرق
 و مغرب مرقوم سازند
 و هر قوس را شش

از کتاب و تراها صغیر باشد از قوس بپس اگر قوس بپس از دایره عظیمه
 باشد از عظمه بود از قوس آه بقوه ثالثه کتاب اصول و اگر از صغیره باشد
 بطریقه اولی چنانچه صغیره پیشتر از عظمه بود و ظاهر است
 که اگر ارتفاع ربع دور بود جمیع قوس و دایره عظمه که از آن نقطه محیط افق آید
 همه متساوی باشد و این بر همان سطح ظاهر شد که در سطح کره بود
 میان نقطه و دایره قوس بود از عظیمه که با نقطه و قطب آن دایره بود
 ارتفاع چنانچه مشهور است از افتاب و ستارگان بپس از ارتفاع
 که از اسطرلاب کین در ارتفاع مری باشد لکن تفاوت میان ارتفاع حقیقی
 و مری که از اختلاف نظر گویند در ثواب و علوی و افتاب محسوس نشود
 اگر افتاب باشد علامه بدست راست بپس از ارتفاع و اسطرلاب را بر
 گردانید و پشت اسطرلاب را بخوابد باید که جهت سهولت چکر و روی اسطرلاب
 با خود کنند هم مقصود حاصل شود و یک جانب و آن که اجزاء ارتفاع بر او
 کرده باشند بطرف افتاب کرد اگر اجزاء ارتفاع بر طرف ایستاده باشند
 و پشت اسطرلاب بطرف لحد و مقصوده اجزاء بر طرف ایستاده باشند
 و روی اسطرلاب بطرف لحد باید که دست چپ بر طرف افتاب بود
 و الا دست راست و نمیکرد اند تا نور افتاب از لبه عقبه بر دیگری بر
 دیگر خوانند پس نگاه باید کرد تا شیطیه ارتفاع و چند جز افتاد است
 آنچه باشد از ارتفاع بود و از قوس هر دو بعضی و افتاب بدین طریق ارتفاع
 توان گرفت و توضیح این مقال بر وجه کمال است که خط شعاعی ایما
 در سطح دایره ارتفاع افتاب باشد زیرا که بر استقامت مرکز افتاب
 مرکز است و دایره ارتفاع بدین هر دو مرکز کند و خط شعاعی

عضاده

دوران وقت

از عقبه است ارتفاع بگذرد در سطح اسطرلاب باشد و قوس بپس از سطح
 بالغرض قیام است بر سطح افق بر دایره قیام چنانکه در باب اول اشارت
 باز رفت و سطح دایره ارتفاع هم قیام است بر سطح افق در شکل ششم
 اولی اگر تا دایره و سیوس پس سطح اسطرلاب در سطح دایره ارتفاع
 باشد و الا که اگر تقاطع دایره ارتفاع باشد و خط شعاعی متصل شد
 میان هر دو لازم آید که خط شعاعی همیشه عمود باشد بر سطح افق
 نوزدهم در مقاله حدی عشر کتاب اصول اذ اتمد هذا پس بهت بیان
 عمل مذکور فرض کنیم که است ربع دایره ارتفاع است در فلک بر
 روی طرد در سطح افق حقیقی است و بر خطی که مرکز عالم و سمت الارض
 کند و چون نصف عرض را نیست با اکثر افلاک
 و در این نیست نقطه و همان مرکز اسطرلاب بود بالغرض
 و قوس هر طریقی ارتفاع در اسطرلاب و خط افق و خط عمود
 و فرض کنیم که نقطه موضعی که کبی است در فلک افق و خط عمود
 شعاعی ارتفاع وقت و چون در سطح اسطرلاب در سطح دایره ارتفاع
 نیز باشد چون و با اجزای کنیم بنقطه بپس و قوس بپس ارتفاع
 باشد و این قوس سببه است بقوس خط که واقع است میان خط شعاعی
 و خط افق چه هر دو بر یک زاویه واقع شده اند پس عدد اجزاء است
 با جزا که بدست نمود جزو کین و بدینا و با جزا است با جزا که بدست
 نمود جزو کین و در هر المقام و اینجا نکته است و آن چنانست که اگر خط
 اسطرلاب محرف باشد خط شعاعی که بر اسطرلاب گذرد بدین سبب
 را تو هم از شد است که جزو ارتفاع آن بود که در محاذات خط شعاعی

و خط شعاعی وقت عمود
 بر سطح افق
 مرکز اسطرلاب
 مرکز عالم
 سمت الارض

نظر

است

عدد

اصول و جمیع از خط طویل سطح نیستند پس در اولی طویل است و
 باشند بشکل عاشر همان مقاله و با سبب آن شکل بی و در اولی اصول
 در اولی طویل است و در هر مناسبتی باشند پس بشکل چهارم از اصول
 اصول نسبت و طویل است ارتفاع نصف النهار باه و جیب ارتفاع وقت
 چون نسبت نور باشد سهم نصف قوس النهار باه جیب ترتیب این
 و در اعظم است از هجده نقطه و متصف قوس ارتفاع است در جیب
 ارتفاع نصف النهار اعظم باشد از جیب ارتفاع وقت پس قوس ارتفاع
 نصف النهار هم اعظم باشد از قوس ارتفاع وقت و بمثل این بیان
 ظاهر شود که هر نقطه که بعد باشد از نقطه ارتفاع اواسط باشد
 از ارتفاع نقطه اقرب خواه شرقی باشد خواه غربی و اگر مدار را بدوی
 الظاهر باشد سطح مدار را خارج کنیم تا تقاطع سطح افق شود و بطریق
 مذکور بر همان تمام مناسبت و در افق استوائی عمود در جیب ارتفاع
 نصف النهار باشد و عمود جیب ارتفاع وقت در افق عمود
 قائم اند بر سطح افق بر دوایا قائم بشکل شان در هر دو و در هر دو
 پس این عمود مذکور بر سطح افق هم عمود باشند و مخفی نمایند که یکی
 که در متن مذکور است علی طلاقه مخصوص بکو کبی بطی المیزچه
 در کوکب سیرج الشیرکاه باشد که بواسطه حرکت خاصه او ارتفاع
 بعد از آن لحظه کمتر باشد و همچنان شرقی بود یا پشت تراشد
 و همچنان غربی بود و بعضی از فضل و درین تمام گفته است که
 در مثلث که یک ضلع او تمام ارتفاع نصف النهار و یک ضلع تمام
 ارتفاع وقت و یک ضلع قوسی از مدار زوایه تقاطع مدار با نصف

النهار قائمه باشد و زاویه تقاطع مدار با دایره ارتفاع وقت
 و تمام ارتفاع نصف النهار که و تر جاده است اصغر باشد از تمام ارتفاع
 وقت که و تر قائم است پس ارتفاع نصف النهار اعظم باشد از ارتفاع وقت
 و بیان بعضی از این مقدمات حواله باشد شکل مقاله اولی اگر مالا و غیره
 است و بر واقعین این مخفی نمایند که بر همان برین وجه مخصوص است
 باینکه مدار نسبت این گذرد و باینکه مدار کوکب دایره معدل النهار
 باشد چه احکام آن مقاله مخصوص است بمثلثات که اضلاع آن
 دایره عظام باشد و نیز زاویه تقاطع عظیمه و صغیره که بقطب
 ان صغیر گذشته باشد قائمه سطح که نیست اطلاع و قائمه بر و باین
 قیام سطح عظیمه و صغیره است بر یکدیگر و الله اعلم و بوقت آنکه
 افتاب با کوکب بوقت نصف النهار نزدیک باشد احتیاط تمام باید
 کرد که باینکه مدتی تفاوت محسوس نشود و یک ارتفاع زمانی دراز
 بماند ازین بسبب آنست که تراید از ارتفاع بر سبیل انفاصل بعضی
 حصه سطحی از ارتفاع که اقرب باشد ب نصف النهار اصل است
 از حصه ساعتی بعد بر همان در شکل است و تمام مقاله است و
 اگر مالا و سیرج سیرج است که چون تماس شود در کوکب دایره عظیمه
 مثل معدل النهار بعضی از دایره سوازیه را مثل منقطره تمام عرض بلد
 و فصل کرده شود از آن عظیمه دو قوس مناسبتی مثل مقدار دو
 ساعت در میان اعظم سوازیه مثل افق و نقطه تماس مثل تقاطع معدل
 النهار و نصف النهار و رسم کرده شود دایره صغیره سوازیه مثل
 منقطرات با طرف قوسها مذکور و همچنین رسم کرده شود دایره

یکم
 در شکل مذکور که از دایره سوازیه
 که چون دایره سوازیه منقطره
 یک نقطه و ارتفاع آن دایره
 عظیمه باشد آن دایره سوازیه
 و ظاهر است که منقطره تمام عرض بلد
 معدل النهار و نصف النهار
 و یک نقطه و ارتفاع آن دایره
 عظیمه باشد آن دایره سوازیه
 و ظاهر است که منقطره تمام عرض بلد
 معدل النهار و نصف النهار

عظيمة که بقطب متوازيه و اطراف قوسها مذکور کرده کثرت مثل و اینها
فصل کنند این دو و این متوازيه یعنی مقنطرات از نظام ثار بقطب متوازيه
که در این صورت دو برابر ارتفاع است قوسهای مختلف بروی قوس که آن
قوس که اقرب بود به خط متوازيه یعنی بافق اعظم باشد از قوس بعدی
حصة ساعتی که اقرب باشد نصف النهار آن ارتفاع اصغر باشد از حصة
ساعتی بعد و هر لحظه اینست برهانی که درین موضع مشهور است
بوشید نمایند که این برهان محض است بافاق میانه و اینکه گویند
معدل النهار باشد و تفصیل کلام درین مقام آنست که اگر کوکب در
افق خط استوار بر نفس معدل النهار باشد در ارتفاع او بر سبیل
نستاویم باشد یعنی حصة هر ساعتی از ارتفاع مساوی حصة سائر
دیگر باشد و اگر بر مدارات دیگر باشد در این بافق باقی میماند بر
معدل النهار باشد یا بر مدارات حصة قطب خف در جمع این صور تزیاید
از ارتفاع بر سبیل تناقص باشد یعنی حصة ساعت اقرب نصف النهار
از ارتفاع اصغر باشد از حصة ساعت بعد و اگر بر مدارات حصة قطب
ظاهر بود هم برین اشتراک است و ادام که بعد کوکب از تقاطع علی مدار
باضف النهار کمتر از ربع دور باشد اما اگر بعد بیشتر از ربع باشد
تزیاید از ارتفاع بر سبیل تزیاید بود یعنی حصة ساعت اقرب بتقاطع
علی نصف النهار از ارتفاع اعظم باشد از حصة ساعت بعد که این
این تزیاید بر سبیل تناقص مقدم بنوشت حصة دو ساعت متناوب
البعد از نقطه که بعد آن از تقاطع مدار با نصف النهار ربع دور
بود متناوبی نیست بلکه حصة ساعتی اقرب بافق اصغر است و این

نقطه
شاهد

و مداران هم

نقطه

ارتفاعات هم

همه تفصیل تزیاید شرفیت و تفصیل تناقص ارتفاعات غربی هم این
معلوم توان کرد و جمیع احکام برهان معلوم است لیکن معرفت برهان
او موقوف بر موقعات بسیار و اگر شروع در آن واقع شود مفیدی
نشد بطول پس برین قدر اختصار کردیم و الله اعلم **باب سیوم**
در معرفت طالع از ارتفاع طالع خرویی بود از منطقه البروج که در
وقت معروض بر افق شرقی بود پس اگر آن وقت زمان ولادت شخص
باشد از طالع آن شخص کویند و اگر اول سال شمس حقیقی باشد از
طالع سال کویند و اگر وقت دیگر باشد از اضافات آن وقت کنند
درجه آفتاب را از منطقه البروج طلب یابند که در یعنی اول از دفتر
تقویم درجه تقویم آفتاب را در نصف النهار طلب یابند و بعد
از آن از درجه در منطقه البروج اسطرلاب طلب کرد و مخفی نمایند که
بواسطه حرکت خاصه آفتاب تفاوت در موضع او بعد از نصف النهار
و قبل از آن واقع باشد لکن از مقدار در اسطرلاب محسوس نشود چه
حرکت آفتاب در یک شبانه روز یکدر حلیست تقریباً و معرفت تقویم
که در باب شانزدهم مذکور است در یکم از دور نیست نکرد و گاه بی
که فرصت استعمال بان نوع نباشد یا بن سبب نزل برین باب تقدیم
نکرد و همچنین مقنطرات ارتفاعی که گفته باشند از مقنطرات صحیح که
عرض او موافق عرض موضع محض ارتفاع ماخوذ باشد اگر ارتفاع
شرقی بود از جانب چپ و اگر غربی بود از جانب راست یعنی بسیار
بین خط نصف النهار و بعد آنکه هر دو ارتفاع متناوبی که یکو غربی
باشد و یکی شرقی مقنطره ایشان یکی باشد در اسطرلاب چند درجه

همو برین شق است زیرا که دو برابر ارتفاع همه بقطب افق و مقنطرات
 که در این استای که از دو برابر ارتفاع میان یک مقنطره و افق واقع شود
 همه متساوی باشند شکل عاشر از غایبها که از دو سیوس پس
 درجه آفتاب را بر مقنطره ارتفاع باید نهاد و نگاه کرد که تا افق
 شرقی کدام درجه افتاده است از درجات منطقه البروج از درجه
 طالع وقت باشد خواه اسطرلاب جزوی باشد خواه شمالی و بیاز
 این ظاهر است چه وضع منطقه البروج و مقنطرات ارتفاع و جز
 آفتاب و افق شرقی در اسطرلاب همان وضع آنهاست در فلك
 چنانچه در فن تطبیح بیان است و هر چند در شب مرئی کوکب را
 که ارتفاع از او گرفته باشد بر مقنطره ارتفاع او باید نهاد و شرقی یا
 غربی چنانچه یافت باشد و اگر کوکب بر غایت ارتفاع باشد منطقه
 کوکب را بر خط نصف النهار و بر فوق مرکز و اگر در یکی از اطراف باشد
 و در ارتفاع اصغر از آن بر همان خط باید نهاد و جهت مرکز را اگر یکی
 از دو افق باشد از آن بر بلند افق باید نهاد و برین قیاس هم آفتاب کوکب
 نصف النهار یا یکی از دو افق بود نگاه باید کرد تا از منطقه البروج که
 درجه بر افق شرقی افتاده است از طالع بود بمیانی که در آفتاب
 مذکور باشد و درین عمل را اسطرلابهای غیر تمام گاه بود که درجه
 آفتاب را علامت معین نبود بدان سبب که میان دو خط افتاده
 باشد از خطوط اقسام منطقه البروج و همچنین گاه باشد که مقنطره
 ارتفاعی که بر صفحه کشیده باشد موافق آن ارتفاع سعته که یافته
 باشند بلکه آن ارتفاع در میان آن دو مقنطره باشد یا آنکه میان

باید نهاد

درجه

مقنطره

مقنطره بود و افق تا خط نصف النهار نگاه بود که درجه طالع
 دو بود از اجزاء بروج درین اوصاف اگر بنظر قیاس آن تفاوت
 مقداری که در میان دو مقنطره مقصود حاصل شود یعنی مابین دو خط
 را از اجزاء بروج بخرج اسطرلاب قسمت کنند بتقویب و هر قسمی را درجه
 کنند و در مقنطرات جزو آفتاب با منطقه کوکب را بر میان آن
 دو خط مقنطره بگذرانند و از قوسی که از هر کجری باشد منطقه ستون شود
 بخرج اسطرلاب قسمت کنند و هر قسمی را درجه گیرند و اگر خواهند که
 بسوی حساب معلوم کنند برین وجه عمل باید کرد و این عمل را تعدیل
 خوانند و این تعدیل غالی نیست از تقریب و تحقیقی نیست چنانچه
 بعضی گمان برده اند اما تعدیل بر وضع آفتاب چنان باید کرد که آن
 دو خط که آفتاب میان هر دو افتاده باشد معلوم کنند و اول خط
 از آن هر دو خط را اعتبار اولیت به نسبت به هر یک از آن دو خط
 ممکنست خواه بر توانایی بروج باشد و خواه بر خلاف توانایی و کلام
 مقم محتمل هر دو صورت است هر چند که تمیل مطابق صورت اول
 نموده است بر مقنطره از مقنطرات ارتفاع نهند بشرطی که آن خط
 بروجی باشد که خط دوم بر آن مقنطره تواند گذشت و اگر بر
 افق یا خطی از خطوط ساعات یا خطوط مستقیمه نهند هم مقصود
 حاصل شود و اولی آن بود که خط استوار اعتبار دارند و مرئی را از
 لایماری را سلطان را یعنی جزوی که مرئی مقابل آن جزو باشد از
 حجم نشان کنند پس خط دوم بر همان مقنطره یا بر همان خط نهند
 و مرئی نشان کنند و میان هر دو نشان را از اجزاء مجموع نشان از جانب

همچنین

تعدیل بر وضع آفتاب

خط نصف النهار

اقرب و تری این قیاس است ظاهر است آنچه باشد اهل این صنعت از اجزاء
 تعدیل نام کنند پس نگاه کنند باین خط اول خط دوم و موضع افتا
 چند درجه باشد آن درجات را در اجزاء تعدیل ضرب کنند و حاصل
 را بر تفاوت اجزاء منطقه یعنی شش در اسطرلاب سدی و سه
 در ثلثی و دو در بعضی قسمت کنند و تعریف ضرب در مقدار شش
 یافته است آنچه بیرون آید بقدر آن از نشان اول که برابر می گردد
 باشد در جهت نشان دوم بشمار از جانب اقل و اگر بعد موضع افتا
 از خط دوم گرفته باشد بقدر خارج از قسمت این نشان دوم در جهت
 نشان اول بشمار از جانب اقل اینجا که رسد مری بر آنجا نهند
 نگاه کنند که تا بر آن نقطه یا خط معروض کدام جزو افتاده است آن
 اجزاء منطقه علامت سیاه بر آن کنند چه گاه باشد که در یک و دو
 چند بار محتاج آید شود و آن موضع افتاب باشد مثلث در اسطر
 شبالی سدی و صفحه عرض لوری یعنی شش درجه و آن عرض اقل
 و سیزده و سراسر و بدین نشان است مری که افتاب در
 شانزده درجه نور بود و آن میان دو خط بود یکی خط دوازده
 و یکی خط هزده یعنی در میان خط سیوم و چهارم از خطوط اجزاء
 نور و ارتفاع وقت بیست و چهار درجه شرقی و آن کلام در
 تمثیل محتاج الیه نیست اول خط دوازده بر منطقه که شرقی
 نهادیم و مری نشان کرد پس خط هجده برد نهادیم و مری
 نشان کردیم و میان هر دو نشان از جانب اقل بشمار یافتیم چهار
 درجه و نیم و این اجزاء تعدیل است پس تفاوت میان خط اول

و قسمت

یعنی

یعنی دوازده نور و موضع افتاب یعنی شانزده نور دیگر فیم چهار بود و در
 اجزاء تعدیل ضرب کرده هر جزء حاصل آمد چه نسبت هزده با چهار
 و نیم که ربع آن همان نسبت چهار است با واحد از ارتفاع و این اجزاء
 منطقه یعنی شش قسمت کردیم بیرون آمد سه چه نسبت سه
 چون نسبت هزده است شش که ثلث است پس از علامت اول
 سه جزو بیوی علامت دوازده از اجزاء تعدیل بشمار اینجا که رسید
 مری بر آنجا دیدم و لا محاله میان مری و علامت دوم یک جزو نیم
 باشد و اگر تفاوت میان هزده نور و موضع افتاب یعنی شانزده
 نور دیگر بیرون دواست و در اجزاء تعدیل که چهار و نیم است ضرب
 کنند نه حاصل آمد چون از این شش که تفاوت اجزاء منطقه
 قسمت کنند خارج قسمت یک و نیم باشد پس چون مری را از علامت
 دوم بجانب علامت اول بقدر این جزو نیم حرکت دهند مقصود حاصل

نیست و این گاه کردیم که تا بر منطقه که شرقی کدام جزو افتاده است

منطقه آن جزو موضع افتاب بود علامتی بر روی کردیم تا بر وقت
 معلوم باشد و میان این عمل موقوف است بر قاعده اربعه اعداد
 متناسبه و آن است که در فن حساب غمزه است که چون یکی
 از اربعه اعداد متناسبه مجهول باشد و آن سه عدد دیگر معلوم آن مجهول را معلوم
 توان کرد و طریق استعمال آن چنانست که اگر مجهول اصل الطولین
 باشد حاصل ضرب وسطین را در یکدیگر بر طرف معلوم کنیم
 خارج قسمت وسط مجهول باشد بر هاشم در شکل نوزدهم سابعه
 اصول برهن است که حاصل ضرب طرفین اربعه اعداد متناسبه

طرف مجهول باشد و اگر مجهول
 احدی وسطین باشد حاصل
 ضرب طرفین بر یکدیگر
 وسط مجهول قسمت کنند

قسمت م

ساوی حاصل ضرب وسطین است و چون حاصل ضرب و عدد
 یکی از آن دو عدد قسمت کنند خارج قسمت آن عدد دیگر باشد چه
 نسبت حاصل ضرب مضروب چون نسبت مضروب قیاسات باشد
 و نسبت خارج قسمت باشد چون نسبت مقسوم است بمقسوم علیه
 پس نسبت حاصل ضرب طرفین که همان حاصل ضرب وسطین است
 بوسط معلوم چون نسبت وسط مجهول است بواحد که نسبت
 علیه و همچنین نسبت حاصل ضرب وسطین بطرف معلوم چون
 نسبت طرف مجهول باشد بواحد و بعد از تقدیم این مقدار میگویم
 که نسبت عدد میان این اجزاء منطقه البروج که خارج اسطرلاب
 باشد حصه خود از اجزاء محرم که اجزاء تعدیل است چون نسبت
 عدد در جابیت که از احد الحظین باشد تا موضع آفتاب باشد
 حصه خود از اجزاء محرم کل نظیره تقریباً و عدد خارج اسطرلاب
 و عدد اجزاء تعدیل و عدد درجاتی که از احد الحظین باشد تا خروج
 آفتاب هر سه معلوم اند پس بقاعد مذکور چون عدد اجزاء
 تعدیل را در عدد درجات معلومه که وسطین معلوم اند ضرب
 کنیم و بر عدد خارج اسطرلاب که طرف معلوم است قسمت کنیم
 قسمت عدد حصه درجات معلومه باشد که طرف مجهول است
 و هو المطلوب و قید تقریباً بنا بر آنست که این عمل تحقیقی و قوی
 بودی که حصه درجات منطقه از اجزاء محرم متساوی بودی یا
 تعدیل مقتضیات چنان بود که چون ارتفاع موجود میان دو نقطه
 افتاده باشد و موضع آفتاب یا سقیه کوکب را بر نقطه اول

مقصور است

تعیین ارتفاع

یاد نهاد یعنی نقطه که ارتفاع او معلوم باشد خواه کمتر باشد و خواه
 بیشتر و میگوید که ملاز اول آن باشد که ارتفاع او کمتر باشد و آنکه
 ارتفاع او بیشتر بود و مری نشان کرد پس بر نقطه دوم نهاد
 نشان کرد و میان هر دو نشان را از جانب اقل بشمارد و آنرا اجزاء تعدیل
 نام نهاد تا اشتباه واقع نشود پس تفاوت میان نقطه اول و ثانی
 موجود را در اجزاء تعدیل ضرب باید کرد و بر تفاوت میان هر دو
 که در اسطرلاب سدی شش و ربعی سه و در نصفی دو قسمت کرد
 آنچه بیرون آید مری بعد از آن اجزاء را علامت اول بسوی علامت
 دوم باید کرد و ایند بروی که حرکت مری در برابر اجزاء تعدیل باشد
 تا درجه آفتاب یا سقیه کوکب بر آن ارتفاع افتد که گرفته باشند
 و اگر تفاوت میان نقطه دوم و ارتفاع موجود در اجزاء تعدیل ضرب
 کنند و بر خارج اسطرلاب قسمت کنند و بقدر خارج قسمت مری را
 علامت دوم بطرف علامت اول حرکت دهند در برابر اجزاء تعدیل
 همو مطلوب حاصل آید مثالش هم در اسطرلاب شمالی سدی بر
 صفحه عرض کوثر کریم آفتاب را در درجه و آن درجه و آن
 ارتفاع آفتاب یا قیتم پست و شش درجه و آن میان نقطه اول
 و نقطه اول پس موضع آفتاب را بر نقطه اول نهادیم که نقطه
 اول است پس اگر اولیت نسبت با ارتفاع مقدم باشد این ارتفاع شرفی
 باشد و اگر به نسبت با ارتفاع اقل باشد محتمل است شرقی و غربی
 را مری نشان کردیم و هم موضع آفتاب بر نقطه اول نهادیم و مری
 نشان کردیم باقیم میان نقطه اول و ارتفاع آفتاب که کوکب

هر دو نشان چنان جانب
 اقل بشمارد و هفت درجه
 نیم و این اجزاء تعدیل است
 پس تفاوت
 میان

وان دو باشد در اجزاء تعدیل ضرب کردیم با نژده حاصل آمد بر تفاوت
میان هر دو مقنطره که آن شش است قسمت کردیم بیرون آمد دو و نیم
از علامت اول ابتدا کرده بسوی علامت دوم از جانب اقل از طرف
رسید که از آن تا علامت دوم پنج بود می را بر آن نهادیم آفتاب
بر این ارتفاع موجود افتاده باشد و اگر تفاوت میان مقنطره که و
ارتفاع که اول است و آن چهار بود در اجزاء تعدیل که هفت و نیم است
ضرب کنند و حاصل را بر شش قسمت کنند و مقدار خارج قسمت
کنج است می را از علامت ثانی بسوی علامت اول حرکت دهند
آفتاب برادر ارتفاع موجود افتد و این عمل هم منطبق با اربعه است
متناسبه است چه نسبت عدد خارج اسطرلاب با عدد اجزاء تعدیل
چون نسبت عدد تفاوت است میان مقنطره اول و ارتفاع ثانی
با عدد حصه آن تفاوت از اجزاء تعدیل تقریباً پس بر این مجهول ارتفاع
مذکور معلوم شود و قید تقریباً بجهت آنست که اجزاء تعدیل
اند با اجزاء معدل النهار و در باب دوم برهن شد که حصه ثانی
متساوی به معدل النهار و بر ارتفاعات مختلفه است و اگر ارتفاع
موجود میان افق و مقنطره افتد تعدیل آن چون تعدیل مقنطره
باشد و اما اگر ارتفاع موجود میان مقنطره و خط وسط السما
افتد بعد از آنست که غایت ارتفاع آفتاب تا کوکب را در آن
مدار معلوم کنند چنانچه در باب ششم بیاید پس اگر از ارتفاع کوکب
مساوی غایت ارتفاع باشد جزو آفتاب باشد خطه کوکب بر خط وسط
السما باید نهاد و اگر مختلف بود تفاوت میان غایت ارتفاع و

موجود
ضرب

مقنطره مقدم اگر شرقی باشد و مقنطره مؤخر اگر غربی باشد عمل
کنند و این تفاوت را بلیغی بخرج اسطرلاب گیرند و خط وسط السما
بمنزله مقنطره دوم و باقی عمل بطریق مذکور با تمام رسانند اما تعدیل
چنان باید کرد که چون موضعی از منطقه البروج که بر افق شرقی افتاده باشد
میان دو خط بود موضع می نشان باید کرد یا آنکه عنکبوت را تغییر دهند
پس خط اول را از آن دو خط بر افق شرقی باید نهاد و مساوی معلوم شد
که هر کدام از آن دو خط را که اول عبارت کنند درین عمل تفاوت نکند بین
مصنعت اول آنرا گفته است که مقدم باشد و موضع می نشان
باید کرد و تفاوت میان هر دو نشان بگرفت از جانب اقل و از آن تفاوت
اجزا نام نهاد و بعد از آن خط دوم را بر افق شرقی باید نهاد و در می نشان
باید کرد و تفاوت میان نشان خط اول و نشان خط دوم
بگرفت و از آن تعدیل نام نهاد و لا محاله این ارتفاعات اجزاء تعدیل
بود چه اجزاء تعدیل همان تفاوت اجزاء است با چیزی دیگر و این ظاهر
است پس تفاوت اجزاء میان دو خط که بخرج اسطرلاب است
یعنی شش یا سه یا آنچه بود ضرب باید کرد حاصل را
بر اجزاء تعدیل قسمت کرد آنچه بیرون آید بر خط اول افق و آنچه
حاصل آید در جهت الم بود و اگر اول خط دوم را بر افق نهند
نشان کنند و تفاوت میان این نشان و نشان اول بگیرند و آن
تفاوت اجزاء باشد پس تفاوت اجزاء را در بخرج اسطرلاب ضرب
کنند و حاصل را بر اجزاء تعدیل قسمت کنند و خارج قسمت را از
خط دوم نقصان کنند هم مقصود حاصل آید بی تفاوت

تفاوت

را در آنچه

دوم

子

اور

سد

نهند

بیشتر است

تعیین

ارتفاع

وقت نباشد بزم نیم از اوقات که مناسب امر مقصود بود در آن مدت
که شروع در آن امر مطلوب بود و این تعیین عمل محظوظ امور بسیار باشد
و از آنجمله در محظوظ درجه طالع است اینجا که طالع معین اختیار کرده باشند
و خواهند که ارتفاع آفتاب یا کوکب معلوم کنند در آن وقت تا وقت
نگاه دارند که چون ارتفاع موافق آن ارتفاع شود هم در مقدار هم
درجه است دانند که وقت طلوع آن درجه است که اختیار کرده اند
و طریق این عمل چنان بود که آن درجه که جهت طالع تعیین کرده باشند
بر افق مشرق بنهند و نگاه کنند تا درجه آفتاب برگردد موقوف
افتاده است از معظرات شرقیت یا غربیت یا بر خط نصف النهار افتاده
است آنچه بود ارتفاع آفتاب بود چون آفتاب بدان خط معلوم رسد
وقت معروض بود و اگر جزو آفتاب بر افق مشرق بود هنگام طلوع آفتاب
وقت معروض بود و اگر بر افق غربی بود هنگام غروب آفتاب وقت
معروض بود و اگر درجه آفتاب بر معظرات و افق یافتند تحت
الارض بود وقت طلوع است خواهد بود کوکب از غربت که بالایی
بود نگاه باید کرد تا برگردد موقوف است شرقیت یا غربیت و وقت نگاه باید
داشت تا چون ارتفاع کوکب به آن مقدار رسد در مشرق یا مغرب
چنانکه بود وقت طلوع از درجه بود و اگر شطیئه کوکب بر خط نصف
النهار افتد فرق مرکز طلوع از درجه در وقت غایت ارتفاع آن
کوکب باشد و اگر تحت مرکز باشد در وقت ارتفاع استقل و اگر
افق مشرق یا مغرب بود طلوع آن درجه و کوکب یا غرب یا شرق
باهر بود و اگر درجه طالع معین در میان دو خط باشد از آن اقل

باید کرد چنانچه که در تبدیل جزو آفتاب مذکور شد و اگر درجه آفتاب
در میان دو نقطه افتد هر یکی نشان کنند پس جزو آفتاب یا هر یکی کوکب
بر معظرة اول بنهند و هر یکی نشان کنند و میان هر دو نشان از
جانب اقرب تفاوت اجزا بود پس جزو آفتاب یا هر یکی کوکب را بر معظرة
دوم بنهند و نشان کنند و میان نشان معظرة اول و معظرة
نشان دوم اجزا تبدیل بود پس تفاوت اجزا در خارج اسطرلاب
ضرب کنند و حاصل را بر اجزا تبدیل قسمت کنند خارج قسمت معظرة
اول افزایند اگر که از معظرة دوم باشد و الا از آن نقصان کنند
تا درجه ارتفاع حاصل شود و اگر درجه آفتاب یا هر یکی کوکب در
افق و معظرة افتد هم بدین نوع تبدیل باید کرد اما اگر میان یک
معظرة و خط نصف النهار افتد تفاضل میان غایت ارتفاع و آن
معظرة بجای میخرج اسطرلاب باید داشت و باقی عمل بطریق مذکور
با تمام رسانید **باب پنجم** در معرفت جای و ساعات مشرق
و مغرب و اجزای آن مدارات یومیه و دایره اند که نقاط مفروضه
بر سطح فلك علی حادث شوند بواسطه حرکت آن فلك و انهارا
دو برابر زمان نیز گویند پس اگر نقطه مفروضه طرف خطی باشد
که مرکز عالم و مرکز کوکب گذرد از مدار یومی آن کوکب گویند و
قوسی که از این مدار فوق الارض باشد از قوس النهار گویند و
تحت الارض باشد قوس اللیل و آنچه مابین طرف خط مذکور باشد
و افق مشرق از قوس النهار با میان او و افق مغرب از قوس اللیل انرا
دایره گویند و اصحاب زیجات در این معنی دیگر گویند و آن قوسی بود

معنی است در افق

مدار دایره کواکب این طرف خط مذکور و تقاطع علی مدار دایره باشد
النهار یقولی حرکت معدل النهار و انرا دایره ماضی گویند یا بر خط
نقوی و انرا دایره مستقبل گویند و این همه بنا بر سهله است و باین
آنچه در گذرد معدل النهار از وقت طلوع کواکب تا وقت
غروب و قوس النهار را بود و آنچه در گذرد هم از معدل النهار از وقت
غروب کواکب تا وقت طلوع و قوس اللیل بود و برین قیاس بود آن
هر دو معنی که مذکور شد تفاوت میان این و آنچه پیشتر گذشت
بقدر مطالع حرکت آن کواکب باشد در آن زمان و نصف زمین باین
دایره قوس را گفته است از قوس النهار آفتاب یا قوس اللیل او مابین افق
و طرف خطی که مرکز آفتاب و مرکز زمین را گذرد پس اگر این قوس مذکور
ابتدا از افق بر قوسی حرکت معدل النهار بود دایره ماضی باشد و الا
دایره باقی ما بعد از غروب در قوس اهل شمس از ابتدا طلوع صبح
است و بعد از شب بعد از استیفا آفتاب و بر دایره اهل روم و فاکر
مدار روز از طلوع جرم آفتاب و بعد از غروب جرم او شب
و روز که نصف در مرتبه ذکر خواهد نمود برین اصطلاح است نزد
بعضی از براهه مابین ابتدا طلوع صبح صادق و طلوع آفتاب و بین
غروب آفتاب و غروب شفق بستره فضل شمس است و بنا بر این
داخل هیچ کدام نیست و شب از روز عامی جمع بدین شب و یلک نزد
است و بعد از آن در متشرع اول شب است و نزد اهل روم و فاکر
اول روز اما نزد اهل حساب شب از روز بر نوع است حقیقی و
مقدار یلک و روز معدل النهار است با مطالع استوایی قوس که آفتاب

غروب

دران شب از روز حرکت تقویمی قطع کرده باشد و وسطی و آن معدل
است دوره معدل النهار یا قوسی از آن که مساوی سیر وسط آفتاب باشد
و این بر صد بطلیوس **نظح ک** است و بر صد بتانی **نظح ک**
و بر صد صنف **نظح بط** و بر صد سرقند **نظح بط** و این که
مساوی حقیقی باشد و گاهی بیشتر و گاهی کمتر و آن تفاوت را تعدیل
الایام گویند و در اعمال اسطرلاب شب از روزی مقدار یلک و دوره معدل
النهار گیرند و این قوس را بدین اعتبار بکنند و اهل حساب بتدلی
شب از روز ببرد و تعدیل بر آن رسیدن آفتاب که بر حقیقه یا تقریبا
بتقاطع مدار دایره نصف النهار و معتبر نزد حکمای یونان آن تقاطع
اعلی است و نزد حکما خط تقاطع اسفل و چون شب از روز بتدلی
معنی به جهت و چهار قسم متساوی کنند از اقسام را ساعات
مستویه و معدل گویند و آن نیز حقیقی و وسطی باشد و هر شب
بشخص دقیقه و ثمن کنند و هر دقیقه بشصت ثانیه و علی
هذا و تسمیه وسطی بتوی ظاهر است اما تسمیه حقیقی بتوی
سبیل تقریبا است و هر یک از روز و شب را بر اصطلاح اهل
فارس و روم و قی که از مقدار یک دوره معدل النهار کمتر باشد
بدوازده قسم مساوی کنند و از آن ساعات معوجه و زمانیه
گویند زیرا که بطول و قصر روز و شب مختلف نشود و همیشه
نصف سدس زمان شب یا روز باشد و آنچه از معدل النهار
در زمان یک ساعت طلوع کند از اجزای آن ساعت گویند و در
آفتاب را بر مظهر اربعه موجود دهند و هر یک را یک ربع یا

شقی

مری را بر سر الطمان نشان کنند بعد از آن هم درجه آفتاب بر افق شرقی
 نهند و مری را نشان کنند و از نشان دوم تا نشان اول بیشترند
 بر توالی و آنچه بعضی گفته اند که از جانب اقرب باید شمر خطرات
 چه ممکن است که دایره نصف و بر باشد یا زاده بر آن آنچه حاصل
 شود دایره گذشته بود از روزی که دایره حجم شبیه است به
 یومیه و حرکت عنکبوت بر سطح حرکت فلك اعلى است و وضع خطوط
 و دایره اسطرلاب چون وضع دایره فلکی است و حرکت آن
 عنکبوت متساوی اند پس چون جزو آفتاب بر افق شرقی باشد
 مری در برابر جزوی از اجرام بود بعد از آن چون متحرک شود جزو
 آفتاب هر مقدار که از مقدار خود قطع کند حرکت عنکبوت مری آن
 اجرام حجم قوس شبیه بآن مقدار قطع کند چه مرکز مدارات
 و دایره حجم یکی است و اگر بر افق مغرب مری نشان کنند و
 نشان اول یعنی نشان که جهت وضع جزو آفتاب بر ارتفاع موجود
 کرده باشند و این نشان بیشترند ابتدا از نشان اول بر توالی دایره
 مانند باشد از روزی که نصف قوس النهار نقصان کند اگر از ارتفاع
 آفتاب بر ارتفاع موجود نهند و مری نشان کنند پس بر خط وسط
 النهار نهند و مری نشان کنند و میان هر دو نشان از جانب اقرب
 بشمرند و حاصل را از نصف قوس النهار نقصان کنند اگر از ارتفاع
 شرقی باشد و الا بر آن افزایند و آری مری حاصل آید و اگر بعکس
 کنند و آری باقی حاصل آید و همچنین اگر شطیحه کوکب یا درجه کوکب
 عدیم العرض بر مرقطه ارتفاع موجود نهند و مری را بر سر الطمان یا

مری را بر سر الطمان نشان کنند پس جزو آفتاب بر افق مغرب نهند و
 مری نشان کنند و میان نشان دوم و نشان اول بیشترند ابتدا
 از نشان دوم بر توالی آنچه حاصل آید دایره گذشته بود از شب
 بسیاری که پیشتر گذشت و اگر جزو آفتاب بر افق مشرق نهند و مری
 را نشان کنند و از نشان اول یعنی نشان که جهت وضع شطیحه
 کوکب بر ارتفاع موجود کرده باشد تا این نشان بشمرند بر توالی آری
 انشب بیرون آید و اگر نصف قوس الليل معلوم بود شطیحه کوکب
 ارتفاع موجود نهند و مری نشان کنند و میان هر دو نشان از جانب
 اقرب بشمرند و حاصل را از نصف قوس الليل نقصان کنند اگر جزو
 آفتاب در میان افق مغرب و خط وسط النهار بود و الا بر آن افزایند
 دایره مری حاصل آید و اگر بعکس آن کنند دایره باقی بیرون آید و اگر
 معلوم بود و از طالع دایره بخار نهند که معلوم کنند عیای نکه آفتاب یا
 کوکب بر مرقطه می نهند درجه طالع بر افق شرقی نهند و باقی عمل
 کنند که گفته آمد و آری مری باقی معلوم شود یعنی اگر طالع بر وقت
 بود درجه طالع بر افق شرقی نهند و مری نشان کنند پس جزو آفتاب
 بر افق شرقی نهند و نشان کنند و از این نشان تا این نشان بر توالی
 بشمرند و آری گذشته از روزی که حاصل آید و اگر جزو آفتاب بر افق مغرب
 نهند و مری نشان کنند و از نشان اول تا این نشان بر توالی بشمرند
 دایره باقی از روزی که حاصل آید و اگر طالع شب باشد در وضع جزو آفتاب
 افق شرقی بجای افق مغرب اعتبار کنند و بعکس و بطریق مذکور و آری

ماضی و باقی حاصل کنند و اگر در وقتی دایره معلوم باشد و خواهند که
 از آن طالع و ارتفاع معلوم کنند اگر در روز بود و دایره ماضی بود و جزو
 افتاب بر افق شرقی دهند و بقدر دایره مری را بر توالی حرکت دهند و اگر
 دایره باقی بود جزو افتاب را بر افق مغرب دهند و مری را بقدر دایره بر
 خلاف توالی حرکت دهند جزو افتاب بر ارتفاع وقت افتد و درجه
 طالع بر افق شرقی و اگر در شب بود و دایره ماضی جزو افتاب بر افق
 مغرب دهند و مری را بقدر دایره بر توالی حرکت دهند و اگر دایره باقی
 بود جزو افتاب بر افق شرقی دهند و مری را بقدر دایره بر خلاف توالی
 حرکت دهند شظا کوکب بر ارتفاع خود افتد و درجه طالع بر
 افق شرقی و چون دایره بر پانزده قسمت کنند آنچه بیرون آید ساعات
 مستوی بود زیرا که چون یک دوره معدّل النهار را که سیصد و
 درجه است به بیست و چهار قسم بنمایند و بیست و چهار مجموع
 ساعات شبان روز است هر قسم پانزده درجه باشد و نسبت
 یک دوره بایست و چهار ساعات چون نسبت دایره است با حصة او را
 پس چنانکه از قسمت یک دوره بر پانزده ساعات تمام شبان روز هر
 یک از قسمت دایره بر پانزده حصة او از ساعات بیرون آید و آنچه
 نماند از این عمل مینی بر آنست که شبان روزی مقدار یک دوره معدّل
 النهار باشد تا حصة یک ساعت مستوی پانزده درجه باشد و آنچه
 اجزا از یک ساعت وسطی بیک ربع و نصف **سه** است و اجزا
 یک ساعت حقیقی که از این کمتر باشد و کاه پیشترو کاه مساوی این
 باشد آنچه با دایره مری را بر چهار گیرند فایق ساعات بود چه هر ساعت

شصت دقیقه است و نسبت شصت با پانزده چون نسبت چهار
 بو احد و مجموع ساعات و فایق ماضی باقی بود از روز یا شب یعنی اگر
 ماضی بود ساعات ماضی بود و اگر دایره باقی بود ساعات باقی بود و اگر دایره
 بر روز بود ساعات روز بود و اگر در شب ساعات شب و اگر مجموع ساعات
 روز و خرا دهند جزو افتاب را بر افق شرقی دهند و مری را بر نشان کنند و چون
 از آن بر افق غربی دهند و نشان کنند و میان هر دو نشان بشمارند
 ابتدا از نشان اول بر توالی تا قوس النهار معلوم شود و اگر ابتدا از
 نشان اول بر خلاف توالی بشمارند قوس اللیل حاصل آید پس قوس
 النهار را چنانچه گفتیم بر پانزده قسمت کنند و آنچه باقی ماند در چهار
 ضرب کنند تا ساعات و فایق روز معلوم شود جزو النهار
 بیست و چهار نقصان کنند باقی ساعات و در فایق شب بود و
 میان این همه ظاهر است و اگر خواهند اول جزو افتاب را بر افق
 غربی بنهند و مری را نشان کنند و میان هر دو نشان بشمارند
 از نشان اول بر توالی اجزا بحجم قوس اللیل بود و بر پانزده قسمت
 کنند ساعات شب **چهار** و اگر چیزی باقی ماند در چهار ضرب کنند
 تا در فایق حاصل شود و اگر جزو افتاب بر خط شرقی دهند و مری
 نشان کنند پس بر افق شرقی دهند و مری را نشان کنند و میان
 هر دو نشان از جانب قریب بشمارند و نقصان بر صد و هشتاد
 افزایند که میل افتاب شمالی باشد و از آن بجا دهند اگر جنوبی
 حاصل قوس النهار بود و اگر در زیاده و نقصان عکس کنند قوس
 اللیل حاصل آید و قوس النهار و قوس اللیل کوکب یکی از طریقها

پس بر افق شرقی بنهند
 مری را نشان کنند
 م

گذشت معلوم شود وقتی که شطیحه کوکب بجای جزو آفتاب گشته و اگر
 خواهند که بدانند که کوکب از غروب که شب طلوع خواهد کرد در
 کدام ساعت طلوع کند چون شطیحه کوکب بر افق شرقی بگذرد اگر جزو
 آفتاب در قسم فوق الارض بود طلوع آن کوکب در روز بود و اگر
 در قسم تحت الارض بود طلوع آن در شب باشد پس بهت معرفت
 ساعات طلوع جزو آفتاب بر افق شرقی بگذرد و مری نشان کنند
 و شطیحه کوکب بر افق شرقی بگذرد و مری نشان کنند و میان
 هر دو نشان ابتدا از نشان اول بر توالی بحکم بشمرند و بر پانزده
 قسمت کنند آنچه بیرون آید ساعات بود از وقت غروب آفتاب
 تا وقت طلوع آن کوکب و اگر خواهند که بدانند که کوکب در روز
 طلوع خواهد کرد در کدام ساعت طلوع کند درجه آفتاب را
 بر افق شرقی بگذرد و مری نشان کنند پس شطیحه کوکب را بر افق
 مشرق بگذرد و مری نشان کنند و از نشان اول تا نشان دوم بر توالی
 بشمرند و بر پانزده قسمت کنند آنچه بیرون آید ساعات بود از
 وقت طلوع آفتاب تا وقت طلوع کوکب و اگر غروب کوکب خواهند
 که معلوم کنند اگر در شب بود درجه آفتاب و شطیحه کوکب را
 هر دو بر افق مغرب یا بیدها دو کوکب در روز بود درجه آفتاب بر افق
 مشرق یا بیدها و شطیحه کوکب را بر افق مغرب و بطریق مذکور
 ساعات غروب از اول شب یا اول روز معلوم کرد و اگر خواهند
 که بدانند که کوکب تقاطع اعلی مدار یا نصف النهار کی می رسد و شطیحه
 او را در بالای مرکز بر خط نصف النهار بگذرد و مری نشان کنند پس

کوکب

جمله خازره

در
شبه

اگر جزو آفتاب تحت الارض بود از جزو را بر افق مغرب بگذرد و
 نشان کنند و از نشان دوم تا نشان اول بر توالی بشمرند و بر
 پانزده قسمت کنند آنچه بیرون آید ساعات بود از غروب
 آفتاب تا رسیدن کوکب تقاطع مذکور و اگر جزو آفتاب
 فوق الارض باشد از نشان اول بر افق شرقی بگذرد و مری نشان کنند
 و از نشان دوم تا نشان اول بر توالی بشمرند و بر پانزده قسمت
 کنند آنچه بیرون آید ساعات بود از طلوع آفتاب تا رسیدن
 کوکب تقاطع مذکور و اگر خواهند که بدانند که تقاطع اسفل
 مدار و نصف النهار کی می رسد درین عمل شطیحه کوکب در تحت
 مرکز بر خط نصف النهار یا بیدها و باقی عمل بطریق مذکور یا
 باید بر ساند و آنچه درین مقام بعضی گفته اند که طلوع کوکب
 میان راهم بطریق استعلام طلوع ثوابت معلوم نواز که چون
 درجه تقویم او را بجای شطیحه گیرند مخصوص است بآنکه درجه
 طلوع و درجه تقویم یکی باشد و از آن طریق بود که کوکب از
 جنوب یا اگر از عرض باشد در حین طلوع دایره عرض او بر افق
 منطبق باشد و الله اعلم اما معرفت جزو ساعات معوج
 بود که قوس النهار بر دوازده که عدد ساعات معوج است قسمت
 کنند و آنچه با ندرت ضرب کنند تا اخراج ساعات معوج
 و در تالیق از معلوم شود و سبب آنکه در ربع جنوب کنند آنست که
 گذر ربع شصت دقیقه است و چون شصت دقیقه را
 بر دوازده قسمت کنند خارج قسمت پنج دقیقه باشد پس

در
مدار و نصف النهار

سهولت همان اجزا را در پنج ضرب کنند چه فرقی نیست میان آنکه از اجزا
 را در پنج ضرب کنند یا آنکه در شصت ضرب کنند حاصل هر دو از
فصلت کنند و چون آنرا از سی نقصان کنند آنچه با آن اجزا ساعات
شعب بود و این جهت است که نسبت اجزا یک ساعت روز که
 سدهای قوس النهار است با قوس النهار چون نسبت اجزا یک ساعت
 است یعنی نصف سدهای قوس اللیل با قوس اللیل پس بشکل زیر هم
 خاصه اصوله نسبت اجزا یک ساعت روز با قوس النهار چون نسبت
 مجموع اجزا یک ساعت روز و اجزا یک ساعت شب باشد با
 مجموع قوس النهار و قوس اللیل که یک دور است و چون اجزا
 یک ساعت روز و نصف سدهای قوس النهار است پس مجموع اجزا
 یک ساعت روز و اجزا یک ساعت شب نصف سدهای روز
 باشد که سی درجه است پس چون اجزا یک ساعت روز را از
 سی درجه نقصان کند اجزا یک ساعت شب باقی ماند و هو
 المقطوع و بصراحت دیگر چون عدد دوازده در عدد اجزا یک
 ساعت روز ضرب کنند قوس النهار حاصل آید و اگر در عدد
 اجزا یک ساعت شب ضرب کنند قوس اللیل حاصل آید
 چنانکه عنقریب میبین شود و مجموع قوس النهار و قوس اللیل
 سیصد و شصت درجه است تقریبا حاصل ضرب و از
 درسی هم سیصد و شصت است پس مجموع عدد اجزا
 ساعات روز و عدد اجزا ساعات شب سی بود چه هر دو
 عدد که حاصل ضرب عددی در آن دو عدد مساوی حاصل

شبانروز

و عدد اجزا ساعات روز
 و عدد اجزا ساعات شب
 و عدد ساعات روز
 و عدد ساعات شب
 است

فرز

ضرب همان عدد باشد در عدد ساعات مجموع آن دو عدد مضرب مضرب
 و به مساوی عدد ساعات بود بقیاس عکس شکل اول از ثانیه اصول
 هوالماد و بوجه دیگر نظیر درجه افتاب یعنی درجه مقابل او را مخطی
 کنند از خط ساعات مجموع که در زیر مخطرات کشیده باشند چه
 اگر خطوط این ساعات در میان مخطرات کشیده باشند در زیر عمل
 افتاب بجای نظیر او مستعمل باید داشت و مری نشان کنند و بعد از آن
 هم نظیر درجه افتاب را بر خطی دیگر کنند که در هملوی خط بود و خواه
 مقدم بود و خواه موخر و در باب اول مذکور شد که افق مشرق و افق
 مغرب و خط و مدار عرض داخل این خطوط اند و بعضی مری نشان
 کنند بیان هر دو نشان بشمار از جانب اقرب آنچه حاصل آید از اجزا
 روز بود و اگر در چند افتاب بر خطها باشند آنچه بیرون آید از
 شب بود و بر همان این عمل موقوف است بر مقدمه و آن است که قوس النهار
 هر جزو از منطقه البروج مساوی قوس اللیل نظیر آن جزو است و
 زیرا که میل اول هر دو جزو متناظر از منطقه البروج متساوی است
 در باب ششم معلوم شد پس در مدار و جزو متناظر هم متساوی بود
 هفتده هزار ثانیه که ثانی و سیوس و سی و اگر افق از افاق استوایی باشد
 مدارات همه منصف باشند و افق بکل شانزده هم از اولی از کتاب
 و مطلوب ثابت باشد و اگر از افاق مایل باشد معدل النهار با
 منصف شود و هر مدار که غیر معدل النهار باشد و مقاطع افق منقسم شود
 با قوس روی هم مختلف و قسم ظاهر از مدار یکی که در جهت قطب ظاهر باشد
 اعظم باشد از قسم خفی آن مدار و اقسام مداراتی که در جهت قطب

جمله

اجزای

متناظر

متناظر

باشد پس این دو قطعه اعظمی که در مساوی قطعه اعظم باشد از مدار
 دیگر که مساوی آن مدار بود و همچنین دو قطعه اصغر ازین دو مدار باشد
 باشد و این همه در شکل بنزدیم تا این که در دو سیوس و هشتاد و سه
 النهار هر جزوی مساوی قوس اللیل نظر آن جزو بود و بعد از تقدیم
 این مقدمه میگویم که اصحاب صنعت اسطرلاب هر یکی از اقسام مدارات
 ناله که کجاست از زمین باشد بدوازده قسم مساوی که در قوس مساوی است
 که بواسطه انقسامات گذرد بشکل تخمین مقاله رابعه اصولیست مع
 اقسام مدارات اجزا بر وجهی که در قسم تحت الارض باشد بدین قوس
 و بدایره افق و خط قوس الارض بدوازده قسم مساوی شود تقریباً
 در علم سطح زمین است و چون هر قسم از اقسام مدارات که تحت
 قوس اللیل جزو است پس مساوی قوس آنها را نظر آن جزو باشد که
 مقدمه میگویم پس اجزای ساعات که در ماهین دو خط واقع شود از
 مدار جزوی که مساوی اجزای ساعات نظر آن جزو باشد پس ظاهر شد
 که چون غرض استعمال اجزای ساعات روز بود نظیر جزو اوقات اعتبار
 باید کرد و اگر اجزای ساعات شب بود جزو اوقات اعتبار باید داشت
 این وقتی است که خطوط بر قسم تحت الارض بود و اگر خطوط بر قسم فوق
 الارض بود عکس این باید کرد و بدانکه اجزای سه طالع مابین این
 خطوط در مدار جدی مقدار اجزای ساعات چهار سرطان باشد
 چهار طالع است و در مدار سرطان بقدر اجزای ساعات چهار
 جدی که چهار اقصایست و این حکم شامل است اسطرلاب شمالی
 و جنوبی و آنچه بعضی درین مقام توهم کرده اند که این حکم مخصوص

نام

بر تقدیر است

شمالی است و در اسطرلاب جنوبی عکس این است خط است و ظاهر
 این توهم که از چنان برده است که اسطرلاب جنوبی است که عرض
 از جنوبی باشد و در اول کتاب مذکور شد که اسطرلاب جنوبی است
 که قطب او جنوبی باشد نه آنکه عرض صغیر جنوبی باشد و اگر قوس اللیل
 را در دوازده قسمت کنند اجزای ساعات شب هر روز آید و پوشیده
 که مناسب آن بود که نصف این حکم را بر وجهی که در مقدمه میگویم کرد
 یعنی از ساعات استوایی روز یا شب برافزایند آنچه حاصل مدارات
 معوج بود یعنی اگر هر یک از ساعات روز یا شب بر همان عدد افزایند
 آنچه حاصل آید عدد اجزای ساعات معوج همان روز یا همان شب باشد
 و اگر حصص اجزای ساعات معوج نقصان کنند آنچه ماند ساعات استوایی
 بود یعنی اگر هر یک از ساعات اجزای ساعات معوج روز یا شب از همان عدد
 کسر باقی عدد ساعات استوایی آن روز یا شب بود بر هانش سابقاً
 شد که اگر عدد اجزای قوس اللیل با قوس النهار بر پانزده قسمت کنند خارج
 قسمت عدد ساعات استوایی بود و اگر بر دوازده قسمت کنند خارج
 قسمت عدد اجزای ساعات معوج بود و ظاهر است که خارج قسمت را
 در مقسوم علیه ضرب کنند حاصل ضرب مقسوم علیه باشد چه قسمت
 جزو مقسوم است بعد از اجزای مقسوم علیه و ضرب تضعیف احد
 المضروبین است بعد از اجزای مضروب دیگر پس حاصل ضرب پانزده
 در عدد ساعات استوایی روز یا شب بعینه حاصل ضرب دوازده
 باشد در عدد اجزای ساعات معوج روز یا شب پس شکل بنزدیم
 انسابه اصولی نسبت پانزده بادوازده چون نسبت عدد اجزای

ستوایی

چون

ساعات معوج باشد با عدد ساعات مستوی و چون تفصیل از نسبت
 کنیم سایر آنچه در صفت در آخر شکل نیز در همان مقاله بیان کرده است
 فصل یازدهم بر دوازده باد و از ده چون نسبت فصل عدد اجزاء ساعات
 معوج باشد بر عدد ساعات مستوی با عدد ساعات مستوی و چون
 فصل یازدهم بر دوازده بر دوازده است پس فصل عدد اجزاء
 ساعات معوج بر عدد ساعات مستوی بر دوازده است پس ساعات
 بود و همچنین چون این نسبت مذکور را قبل کنیم نسبت با نوزده با
 او بر دوازده چون نسبت عدد اجزاء ساعات معوج بود با فصل
 او بر عدد ساعات مستوی و فصل یازدهم بر دوازده بخش یازده
 پس فصل عدد اجزاء ساعات معوج بر عدد ساعات مستوی هم
 بخش عدد اجزاء ساعات معوج بود و هو المظان ساعات معوج
 گذشته از روز یا شب بدان طریق معلوم کنند که چنانچه از
 رابر مقطره ارتفاع او بگذرد نگاه کنند تا نظیرش بر کدام خط
 افتاده است از خطوط ساعات معوج از افق غیر تا بدان خط
 بشمارند چند باشد بود ساعات معوج بود گذشته از روز
 بسیاری که بیشتر مذکور شد و اگر خطوط ساعات معوج در
 فوق الارض بود جز آفتاب را بر ارتفاع معوج دهند و برین
 تا بر کدام خط افتاده است از افق مشرق تا بدان خط بشمارند
 باشد ساعات معوج بود گذشته از روز و اگر در میان دو خط
 افتاد مرئی نشان کنند پس بطریق حلقه را بر آن خط دهند که
 با جهت مغرب بود اگر آن خطوط در قسم تحت الارض بود یا در جزایر

و باز مرئی نشان کنند

بر خط که با جهت مشرق بود و اگر در قسم فوق الارض بود و مرئی نشان
 کنند و میان هر دو نشان بگیرند از جانب اقرب و آن اجزاء تعدیل
 بود پس بر خط دوم دهند از آن دو خط و مرئی نشان کنند و با این
 نشان و نشان دو اجزاء ساعات باشد و اگر در قسمت
 ضرب کنند و بر اجزاء ساعات موزن قسمت کنند تا دقایق بود
 آید از آن ساعات تمام اضافت کنند ساعات و دقایق گذشته
 بود از روز و این یعنی بر قاعده اربعه اعداد متناسبه چه نسبت
 تعدیل یا حصه او از دقایق ساعات معوج که زیاد است برین
 نام چون نسبت اجزاء ساعات معوج است با شصت دقیقه
 که یک ساعت است پس بقاعده مذکور چون اجزاء تعدیل را در
 شصت که طرفین معلوم اند ضرب کنند و بر حاصل اجزاء ساعات
 روز که وسط معلوم است قسمت کنند دقایق مذکور که
 وسط مجهول است حاصل شود و هو المظان و اگر شب بود شصت
 را بر مقطره ارتفاع او بگذرد و نگاه کنند تا جزو آفتاب بر کدام
 ساعات خط افتاده است بر آنچه افتاده باشد چند آن ساعات
 گذشته باشد و اگر خطوط بر قسم فوق الارض بود و نظیر جزو
 درین عمل بجای جزو و اعتبار باید کرد و اگر در میان دو خط
 همچنانکه در موزن گفتیم دقایق بادست آرند و اجزاء ساعات
 بکار در اند بجای ساعات اجزاء روز و اگر دایره یا صحنی بر این نشان
 روز یا شب قسمت کنند ساعات معوج گذشته از روز یا
 حاصل آید چنانکه عنقریب در بیان تحول ساعات مستوی معوج

است

معلوم شود و اگر خطوط ساعات مستوی در قسم فوق الارض یا تحت
 الارض کشیده باشند بطریق استعمال ساعات مستوی از آن
 خطوط بطریق استعمال ساعات معوج باشند از خطوط ساعات
 معوج تفصیلی که مذکور شد و اگر جزو آفتاب یا نظیر آن
 در میان دو خط افتد از خطوط ساعات مستوی و مری نشان
 کنند پس بر خط مقدمه روند و مری نشان کنند و مابین هر دو نشان
 از جانب اقرب بشمارند و در چهار ضرب کنند تا دقایق که یابند
 بر ساعات نامه باشد حاصل آید و اگر ساعات مستوی تمام روز
 یا تمام شب خواهند که معلوم کنند اگر از خطوط در قسم تحت الارض
 بود درجه افتاب را بجهت ساعات شب و نظیر او بجهت ساعات
 روز بر افق شرق دهند و اگر در قسم فوق الارض بود درجه افتاب
 را بجهت ساعات روز بر افق شرق دهند و نظیر او را بجهت ساعات
 شب بر افق مغرب دهند پس اگر بر خطی از آن خطوط افتد در ساعات
 چند از بود و اگر بر هیچ خطی نیفتد مری نشان کنند پس بر یکسوی
 دایره خلوفت و یا حرکت دهند تا جزو آفتاب یا نظیر او بر او افتد
 افتد که بعد از آن رفتن باشد و مری نشان کنند و مابین هر دو
 نشان از جانب اقرب بشمارند و در چهار ضرب کنند حاصل تمام
 ساعات باشد از آن با عدد ساعات خط مذکور اضافه کنند تا
 ساعات تمام روز یا تمام شب در تاق حاصل آید و اگر خطوط
 ساعات معوج بر عصا ده کشیده باشند خواه بر نصف عصا ده
 خواه بر تمام آن و درجه آفتاب را بر خط نصف النهار دهند

و نگاه کنند تا بر کدام مقطره است و اگر در میان دو مقطره افتد از
 تبدیل باید کرد بطریق که در باب ششم باید اشارت شد و آنرا این باشد
 غایت ارتفاع بود در آن روز پس خطی از ارتفاع را که میسر از خطوط
 اقرب باشد بر پشت اسطرلاب بر مثل از ارتفاع دهند و علامه
 در دست گیرند بر طریق گرفتن ارتفاع و اسطرلاب بگرداند
 چنانچه پهلوی اسطرلاب یعنی از طرفی که آخر آن ارتفاع بر آن نشانی
 بود با آفتاب بود تا سایه لبه بر عصا ده افتد چنانکه از هیچ
 معرّف نشود و در این سایه بر عصا ده باشد و مری که آفتاب غایت
 ارتفاع رسد که در آن وقت سایه لبه بچون سایه او باشد در وقت
 گرفتن ارتفاع و این وقت از ساعات زمانی شش ساعت گذشته
 باشد و نگاه کنند تا طرف سایه بر کدام خط افتاده است آن خط
 که باشد بپند ناچه عدد بر نوشته اند که آن عدد ساعات
 گذشته از روز باشد اگر پیش از نصف النهار بود اما اگر بعد از
 نصف النهار بود آن عدد را از دوازده نقصان باید کرد و آنچه
 بماند عدد ساعات گذشته بود و این بر تقدیر است که بر هر خط
 یک رقم پیش نباشد اما اگر بر هر خطی دو رقم بود پیش از نصف النهار
 رقم اول معتبر بود و بعد از نصف النهار رقم دوم معتبر بود و این
 کمال و وقت بر معرفت مهم این خطوط و از طریق بقا است که در جمیع
 همه یکی است و بنا ایجاد طریق را براد کنیم فرض کنیم که خط است این
 لبین است از عصا ده و آنچه مقدار ارتفاع لبه پس از اخراج کنیم
 تا و معوج بر بر او اخراج کنیم اصغر از آن مقدار و بر هر که بر بعد

بعثت المراس كذرو والله اعلم واكر ساعات مستوي معلوم بود و چون
 كه با ساعات معوج كنند ساعات مستوي را در بازده ضرب كنند و اگر
 با اين تلافی بود چهار دقیقه را یکی گیرند و هر را بر هم گیرند تا دایره
 شود چه سابقا معلوم شد که دایره را چون بر بازده ضرب کنند
 و اگر چیزی مانده چهار ضرب کنند حاصل ساعات مستوي و تلافی آن
 باشد و کنیم که چون خارج قسمت مکرر در مقسوم علیه ضرب کنند
 حاصل ضرب مقسوم باشد پس چون ساعات مستوي را در بازده ضرب
 کنند و هر چهار دقیقه را یکی گیرند حاصل دایره باشد پس دایره را بر جز
 ساعات روز یا شب قسمت کنند و اگر چیزی باقی ماند در قسمت
 ضرب کنند و باز جزا ساعات روز یا شب قسمت کنند ساعات معوج
 و تلافی آن معلوم شود و این آنست که نسبت دایره با ساعات آن چون
 نسبت قوس النهار با قوس الليل است طایعات تمام روز یا شب و ظاهر
 که هر یک از قوس النهار و قوس الليل را که بر جزا ساعات روز یا شب
 قسمت کنند خارج قسمت دوازده باشد که ساعات تمام روز یا شب است
 پس چون دایره یا ماضی را بر جزا ساعات روز یا شب قسمت کنند هم ساعات
 گذشته حاصل آید و اگر نظیر جزو افتاب را در روز و جزو دایره را در شب بر
 افق مغرب بکشند و مقدار دایره را بر قوس الحی حرکت دهند پس بگردانند تا
 نظیر جزو افتاب یا جزو افتاب بر کدام خط افتاده است از خطوط
 معوج آنچه باشد ساعات گذشته بود از روز یا شب که در میان دو
 خط افتاد بگذرد یک کند بر وجهی که گذشته و اگر ساعات معوج
 بود و خواهد که با ساعات مستوي بگذرد از جزا ساعات معوج

معوج

ضرب کنند و اگر با آن دقایق بود از آن جزا ساعات معوج ضرب کنند و
 حاصل بر قسمت قسمت کنند و هر را بر هم گیرند تا دایره معلوم شود مثل
 بیانی که در جدول ساعات مستوي معوج معلوم شد پس دایره را بر بازده
 کنند و اگر چیزی مانده چهار ضرب کنند ساعات مستوي و تلافی آن معلوم
 شود بر همان این را نشان ساعت زیاده مکرر شده است و اگر در روز
 نظیر درجه افتاب و در شب درجه افتاب بود در شب درجه اول بر افق
 غرق بکنند و در نشان کنند پس بر خط ساعات معوج معلوم بکنند
 مری نشان کنند و از نشان اول تا نشان دوم بر توالی بشمارند حاصل دایره
 بود بر بازده قسمت کنند ساعات مستوي گذشته از روز یا شب حاصل
 آید و اگر ساعات مستوي معلوم را در روز و ازده ضرب کنند و حاصل را بر
 ساعات مستوي تمام روز یا تمام شب قسمت کنند خارج قسمت ساعات
 معوج باشد و اگر ساعات معوج معلوم را در ساعات مستوي تمام روز
 یا تمام شب ضرب کنند و حاصل را بر بازده قسمت کنند خارج قسمت ساعات
 مستوي باشد و این جهت آنست که نسبت عدد ساعات مستوي باقی
 با باقی عدد با عدد ساعات معوج ماضی یا باقی کل نظیر چون نسبت عدد
 ساعات مستوي تمام روز یا تمام شب است با دوازده که عدد ساعات
 معوج شب یا روز است پس چون از این چهار عدد یکی مجهول باشد و تا
 معلوم آن مجهول را بقاعده اربعه اعداد تناسب معلوم توان کرد و این
 تقریر ظاهر شود که اگر ساعات مستوي معوج عدد معلوم باشد و ساعات
 مستوي تمام روز یا تمام شب معلوم شود ساعات مستوي معلوم را
 در دوازده ضرب کنند و حاصل را بر ساعات معوج معلوم قسمت کنند

خارج سمت ساعات تمام روز باشد و الله اعلم بالصواب
باب ششم در معرفت میل آفتاب و غایت ارتفاع او و بعد گوید
 از معدل النهار و ارتفاعش در اوقات و دو معلوم شد که در سطح
 که بعد نقطه از دایره قوس بود از غلظه که بان نقطه و قطب آن
 دایره گذرد از جای که اقرب از آن بود پس جهت معرفت بعد نقطه
 مفروضه از معدل النهار دایره فرض کنند که بدو قطب معدل النهار
 و بان نقطه گذرد و از دایره میل گویند و قوسی ازین دایره که
 مابین آن نقطه و معدل النهار باشد بشرطی که از هر یک زیاده نبود
 بعد از نقطه گویند از معدل النهار و بعد از آن منطقه البروج
 را از معدل النهار میل اقل آن اجرا گویند بقیاس میل آن اجرا
 و از قوسی بود از دایره عرضیه که با قطب تلك البروج و جزو
 گذرد منطقه البروج و معدل النهار از جانب اقرب و قطب میل
 چون مطلق مذکور شود مراد میل اقل باشد و اگر میل که بر آن
 سرطان و جدی گذرد از اماره با قطب از بعد گویند جهت مراد
 او قطبین بروج و قطبین معدل النهار و قوسی از اماره با قطب از بعد
 که مابین منطقه البروج و معدل النهار بود از جانب اقرب از اماره
 کلی و میل اعظمه گویند چه اعظم است از باقی میل و دایره میل که است
 الراس موصی گذرد همان دایره نصف النهار از موضع گویند و
 قوسی را از نصف النهار که مابین معدل النهار و قوسی بود بشرطی
 که زیاده از ربع نبود ارتفاع معدل النهار گویند و قوسی هم از
 النهار که مابین معدل النهار و سمت الراس بود بشرطی که زیاده

مابین

انرا

از نصف بود از عرض بلد گویند و قوسی هم از نصف النهار که مابین
 افق بود و طرف خطی که از مرکز عالم میگذرد که گذرد و سطح افق
 اعلى برسد بشرطی که زیاده از ربع نبود از غایت ارتفاع آن که
 گویند در وجه افتاب را بر خط نصف النهار باید نهاد و نگاه کرد تا از
 مقنطرات ارتفاع بر کدام مقنطره است بر هر مقنطره که بود قوس
 ارتفاع آفتاب بود در آن عرض که صیغه بر آن عرض بود و این
 ظاهر است زیرا که خط نصف النهار بمنزله دایره نصف النهار
 است و اگر بر هیچ مقنطره نیفتد بلکه بر سمت الراس افتد غایت
 ارتفاع نبود در وجه باشد و اگر در وجه آفتاب در میان دو خط
 افتد از مقنطرات جزوی از اجزاء منطقه البروج که غایت است
 از جزو و ای مقنطره کمتر باشد معلوم کنند با آن طریق که
 منطقه البروج را بر خط نصف النهار بکنند از آن جزو که بر آن
 مقنطره افتد از خط غایت ارتفاع او مساوی آن مقنطره باشد
 و بدین طریق جزوی که غایت ارتفاع او مساوی مقنطره پیشتر
 معلوم کنند و تفاوت میان این دو جزو از اجزاء منطقه البروج
 از جانب اقرب اجرا بقدری باشد پس بعد جزوی که غایت است
 او مساوی مقنطره کمتر باشد از جزو مفروض معلوم کنند
 تفاوت اجرا باشد پس تفاوت اجزاء در تفاوت میان آن
 ضرب کنند و حاصل را بر اجزاء تعدیل و سمت که خارج است
 بر مقنطره ارتفاع که از آن غایت ارتفاع جزو مفروض حاصل
 باشد یا قوسی که در بقدری است باب سیوم مذکور شد و بیاید و

تا میان موضع افتاب و مدار را بر خط چند درجه افتاده است از
 درجای معتدلات ارتفاع که بر خط نصف النهار است در جبین
 که آن درجه بر خط نصف النهار بود آنچه باشد میل افتاب
 بود و اگر بر نفس مدار را بر خط افتاب عدول میل بود و این
 جهت است که مدار را بر خط عمود دایره معدل النهار است
 و خط نصف النهار در وقت بمثل دایره میل که بر درجه عمود
 گذرد پس اگر افتاب بدون مدار را بر خط بود میل جنوبی
 بود و اگر در اندرون آن مدار باشد میله شمالی بود و این در
 شمال است و در اسطرلاب جنوبی یکس را باشد پس اگر افتاب
 نصفی بود از منطقه البروج که اول حل متصف آن باشد
 صاعد بود و در آن نصف دیگر هابط و در ربع ربعی
 زاید بود در میل و در آن دو ربع دیگر ناقص و بدانکه چون میل
 یک جزو از اجزاء منطقه البروج معلوم شود میل سه جزو
 دیگر که ابعاد ایشان از نقطه اعتدال مساوی بعد از هر
 میل باشد از آن نقطه معلوم شود زیرا که میل هر چهار نقطه
 البعد از اعتدال متساوی است و جهت بیان آن در عوی
 دایره ابجدی و منطقه البروج و ابجد معدل النهار و اعتدال
 و بقدر اختلاف قوسهای اطراف سطح از منطقه البروج متساوی
 کنیم و قوسهای اطراف سطح از دو طرف خارج کنیم پس کوی
 که در پشتات امور اطراف سطح دو زوایا و در اول
 آستانه و این چهار یک بقدر میل کلی است و زوایا که در قوس

همه

اند یک کل نشان دهد و اگر از دو سیوس و قوسهای اطراف سطح
 هم متساوی اند بالعرض پس یک کل دوازدهم اگر انا و س قوس
 هم در یک خط است
 اند متساوی باشند
 سه ارات
 استواری قوس
 اعتدالین انتقال
 بعد از انداز
 همه متساوی



باشند چو در اصول
 بنظر آفاق استواری
 اند و یک کل معیوس نباشد
 میول چون نباشد جیب اعظم است
 اربعة اعداد متساویه چون جیب
 در جیب میل کلی برکت و حاصل
 خارج فست میل جزو و مفروض باشد
 استخراج توان کرد و چون میل
 اجزاء سه ربع دیگر معلوم شود
 کرده در جدول آوردیم بر تقدیر
 و نیم باشد در بعضی اعمال
 است و تحقیق آن از اسطرلاب
 حد و اینست و اگر جزو مفروض
 از سر جدول و درجات زمین
 دیگر بود بر بروج از سر جدول
 و درجات از سر آن در آیند

کل فست فست در اسطرلاب
 فست از او قوس و اسطرلاب
 قوسه فال فست و اسطرلاب
 الی جیب از او قوس
 اسطرلاب فست و اسطرلاب
 الی جیب از او قوس
 اسطرلاب فست و اسطرلاب
 الی جیب از او قوس
 اسطرلاب فست و اسطرلاب
 الی جیب از او قوس

و متعلق هر دو میل بگیرند و بر عضاده بعضی درجات میل نقش کنند
 طریقی که بیان طرز عضاده که بر خط علامه منطبق بود باقسام درجا
 میل کلی قسمت کنند باقسام مختلف و از اجزای ارتفاع خطوط موازی

اسطرلابها

خط افقی آن اقسام کنند پس خطی بر غایت ارتفاع دهند و
 بعد از و طولو المیل را اعتدال از قریب معلوم کنند و آنرا آخر ارتفاع
 انکاشتند بکنند تا خط مستقیم که از آن بدرجات میل رود بر کدام
 جزو افتد بخینه باشد میل جزو و عرض بود و از نقطه که مالد
 رأس المجل بر آن گذرد و مساوی تمام عرض بلد بود چه عرض بلد
 عبارت از بعد سمت الرأس آن بلد است از بعد النهار و ارتفاع بعد
 النهار که بقدر نقطه مذکوره است چون با عرض بلد جمع کنند
 شود و چون در اسطرلاب مدار رأس المجل بر نقطه صد گذرد آن
 صیفیه صیفیه آفاق استواییه است یعنی بود و میان مدار رأس
 المجل و هر یک از دو مدار دیگر یعنی مدار رأس المشرطان و مدار رأس
 الجدی بقدر میل کلی باشد همچنانکه در فلك برین نقش و آنرا
 در اعداد مختلف یافته آنچه در زمان اقلیدس و انرا بیت و چهار
 درجه یافته اند و در اعداد مشهوره انرا بیت و سه درجه
 و کسری یافته اند و آن کسر بر صد بطلمیوس و ابرخس بنجاه و
 یک دقیقه و بیت ثابینه است و با اعداد مامون و برصدی
 موسی بن یحیی دقیقه و برصدی جمع بعد از آن سی و سه دقیقه
 و برصدی محمود بن محمدی که سد بر فخری اختراع اوست سی و دو
 دقیقه و برصدی یونانیه و مصنف قدس سر در برصدی مرغه
 از کسر برصدی دقیقه و بیت یافته است و افضل الحکام و الکاشغری
 مولانا غیاث الحق فالدین حبیب الدکاشی تقدمه الله بغفرانه انرا
 در برصدی سقندری دقیقه و هفت ثابینه یافته است و انرا قیاس

در ارتفاع

بجز بعد النهار است پس
 نقطه ارتفاع او مساوی
 فصل بود باشد بر عرض
 بلد و هو المظ و اگر مدار
 رأس المجل هم

بجهت تفاوت کلمات و نصب آن واقع است و بعضی کان برده اند که منطقه
 البروج و معدل النهار یکدیگر متقارب و متباعد شوند و آن خطا است و چنین
 آن مناسب این مقام نیست و طریق استعلام میل کلی بر صد است که بکنند
 که اگر در بعضی ایام سال اطل نصف النهار در طرف جنوب بود و در بعضی
 ایام در طرف شمال اصغر ارتفاعات جنوبی را ب نصف النهار و یا اصغر ارتفاعات
 شمالی را جمع کرده از نصف دور نقصان کنند و اگر در جمیع ایام سال
 در یک طرف بود پس اگر در جمیع ایام افتاب را طلوع و غروب بود
 ارتفاعات را از اعظم ارتفاعات نقصان کنند و اگر در بعضی ایام غروب
 الغروب بود اعظم ارتفاعات جنوبی را با اعظم ارتفاعات شمالی اگر چه
 بود جمع کنند و اگر موجود نبود اعظم ارتفاعات حاصل کنند در جمیع
 این صور نصف باقی حاصل میل کلی بود و در عرض زمین اعظم ارتفاعات
 بعد از میل کلی بود و چون شطیبه کوکب را بر نصف النهار دهند بجهت کوکب
 بارتفاع غایت ارتفاع کوکب بود چنانکه در افتاب مذکور شد و اگر شطیبه
 کوکب در میان دو منظر افتد و بعد کوکب از معدل النهار کمتر از میل کلی
 بود علامتی بر این موضع کنند پس طبق البروج را بر خط نصف النهار بگذارند
 از جزو آن منطقه که بر آن علامه افتاد غایت ارتفاع او را و این غایت ارتفاع
 آن کوکب بود پس از این طریق که در افتاب مذکور شد بعدیل کنند و اگر
 بعد پیشتر از میل کلی بود از این نظر و قیاس مقداری باید گرفت چه
 بعدیل بروجی که در افتاب مذکور شد اینجا صورت نیست و
 اگر کوکب ابداً الظهور بود او را در ارتفاع بود بر دایره نصف النهار
 اعظم و اصغر پس چون شطیبه او را بر خط نصف النهار دهند بر این منظره

و مراد از اطل نصف النهار
 اطل میانی است
 در وقتی که افتاب در
 تقاطع اطل نصف
 النهار است

غایت ارتفاع

اعظم و اسفل

که افتاد که فوق مرکز بود ارتفاع اعظم او بود و اگر در غایت مرکز بود ارتفاع
 اصغر بود و مثل این حال بعضی رجائات منطقه را در بعضی مواضع واقع باشد
 و اگر بعد کوکب یا افتاب از معدل النهار معلوم بود از این تمام عرض بلد
 بکاهند که در جهت قطب شیبی بود و اگر این را افزایند اگر از نو زاده
 شود مجموع را از نصف دور نقصان کنند غایت ارتفاع کوکب یا افتاب
 حاصل آید و در کوکب ابداً الظهور چون تمام بعد او را از معدل النهار
 از عرض بلد نقصان کنند ارتفاع اسفل او حاصل آید پس اگر آن کوکب
 یا در جهه افتاب میان قطب صغیر و نقطه صغیر باشد در جانب شمال
 کنند از سمت الارس و اگر بر طرف جنوب کنند از سمت
 الارس و این را سطرلاب شمالی است و در سطرلاب جنوبی برعکس
 این باشد و آنچه میان شطیبه او و الارس العمل بود از غنطرات
 در وقتی که شطیبه بر خط نصف النهار بود بعد او باشد از معدل النهار
 بمثل پانی که در افتاب سبقه گرفت و هر شطیبه که در داخل بلد
 الارس العمل کنند بعد از شمالی بود و هر چه بیرون کنند بعد از جنوبی
 بود و این همه در سطرلاب شمالی است و در سطرلاب جنوبی برعکس این
 و آنچه بر مدار الارس العمل کنند بر معدل النهار باشد و او را بعد
 و این ظاهر است و بدانکه بعد کوکب از معدل النهار بواسطه حرکت
 خاصه و مختلف شود و جهت این است که شطیبه کوکب را در
 بعضی سطرلابها دقیق و مخفی ساخته باشند تا بعد از تفاوت
 که پیدا آید از این غیر نتوان داد و ارتفاعش بقدر تمام عرض بلد
 یعنی ارتفاع معدل النهار بقدر فضل بود و در جهه باشد عرض بلد

اعظم
اسفل

شطیبه
کوکب

چنانچه مذکور شد و تواند بود که در آن باشد که کوکب که بر معدل
بود غایت از قاعش بعد تمام عرض بلد بود و این حکم مخصوص با افق
است چه در افق استوای معدل النهار بود درجه باشد و
عرض تعیین معدل النهار بر افق منطبق بود **باب هفتم در معرفت**
مطالع بروج بخط استوا و بلد و درجات عرض و طالع و تعدیل
النهار مطالع خروجه از فلک البروج سوی اول محل قوسیت از معدل
النهار بر توالی ابتدا از اول محل تقاطع معدل النهار با افق شرقی و
وقتی که آن جزو بر افق شرقی باشد و این بر مطالع بروج نیز گویند و
مغارب جزو به نسبت با افق غربی گیرند و مطالع قوسیت از فلک البروج
قوسیت از معدل النهار که با آن قوس طلوع کند و مغارب قوس
بنسبت مغروب آن قوس گیرند پس اگر افق از افق استوایته باشد
مطالع را خواه مطالع جزو باشد و خواه مطالع قوس خط استوا و مطالع
که منتهی به مطالع فلک مستقیم گویند و اگر از افق مایل باشد
از مطالع بلد و مطالع فلک مایل گویند و برین قیاس است معالیه
مطالع طلوع کوکب قوسیت است از معدل النهار بر توالی ابتدا از اول
حل با افق شرقی در جهتی طلوع آن کوکب و مطالع مغروب کوکب قوس
است از معدل النهار بر توالی ابتدا از اول محل افق شرقی و جهتی
از کوکب و این خط منقطه البروج با کوکب بر افق شرقی باشد درجه
طلوع او بود و آنچه با او بر افق غربی بود درجه مغروب او بود و
مطالع طلوع کوکب را با افق خط استوا مطالع مکرر گویند و درجه طلوع
را با آن افق درجه میخوانند تعدیل النهار هر نقطه قوسیت است از معدل

مطالع افق مایل

آن نقطه مابین افق و تقاطع اقرب مدار با افق را دایره میلی که مطالع و
منصب اعتدال کند در از جانب اقرب و این تفاوت است با نصف
قوس النهار را از جزو بخط استوا و نصف قوس النهار همان جزو میدود
با حقیقه تعدیل النهار ضعف این تفاوت بود لیکن اصطلاح برین
واقع است که این تفاوت را تعدیل النهار گویند و تعریف مطالع و
تعدیل النهار بر وجهی که مذکور شد و مباحثی که درین باب باید
همه مخصوص است با فاقی که عرض آن تمام میل کلی کمتر بود و
مواضعی که عرض او مساوی تمام میل کلی باشد یا بیشتر مطالع و تعدیل
النهار آن بر شقی ذکر بود و تحقیق آن را بیغنی از شرح تذکره مواضع
الحق و الدیالیه ابوریقیع الله رسیده شکست کرده و نیز در
تسمین مطالع و تعدیل النهار بنام شده که خواهیم که مطالع بروج
خط استوا بدین هر بروج و درجه که خواهیم بر خط مشرق نیم که افق
افق خط استواست و نگاه کنیم تا مری بر کدام جزو افتاده است از
اجزای یعنی از خط علامه ملکه از جزوی را جزای مجوه که در محاذ افق
اعلی خط علامه بود بر توالی یعنی بر جانب راست چند جزو فته است
و این در اسطرلاب ثانی باشد و در اسطرلاب جنوبی همچنین بود
اگر مری بر محاذات راست جدی بود و اگر مری بر سر سرطان بود ابتدا
از جزوی که محاذی طرف اسفل خط علامه بود نظر باید کرد تا بطرف
چپ چند جزو مری فته است چند بجهت نماید مطالع آن بروج و جزو
باشد بخط استوا ابتدا از اول محل و سرازین عمل است که هرگاه که
اول محل بر افق باشد اول جدی و سرطان در جمیع افاق منقطع

اول

بر دایره نصف النهار باشد زیرا که درین وقت هر دو قطب طایفه با قطار
اربعه که اعتدالین اند بر دو قطب نصف النهار که دو نقطه مشرق و مغرب
است منطبق باشند پس باقیمانده دایره ماره با قطب اربعه که بر اول طایفه
و جدی گذرد بر دایره نصف النهار منطبق بود پس اول سرطان و جدی
بر دایره نصف النهار باشند درین وقت چون وضع دایره عظمه
اسطرلاب همان وضع انهاست در ملک پیرگاه که بر اصل خط مشرق
گفتند آن احواله بر تقاطع معادل النهار و افق افتد پس راس جدی بر
خط عاره که بود فوق الارض و راس سرطان بر همان خط بود تحت الارض
پس چون جردیک بر خط مشرق گفتند آن احواله جری بقدر مطالع آن جزو
از محاذ خط عاره که در شود چهار خراججه متبینه با جز آن مقدار النهار
است پس چون از خط عاره قتان جزویش بر توای مطالع جزو شود
حاصل آید و هو لفظ و در خط استواء مغارب جزوی مساوی مطالع آن
جزو باشد زیرا که افق آن از دایره متوله باشد و نصف مطالع را بقید
با ابتدا از اول جهت آن فرموده است که بعضی ابتدا مطالع استوایی
جزو از نقطه تقاطع معادل النهار و ماره با قطب اربعه که بر آن تقاطع
کعبه انقلب بشنوی قریب باشد و از مطالع البروج تا القوس خواتمه
آن همیشه بنود جزو بر مطالع خط استوا باشد از اول جهت پس
جزو مطالع جزو خط استوا بطریق مذکور حاصل کنند و بود جزو بر آن
افزایند اگر سیصد و شصت بگذرد از مقدار از و طرح کنند حاصل
مطالع بالقبه باشد و اگر مطالع بروج میل در خلیف بروج و درجه جوی
مشرق یا بدخا و همچنین که کنیم مطالع بلد معلوم کرد معنی از محاذ

مقدم

ابتداء

اعلی خط عاره که در اسطرلاب شمالی و از محاذات اسفل او در اسطرلاب
جنوبی بر توای اخراججه بیاید شمرده تا آنجا که مری باشد آنجه بر مطالع
از جزو باشد میل باشد از اول جهت پس باقی که در معرفت مطالع خط
استوا معلوم شد و ترک قید باشد از اول جهت درین جهت است
که اهل عمل ابتدا مطالع بلدی از نظیر انقلب بشنوی بکبر هر چند
که بعضی از اهل هیت نظیر انقلب بشنوی بر ابتدا مطالع کردند
مطلقا خواه بلدی باشد خواه استوایی و ممکنست که ترک این قید
مقابل بر مطالع خط استوا باشد و اگر آن درجه برابر باقی غرض دهند
و از محاذ اسفل خط عاره که در اسطرلاب شمالی و از محاذ اسفل او
در اسطرلاب جنوبی تا آنجا که مری باشد بر توای شمرند مغارب آن
درجه میل حاصل آید و اگر خواهیم که مطالع قوس مغرب میل باشد
استوا معلوم کنیم ابتدا آن قوس را باعتبار توای بروج بر خط مشرق
یا بر افق مشرق کنیم و از آن قوس را باعتبار توای بروج بر خط مشرق
خواهیم ابتدا از قوس بر خط مشرق بر افق مشرق و مری نشان بدهیم
از آن آخر همان قوس را بر خواهیم یعنی جهت مطالع استوایی بر خط مشرق
و جهت مطالع بلدی بر افق مشرق و مری نشان کنیم و میان هر دو نشان
بیشتریم ابتدا از نشان اول بر توای آنچه حاصل شد مطالع آن قوس باشد
پس اگر بر خط مشرق چهارده باشیم مطالع بخط استوا بود و اگر بر افق
نهاده باشیم مطالع بلد بود و در تحصیل مغارب قوس خط مغرب را بجا
خط مشرق و افق مغرب بجای افق مشرق اعتبار باید کرد و در تحصیل
مطالع و مغارب قوس بخط استوا اگر خط وسط النهار بجای خط مشرق

نیم و اگر مطالع بلدی خواهیم

وغير باعتبار کتد هم مقم حاصل آید و اگر شطیبه کوکبی از ثوابت افق
شرقی هیم و نگاه کنیم نامری بر کدام جزو است از اول الجزا حجه که در شطیبه
شمالی بر محاذ اعلی خط علامه قدامت و در اسطرلاب جنوبی بر محاذ ا
اسفل او تا بدان جزو بشیر بر توالی آنچه سر و تکیه مطالع طلوع آن کوکب
بود ابتدا از اول جل و اگر درجه طلوع کوکب اول جل بود او را مطالع
طلوع نباشد و اگر شطیبه کوکب بر افق غروب کنند و از محاذ اسطرلاب
خط علامه در اسطرلاب شمالی و از محاذ اعلی او در اسطرلاب جنوبی
بر توالی بشیرند تا اینجا که مرئی باشد مغارب کوکب حاصل آید و اگر شطیبه
بر خط شرق هیم و از اول الجزا حجه که مرئی باشد توالی بشیر آنچه
براید مطالع عمر کوکب باشد نصف النهار خط مشرق و مغرب غیر
افق خط استوائ و اگر شطیبه کوکب بر افق غروب هیم و از اول الجزا
حجه تا موصل مرئی بر توالی بشیر آنچه براید مطالع نظیر درجه غروب
کوکب باشد و از مطالع غروب کوکب گویند و اگر مطالع طلوع
یا مطالع غروب یا مطالع معلوم بود اول جل بر افق شرقی و غروب
مطالع مرئی بر توالی حرکت دهند آنچه بر افق شرقی آید درجه طلوع بود
اگر آن مطالع طلوع باشد و نظیر درجه غروب اگر مطالع غروب باشد
و درجه مطالع اگر مطالع طالع باشد و اگر مطالع مرئی بود آنچه بر خط
مشرق آید درجه مرئی و اگر مغارب کوکب معلوم بود اول جل و بر افق
مغرب کنند و بقدر مغارب مرئی بر توالی حرکت دهند تا درجه غروب
بر افق معرب افتد و درجات طلوع و غروب در همان خط البروج یعنی
منطقه البروج و اطلاق آن ملک بر منطقه بر سبیل مجاز است هم بدین

مطالع طالع

عل معلوم شود یعنی چون شطیبه کوکب را که در عرض باشد بر افق شرقی
هیم آن جزو از فلک البروج که با او بر افق شرقی بود درجه طلوع او بود
و اگر بر افق غروب هیم آن جزو از فلک البروج که با او بر افق غروب بود درجه
غروب او بود پس اگر در وقت طلوع یا غروب کوکب قطب فلک البروج
بر افق باشد درجه تقویم و درجه طلوع یا غروب او یکی باشد اگر
قطب بر افق نباشد کوکبی که عرض او در جهت قطب ظاهر بود پس
از درجه تقویم خود طلوع کند و بعد از درجه تقویم خود غروب
کند و اگر عرض او در جهت قطب خفی باشد بعکس این بود و اگر
خط مشرق یا بر خط وسط السما هیم آن جزو از منطقه البروج که با
او بر اینجا یعنی بر خط مشرق یا بر خط وسط السما در درجه مرئی بود
چه خط مشرق یا بر افق خط استوائ و همچنین خط وسط السما
زیرا که آن بمنزله دایره ایست که بقطب معدل النهار کند و محور افق
خط استوائ چون کوکب بر اول سرطان یا جاری بود درجه تقویم
و درجه مرئی یکی باشد و اگر در میان اول سرطان و آخر قوس باشد
یعنی در نصفی که نقطه اعتدال خریفی متصف آن باشد و عرض
او در جهت قطب ظاهر بود یا در آن نصف دیگر باشد و عرض
او در جهت قطب خفی بود مرئی را و دایره نصف النهار بعد از او
در جهت تقویم او باشد یا در آن دایره و الا قبل از آن بود اما معرفت
درجه طلوع کوکب سیاره بان طریق است که درجه طلوع آن
کوکب از یکی از ثوابت ارتفاع گیرند و شطیبه از ابرار ارتفاع آن
هند آنچه بر افق مشرق بود از منطقه البروج درجه طلوع آن

در صوبه

کوکب بود برین قیاس در جبهه جنوب و در هر مرتبه تاره معلوم توان کرد و جوله از فلک البروج یا شطبه کوکبی بر افق شرقی نیم و مرئی باشد کینم لجند میان هر دو نشان بود از عاقل سر معدل النهار آن بود که با آن کوکب بود در عرض صغیر و اگر افق مغرب بجای افق شرق بود و خط مغرب بجای خط مشرق گیرند درین عمل هم مقصود حاصل شود بی تفاوت و اگر نصف قوس النهار در جبهه کوکبی معلوم باشد تفاضل میان آن و نمود معدل النهار آن در جبهه کوکب باشد و چون معدل النهار جزو مغرب و ضریب کوکب مغرب بر مطالع شمال جزو یا کوکب افرازم اگر بعد از آن جزو یا کوکب ز معدل النهار در جهت قطب خفی باشد و از آن نقصان کینم اگر در جهت ظاهر باشد مطالع آن جزو میل یا مطالع طلوع کوکب میل حاصل آید و اگر بعد کینم معاریب آن جزو میل یا معاریب کوکب میل حاصل آید و اگر قوس النهار کوکب بر مطالع طلوع او افزانید یا نصف در و بر معاریب کوکب افزانید مطالع غروب کوکب حاصل آید و این حکم شامل است افاق جنوبی و شمالی را لیکن در افاق شمالی قطب ظاهر شمالیست و قطب خفی جنوبی و در افاق جنوبی بر عکس این باشد و میان شمال و جنوب مایل را مطالع در تعریفات برابر با این دهان سلیمه تحتی نباشد **باب هشتم** در معرفت خانه های دوازده گانه یعنی تسویه البیوت و ان تقسیم الک البروج است بدو درده قسم بشش دایره عظیمه که یکی از افق باشد و دیگری نصف النهار و باقی با دو ایر میولی که هر یک از نصف شرقی قوس النهار جزو مطالع و نصف شرقی قوس اللیل جزو مطالع

آنها

النهار

چون

همه

بسه قسم مساوی کنند و هر قسم بمقدار دو ساعت زمان باشد که این طریق مشهور است در تسویه البیوت و آنچه یقین درین باب برادر فرموده است یعنی برین طریق است ما دو ابر عظیمه که نقطه شمال و جنوب گذرد و هر یک از اربع دایره اقل سموت که در میان نصف و افق بود بسه قسم مساوی کنند و این طریق اختراع افق و میان آن است و از آن که محقق خوانند یاد و ابر ارتفاعی که هر یک از دو قوس را از افق که واقع باشد میان جزو مطالع و نقطه شمال و جنوب بسه قسم مساوی کنند و این طریق قدس نسبت با بعد از عبد الله المصنف بیحش الحاسب یاد و ابر عظیمه که هر یک از دو قوس را از منطقه البروج که واقع باشد میان جزو مطالع و هر یک از دو جزو اربع و عاشر بسه قسم مساوی کنند و این را طریق مغربان گویند و چون منطقه البروج یکی از این طرق و تقسیم بدو از ده قسم شود هر قسمی را بیت گویند و این اقسام را مرکز بیوت خوانند و این مطالع گویند و بر توالی آن بیشترند در جبهه مطالع را بر افق شرقی نیم لجه بر افق غربی بود در جبهه سابع بود و لجه بر خط نصف النهار بود فوق الارض در جبهه بود و تحت الارض در جبهه رابع چه دایره افق و نصف النهار و منطقه البروج سه عظیمه اند نصف یکدیگر یکدیگر را یاد و جزو مقابل از منطقه برین دو دایره باشد و اینها او ناد باشند اقل را و اقل و تند طالع گویند و دو در و تند سابع و تند غارب و سیوم را و تند عاشور و اندلسا و چهارم و تند لیم و تند الارض پس اگر برج و تند عاشور برج طالع بود آن و ناد را او ناد قایم گویند و اگر باز در طالع

باشد و ناد مایل و لکن نیم طالع باشد و ناد مایل و کلیم شایع نکند
 موهم است که او ناد مایل و فنی گویند که جزو مایل است نصف طالع
 و غایب باشد و آن وقتی بود که قطب برج بر افق باشد و با بر دایره
 نصف النهار در خط طالع که بر سر الرأس نباشد و بدانکه ازین پورته واد
 کانه چهار بیت که بعد از او ناد اندازند را بیوت مایل گویند و آن
 دوم و هشتم و یازدهم و پنجم است و چهار بیت مقدم بر او و ادر بیوت
 زایل گویند و آن دوازدهم و نهم و ششم و سیوم است و همچنین
 چهار خانه که بر شمس و ثلث طالع اندازند را بیوت نا طره گویند
 و آن یازدهم و سیوم و پنجم و نهم است و چهار خانه را بیوت ساقطه
 گویند و آن دوازدهم و دوم و ششم و هشتم است پس درجه
 سابع را بر خط دو ساعت زمانی نیم آنچه بر خط نصف النهار فوق
 الارض باشد درجه یازدهم و تحت الارض درجه پنجم و سراسر عمل
 است که هر دو جز متساوی از منطقه البروج نصف قوس النهار که
 مساوی نصف قوس الليل از یکدیگر باشد و اگر ساعات معوج نه
 کی مساوی ساعات معوج لیل از یکدیگر باشد چنانکه در باب
 پنجم مبرهن شد پس چون درجه سابع را بر خط دو ساعت زمانی
 کنند درجه طالع بمقدار دو ساعت زمانی نهار خود از افق شرق
 مرتفع شود و همچنین نظیر عاشر یعنی آن نقطه از مدار جزو طالع
 که با جزو عاشر بر نصف النهار بود فوق الارض بمقدار دو ساعت
 زمانی که ثلث نصف قوس النهار طالع است از خط نصف النهار
 بطرف مغرب مخط شود و خط نصف النهار درین وقت بمنزله

دایره میلی باشد که ثلث نصف قوس النهار طالع فصل کرده باشد
 لیل آنچه درین وقت بر خط نصف النهار افتد فوق الارض درجه
 یازدهم و تحت الارض درجه پنجم و هو المقلید و حساب را بر خط چهار
 ساعت زمانی نیم و این هنگام نظیر عاشر از خط نصف النهار بمقدار
 ساعت نهار طالع بطرف مغرب مخط شود و ثلث نصف قوس النهار طالع
 مخط نصف النهار منفصل شود پس آنچه از خط نصف النهار بود
 الارض درجه دوازدهم بود و تحت الارض درجه ششم و یازدهم
 عمل نصف قوس النهار شرقی طالع بسه قسم متساوی شود پس
 طالع را بر خط ده ساعت زمانی نیم و این هنگام نظیر عاشر از خط
 وسط السماء بجانب مغرب بمقدار دو ساعت میل کند پس خط
 فصل کند ثلثی از نصف قوس الليل شرقی طالع پس آنچه بر خط نصف
 النهار بود فوق الارض درجه هفده بود و تحت الارض درجه پنجم
 پس درجه طالع بر خط هشت ساعت زمانی نیم تا نظیر ربع از
 خط وسط السماء بجانب مغرب بمقدار ربع ساعت میل کند و خط
 وسط السماء ثلثی از نصف قوس الليل جزو طالع فصل کند پس
 آنچه بر خط نصف النهار بود فوق الارض درجه هشت باشد
 و تحت الارض درجه دوم و یازدهم بود و اگر خط طالع معوج بر قسم فوق
 طالع بسه قسم متساوی شود و اگر خط طالع معوج بر قسم فوق
 الارض بود درین اعمال درجه سابع بجای درجه طالع و درجه طالع
 بجای درجه سابع معتبر باید داشت و جهت این بآنکه تا خط طالع
 بر عمل که از افق ایستاد مذکور شد در جهات خانهاقی و

جزو

وسطه

جزو

باب

کانه معلوم شود بر طبقه مشهور و بحسب تسویه البیوت بر طبقه
 ریحان بود بعضی اسطرلابهاست قویتر کشیده باشند چنان
 الارض و در یک خط وسط السما و دود زمین او و چهار تحت
 زمین بدین طریق و این قوسها در نقطه تقاطع افق و خط وسط
 بهم رسند پس چون درجه طالع را بر افق شرق کنند عاشر
 رابع بر خط وسط السما افتد و عارب بر افق غرب و درجات
 خانه ای دیگر هر یک بر خطی افتد از آن خطوط که عدد آن
 خانه بر آن خط نوشته باشند و نگاه باشد که آنکس
 چهار خط کست فوق الارض بلحاظ الارض زیرا که چون
 بیوت یک نصف معلوم شود بیوت نصف دیگر که نظایرها
 باشد هم معلوم شود اما بطریق حیش حساب کرد اسطرلاب
 دوا بر بیوت باشند هم فوق الارض و هم تحت الارض تسویه
 البیوت توان کرد و آن چنان بود که از درجه در جانب طالع
 بین و بسیار تا خط وسط السما بشمارند که از دوا بر بیوت
 چند واقع شده است آنچه در هر جانب باشد بسم
 مساوی کنند پس از آن آیره سمتیه که خارج شود فوق
 الارض از همان قسمت اول که بر بسیار درجه طالع بود بر
 اول خانه دوازدهم گذرد و از نهایت قسم دوم که چهار
 این قسم بود خارج شود فوق الارض بر اول بیت حادی
 عشر گذرد و آن آیره سمتیه که خارج شود تحت الارض
 از نهایت قسم اول که بر بین طالع باشد بر اول بیت

آنکه

ثانی گذرد و آنچه از نهایت قسم دوم که معلوم این قسم بود خارج
 شود هم در تحت الارض بر اول بیت ثالث گذرد و درجات
 بیوت دیگر نظایرها باشند و این طریق در تسویه البیوت مزین است
 چه اگر منطقه البروج است یا بر طبقه در تسویه البیوت تسویه البیوت
 ممکن کرد و تسویه البیوت بطریق دیگر نیز بیان طاهرات و محتاج بین
 بنت و الله الموفق **باب پنجم** در معرفت سما و سطح زمین و آنچه در
 که که بخارج را از هوایست که شکاف شده باشد از اجزای ارضیه
 و مانند که بسبب حرارت آفتاب بر تپه شود و این که بخارج محیط است
 بکوه ارض و آب از جمیع جانب و بعد سطح محدب و از سطح زمین
 فرسخ است تقریباً چنانکه صاحب تحفه در مباحث ابعاد و احرام بیان
 کرده است و چون زمین جسم کثیف است بسبب شعاع آفتاب از
 طلی و زوال و جهت آفتاب حادث شود و در اصول فن هر هنر است که
 این طلی بر شکل مخروط مستدیر باشد و پس از این مخروط در افلاک هر
 منعدم کرد و بود و هم این مخروط را با در سطح منطقه البروج بود و آنچه
 از سطح این مخروط داخل که بخارج باشد مستقیم شود از آفتاب بواسطه
 او و آنچه فوق که بخارج بود بواسطه لطافت و شعاع صفا و طاهرات
 و چون آفتاب تحت الافق بود این مخروط فوق الارض بود و شب عبارت
 از این ظلمات است و بعد از تقدیر این مقدمات گویم که در نصف اللیل
 سهم مخروط ظل بر دایره نصف النهار باشد و چون از آن بگذرد سهم
 مخروط جانب غرب میل کند و چون آفتاب قریب با افق شرقی باشد
 سهم مخروط غرب با افق غروب و صیقل سطح مخروط که داخل

زیرا که منطقه البروج درین
 وقت از دوا بر ارتفاع باشد
 و تقاطع دوا بر ارتفاع
 هم بر یک نقطه باشد
 م

الارض

بخار است از جانب شرق ظاهر شود فوق افق و از اصبع اول و صبح کاذب
 و دنیب سر جان و فجر مستطیل گویند بعد از آن چون افتاب باقی نماند
 تر شود آن روشنایی در افق منبسط شود و از اصبع صادق و فجر
 مستطیل گویند و بجهت توفیق این مقال گویم که چون سطح مستوی
 بهم محزوظ طیل که اباس بگذرد مثلثی از حادث شود چنانکه
 در کتاب محزوظات مبرهن است و خط حرات در سطح افقی
 باشد تقریباً پس چون افتاب بر دایره نصف النهار باشد بعد
 خطاب از شرق و مغرب مساوی بود و بدان سبب دوزاویه
 مساوی باشند و قیاساً پس استبانده شکل مقدم از اولی اصول
 دوزاویه برابر است و از او بر آید اما
 باشد و این ظاهر است چنانکه
 هم محزوظ مایل بجانب غرب شود حدب زاویه آن خط خطه
 شود پس چون از نقطه ب که موضع ناظر است عمود بره بر آید
 اخراج کنیم در مابین او افتد چه اگر بر ب بابت منطبق قایم و حاکم
 متساوی شوند و اگر خارج از نقطه افتد در مثلث ب که قایم
 و منفرجه واقع شود و این محالات هم بشکل مقدم از اولی اصول
 است که آنچه از خط او داخل که بخار باشد از شعاع افتات
 بود لیکن آنچه بر صراط بود بهتر می شود چنانکه در علم مناظر
 شده است و ب که عمود است از قسریط از نقطه ب خارج
 شود بخط آ و با استبانده شکل نوزدهم از اولی اصول پس اولی



اجزاء

که ظاهر شود بر نقطه بود و این ابتداء صبح کاذب بود و نقطه
 همچنان مظلم بود تا چون افتاب باقی نماند تر شود و روشن
 شود و افق بدان سبب روشن شود و از صبح صادق و روشن
 صبح کاذب درین روشنی مضمحل گردد نه آنکه منعده کرد چنانکه
 بعضی گمان برده اند و چون افتاب نزدیکتر شود باقی حرات
 ظاهر گردد و حال شفق بعکس این بود یعنی اول حمره بود پس
 عربض پس باض مستطیل که سیه بود کاذب لیکن الوان شفق نوره
 تر از الوان صبح باشد بواسطه کثرت بخار که در افق مغرب بسبب
 حرارت بخار پیدا شود و در تحقیق صبح و شفق اقوال دیگر است که
 ایراد آن مفیدی نظیر شود نظیر اقوال بر نقطه هجده درجه
 هجده و نهم و نهم و نهم پس از آن بر افق عرب هجده و نهم و نهم
 هر دو نشان ابتدا از نشان اول بر نوازی بشماریم و بر پانزده قسم
 آنچه بیرون آید ساعات مستوی باشد میان طلوع صبح و طلوع
 و میان این عمل موقوف است بر دو مقدمه اول آنکه ارتفاع
 از منطقه البروج دایما مساوی انحطاط نظیر او باشد و این ظاهر
 زیرا که دایره ارتفاع و افق و منطقه البروج همه عظیم اند پس
 جزو متناظر از دایره ارتفاع بر افق باشد و همچنین دوج و متناظر
 از دایره ارتفاع بر منطقه البروج باشد و بعکس پس قوس ارتفاع
 که واقع باشد میان افق و منطقه البروج مساوی قوس انحطاط
 باشد که واقع باشد هم میان افق و منطقه البروج و اگر منطقه
 البروج بست لراس که در دایره ارتفاع بر منطبق باشد و این

بصبح

در باب

هر جزو مساوی اعطاط نظیر او بود چه دو جزو متساوی از منظر البروج
دایما باقی باشد و هوالمط مقدمه دوم آنکه دایره ارتفاع هر جزوی
مساوی دایره اعطاط نظیر آن جزو باشد بر هاشمی و در بعضی
که نسبت جیب غایت ارتفاع با جیب ارتفاع جزوی چون نسبت ۳۴
نصف قوس النهارات با جیب ترتیب ایر و همچنین نسبت ۳۴
عایت اعطاط با جیب اعطاط جزوی چون نسبت ۳۴ نصف قوس
اللیل است با جیب ترتیب دایره و در باب پنجم هر جزو که نصف
قوس النهار هر جزوی مساوی نصف قوس اللیل نظیر آن جزو است
و بحکم مقدمه اولی غایت ارتفاع هر جزوی و ارتفاع و ارتفاع
او مساوی غایت اعطاط نظیر آن جزو و اعطاط هر جزوی نظیر باشد
پس بنا برین مقدمات جیب ترتیب دایره ارتفاع هر جزوی مساوی
جیب ترتیب دایره اعطاط نظیر آن جزو باشد و تساوی دو جیب
ترتیب دو قطعه مساوی مستلزم تساوی دو قوس ایشان
بود پس دایره ارتفاع هر جزوی مساوی دایره اعطاط نظیر آن جزو بود
و هوالمطلوب و بعد از تقدیر مقدمه کویم بحر حسن معلوم
شده است که اعطاط اقطاب را بنابر طلوع صبح اول و انتها
غروب شفق اخر هر درجه است و مشهور اینست و بعضی گفته
اند که فزوده درجه و درصا بینفا بی ریحان هفده درجه است
پس چون نظیر جزو افتاب را بر منظره هفده درجه غربی هفت جزو
اقتاب بر منظره هفده درجه اعطاط شرقی افتاب بحکم مقدمه
اولی و چون دایره هفده درجه ارتفاع غربی حاصل کند و

این

سیزده

سوزده

دایره هفده درجه اعطاط شرقی باشد بحکم مقدمه دوم و چون
دایره بر پانزده قسمت کنند ساعات سربی برین آید و هوالمطلوب
درجات اعطاط اقطاب را بنابر طلوع صبح صادق تحقیق معلوم نیست
و در بعضی از مصنفات قدیمه و اقصی که پانزده درجه است
والله اعلم و همچنین نظیر اقطاب را بر اوقات شرق هیم و مریشان کنیم پس
مقنطره هفده درجه شرق هیم و مریشان کنیم و میان هر دو نشان
ابتدا نشان اول برینا بنظر بر و بر پانزده قسمت کنیم لکن بهر دو
ساعات بود میان غروب اقطاب و غروب شفق به بیان که بیشتر
مذکور شد و چون ساعات صبح معلوم شد ساعات شفق هم معلوم
شود چه ساعات شفق هر شبی مساوی ساعات صبح ایشان است
چون نصف قوس اللیل و اعطاط جزوی و غایت اعطاط هر مساوی
اندک الی نظیر پس آیران و اعطاط هم متساوی بود چنانکه در پیشتر
معلوم شد و بدانکه که ساعات صبح و شفق نصف النهار البروج
که متساوی است با فاصله بین مساوی ساعات صبح و شفق از نصف
بود چه هر دو جزو که بعد ایشان از یکی از انقلاب بین متساوی بود
مدار ایشان یکی باشد و بدین سبب نصف قوس اللیل و غایت اعطاط
ایشان یکی باشد پس مثل بیان که پیشتر مذکور شد ساعات ایشان هم
بود و در افاق خط استوا هر دو جزو که بعد ایشان از یکی از انقلاب
متساوی باشند ساعات صبح و شفق ایشان هم متساوی بود و این
ان خواص خط استواست چه در افاق مایل ساعات صبح و شفق لجزای
که میل ایشان در جهت عرض باشد یا بیشتر باشد از ساعات صبح و

۴۱
و غایت اعطاط متحدند
و هر دو اعطاط جزوی
متساویند

شفق و نظایر آنها باشد در بلد فاخر هر آن صفت عن الانوار
 زمان صبح و شفق را قول سرطان یک ساعت و نیم دقیقه است
 و در اول جدی یک ساعت و سی دقیقه و از هر یک یک ربع را بر دارد
 موجب طناب و اقص زمان صبح و شفق در خط استوا باشد و قیاس
 بر معدل النهار بود چه دایره ارتفاع همان معدل النهار باشد و تعداد
 هر چه درجه اعطاط بعد از آن بود و آن یک ساعت و دو و از ده دقیقه
 بود و طول زمان صبح و شفق در عرض تسعین بود چه ابتدا طلوع
 صبح و انتها غروب شفق در آن عرض وقتی بود که افتاب در خط عرض
 جهت عرض بود و بعد از آن نقطه اعتدال معاد درجه بود و درین
 وقت میل افتاب که بمنزله اعطاط اوست هر چه درجه بود و افتاب
 این مقدار در قریب پنجاه سبانه روز قطع کند پس زمان هر یک از صبح
 و شفق پنجاه سبانه روز باشد و اگر از کوکی ارتفاع گرفته باشیم آن
 ارتفاع را یعنی شطیبه کوکب را در آن ارتفاع بر منظره او بنویسیم پس پنجاه
 کنیم تا نظیر افتاب بر کد از منظره است از منظره آن ارتفاع آنچه باشد افتاب
 سر خط ظل زمین بود و این جهت آنست که هم مخروط دریا در سطح
 البروج بود و بر مرکز افتاب و نظیر او گذرد و مراد از ارتفاع سر مخروط
 قوسی است از دایره ارتفاع که بر اس خطی گذرد که بر استقامت هم
 مخروط باشد و این را بر آن خط و افق بشرط که زیاده اندیم نباشد
 و اما ارتفاع را بر مخروط که بعد از آن مرکز عالم همیشه بر یک نقطه
 است تغیر نماید و تفاوتی که بواسطه قریب افتاب مرکز عالم و بعد از
 حاصل این محسوس نشود و آن ارتفاع عجاب مقدار دویست و شصت

است

الذی

و هشت بار مثل نصف قطراض است و همیشه که افضل المتأخرین
 عیانت تجسد الکاشی تعدد الله بغفرانه در رساله سلم السامی ابراد کرده
 است در بیت و پنجاه و نه بار مثل نصف قطراض است و الله اعلم
 اگر شرفی بود و کمتر از هر چه درجه باشد هنوز شفق فرو نشده باشد
 و اگر بیشتر بود شفق فرو شده باشد و اگر هر چه درجه بود آنها
 غروب شفق بود و اگر شرفی بود بیشتر از هر چه درجه هنوز صبح
 بر میامد باشد و اگر کمتر بود صبح بر آمدن باشد و اگر هر چه درجه بود
 ابتدا طلوع صبح کاذب بود و اگر بر خط وسط النهار بود نیم شب بود
 و جهت آنست که ظاهر است و درین وقت که سر مخروط بر خط وسط النهار
 بود اگر ارتفاع او هر چه یا کمتر از آن بود صبح متصل بشفق بود و اول
 موضوعی که انحصار صبح بشفق اتفاق افتاد و منعی باشد که عرض
 جمل و هشت درجه و نیم باشد چه غاسا سطر لا بها محبت
 معرفه صبح و شفق و قوس در تحت الارض کشند و بر این مدار
 طس جدر را بر سرطان و مدار را بر اس مجری و آن دو قوس از نقطه
 اعطاط هر چه درجه باشد و بر یکی که در جانب یسار بود شفق
 که طلوع النجود بر دیگری غروب الشفق پس چون جزو افتاب بر افق
 شرقی یا غربی هفتد و مری نشان کنند پس بر یکی از آن دو قوس هفتد
 که در آن افق بود و مری نشان کنند و ما بین هر دو نشان
 بشمرند و بر پاره فست کنند ساعات صبح یا ساعات شفق معلوم
 شود و الله اعلم **باب هفتم** در معرفت ظل از ارتفاع و ارتفاع از
 ظل و عرف اهل این فن خطی بود مستقیم در سطحی که مقیاس مورد بود

المستدین

اعطاط السطی که در تحت خط استوا باشد
 درین زمان هر چه درجه باشد شرف بود و در نصف

مع

بر آن سطح میان قاعده می‌یاس و طول خطی شعاعی که بر آن می‌یاس کنند
در وقتی که مرکز نیز می‌یاسند که این سطح باشد و آنچه از خط شعاعی
مذکور بپایان آن طول و در می‌یاس بود و آنرا قطر ظل خوانند و در
مقیاس عمودیت که قائم بود بر سطح که ظل در آن سطح بود و در
که این عمود سه‌م‌ان باشد از آنجا که می‌یاسد پس اگر آن سطح قائم
باشد بر هر یک از سطح افقی و سطح دایره ارتفاع بر آن و یا قاعده آن
ظل را ظل اول گویند بحسب ابتدا حدوث او در اول زمان طلوع نیز
و ظل معکوس و منکوس چنانچه بر آن و بجانب مرکز عالم باشد و ظل انتصب
بحسب انتصاب او بر سطح افقی و اگر آن سطح دایره افقی بود یا موازی
افقی از ظل را ظل ثانی و ظل مستوی گویند بقیاس با ظل اول و منکوس
و ظل مبسوط بحسب انبساط او بر سطح افقی و اوّل که منطلوع کند ظل
اول معدوم باشد و ظل ثانی در نهایت طول و بقیه اوقات ظل اول
متراجمی شود و ظل ثانی متناقص و حوت بر غیبت ارتفاع منکوس
ثانی منعدم شود و اوّل در عادت طول بود اگر عادت ارتفاع بود و در
باشد و الا ظل او بعادت طول نرسد چنانچه بعضی توهم کرده اند
لیکن اعظم اطلال قسم ظاهر مقدار آن نیز بود و ظل بانی منعدم نشود
و آن مقدار که بماند از آنرا می‌گویند و عادت اهل این صنعت
بر آن است که مقیاس ظل اول را بنصب قسم مساوی که در بعضی
از این جهت سهولت حساب یکدیگر چه کرد و مقیاس ظل ثانی را که در
قسم مساوی کنند و آن اقسام را اصابع گویند و ظل را اظلال اصابع چه
اکثر از بود که اساسا بر بقدر بکنند و باقیست آنکه مقیاس که نصب کنند که

اوقات مکوش بود و مقدار یک بشرد و از ده عرض اصبعت و یکای هفت
قسم باشد قسم و نیم کند و از اقسام را اقدار کونید و طول را داخل اقدار چه
هرگاه که کسی خواهد که معلوم کند که طول هر شیئی مثل آن شده است یا نه
طول قامت خود را مقیّر دارد و طول معتدل القامت از شش قدم و نیم ناهفت
قدم باشد و یکای بیست قسم کند و از آن اقسام را اجزاء طول کونید
و از طول را طول مستوی و احجاب صنعت اسطرلاب مقیاس طول و از هر
ما صاع و اقدار مستقیم سازید و بعد بر طول اقسام مقیاس را بکشید و هر
وجه که منقسم باشد و در عرض اهل هند سه مراد بطل هر قوسیت
که ماسک طرفان قوس باشد مابین نقطه تاس و تقاطع آن خطیاً
قطری که بدو طرف آن قوس گذرد و ظاهرات که ربع دایره برین
اصطلاح طول نباشد و در زنجیات و در طول مطلق کونید هر چه طول
باشد و همچنین اگر طول اول کونید مراد همین باشد و طول اول تمام قوس
را طول ثانی آن قوس کونید که بر پشت اسطرلاب در قسم تحت لای
کشیده باشند و این محیط حجم شود و ربع مقابل ربع ارتفاع اگر
ابتدا از خط علامه کرده باشند و تا خط مشرق نقش کرد و طول
مستوی باشد و این بر تقدیر است که اجزاء از ارتفاع برج جانب اوج
باشد چنانچه مشهور است و اگر برج جانب این باشد ابتدا از خط علامه
کشد و تا خط مشرق نقش کند و اگر ابتدا از خط مغرب بود تقدیر
اولی از خط مشرق بر تقدیر ثانی تا خط علامه نقش کرده بود طول
بود و منصف عرض بعد از طول مگویند فسروده است چه آن در اکثر
اسطرلابها منقوب نباشد زیرا که استعمال طول مستوی آسان است پس

يك شطیبه را بر ارتفاع چهل و پنج مایه نهاد و نگاه کرد تا دیگر شطیبه بر چه
 علامت افتاده است اگر برد و از ده افتاده باشد ظل صاحب بود و اگر بزرگتر
 افتاده باشد بایش و نیم ظل افتاده بود و اگر بر شصت افتاده بود ظل
 ستونی بود و این جهت آن است که مقیاس بر نوع که منقسم بود ظل و مساوی
 او شود و وقتی که ارتفاع چهل و پنج درجه باشد که شش دور است خواه ظل
 مستوی باشد و خواه ظل معکوس و هر دو ظل هر دو مساوی باشد و هر
 فرض کنیم که ربع اربعه دایره ارتفاع است بر مرکز دایره و در سطح
 افق و از عمود قائم بر سطح افق و تحت ارتفاع
 وقت که از شش دور است و آن نصف وقت
 اربعه است و ب و ه خط شعاعی و از نقطه
 ب و ه بر کواخراجه کنیم و این مقیاس بر ظل معکوس باشد
 بر عمود ه و آن مقیاس ظل مستوی باشد پس میگوئیم در وقت
 اربعه ه و د زاویه مساوی اند و نصف قائمه است بانه شکل مثلث
 و ششم ثالث اصول چهارم از دو قوس است با هم منفرجه و دور اند و در
 زاویه آخ قائمه اند و ضلع ه و مشترک است پس شکل مثلث است و ششم
 اصول زده مساوی ه و خ باشد و در سطح معکوس مساوی ه و خ
 باشد ظل مستوی چون هر دو زاویه و نصف قائمه اند و دور
 زاویه آخ قائمه اند پس بانه شکل می و دور همان مقاله هر یک
 آن دور زاویه زده نصف قائمه باشد و شکل ششم همان مقاله هر یک که ظل
 معکوس است مساوی ه و باشد که مقیاس ظل معکوس بر است و همچنین
 و خ که ظل مستوی است مساوی ه و باشد که مقیاس همان ظل است



هوالم و چون ارتفاع معلوم بود يك شطیبه بر آن ارتفاع هفتاد و یک
 بر ظل آن ارتفاع افتاده خواه ظل مستوی باشد و خواه ظل معکوس و معرفت
 شتر از عمل موقوف است بر معرفت طریق نقش اجزا ظل و از جنات
 که بر نصف اسفل خط علامه نقطه تعیین کنند و آنجا را با این مرکز اسطرلاب
 و این نقطه باشد از خط علامه که از مقیاس ظل مستوی گویند و از آن
 نقطه عمودی خارج کنند بر خط علامه که بر وجهی که در مقابل ربع
 ارتفاع افتد و آن عمود را خارج کنند لا اله الا الله و از آن عمود
 ظل گویند پس چون مقیاس ظل مستوی را بر وجهی از وجه هفت
 کتد و عمود قائم ظل گشت کنند با قیاسی که مساوی اقسام
 از مقیاس باشد در مقدار و از مرکز هر خطوط بدان اقسام وصل
 کنند و خارج کنند تا محیط حجم بدان خطوط منقسم شود از ظل
 بود و اگر عمود اقسام را بر خط افقی خارج کنند و همین عمل کنند
 اقسام محیط حجم این هنگام ظل معکوس باشد و از آنجا که
 میگوئیم که در وقت ارتفاع گرفتن حزن شطیبه بر ارتفاع وقت
 افتد لا محاله سطح بشت سطح لایب در سطح دایره ارتفاع باشد
 چنانکه در باب دوم مذکور شد پس بعد از خط علامه که ما پیش
 و عمود اقسام ظل بود بمنزله مقیاس ظل مستوی بود زیرا که خط
 علامه که عمود است بر سطح افق و اجزاء که از عمود اقسام قیاس
 ما بر خط علامه و خط شعاعی بود که با تحقیق همان اجزاء با خط
 علامه و شطیبه است از محیط حجم بمنزله ظل مستوی ارتفاع وقت
 بود چه عمود اقسام ظل در سطح افق است تقریباً و همچنین است

از خط افقی آنچه ما بین مرکز عمود و عمود بر خط معلوم
 بود چه عمود اقسام درین صورت بر سطح افقی قائم بود و آنچه
 از عمود اقسام میان خط شعاعی و خط افقی بود ظل معکوس بر آن
 ارتفاع بود و هوالمواد اما اگر ربع که ظل بر نقش کشند بدو
 کرده باشند باز طریق که طرف سطره بر ارتفاع چهل و پنج
 هفت چنانکه همان طرف سطره بر مرکز سطره لایب گذرد پس
 تقاطع همان طرف سطره با ربع ظل منصف آن ربع بود و از منصف
 او دو عمود اخراج کنند بطریق که در شکل و از دهم اولی اصول
 مبتنی است یکی بر خط علامه و دیگر بر خط مشرق و مغرب آن که
 بر خط علامه اند عمود اقسام ظل مستوی بود و آن دیگر عمود اقسام
 ظل معکوس و هر عمودی را بدو وارده قسم کرده و گاه بود که
 عمود بر نصف قسم کنند یا شش قسم و نیم یا بدست قسم و نیم
 قسمت از دو عمود با فاسد معاس است که هر یک از این دو عمود
 خط ظل بدو واحد از خط علامه با خط افقی میان عمود مرکز
 بود و تقوله معاس ظل بود چنانکه مذکور شد پس معاس
 این دو خط ظل باید که مساوی معاس بقاس بود چنانکه در این
 دو خط ظل مساوی معین است زیرا که اضلاع این سطح ذی الزامه
 اضلاع مساوی است بر هائیکه کتب که در مرکز و در زاویه
 که ازین دو عمود و خط افقی و خط علامه حاصل شده اند همه
 قائمه اند پس اضلاع این سطح متوازی بود بشکل بیست و هشتم
 اولی اصول و در وضع صحیح و بر مرکز عمودین اند متساویند چه هر یک

جیبش دایره اند پس بشکل سی و چهار همان مقاله اضلاع این سطح
 همه متوازی باشد و هوالمواد علامت بر آن نوشته یکی را
 از خط علامه و آن ظل مستوی بود و دیگری ابتدا از خط مشرق
 و این ظل معکوس بود از اطل سلم خوانند و این ظل سلم مخصوص
 با سطره لایب که عضاده او محرف بود و گاه باشد که این ظل سلم بر
 دو ربع کشند بر یکی با صایع و بر دیگری با اقدام و باعث شود
 این ظل آنت که چون ارتفاع بر این چهل و پنج درجه کمتر باشد
 ظل مستوی طول از معیاس بود و ظل معکوس از قصر و اگر بیشتر بود
 عکس این باشد و نقش اجزا از ظل اعظم از معیاس بود خالی از منق
 نیست پس جهت سهولت بر عمودی که در مقابل آن اجزا ارتفاعات
 که بیشتر از چهل و پنج بود ظل مستوی نقش کشند و بر آن عمود دیگر
 ظل معکوس و از آن ظل مستوی معلوم کنند نوعی که عنقریب
 شود پس نگاه کنند اگر ارتفاع بیشتر از چهل و پنج باشد ظل که
 اصابع باشد مستوی و طریق که رفتن ظل از ظل سلم آنت که یک
 شطیبه بر ارتفاع وقت کنند و به پشت تا طرف عضاده بر کنند
 قسم افتاده است به شطیبه دیگر چنانچه بعضی گفته اند اگر گذرد
 از چهل و پنج بود ظل اصابع معکوس بود و این بر تقدیر است که
 هر یک از این دو عمود منقسم بدو وارده باشد و اگر بهفت منقسم
 باشد یا شش و نیم ظل اقدام بود و اگر بیست منقسم بود ظل
 ستینی بود صد و چهل و چهار بر بدان قسمت باید کرد آنچه
 اند ظل اصابع مستوی باشد و اگر ظل اقدام بود چهل و نه بر

حادی عشر اصول و تجربه معلوم است که افعال مایل اند برکنار
 عالم برست خطی که عمود باشد بر سطح افقی حتی و حقیقی و چون رشته
 شاقول عمود است بر هر یک از سطح مذکور و سطح افقی حتی بر سطح
 مذکور در سطح افقی حتی بود مایل بر سطح پس مایل بر سطح و سطح
 مسا کنند و بر سطح مذکور دایره رسم کنند که اعظم از قاعده مقیاس
 بود و چون مقیاس بر مرکز آن دایره نصب کنند بر وجهی که اگر از
 سه موضع از محیط دایره مرا مایل اند از سه مقلد متساوی بود
 سهم آن مقیاس عمود بود بر آن سطح زیرا که ازین سه املز و سه
 نصف قطر که متصل باطن اینها بود و سهم مقیاس سه مثلث
 متساوی الزوا با حادث شود بشکل هشتم از اولی اصول و در
 اصول فن میرهن است که چون خطی عمود نباشد بر سطحی از آن خط
 و خطوط که در آن سطح متلاقی او شوند و زاویه متساوی
 مشترک حادث شوند و اینجا از سهم مقیاس و سه نصف قطر
 مذکور سه زاویه متساوی حاصل میشود پس سهم مقیاس عمود بود
 بر سطح مذکور و ظنی که ازین مقیاس که بر سطح مستوی بود و صحیح و
 المط و اگر معکوس معلوم بود بر سطح لا مستقیم بود هم بطریق
 مذکور از آن ارتفاع معلوم توان کرد و اگر معلوم ظل مستوی بود
 و منقوش ظل معکوس یا بعکس از ظل منقوش بعد از اخراج ظل معلوم
 بشرط و بر سطح بر آن هفتند و بنکند تا دیگر سطح بر کدام
 افتاده است از اجزاء ارتفاع آنچه باشد از نو نقصان کنند

ظل

ارتفاع وقت حاصل بدیده ظل مستوی هر قوس مساوی ظل معکوس تا
 آن قوس است و بعکس چنانچه زمین شد و اگر قیاس ظل معلوم
 قیاس منقوش باشد ظل معلوم در مقیاس ظل منقوش ضرب کنند و
 حاصل را بر مقیاس ظل معلوم قسمت کنند خارج قسمت ظل منقوش
 بود مثلا چون معلوم ظل اقدام بود و منقوش ظل اصابع ظل اقدام
 معلوم را در دوازده ضرب کنند و حاصل را بر هفت قسمت کنند
 خارج قسمت ظل اصابع بود و این مبنی بر قاعده اربعه اعداد متناهیست
 چه نسبت اقسام مقیاس بر یک تقدیر باطل و با آن تقدیر چون نسبت
 اقسام مقیاس باشد بر تقدیر دیگر باطل و بر آن تقدیر و این ظاهر
 است و اگر بر ظاهر اسطرلاب ظل مسلم بود نگاه باند کرد اگر ظل
 مستوی معلوم کمتر از دوازده بود اگر اصابع بود و کمتر از هفت
 یا شش و نیم اگر اقدام بود و کمتر از شصت اگر سینی بود و هر یک
 باید کرد یعنی طرف مضاده را بر ظل مقیاس که بر عمود خط عاقله
 بود باید نهاد یا شطیبه بر ارتفاع مطلوب افتد و همین عمل باید کرد
 اگر ظل مساوی مقیاس بود و اگر باطل معکوس بیشتر از مقیاس بود
 همین عمل کنند لیکن بر عمود خط افقی ارتفاع مطلوب حاصل آید
 اگر بیشتر بود یعنی ظل مستوی اعظم از مقیاس بود و چهل و چهار
 اگر ظل اصابع بود و چهل و نه یا چهل و دو و بر هر یک اگر اقدام بود و
 سه هزار و شصت صد که سینی بود بر آن قسمت باید کرد آنچه
 آید در آن عمود که بر خط مشرق و مغرب افتاده است طلب کرد شطیبه
 بر وجه دایره شطیبه را سه و واقع شده است بجای آن طرف مضاده

چهار

می باید هر شطیبه بر ظل سبکی بتوان نهاد و یک شطیبه بر ارتفاع مطلوب
 افتد و اگر ظل معکوس بود و بیشتر از میناس بود مربع میناس برابر
 از قسمت کنند و خارج قسمت را بر عمود خط علامه طلب کنند و
 ارتفاع معلوم کنند و بر همان این عمل از آنجهه سابقه را و خطه
 شعور آمد معلوم شود **فصل نهم** چون معرفت اوقات صلوات
 از مهمات است و مباحث نفیس و این فن است و مناسب آن
 باین بحث ظاهر است مناسب چنان بود که طریقه معرفت
 اخبار ذیل این باب نگاشته کلام بیان شود پس بگویم که
 اول وقت نماز شام آن زمان است که جرم آفتاب تمام غروب
 کند و علامه شمس آنست که بر روس مواضع عالیه از حرم حجره آید
 نماید و آخر وقت نماز شام آن زمان است که شفق بکلی غروب
 خواهد کرد و بر وایقی از امام شافعی وقت نماز شام آن مقدار
 زمان است بعد از استماع غروب حرم آفتاب که ممکن باشد آن
 زمان و ضوابط ساختن واداکردن پنج رکعت نماز و دوسه نغمه
 نان خوردن و وقت نماز خفتن از غروب شفق است تا آهنگ
 که صبح صادق طلوع خواهد کرد و سقوط غرور اما اعظم ابوحنیفه
 از ماض معتدل است در افاق غریبی که سبیه صبح صادق است
 و بقول امام شافعی و امام ابو یوسف و امام محمد سقوط آن
 حرم است که بعد از غروب آفتاب ظاهر شود و وقت نماز
 بامداد از ابتدا طلوع صبح صادق است تا آن زمان که
 آفتاب طلوع خواهد کرد و طریقی معرفت صبح و سقوط در شهر

معلوم شد اما اول وقت ظهر آن وقت است که مرکز آفتاب از آبره نصف
 النهار بجا نوبت عزیمت کند که هر یک دقیقه باشد و این حکام ابتدا از راه
 شدن ظل اگر فی زوال باشد و آنچه بعضی توهم کرده اند که فی زوال ظل
 مستوی اول وقت ظهر است خط است که فی زوال ظل مستوی نصف
 النهار است و اول وقت ظهر بعد از آن آنست باندگی پس چون شطیبه
 او ارتفاع بر غایت ارتفاع دهند و دیگر شطیبه بر مقدار فی زوال افتد از راه
 ظل و اگر غایت ارتفاع نود درجه بود فی زوال نباشد و یک درجه از غایت
 ارتفاع نقصان کنند پس چون ربع غریبی آن مقدار شود اول وقت
 ظهر باشد اما اول وقت عصر بعد از امام اعظم و قیست که ظل
 مستوی میناس مساوی مجموع صعب میناس و فی زوال بود و بعد
 سافعی و ابو یوسف و محمد و قیست که ظل مستوی مساوی میناس
 و فی زوال بود در حرم صعب میناس باشد آن بر فی زوال افتد
 و آنچه حاصل آید شطیبه بر آن مقدار دهند از اقسام ظل دیگر شطیبه
 بر ارتفاع اول عصر افتد یکی از دو مذهب و اگر فی زوال نباشد در
 عمل شطیبه بر مثل میناس بر ضعف آن باید نهاد و اگر بر ظاهر اسطرلاب
 ظل معکوس باشد ظل مستوی ارتفاع اول عصر را چنانکه نفیس بگویم
 نقل آید که و از آن ارتفاع معلوم کرد و آخر وقت ظهر متصل اول وقت
 عصر است هر دو مذهب و بر وایقی از امام اعظم آخر وقت ظهر
 که ظل میناس مساوی مجموع فی زوال و میناس بود و نزد امام مالک
 ظل میناس مساوی مجموع فی زوال و میناس شود در آن زمان مقدار
 وقت چهار رکعت شرک بود میان وقت ظهر و وقت عصر و آخر وقت

از آنکه در بعضی مذهب است که میناس مساوی مجموع فی زوال و ضعف بود

عمل آن زمان است که آفتاب بر سر خط عرض باشد که با اتفاق در بعضی اسطرلابها
 به جهت معرفت اول عصر و قوس هر موسم بود بر صفای در تحت الارض بر
 جانب بسیار بر فوق الارض بر جانبین و بر یکی نیستیم بلکه در
 اول العصر و آن جهت اول عصر شافعی باشد و بر دیگری نوشته که
 العصر و آن جهت اول عصر حنفی بود پس درجه آفتاب بر یکی از آن
 دو خط کنیم اگر فوق الارض باشد و نظیر آن اگر تحت الارض باشد
 و بکنیم قله درجه آفتاب بر کدام منقطه افتاده است از ارتفاع اول
 عصر باشد یکی از دو منذهب و گاه باشد که این دو خط بر سطح
 کشند بآن طریق که در مربع متقابل اجزاء ارتفاع قوسها از مدارات
 اجزا بروج رسم کنند و ارقام بروج بر آن مدارات نقش کنند و این
 دو خط چنان رسم کنند که مقاطع آن مدارات شود پیش طرف
 و بر تقاطع مدار جزو آفتاب یکی از آن دو خط دهند و بر چنان تا
 شطیبه بر کدام جز افتاده است از اجزاء ارتفاع آن ارتفاع اول عصر
 سکی از دو منذهب در عرض منروض و گاه باشد که در هلالوی آن
 دو خط در پشت اسطرلاب خط زوال نیز رسم کنند و از آن ارتفاع
 اول ظهر معلوم کنند بطریق مذکور **باب بیازدهم در معرفت**
 طالع سال استقبل از طالع سال ماضی سال هر دو نوع است قمری
 و شمسی و سال قمری عسارت از دو و از ده ماه قمری است و ماه قمری
 بر سه نوع است اول حقیقی و آن زمان مفارقت قمر است از صبح
 منروض که او را با آفتاب بود تا معاودت و بهمان وضع و نیز اهل
 شرع آن وضع هلال بود و نیز حکما ترک اجتماع حقیقی و مسمی

و آن زمان مابین دو اجتماع وسطی است که چست و نه شانز و دو و از ده
 ساعت چهل و چهار دقیقه باشد سی و اصطلاحی و آن چنان است که
 ابتدا از محرم یک ماه سی و نوزده و یک ماه پست و نوزده تا آخر سال که
 سال یاسه سال ذوالحجه تا ماه سی و نوزده پس سال قمری بر سه نوع
 باشد اما سال شمسی بر دو نوع است اول اصطلاحی و آن چنان بود که
 سال سیصد و سفت و سیح و روز و ربعی گیرند و این ربع زیاده را
 در چهار سال روزی گیرند و بر ایام سال چهارم اقرار کنند و این ربع
 دوم است و اهل فرس در قدیم آن ربع را در صد و پست
 سال یکماه گرفته و شورش سال صد و ششم می افزوده اند و درین
 آن ربع را ترک می کنند و سال شمسی سیصد و سیح روز است که
 کرد و در حقیقت که درین باب مقصود آنست و آن از زمان مفارقت
 آفتاب از جوی از فلک البروج تا زمان معاودت و بهمان خبرین
 اگر آن جزو اول حمل باشد از سال عالمه گویند و اگر جزوی بود گویند
 وقت ولادت شخصی آفتاب بر آن جزو بوده است از سال مولودی
 آن شخص گویند و مدت سال شمسی حقیقی سیصد و شصت و سیح
 روز و سیح ساعت و کسریست و آن کسر از بطریق سجاء و سیح دقیقه
 و دوازده ثانیه است و نزد سانی چهل و شش دقیقه و پست و چهار
 ماسه و نزد بعضی دقیقه و پست و چهار ثانیه و نزد حکیم بن ابی
 مغری چهل و هشت و نزد مصنف چهل نه دقیقه و این ساعت
 زاید و ساعات فضل المذموم گویند و درین باره که اوج آفتاب
 و سبب نقطه انقلاب صیغی است چنانکه ابتدا سال از حواله آفتاب

بنقطه اعتدال که نه ساعته فضل الددر از مقدار بود در اجزاء دیگر کاشی
 بیشتر و کاهی کمتر ازین بود لیکن آن تفاوت در اعمال اسطرلاب محسوس
 نشود و چون این ساعه ترا در پانزده ضرب میکنند فضل الددر حاصل آید
 پس فضل الددر نزد بطلیوس فتح باشد و نبرد سانی هو لو و نبرد
 بعضی فرار و نبرد حکیم محمد الدین و مد و نبرد مصنف و نبرد و طالع
 سال جزوی است از منطقه البروج که برافق شرقی بود در جبهه حلول اقباب
 بنقطه که ابتدا سال از حلول اقباب آن نقطه که بر و طالع سال آغاز
 افاق مختلف شود و ممکنست که در دو موضع مختلف طول و العرض
 طالع سال یکی بود چه گاه باشد که تفاوت بحسب حلول واقع باشد
 عرض ترنخ شود چون طالع سال معلوم بود یعنی طالع سال را از
 آنست و خواهند که طالع سال آئینده معلوم کنند درجه طالع بر
 افق شرقی کنند و بنویسند نامی بر کدام حرف اقباب است پس برینویسند
 اخراج هشتاد و هفت جزو که مقدار فضل الددر است بر مضاف
 چه دقاوقه را سطرلاب می تواند داشت بشمار نه می تواند آید
 و نگاه کنند تا برافق شرقی کدام برج و درجه است آنچه باشد طالع
 سال آئینده بود و سر بر علی آنست که چون اقباب حرکت خاصه در یک
 تمام کند عدل آنها رسید و شصت و شش دوره و مقدار فضل
 الددر حرکت کنند و عدل آنها هر یک دوره تمام کند آن جزو
 از منطقه البروج که در ابتدا از دوره برافق شرقی بوده با و افق
 رسد و بعد از دورات کثیره هم برین منطبق بود پس چون مقدار
 النهار رسید و شصت و شش دوره تمام کند همان جزو که طالع سال

معدوم بود باز ماقی رسد و تفاوت میان طالع مقدم و طالع سال
 آئینده بقدر قوی بود از منطقه البروج که فضل الددر طالع از قوی
 باشد پس چون درجه طالع سال گذشت برافق شرقی کنند و مقدار
 فضل الددر مری را بر توانی حرکت دهند درجه طالع سال آئینده
 برافق شرقی افتد و هو المظ و چون طالع تحویلات سال استماع
 خواهند بدین طریق عمل باید کرد لیکن بهر سه سال که فضل الددر
 هشتاد و هشت جزو گیرند سال چهارم هشتاد و هشت جزو بیا
 گرفت چه فضل الددر هشتاد و هشت جزو و ربعی است برصد
 مصنف و اگر طالع تحویل یا تحویلات گذشتند خواهند درین
 مری عمل بقدر فضل الددر بر خط ان توانی حرکت باید داد و بطریق
 حاصل آید پس نگاه کنند تا موضع اقباب درین وقت که جزو طالع
 سال آئینده برافق باشد فوق الارض است یا تحت الارض اگر فوق الارض
 بود وقت تحویل بر و بود و اگر تحت الارض بود شب و اگر افق
 شرقی بود تحویل در وقت طلوع اقباب بر و اگر برافق مغرب باشد
 در وقت غروب پس ساعات تحویل چنانچه گفتیم معلوم باید کرد یعنی
 چون درجه طالع برافق مشرق افتد مری نشان کنند پس جزو اقباب
 برافق شرقی که فوق الارض باشد و برافق غربی که تحت الارض
 باشد و مری نشان کنند و از نشان دوم تا نشان اول بر
 توانی بر سر نبرد و بر پانزده قسمت کنند ساعات گذشت از اول
 روز یا اول شب حاصل آید و اگر جزو اقباب برافق مغرب باشد
 اگر فوق الارض بود و برافق شرقی که تحت الارض بود و مری نشان

کوت م

و از نشان اول تا این نشان بر روی زمین و بر پا زده قوت کنند
 باقی در روز یا از شب حاصل آید و اگر نظیر جزو آفتاب در صورتی که
 و جزو اول در صورت دوم بر مبدی که بر کدام افتاده است
 ساعات معوج آنچه باشد ساعات مستوی محول بود اگر مطلق باشد
 اول محل یا اول میزان بود چه درین وقت میان ساعات مستوی
 و معوج تفاوتی نباشد و اگر ساعات فضل الدریه بر ساعات معوج
 محول گذشته از نصف النهار مقدم افزایش و اگر از پست و چهار
 بگذرد این مبلغ از آن نقصان کنند ساعات بعد محول آید از نصف
 النهار مقدم معلوم شود و طالع محول سال میلادی هم چنین استخراج
 باید کرد و معتبر در طالع محول سال میلادی منقضی و ولادت است
 هر چند که مولود بی وضعی دیگر نقل کرده باشد نه افق سکن مولود
 چنانکه بعضی توهم کرده اند **باب دوازدهم** در معرفت عرض بلد
 و تحقیق آن عرض بلد قوسیست از دایره نصف النهار مابین معدل النهار
 و سمت الرأس آن بلد بشرقی که زیاده از ربع نبود و تقید بجانبی که
 چنانچه بعضی نموده و منخرج عرض تسعین است و این قوس مبادی قوس
 از انحاء قطب معدل النهار است زیرا که سمت الرأس قطب افق است
 و بعد میان عظیمه و قطب عظیمه دیگر دایره باشد و بعد میان آن دو
 عظیمه و قطب عظیمه اول و چون عرض بلد از نود نقصان کنند
 اگر کمتر از نود بود آنچه ماند از تمام عرض بلد گویند و آن را اعلا بلد
 از انحاء معدل النهار بود و اگر معدل النهار نسبت لرأس گذرد آن بلد
 عرض نبود و بدانکه آفاق باعتبار عرض و طول و بر سه قسم اند

آفاق ذوات طلین و این آفاق خط استواست و آفاق که عرض آنها از میل
 کمتر بود چند را آفاق استواست چون آفتاب بر یکی از اعتدالین بود طول
 تیباس در نصف النهار مشقی بود و اگر در بروج جنوبیه بود اطلال در
 جانب شمال بود و اگر در بروج شمالیه بود اطلال در جانب جنوب بود
 و در آفاق که عرض آنها از میل کلی کمتر بود چون آفتاب در منطقه
 بود از منطقه البروج که میل ایشان در جهت عرض بلد مساوی
 بلد بود تیباس را طول نبود و چون در قوس اصغر بود از منطقه البروج
 که مابین این دو نقطه است طول در جانب قطب خفی بود و چون درین
 قوس دیگر بود طول در جانب قطب ظاهر بود و در آفاق ذوات طلین
 و آن آفاق است که عرض ایشان کمتر از میل کلی نباشد اما کمتر
 از تمام میل کلی بود درین آفاق طول نصف النهار اگر موجود باشد
 در جهت قطب ظاهر شود و سوا آفاق ذوات طلین و این آفاق
 که عرض آنها کمتر از تمام میل کلی نباشد درین آفاق چون آفتاب در
 جزئی بود که آنرا طلوع و غروب بود طول نصف النهار در جهت
 قطب ظاهر بود و چون در جزئی باشد که ابدی الظهور بود
 طول تیباس در جهت تیباس دایره تمام کند پس اگر آن افق عرض زمین
 بود از حرکت طول تیباس دایره حادث شود که مرکز آن بر زمین
 بود و الاشیء بدایره حاصل شود و الله اعلم اگر عرض بلد تحقیق معلوم
 نبود در روی زمین که خواهد از انحاء نصف النهار معلوم باید کرد چنانچه
 هر نقطه از انحاء آفتاب یکبار تا بغایتی رسد که دیگر زیاده نشود
 و بعد از آن روی در نقصان بلد و آن ارتفاع نصف النهار بود چنانچه

باشد

حاصل باقی را که از ارتفاع معدل النهار است از نو نقصان کنند
 آنچه با مد عرض بلد بود و کوکبی که در غایت ارتفاع در جهت قطب
 ظاهر بود از سمت الرأس بعد از برابر غایت ارتفاع افزود آنچه حاصل
 آید در درجه بود از افق از افق استواییه بود و میان این عمل
 از ملاحظه آنچه در آفتاب مذکور شد مخفی ماند و اگر کوکبی را از کوکب
 ابدی الظهور ارتفاع بگیرند مراد از کوکب ابدی الظهور از ثوابت
 است که او را در بعضی دورات معدل النهار طلوع و غروب نبود
 خواه در جمیع دورات حار باشد باقی و شرح این چنانست که کوکبی
 که تمام بعد از معدل النهار مساوی عرض بلد بود از افق طلوع و غروب
 بنمود در درجه یکبار مایل فوس شود و اگر تمام بعد از عرض بلد بیشتر
 باشد از افق طلوع و غروب بنمود و مایل فوس شود پس اگر بعد از درجه
 قطب ظاهر باشد ابدی الظهور بود و الا ابدی الخفا و ابعاد کوکب
 از معدل النهار مساوی کوکب که بر نفس قطب فلک البروج بود بواسطه
 حرکت فلک البروج زیاده و کم میشود پس کوکبی که تمام بعد از معدل
 النهار مساوی عرض بلد باشد یا بیشتر بودند بود که بواسطه حرکت فلک
 البروج تمام بعد از عرض بلد شود پس و از طلوع و غروب
 شود بعد از آن که ابدی الظهور یا ابدی الخفا باشد پس ابعاد و انقضای
 ابدی برین کوکب مجاز بود و هر کوکب که ابدی الظهور بود و مایل
 افق نباشد در غیر عرض تسعین او را بر زیاده نصف النهار در ارتفاع
 مختلف بود پس جهت معرفت عرض بلد از این کوکب هر خط ارتفاع
 تا بلندترین ارتفاعات و فروترین ارتفاعات و را معلوم کنند و

باید

کثر

کثر از بیشتر بکاهند عرض بلد حاصل آید و نیمه کنند و دیگر نیمه را بر ارتفاع
 کثر افزایند یا از ارتفاع بیشتر بکاهند عرض بلد حاصل آید و این نیست
 که قطب مدار کوکب ابدی الظهور همان قطب معدل النهار است و نصف
 قوس از نصف النهار که داخل این مدار بود یا از ارتفاع اصغر بعینه ارتفاع
 قطب معدل النهار است و ارتفاع اعظم بقدر مجموع ارتفاع قطب
 النهار و نصف قوس مذکور است و چون ارتفاع اصغر از ارتفاع
 اعظم نقصان کنند باقی نصف کنند نصف قوس مذکور حاصل
 آید چون از ارتفاع اصغر فرایند یا از ارتفاع اعظم بکاهند
 ارتفاع قطب معدل النهار حاصل آید که مساوی عرض بلد است
 و هو المخطو و این بیان لازم آمد که اگر مجموع ارتفاع اعظم و اصغر را
 نصف کنند یا حاصل آید عرض بلد باشد و اگر کوکب مایل افق
 شود غایت ارتفاع و را نصف کنند عرض بلد حاصل آید و این
 همه بر تقدیر است که کوکب در ارتفاع اعظم در جهت قطب ظاهر
 باشد از سمت الرأس اما اگر در ارتفاع اعظم در جهت قطب خفی باشد
 از سمت الرأس درین صورت مجموع ارتفاع اعظم و اصغر از نصف
 دو نقصان کنند و نصف باقی را بر ارتفاع اصغر افزایند تا عرض
 بلد حاصل آید و اگر کوکب درین صورت مایل فوس شود ارتفاع
 او را چون از نصف دو نقصان کنند نصف باقی عرض بلد بود و
 جهت این باندک تا مظهر شود **فایده** در معرفت طول بلد
 بدانکه طول بلد قوسی است از دایره معدل النهار تا ابتدا از تقاطع قوس

او نصف النهار آخر عمارت از جانب مغرب تا تقاطع فوقانی او نصف
النهار بلد بر تعالی و این بستی بر مردم سبب حکم آریونان است که مبدأ
طول از جانب مغرب گرفته اند بعضی از جزایر خا لدات و بعضی رسال
بحر مغرب که شرقی تر از جزایر خا لدات است بدو درجه که ابتدا طول
از جانب شرقی گیرند از موضع که طول آن از جزایر خا لدات نصف دو
باشد چنانکه بطریق اهل هند است در تعریف طول بلد بجای لفظ
لفظ شرق باید آورد و بجای توالی خلوت توالی پس چون خواهند
که طول بلد معلوم کنند اوله خسوفی بطول بلد معلوم الطول را ربع استخراج
کنند و ساعات بعد در خسوف باید و استخراج خسوف باید و خلوت
تا تمام انجا و از نصف النهار مقدم یا مؤخر بطول بلد معلوم استخراج کنند
و مرصد باشند تا در بلد مطلوب الطول چون ابتدا یکی از احوال
اربعه شود در آن حال از یکی از قواست ارتفاع گیرند و از آن ارتفاع ساعات
بعد از نصف النهار مقدم یا مؤخر معلوم کنند چنانچه در باب پنجم
گذشت پس اگر ساعات بعد مغرب درین بلد مساوی ساعات
بعد از باشد در بلد معلوم الطول طول هر دو یکی باشد و اگر مختلف
بود فضل یکی بر دیگری گیرند و هر ساعتی با توده درجه بگیرند و هر
چهار دقیقه یک درجه آنچو حاصل آید تا وقت پای الطولین و بوی
اگر ساعات بعد از نصف النهار مقدم باشد و فضل ساعات بعد
بلد مطلوب الطول را باشد یا ساعات بعد از نصف النهار مؤخر باشد
و فضل ساعات بعد بلد معلوم الطول را باشد آن تفاوت بر طول بلد

معلوم افزایند و الا از آن نقصان کنند تا طول بلد معلوم و من حاصل آید
این بر تقدیر است که مبدأ الطول از جانب مغرب گیرند و اگر مبدأ الطول
از جانب مشرق گیرند در زیاده و نقصان کردن آن تفاوت عکس باید
کرد و از هر چه بنا بر داشت که رسیدن آفتاب نصف النهار بلد شرقی
پیش از رسیدن اوست نصف النهار بلد غربی و درین عمل خسوف
را خصوصاً بجهت از اعتبار کنند که وقوع احوال از ربعه او در جمیع
در بلدان واقع باشد بخلاف کسوف که احوال او اختلاف قاع مختلف
شود چنانکه در کتب هیئت بین **باب پنجم** در معرفت طالع وقت
در شهری که آنرا صفحه بود اگر عرض بلد را صفحه معین نباشد
و خواهیم که طالع وقت معلوم کنیم در آن بلد بر سهیل سهولت چه
اگر عرض بلد را صفحه معین نبود اما افق آن بر صفحه افاقی قرار
بود طالع معلوم توان کرد لیکن نه بر سهیل سهولت صفحه که بدان
نزدیکتر بود بگیریم یعنی صفحه که عرض آن صفحه بعرض بلد نزدیکتر بود
بگیریم و فایده یافتن نزدیکتر آنست که درین عمل سه سهیل و واقع
است و الا آنکه ارتفاع بلد مسکن را ارتفاع بلد صفحه فرض نمایند
دو آنکه تفاوت پس العزین بجای قیامت تقدیر مستعمل باید
داشت میوم آنکه افق صفحه منروضه را بجای افق صفحه مسکن
بماند و است و چون صفحه نزدیکتر بود این هر سه تفاوت کمتر بود
و بیان این همه در انشاء مباحث این باب ظاهر شود و طالع وقت را
بر آن صفحه معلوم کنیم یعنی ارتفاع که گرفته باشیم در آن شهر آنرا در
صفحه باطالع سایر بطریق که در باب پنجم مذکور شد و عتقی نماند

که استعمال طالع بافق صیغه ازین ارتفاع موقوف بر آنست که در
 حین ارتفاع میل صیغه مساوی این ارتفاع بود و هر دو مشترک باشند و
 غرضی نامات ارتفاع از قبیل الوقوع است پس اگر مساوی این ارتفاع
 نبود درین عمل تفاوتی لازم آید و عرض صیغه هر چند درین
 نزد کمتر بود از تفاوت کمتر بود پس میل آن طالع را معلوم کنیم
 چنانچه در باب ششم مذکور شد و میل از هر صیغه که معلوم شد
 تفاوتی نکند و اگر از جدول برگزیده نباشد و افراد تفاوتی که
 میان عرض شهر ما و عرض شهر صیغه بود ضرب کنیم و بر میل کلی قسمت
 خارج قسمت تعدیل بود و اگر میل طالع همان میل کلی بود تفاوت
 بین العرضین بعینه تعدیل بود و مراد از تعدیل درین مقام تفاوت
 میان نصف قوس النهار جزو طالع در یک افق و قوس النهار همان جزو
 در افق دیگر که در جدول مسبق باشند و از قوس بود از مدار جزو
 طالع محصور میان آن دو افق از جانب اقرب و توابع این مثال است
 که در جمیع افاق متفق الطول نقطه اعتدال در یک زمان طالع شود
 زیرا که دایره نصف النهار را قطب این افاق گذرد پس باستانه شکل
 چهاردهم و شانزدهم اولی که تا و دو سیوس این افاق بقطبین نصف
 النهار گذرد که آن مشرق و مغرب اعتدال است و چون جزو طالع
 پیدا کند تفاوتی میان طلوع آن جزویان و دو ملت متفق الطول پیدا شود و
 بالتبع قوس از مدار جزو طالع در میان آن دو افق واقع باشد و افق
 تعدیل است و قوس از این قوس مترایم می شود تا جایی که میل
 رسید که آن میل کلی است آن تفاوت هم غایت رسید و آن تعدیل

اول سرطان و جدی بود پس نسبت میل جزوی از اجزاء برج بایست که
 نسبت تعدیل آن جزو باشد با غایت تعدیل تقریباً بقاعد اربعه
 اعداد متساویه چون میل جزو فرض را در غایت تعدیل که تعدیل
 اول سرطان با جدی است ضرب کنند و حاصل را بر میل کلی قسمت کنند
 خارج قسمت تعدیل جزو مفروض باشد و چون حاصل میان نصف
 اول سرطان با جدی در دو بلد معلوم کنند و از دریا برده ضرب کنند
 غایت تعدیل حاصل آید پس اگر آن ساعت معلوم نبود استعمال
 تعدیل سهولت دیگر کرد بر جهت قسم بر سبیل مساهله بجای آن
 تعدیل تفاوت بین العرضین اعتبار فرموده است یعنی قوس از
 نصف النهار که محصور بود میان آن دو افق از جانب اقرب و شرط
 فرموده است که صیغه نزدیکتر باید تا این مساهله کمتر باشد چه
 صیغه هر چند نزدیکتر بود اختلاف میان غایت تعدیل و تفاوت
 بین العرضین کمتر بود و قید تقریباً به جهت ذکر کار بعضی است که اگر
 تفاوت بین العرضین غایت تعدیل استعمال دارند این عمل تحقیقی شود و
 این سخن فاسد است مثل قوس النهار اولی که بعضی بلد هراه که گذشت است
 استخراج کردیم بود 36° و بعضی هر چند که 3° است بود صراط
 پنجاه 3° و از تعدیل اول نوزده است بر سبیل تحقق و نصف قوس النهار
 اول سرطان بعضی هراه 3° و بعضی هر چند که 3° است حاصل منها
 3° و این غایت تعدیل است او را در میل اولی که گذشت است
 کردیم و حاصل بر یکلی قسمت کردیم و بیرون آمد 3° و این تعدیل اولی
 ثلث است بطریق که ما در شرح آوردیم و چون میل اولی که در

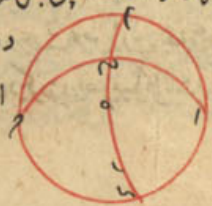
بنظر العزیز که است ضرب کند و حاصل بر میل کلی فست کند پرت
آید ب ما و این تعدیل است بطریق که در متن مذکور است و اینجا
ظاهر میشود که این عمل قریب خرافه و تفاهت بنظر العزیز است عمل در این
و خرافه غایت تعدیل لیکو چون غایت تعدیل استعمال دارند بجهت تحقیق
بود و الله اعلم پس در وجه طالع را در آن صیغه بر افق شرقی هیم بگیریم تا
مری بجا افتاده است نشان کنیم پس اگر عرض صیغه بیشتر از عرض شهر
ما باشد و میل طالع شمالی بود عنکبوت را بر توالی بروج بگردانیم مراد از
حرکت توالی درین مقام حرکت عنکبوت است از جانب عروجه بجا است شرقی
و از حرکت خلاف توالی حرکت از عروجه بجا بنظر و این جهت توالی
تا بروج تعدیل ساخته است تا مری بقدر تعدیل از موضع خویش نایل
شود و اگر میل طالع جنوبی بود درین صورت که عرض صیغه بیشتر است
عنکبوت را برخلاف توالی بروج بگردانیم و اگر میل طالع جنوبی بود
درین صورت که عرض صیغه بیشتر است عنکبوت را برخلاف توالی
بروج بگردانیم تا مری بقدر تعدیل از موضع اول نایل شود و ظاهر شد
است که از موضع خویش نایل شود و اگر در عرض صیغه کمتر از عرض
شهر ما بود و میل طالع شمالی عنکبوت را برخلاف توالی بروج بگردانیم و اگر
میل طالع جنوبی بود درین صورت که عرض صیغه کمتر است عنکبوت را
بر توالی بروج بگردانیم و انحصار است که گویند اگر صیغه بیشتر از عرض
شهر ما بود و میل طالع شمالی بود یا آنکه کمتر بود و میل طالع جنوبی بود
عنکبوت را بر توالی بروج بگردانیم و الا برخلاف توالی بروج تا مری
بقدر تعدیل نایل شود پس بجا که کنیم بجهت بر افق شرقی افتاده باشد

در هر چهار صورت طالع بود در آن شهر که مطلوب است و این از آن جهت
است که هر افقی که عرض او بیشتر بود قوس النهار جزوی که میل او در جهت
عرض بلد بود در آن افق اعظم بود از قوس النهار همان جزوی را فاق که
عرض او کمتر بود و هر جزوی که میل او در خلاف جهت عرض بلد باشد
برعکس این بود و هر جزوی که میل او در خلاف جهت عرض بلد باشد
برعکس این بود و این نیز بخیل صحیح محتاج به بیان نیست و اگر همان
او خواهد از شکل هشتم کتاب ساکن تا و ذوسوس طلبد بگوید
و ظاهر است که در اتفاق مستفاد القول تعاطع مدار با نصف النهار
بر یک نقطه بعینه باشد پس تفاوت میان نصف قوس النهار جزوی
طالع در آن دو بلد که او را بقدر اختلاف عرضی عند الافق بود چون
جزو طالع بقدر تعدیل را فاق تر تعین شود یا سطح طالع با فاق بلد نظر
بر افق صیغه افتد و براد همان مستقیمه مخفی بماند که این حکم
گاهی محقق بود که وضع افق در صیغه مغروضه چون وضع افق بود
در صیغه عرض بلد مطلوب یک در علم سطح مغروضه است که هر فاق
که سطح استوا قریب بود عذاب او کمتر بود و با استقامت اقرب بود
و هر چند عرض صیغه بعرض بلد نیز کمتر بود این تفاوت کمتر باشد
و بدلی که جزو عاشره را فاق صیغه همان جزو عاشره بود در بلد مطلوب
مغروضه است که نصف النهار و افق یکست پس چون طالع با نوع
معلوم گشت و عاشره خود معلوم است او تا چهار کانه معلوم شود
و بجهت معرفت درجات نبوت دیگر نصف قوس النهار جزو طالع
باقی صیغه مذکور معلوم کنند چنانکه در باب بیجم گذشت پس

اگر عرض صغیره بیشتر از عرض بلد بود و میل طالع سماوی بود بکثر بود و میل
جنوبی بود تعدیل را از نصف قوس النهار صغیره نقصان کند و الا
بر آن فرایند تا نصف قوس النهار بیلد حاصل آید پس ثلث آن بکشد
درجه عاشر را بر خط وسط السماء بزنند و عقدا رتک مذکور هر یکی
بر تالی اخر انجم حرکت دهند آنجه بر خط وسط السماء افتد از منطقه
البروج درجه یازدهم بود پس از دیگر مری را بر تالی بقدر رتک مذکور
حرکت دهند تا درجه دوازدهم بر خط وسط السماء افتد پس مری را
بقدر رتک جزی دیگر مری بر تالی حرکت دهند تا درجه دوم بر
وسط السماء افتد پس درجه یازدهم را بر خط وسط السماء بزنند و
مری را بقدر رتک و پست جزو بر تالی حرکت دهند تا درجه سی
بر خط وسط السماء افتد و چون اوج چهار خانه معلوم شود نظایرین
خانه ها را که نه دیگر بود و اگر در شهر بی باشند که او را صغیره
بود و خواهند که طالع بیلد دیگر معلوم کنند پس اگر هر دو بلد در
طول مختلف باشند و در عرض متفق درجه طالع برافق دهند و بقدر
مابین الطولین مری را بر تالی اجزاء انجم حرکت دهند که بیلد مطلوب
در جانب شرقی بلد مکن بود و الا برخلاف تالی آنجه بر افق شرقی
افتد طالع بود بیلد مطلوب و اگر در عرض مختلف باشند و در طول
متفق بطریق که در متن مذکور است عمل آید کرد و اگر مختلف
هم در طول و هم در عرض اول بطریق که در متن مذکور است طالع
معلوم کنند و افقی که عرض او مساوی عرض بلد مطلق باشد و طول
مساوی طول بلد مکن پس بقدر مابین الطولین را بر تالی

یا خلاف تالی حرکت دهند چنانکه کنیم طالع بیلد مطلوب بر افق صغیره
و اگر وسط طالع با افق خط استوا بود چون درجه طالع بر افق دهند و بقدر
مابین الطولین اگر موجود باشد مری را بشرط مذکور حرکت دهند آنجه
خط استوا افتد طالع بود با آن افق والله اعلم بحقایق الامر **باب چهارم**
در معرفت ارتفاع قطب فلک البروج دایره که بدو قطب فلک البروج
قطب افق گذرد از دایره وسط السماء رتبه کویند زیرا که نصف
نصف ظاهر و خفی است از فلک البروج که از جهت کثرت کواکب
مرسده برو سیه رؤیت و اقلیم رؤیت خوانند و این دایره را دایره انحراف
منطقه البروج از افق و دایره وسط السماء طالع نیز کویند پس اگر قطب
فلک البروج بر دایره نصف النهار بود این دایره بر دایره نصف النهار
باشد لیکن اگر قطب بروج بر سمت الرأس بود این دایره مستقیم نشود و
قوس که فوق الارض بود از این دایره مابین افق و طرف خطی که از مرکز عالم
بقطب بروج گذرد و بسط فلک اعلی رسد بشرطی که از بریم زیاده
نبود از ارتفاع قطب فلک البروج کویند و این قوس مساوی قوسیت
هم از این دایره که مابین قطب افق و منطقه البروج باشد و این قوس
را عرض اقلیم رؤیت نیز کویند چنانچه است این عرض بلد و از جهت
آن دایره را دایره عرض اقلیم رؤیت نیز کویند و بدانکه قطب بروج
را در بلد در ذوات ظلمین طلوع و غروب بود پس اگر آن بلد از افق
استوایته بود غایت ارتفاع هر یک از قطبین بقدر میل کلی باشد و
الغایت ارتفاع قطبی که در جهت عرض بلد بود بقدر عرض بلد
و میل کلی بود و غایت آن دیگر بقدر فصل میل کلی باشد بر عرض بلد

و در باره ذوات ظل واحد و ظل دایره قطب که در جهت عرض بلد
 بود ابدی الظهور باشد و آن دیگر ابدی الخفا پس اگر عرض بلد مساوی
 میل کلی بود در دور یکبار مساوی افق شود و غایت ارتفاع قطب ظاهر
 بقدر ضعف میل کلی بود و اگر عرض بلد بیشتر از میل کلی بود او را در
 نصف النهار و ارتفاع بود و ارتفاع اصغر همیشه بقدر فضل عرض
 بلد باشد بر میل کلی اما ارتفاع اعظم در عرضی که بیشتر از تمام میل
 نباشد بقدر مجموع میل کلی و عرض بلد بود و در عرضی که بیشتر از
 تمام میل کلی نباشد بقدر فضل نصف دور بود مجموع میل کلی و عرض
 بلد و در عرض تسعین ارتفاع او همیشه بقدر تمام میل کلی بود و غایت
 الخطاط و قطب خفی بر هر قدر مساوی غایت ارتفاع قطب ظاهر باشد
 بر آن تقدیر بود در چهار طالع وقت نقصان کنیم و نگاه کنیم تا در
 وقت که درجه طالع بر افق شرقی افتاده باشیم آن موضع بر کدام نقطه
 افتد و آن موضع تقاطع دایره وسط سماروت و منطقه البروج است
 و ارتفاعش چند بود چنانچه بود از نمود نقصان کنیم چنانچه ماند اما
 قطب ظل البروج بود داران وقت و جهت برهان این عمل فرض کنیم
 که دایره ابرج و افق است بر قطب و اوج منطقه البروج بر قطب
 روه و دایره وسط سماروت بر قطب و جرن افق منصف منطقه البروج
 است بشکل دوازدهم اولی که ثا و دوس و دایره وسط سماروت
 بر قطب هر دو گذشته است پس بشکل هفتم از ثانیه آن کتاب قوس
 حرج ربع چون انرا



باقی

نقصان کنند باغا که رسد و آن نقطه است موضع تقاطع دایره وسط سماروت
 و منطقه البروج بود و بوج ارتفاع آن نقطه است چون او را از سمت که ربع
 دور است نقصان کنند باقی ماند و آن مساوی قوس روی که ارتفاع
 قطب غایت البروج است چنانچه در عظیمه از قطب عظیمه دیگر مساوی بود
 آن عظیمه باشد از قطب عظیمه اول و هر لحظه و بدانکه در افق ذوات
 ظلی که نقطه تقاطع منطقه البروج و وسط سماروت در جانب جنوب
 افتد از سمت الراس و این از میل آن نقطه معلوم شود ارتفاعی که حاصل
 اید ارتفاع قطب شمالی بود و اگر در جانب شمالی بود از سمت الراس ارتفاع
 قطب جنوبی بود و این در باره خط استوا و باره شمالیت و در باره
 جنوبی عکس این بود و اگر ارتفاع آن نقطه مذکور بود درجه بود قطبین
 بر افق باشند و هم طریق معرفت ارتفاع قطب را در عرضی که از میل
 کلی بیشتر باشد متعین شده است حد عرض اعمالا سطرلاب آن تعلق
 نشود و الله اعلم **باب یازدهم** در معرفت سمت از ارتفاع و ارتفاع از
 دایره اول سمت و انرا دایره مشرق و مغرب نیز گویند عظیمه است که
 بدو قطب افق و دو نقطه مشرق و مغرب اعتدال گذرد و دو قطب این
 دایره دو نقطه شمالی و جنوبی بود و این دایره در عرض تسعین متعین
 نبود نقطه سمت نقطه تقاطع دایره افق است با دایره ارتفاع که انرا
 دایره سمت نیز گویند آن تقاطع که بگویند کساقرب بود و انرا نقطه سمت
 بجهت آن گویند که ظل مستوی دایما بر سمت آن نقطه باشد و قوس
 دایره افق که واقع باشد ما بین آن نقطه و نقطه که مبدأ سمت بود در
 که از ربع زیاده نبود انرا قوس سمت گویند و مبدأ سمت و نقطه مشرق

و مغربا عند الاست برقوله شور و در نقطه شمال و جنوب برقوله بعض
چون سمت کتر از نود بود فضل بود بران تمام سمت گویند و تمام سمت یکی
اند و مذهب ساوی سمت بود بر مذهب دیگر سعه مشرق قوسیت از
داره افق ما بن مطلع نقطه مغروند و مشرق عند الشطر که از ربع زیاد
بنود و سعه مغرب نسبت بموجب نقطه مغروند و مغربا عند الاست که برند
اسطرلابی کرد و این سمت بران کشید باشند از اسطرلاب سمتی اند
و چنانکه در باب اول گفتیم بعضی بر قسم فوق الارض کنند و قیامت
آفتاب و کوکب هر دو از آن معلوم توان کرد و در بعضی در قسم تحت الارض
تا در قسم فوق الارض دو بار و خطوط بسیار اند و یکی از این خصوص
بسمت آفتاب و سمت بعضی از کوکب باشند پس اگر بر قسم فوق الارض
کشیده باشند چون درجه آفتاب باشد طبقه کوکب بر منظره
ارتفاع هخیم و به پنجم که برابر کدام دایره افتاده است از دوایر شرق
سمت چندان بود زیرا که دوایر سمت در اسطرلاب غیره دوایر ارتفاع
اند در فلک چنانچه در علم تسطیح مبین است و بر هر دایره از آن رقم
بعد نقطه سمت ارتفاع از نقطه مبدأ سمت معلوم بود پس چون درجه
آفتاب باشد طبقه کوکب بران دوایر افتد سمت او معلوم شود و اگر درجه
آفتاب باشد طبقه کوکب بر میان دو دایره از آن دوایر افتد از اسطرلاب
که در باب چهارم ذکر کردیم بعد باید کرد و ابتدا سمت در موضع تمام
از دوایر اول سمت کنند و این بنا بر مذهب مشهور است و آن را
بود در اسطرلاب که بنقطه تقاطع افق و مدار بران محل گذشته
بود و خوله دوایر سمت بر قسم فوق الارض باشند و خواه بر قسم

الارض و از در بعضی اسطرلابها بنقطه سازند و چون ابتدا سمت از
دو نقطه شمال و جنوب کنند این دایره را دایره مشرق و مغرب گویند
نه دایره اول سمت و بدانکه افق دایره اول سمت بدو قسم متساوی
شود بشکل دوازدهم اولی اگر ناوذ و سیوس و دایره نصف النهار
بقطب افق و قطب اول سمت گذرد پس بشکل هفتم از ثانیه آن
کتاب افق چهار قسم متساوی شود و آن دو ربع که فصل سمت است
نقطه شمالی بود شمالی باشند و آن دو ربع دیگر غربی پس بر مطلع افق
در داخل مدار راس الحمل بود در اسطرلاب شمالی یا خارج مدار راس
الحمل در اسطرلاب جنوبی با و در آخر روز که آفتاب هنوز بر دایره
اول سمت نرسیده باشد یا از او در گذشته بود سمت شمالی بود
و چون بدان دایره رسید علم سمت بود و بعد از آنکه از آن دایره
گذرد در اول روز و چنانکه بدان دایره رسید در آخر روز
سمت جنوبی بود و بر این قیاس است طبقه کوکب که داخل مدار
راس الحمل بود در اسطرلاب شمالی و خارج آن در اسطرلاب جنوبی
و حاصله این مکان است که اگر کوکب در شمال اول سمت باشد سمت
شمالی بود و اگر در جنوب باشد سمت جنوبی باشد و چون بر اول
سمت باشد از سمت نبود و نقطه سمت از وقت طلوع تا وقت غروب
بر نقطه مشرق یا مغرب باشد و چون بر مدارات شمالی بود سمت
بود و چون بر مدارات جنوبی باشد سمت جنوبی باشد و در افق
مایل چون کوکب بر مدارها بود یا بر مدارهای که در خارج است
عرض بلد بود و اگر بر مدارهای بود که در جهت عرض بلد بود و متقاطع

اول سموت بنا شد سمت ایما در جهت عرض بلد بود و اگر مقاطع اول
سموت باشد از وقت طلوع یا صعود ارتفاع اسفل مدار با نصف
النهار تا وصول بدایره اول سموت و بعد از مرور دوم از دایره اول
سموت تا وقت غروب یا وصول بمقاطع مذکور سمت در جهت عرض
بلد بود و بعد از وصول بدایره اول سموت تا وصول دوم همان دایره
سمت در خلاف جهت عرض بلد بود و چون بدان دایره رسد او را
سمت نبود پس در جمیع این احوال کلمه ارتفاع شریک باشد سمت شریک بود
و اگر عرضی باشد سمت غربی بود و چون کوک بردایره نصف النهار بود
بعد نقطه سمت از مشرق و مغرب اعتدال مساوی بود و اما کیفیت
از دیاد و انقاص سمت بران وجه است که اگر کعبه ظاهر است ابتدا
کوک اعظم از نصف نبود از ابتداء طلوع تا وقت وصول نصف
النهار سمت شریک بود و بعد از آن تا وقت غروب متناقص باشد و
اگر اعظم از نصف بود و مقاطع اول سموت باشد از وقت طلوع تا
ارتفاع اسفل مدار با نصف النهار تا وصول اول بدایره اول سموت
و بعد از آنجا و بر نصف النهار تا وصول دوم بدایره اول سموت
سمت متناقص بود و بعد از آنجا و فرا اول در دایره اول سموت تا اول
بمقاطع مذکور سمت متناقص بود و اگر ماس اول سموت بود از وقت
طلوع یا صعود از تقاطع مذکور تا وصول بدایره اول سموت سمت
متناقص بود و بعد از آن متناقص بود تا وقت غروب یا وصول بمقاطع
مذکور و اگر نه متقاطع بود و نه ماس از وقت طلوع یا صعود از
تقاطع مذکور سمت متناقص بود تا آن وقت که دایره ارتفاع



ماس مدار شود و بعد از آن متناقص بود تا وصول منصف النهار و بعد از آن
متناقص بود تا مدار و از ارتفاع ماس مدار شود و بعد از آن متناقص بود
تا وقت غروب یا وصول بمقاطع مذکور و عرض شعبان از این احکام ظاهر
چه نقطه مبتدا سمت اینجا متعین نیست و بدانکه دایره ارتفاع کوک
در هر دوره دو بار بر نصف النهار منطبق گردد مگر آنکه دایره ارتفاع
معدل النهار بود که آن احوال بر نصف النهار منطبق نشود یا آنکه مدار تا
اول سموت بود که در آن صورت دایره ارتفاع یکبار بر عرض
النهار منطبق نشود و الله اعلم و گاه بود که ابتدا سمت از جانب اعلی
خط وسط السما کنند و از بنابر مذهب بعضی آنست که ابتدا سمت
از نقطه شمال و جنوبی که در پس سمت اگر از نزد کثر بود جنوبی بود و اگر
پشتر بود شمالی بود و از در اسطرلاب شمالی است و در اسطرلاب جنوبی
اگر از نزد کثر بود شمالی بود و اگر پشتر بود جنوبی بود و بر هر تقدیر چون
نمود بود بر دایره مشرق و مغرب باشد و بعد نقطه سمت از شمال و
جنوب مساوی بود و تر این مقدار آنست که در این صورت ابتدا
سمت از اعلی خط وسط السما بود که بمنزله جنوب است در اسطرلاب شمالی
و بمنزله شمال در اسطرلاب جنوبی و ارقام آن متناقص بود تا وقت
بر نقطه تقاطع خط وسط السما و اقی بود و بر هر یک از نقطه شرق
و مغرب حرف صتمه مرقوم بود پس چون از نزد کثر بود لا محاله در
جنوب بود از دایره مشرق و مغرب در اسطرلاب شمالی و در طرف
شمال از دایره در اسطرلاب جنوبی و چون از نزد کثر بود در
شمال یا جنوب آن دایره باشد و این هنگام تمام آن تا نصف و در

بیکه بعد از نقطه شمال یا جنوب حاصل آید و ازین تقویر ظاهر شود که
 حکم مجنون حکم اول مخصوص نیست ببلدانی که مقاطع اول صورت باشند
 چنانکه بعضی توهم کرده اند و بعضی اسطرلابها هم از این خط وسط است
 و هم از تقاطع او با افق ابتدا کنند و علامت نشان آنکه بر هر دو نقطه شرقی و غربی
 دو حرف متره مرقوم باشند و از هر یک از این مذهب است که ابتدا سمت
 شمال و جنوب بکنند و معرفت شمالی و جنوبی و تفصیل سابق معلوم
 شود اما کیفیت از یاد و انتفاص سمت برین مذهب برعکس از یاد
 و انتفاص سمت است از مذهب مشهور و این نزد تحیل صحیح است
 بسیار نیست و اگر سمت بر قسم تحت الارض کشیده باشند چون در
 آفتاب در هر چه معلوم دهند نظیر این نگاه کنند تا بر کدام دایره افتاد
 است از دایره سمت آنچه بود سمت بود پس اگر نظیر آفتاب در همان
 خط و تدا الارض واقع مغرب بود سمت شرقی بود و بالعکس و اگر در تقاطع
 افق و اول سمت بود سمت شمالی بود و الا جنوبی و این در اسطرلاب شمالی
 است و در اسطرلاب جنوبی اگر در همان افق و اول سمت بود
 جنوبی و الا شمالی و بجهت توضیح عمل فرض کنیم که دایره اربعه افق
 است بر هر کره و ب سه فصل مشترک میان افق و اول سمت و اه فصل
 مشترک میان دایره ارتفاع افق و دایره اربعه و متساویند
 بشکل یازدهم اولی اصول پس بشکل بیست و پنجم ثالثا و کتاب دوقوس
 ابی یحیی متساوی بود و دایره سمت که در تحت الارض کشیده اند
 انصاف دایره ارتفاع اند که در تحت الارض باشند و چون دایره ارتفاع
 عظیمه است لا محاله تقاطع یا بر منطقه البروج او را

بر دو نقطه متناظر باشد پس اگر نقطه در جانب جنوبی فرض کنند و
 آن جانب شمالی و کوکب در وقت الارض در جانب نقطه باشد از اول
 سمت ارتفاع او قوس چکر باشد شرقی شمالی و سمت انحطاط نظیر قوس
 است باشد غربی جنوبی و این هر دو متساویند و مثل این میان شما
 کنیم که سمت ارتفاع هر جزوی مساوی سمت انحطاط نظیر آن جز باشد
 بر سبیل تساوی جهات یعنی نظیر شرقی غربی بود و نظیر شمالی جنوبی
 و اگر ابتدا سمت از اسفل خط وسط است و در وقت آخر وقت بود سمت
 که از نو کتب بود شمالی باشد و اگر بیشتر بود جنوبی باشد و این در
 اسطرلاب شمالی است و در اسطرلاب جنوبی عکس این باشد و
 طریق عام در معرفت اسطرلاب شمالی و جنوبی آنست که بکنند تا
 دایره سمت و افق فوق خط استواست یا تحت آن که تحت خط استوا
 بود و اسطرلاب شمالی بود یا فوق آن باشد و اسطرلاب جنوبی
 سمت شمالی بود و الا جنوبی و بدانکه سمت کوکب که بعد از از معدل
 النهار بیشتر از میل کلی نباشد هم ازین دو ایر معلوم توان کرد و این
 که جزوی از اجزاء منطقه البروج که میل او مساوی بعد کوکب باشد
 و یا کوکب در یک جهت باشند از معدل النهار لا محاله مدار آن جزو
 و آن کوکب یکی باشد و آن جزو را از ارتفاع کوکب کنند و سمت آن
 جزو را بطریق مذکور حاصل کنند آن عینه سمت کوکب باشد و
 اگر بعد کوکب زیاده از میل کلی باشد ازین خطوط سمت معلوم نشود
 و در بقای این بعضی از قدما واقعت که چون مستطیل کوکب است
 ارتفاع او دهند و مری نشان کنند پس بر خط وسط النهار

از سمت

و مرعی نشان کند و مابین هر دو نشان را جانب اقرب بنهند و محفوظ
دارند پس شطیحه کوکب بر خط و دایره ازین کنند و بمقدار محفوظ طریقی
بر توالی حرکت دهند تا که ارتفاع عرضی و بالا بر خلاف توالی پس شطیحه
کوکب که بر هر خط از خطوط سمت که افتد سمت ارتفاع وقت باشد
و مخفی نمایند که گاهی باشد که چون مرعی را بمقدار محفوظ از حرکت
الارض حرکت دهند کوکب بر فوق الارض افتد و این ظاهر است این قدر
استدلال درین مقام برساند این عمل کافیت است اگر سمت و جهت
بود و از جمله طرق اسقاط سمت افتاب است که بر سطح منور خط
النهار استخراج کنند بطریقی که در اجزاء این باب بیاید پس ایوه بزرگ بر آن
سطح رسم کنند بر وجهی که خط نصف النهار قطران بود و از مرکز مرعی
بر خط نصف النهار خارج کنند تا از طرفین محیط دایره رسد و
خط مشرق و مغرب باشد و آن دایره باین دو قطب چهار قسم نشاء
شود و هر قسمی را بنود بخش کنند و باین تقاطع از دایره با حفظ نصف
النهار که در جهت قطب جنوب بود بمنزله نقطه جنوب باشد و آن تقاطع
دیگر بمنزله نقطه مغرب پس مقیاس عمود بر مرکز آن دایره نصب کنند چنانکه
در باب عاشر مذکور شد و از مرکز دایره بنسخت عرض منظر را بر مقیاس
خطی وصل کنند و از طرفین آن محیط دایره اخراج کنند پس اگر قبل از
نصف النهار بود تقاطع این خط با محیط دایره که در جانب مشرق خط
النهار بود نقطه سمت بود و اگر بعد از نصف النهار بود آن تقاطع که
جانب غربی بود پس از نقطه سمت یا نقطه مشرق یا نقطه مغرب هر یک
که اقرب باشد بیشتر بدان سمت افتاب بود پس هر نقطه سمت در جانب

جنوب خط مشرق و مغرب بود سمت جنوبی بود اگر در جانب شمال باشد
شمالی است اینجهت اسقاط سمت کوکب عمودی بلند بر مرکز آن ایوه
نصب کنند و در مقابل کوکب عمودی که اصغر از عمود اول باشد چنان
نصب کنند که از آن عمود نظر عمودا طول کنند تا کوکب مخفی شود و
مرکز مایه این دو عمود خطی وصل کنند و آن بمنزله خط طالع باشد
پس بطریقی که در افتاب مذکور شد سمت کوکب و جهت و معلوم کنند
پس چون سمت بطریقی مذکور معلوم شود و بر قسم فوق الارض
کرده باشند و از سمت افتاب بود درجه افتاب را بر آن سمت
بیاید همان در آن ربع که سمت معلوم بود از چهار ربع یعنی شمالی
و شمالی غربی و جنوبی شرقی و جنوبی غربی بر آن منظره که افتاد
افتاب باشد و اگر سمت کوکب بود شطیحه کوکب بجای درجه
افتاب اعتبار باید کرد و اگر سمت بطریقی مذکور معلوم بود و در
اسطرلاب است ابتدا سمت از خط وسط النهار کرده باشند و توافق
نش کرده پس اگر سمت معلوم جنوبی باشد و اسطرلاب شمالی باشد
شمالی و اسطرلاب جنوبی سمت معلوم را بنود نقصان کنند و
الایوه بود افزایند پس باقی یا حاصل مراد نصف شرفی یا جنوبی
طلب کنند و از آن ارتفاع معلوم کنند و اگر درجه افتاب یا
شطیحه کوکب در میان دو دایره افتاد و دایره سمت از اطراف
باب سوم در بعد بل منظره مذکور بعد باید کرد و اگر در
دو منظره افتاد از اطراف یکی که در باب چهارم مذکور بود در بعد
باید کرد و اگر سمت بر تحت الارض کشیده باشند نظیر درجه

افتاب را در نظیر ربع سمت بران سمت باید نهاد و نگاه کرد تا در جبهه
 افتاب بر کدام نقطه افتاده است از آن نقطه ارتفاع معلوم شود
 و نظیر ربع شمالی شرقی جنوبی غربی بود و نظیر ربع جنوبی شرقی شمالی
 غربی بود و بر همان این عمل از اینجا سا بقا آمد که کور شد معلوم شود
 و اگر ابتدا سمت از خط و تدا لای عرض بود و توافق منقوش باشد و
 سمت معلوم بطریق مذکور و اسطرلاب هر دو شمالی باشند یا هر
 دو جنوبی سمت معلوم را از آن نقطه نقصان کنند و الا بر فرق افزایند
 و باقی یا حاصل را در نصف غربی طلب کنند اگر سمت شرقی باشد
 و الا در نصف شرقی و نظیر در جبهه افتاب بران دهند تا در جبهه
 افتاب بر ارتفاع آن سمت افتد و اگر معلوم سمت کوکب بود و بود
 او از معدله النهار بیشتر از میل کلی نباشد اول جزوی از منطقه کوسیل
 او مساوی بعد کوکب و در جهت او باشد معلوم کنند پس نظیر
 ربع را در نظیر ربع سمت بر سمت معلوم دهند و بر سمت تا آن جز از منطقه
 بر کدام نقطه افتاده است آنچه باشد ارتفاع کوکب بود و بر
 اسطرلاب سمت سعه مشرق معلوم توان کرد خواه در او بر سمت
 الارض بود و خواه تحت الارض و آن چنان بود که در جبهه افتاب یا
 کوکب را بر افق شرقی دهند و نگاه کنند تا میان موضع او و معدله
 الحمل از دوایر سمت چند افتاده است آنچه بود سعه مشرق
 چه سا بقا آمد که باشد که ارتفاع او بر سمت از قاع مقدار او با
 نقطه سمت است از مشرق و مغربا عدله پس اگر موضع افتاب یا
 منطقه کوکب داخل مدار براس الحمل بود سعه مشرق شمالی بود و الا

جنوب و این در اسطرلاب شمالی است و در اسطرلاب جنوبی عکس آنست
 مطلوب سعه مغرب باشد در این عمل افق مغرب بجای افق مشرق اعتبار
 باید کرد و مصنف قمر بنی بفرقت سعه مغرب فرموده است که اگر سعه
 مشرق هر مداری مساوی سعه مغرب است بر هانش فرض کنیم که در
 اوج و افق است و آخر فصل مشرق میان
 معدله النهار و نقطه فصل مشرق میان مدار
 و افق و چون مدارات موازی معدله النهار
 اند پس از هر دو فصل مشرق موازی باشند شکل شان در هم معالیه
 حادی عشر کتاب اصول و چون بج و وصل کنیم دو زاویه اجابت
 حجب و متساوی باشند شکل پست و هند و اولی آن کتاب است
 شکل پست و پنجم نالته آن کتاب دو قوس اجابت سعه مشرق
 و مغرب متساوی باشند و هو المظ و اگر کوکب در دایره یکبار
 ماس افق شود هر یک از سعه مشرق و مغرب او ربع دور بود و
 چون کوکب نسبت حرکت خاصه خود از وقت طلوع تا وقت غروب
 بر یک مدار باشد سعه مشرق و مغرب او مختلف شود لیکن آن
 در اسطرلاب محسوس نشود **در معرفت استخراج خط نصف**
 النهار و سمت قبله بدانکه خط نصف النهار فصل مشرق است میان
 سطح افق حسی و دایره نصف النهار و خط مشرق و مغرب فصل
 مشرق است میان سطح افق حسی و دایره اول سمت و خط سمت
 قبله فصل مشرق است میان سطح افق حسی و دایره عظیمه که
 سمت الارض مکه و سمت الارض بلد مغرب و کذا در سمت قبله

نقطه تقاطع این دایره است باقی بلد از تقاطع که در جهت مکه بود
و انحراف سمت قبله قوسیت از دایره افقی مابین خط سمت قبله ^{خط}
النهادر بشرطی که از ربع زیاده نبود پس جهت معرفت خط نصف النهار
مقیاس عمود بر زمین مستطیع موزون نصب کنند و در هر وقت
که خواهند برآمد از طول آن در آن سطح خطی اخراج کنند و هم
وقت ارتفاع گیرند پس اگر غایت ارتفاع بود آن خط خط نصف النهار
بود و اگر غایت ارتفاع نباشد سمت از آن ارتفاع بر منتهی شود
و جهت آن سمت معلوم کنند و منتصف آن خط را بر مرکز دایره
دایره رسم کنند و بیستصد شصت قسم کنند پس از نقطه تقاطع
آن خط با محیط دایره که در جهت جنوب بود اگر سمت جنوبی باشد
ما آن تقاطع دیگر اگر سمت شمالی باشد بقدر تمام سمت بشمارند و در جهت
مغرب اگر سمت شرقی باشد در جهت شرق اگر سمت غربی باشد
از آنجا که رسد خط بمرکز دایره کشند آن خط نصف النهار بود
افتاب عیدیم التمت بود خط ظل مقیاس خط مشرق و مغرب
بود عمودی بر آن خط اخراج کشند آن خط نصف النهار بود و اگر
اسطرلاب سمت نباشد دو خط مستقیم در سطح مذکور کشند
در جهت روز برآمد از طول مقیاس در دو ارتفاع متساوی یکی
شرقی باشد و دیگری غربی پس اگر آن دو خط راستقامت یکدیگر
نباشند زاویه که از تقاطع آن دو خط حاصل شود نصف
کنند پس بسکله همدی را اصول آن خط منتصف خط نصف
النهار بود اما جهت معرفت خط سمت قبله فاصل میان طول

و طول مکه گیرند و طول مکه از جزایر خالکات بنشاند و هفت درجه و ده
دقیقه است پس هشت درجه جزایر ابایت و دو درجه جزایر اکبر
اشان تقریبا مساوی عرض مکه است و در جهت عرض است بر خط
السمانهند و عرضی نشان کنند پس بقدر مابین الطولین مری را بر طول
اجزای حرکت دهند اگر طولی که کمتر باشد و الا بر طول توانی پس
چند تا آن درجه بر که در مقطره ارتفاع افتاده است و سمت آن
ارتفاع و جهت آن از شرق و غرب و شمال و جنوب معلوم کنند و تمام آن
گیرند اینجه حاصل از انحراف سمت قبله بود و جهت انحراف جهت سمت
آن ارتفاع بود پس خط نصف النهار را در دایره استخراج کنند و ارتفاع
آن دایره با خط نصف النهار بنشیند از انحراف در آن جهت که باشد از
محیط دایره بشمارند از آنجا که رسد خطی که کشند آن خط سمت قبله بود
و اگر ارتفاع آن درجه عیدیم التمت بود خط مشرق و مغرب خط سمت
قبله باشد و اگر سمت نود درجه باشد و الا محاله آن در وضعی بود
که طول آن مساوی طول مکه بود خط نصف النهار خط سمت قبله
و اگر اسطرلاب سمت نباشد در روی که افتاب را یکی از دو
مذکوره باشند از درجه افتاب بر خط نصف النهار دهند و بعد از
مابین الطولین مری را بر عرضی که مذکور شد حرکت دهند و بنشیند
تا درجه افتاب بر که دام ارتفاع افتاده است و مترصد باشند
تا چون از ارتفاع وقت مثل آن شود در مقدار و جهت در آن وقت
برآمد از طول مقیاس خطی بکشند آن خط سمت قبله باشد و در استخراج
خط نصف النهار و خط سمت قبله طریقهای دیگر است و ایراد آن

شود بتطویل والله تعالی اعلم **باب** شانزدهم در معرفت تقویم اوقات
 تقویم کوکب تو نیست از منطقه البروج بر توانی بروج مابین اول حلو
 تقاطع منطقه بادی و عرضیه که بطریق خطی گذرد که از مرکز عالم بگذرد
 کوکب گذرد و بسطی فلک اعلی سدا ان تقاطع که بکوکب لغز باشد
 پس اگر خط مذکور بر نفس منطقه البروج واقع شود و کوکب را
 عرض بود و اگر در یکی از دوطرف منطقه واقع شود آنچه از دوطرف
 مابین طرف خط مذکور و تقاطع مذکور افتد خطی که زیاد از ربع بود
 عرض کوکب باشد و اگر تقاطع مذکور به اول حلو بود کوکب را تقویم
 ساسد اگر در شهری باشیم که عرض معلوم بود چه اگر عرض معلوم نبود
 سید الاقطاب از غایت ارتفاع معلوم سوان کرد و احدی بعضی گفتند که این
 قیاسیست آفت که اگر عرض معلوم نباشد را معلوم آن عرض محتاج
 معلوم اقطاب شود پس ما است چه استعلام عرض از کوکب اقطاب
 ممکن است چنانچه در باب دوازدهم مذکور شد و خواهیم که از اسطر
 معلوم اقطاب معلوم کنیم اول معلوم باید کرد تا غایت ارتفاع اقطاب
 بر روز در برابر است ما در مناقص بدان طریق که عنقریب مذکور شود
 اگر در برابر باشد معلوم شود که اقطاب در این نصف است از فلک
 البروج که میان اول جدی و آخر جوزا بود یعنی نصفی از منطقه البروج
 که نقطه اعتدال بر یکی منصف آن باشد و اگر در مناقص باشد معلوم
 شود که در نصف دیگر است از فلک البروج زیرا که در برابر و غیره و تا
 ظنیم چون تمام عرض بلد را با میل شمالی جمع کنند مافصل او بر میل
 بگذرد غایت ارتفاع حاصل آید پس در ربع ربعی که میل شمالی است

مرا

شاید در ربع ششوی که جنوبی است و مناقص غایت ارتفاع در آن
 باشد و در ربع صیفی که میل شمالی است و مناقص و در ربع خریفی که
 است و مثلاً غایت ارتفاع در مناقص باشد و این ظاهر است
 باید کرد در روزی که خواهند که تا غایت ارتفاع در آن روز چند
 است با آن طریق که ارتفاع میگردان تا باقی رسد که بعد از آن روزی
 در مناقص دهند و اگر خط نصف النهار استخراج باشد چون خطی است
 بر خط نصف النهار منطبق شود و در آن وقت ارتفاع که در غایت
 ارتفاع باشد و نگاه باید کرد اگر غایت ارتفاع از تمام عرض بلد
 باشد اقطاب در ربع شمالی بود از آن و ربع که در نصف معلوم بود
 اگر از تمام عرض بلد کمتر بود در ربع جنوبی بود از آن و ربع شمالی
 چون ارتفاع روز بروز در برابر باشد و مع ذلك غایت ارتفاع
 از تمام عرض بلد بیشتر باشد اقطاب در ربع ربعی بود و آن محل و مورد
 جزالت و تسمیه این ربع بر یکی جهت آفت که حرف اقطاب درین
 ربع بود در اکثر قدیم و معین زمان ربع بود و برین قیاس است تسمیه
 دیگر از کوه و در هر یک که ارتفاع سران را است شد باین طریق
 طریقت و هر چند ارتفاع که بر خط طول بود پس میان این
 موقت و موقت اول هر یک که در آن روز و وقت که در آن روز
 قیاس است هر یک که در آن سید و هشتاد و پنج که شد و این
 باقی کوکب و تقدیری که بعد در سطح ارض بود و اگر ناظر بر اقطاب
 باشد مقدار ثابت ناظر بر حاصل هر یک از آن روز با باقی کوکب
 حاصل شود و اگر خواهیم که بدانیم که این موقت اول تا آخر کوکب

البروج بر خط نصف النهار باید که از ایند و تا مثل کرد تا کلام جزو از منطقه
 البروج بران علامه افتد هر خری که بر وی افتد درجه تقویم ^{نقطه}
 بود در آن روز و اگر ساعات نصف النهار در شیب با غیر آن معلوم
 باشد از آن تقویم اوقات معلوم توان کرد با این طریق که آن ساعات
 را در پانزده ضرب کنند تا نصف قوس النهار حاصل آید از ابتدا
 اجزاء حجم با آن مقدار بشمرند در جانب مشرق یا مغرب آنجا که رسند
 نشان کنند پس خطی که بر روی حجم افتد بر وجهی که یک طرف
 عظمه بران نشان و مرکز اسطرلاب تو و بر تقاطع همان
 طرف عظمه و افق علامتی کنند و از اینجای از منطقه البروج که
 افتاب در آن برج بود بر افق بگذرانند از آن منطقه که بران
 علامت افتد درجه تقویم افتاب بود و تقویم کوکب عدد
 البروج بر خط نصف النهار افتاب معلوم توان کرد و در بعضی اسطرلاب
 بر یکی از صفای افق عرضی که مساوی تمام میل خطی بود رسم کنند
 و منقطرات ارتفاع و اعطال و دوا بر سموت فوق الارض و تحت
 الارض بر آن صفحه کشند پس چون عنکبوت را بر وجهی که بر
 کنند و بر اسجدی بر خط وسط السماء بگذارند و دایره سمتی که
 بشطیبه کوکب گذارد و بر پست تابلو که در جزو از منطقه البروج
 افتاد درجه تقویم آن کوکب باشد و آن منقطر که بر شطیبه
 او گذارد مساوی عرض آن کوکب بود نشان را جنوبی و جبهتی است
 که چون در افق مذکور بر اسجدی و سرطان بود دایره نصف النهار
 بود منطقه البروج بر افق منطبق باشد و در برابر ارتفاع دایره

بود پس آن جزو که دایره ارتفاع بران گذارد درجه تقویم را باشد
 و مقدار ارتفاع یا الخطاط کوکب عرض او بود و بعضی از فضلاء
 درین مقام آورده است که خطی مستقیم که اصل شود بر
 سرطان و جدی تصیف کنند و از مشیت آن که غیر از خط
 بود خطی مستقیم بر اس شیطه کوکب بگذارند بر هر جزو که گذرد
 از منطقه البروج آن درجه تقویم آن کوکب باشد و این
 سخن سهولت چه تحت آن بنی بران است که آن خط مستقیم
 غیر از دایره عرض کوکب بود و در علم شطیحه برهن است که
 دایره عظمه که بر قطب عمود النهار بگذرد بر سطح آن دایره
 در اسطرلاب خطی مستقیم تواند بود و اگر کوکب را اول خط
 یا اول جدی باشد این حکم در استاس زیرا که دایره عرض
 درین وقت منطبق بود بر دایره میل و شطیحه او خط مستقیم
 والله اعلم **باب هفتم** در معرفت بالا اشخاص ارتفاع از
 زمین و چنانچه در مراد از بالا اشخاص یعنی جسم درین مقام
 عمودیت که از راس آن جسم بر سطح افق حتی آید با سطحی که بر زمین
 افق حتی بود بشرطی که قاعده آن جسم بران سطح بود و موقع عمود را
 از سطح مذکور مستطال **الحاج** سه کوکب مذکور بجز بر معلوم شده
 است که انقال الطبع مایل آید بر کر عالم بر سطح خطی که عمود بود
 بر سطح افق و آن خط بر سطح موازی افق لا محاله عمود باشد پس
 اگر از راس آن جسم سنگی پندازند محل سقوط او بر سطح مذکور
 موقع آن عمود باشد و مراد از چنانچه ورود عمودیت از بابت

این خط مذکور بر
 شطیحه

طرف آن خارج شود بر طرف دیگر چون خواهند بالای سطح ترازو
زمین یعنی از سطح که قاعده آن جسم شخص بر آن سطح بود خواه سطح
حتی باشد و خواه سطح که موازی افق باشد مانند سناری یا دیواری
کوهری معلوم کنند که چه مقدار است اگر بمسقط الحجاز شخص توان رسید
خواه مسقط الحجاز ملاصق قاعده او بود چون دیواری که سطح افق
بود بر سطح افق بر زمین یا قاعده ملاصق قاعده او باشد چون دیواری
که سطح او مایل بود بر سطح افق و جهت آنکه نصف مثال از قاعده
ایراد نموده است بعضی را و هم آن شده است که این قاعده مخصوص
اقل است چون دیواری که اگر سنکی از زمین دیوان در افق باشد
او فرود آید یعنی مایل سطح او باشد بر وجهی که هیچ جزو آن خارج آن سطح
او نشود و بر زمین افتد آن موضع عمود باشد که ارتفاع آن شخص
و ممکن باشد بدان موضع که سنک بر روی افق رسید و همچنین باید
که سطح زمین که در آنجا ارتفاع کرد موازی افق باشد و ممکن بود رسید
بموضع که چون در آن موضع شطبه بر ارتفاع چهار و پنج هفت و نه
از جسم در نظر آید شطبه ارتفاع بر چهل و پنج درجه باید نهاد و
همچنانکه ارتفاع گوید گیرند ارتفاع سر آن شخص می باید گرفت و
فرایش و یا پس می باید شد تا ارتفاع سر آن شخص چهار و پنج درجه
شود یعنی تا موضعی برسند که خط شعاعی که از ترازو خارج شود در
موضع و به تعبیر آن ارتفاع گذرد و به سر آن شخص رسید نگاه از
موضع که ارتفاع گرفته باشند تا بقاعده آن شخص که وضع مسقط
الحجاز باشد یعنی خطی مستقیم را که واصل بود میان موضع ارتفاع

گرفت

گرفت و بمسقط الحجاز میاید بود و بالای خورشید بر آنجا افروزان
مقدار که بر آید آن شخص مساوی آن مقدار بود بر هاشم فرض کنیم که
خط اب ارتفاع شخص است عمود بر سطح افق است و جزی قاعده
ناظر و نقطه بصورت مرکز اسطرلاب و را خط شعاعی که از آنجا
چهل و پنج گذشته و بنقطه آن که بر سر آن شخص است رسید
افقی یا در اسطرلاب که از نقطه آن خارج است بر استقامت آن خط
کنیم تا ملاقی عمود آب شود بر نقطه آن چه درین موضع ظاهر اسطرلاب
و عمود آب در یک سطح باشند و دوز او نیز آحاده است و چون
خط افقی موازی سطح افق است پس در خط رخ حرمت موازی باشند
و زاویه آن قاعده باشد شکل پست و هضم اولی اصول و چون از
نقطه خط موازی بر سطح اخراج کنیم زاویه طهم بشکل اندک
قاعده باشد و چون زاویه آن که مقدار چهل و پنج درجه است
قاعده است زاویه طهم نصف قاعده باشد شکل مذکور
پس با سبانه شکل سی و دو همان معاله زاویه طهم
هم نصف قاعده باشد و بشکل ششم همان قاعده
در مثلث طهم وضع طهم مساوی
باشند و چون طهم موازی جزی است
وجه موازی طهم بشکل ششم
معاله حادی عشر اصول زیرا که هر دو عمود اند بر سطح افق و شکل
سی و چهار را ولی آن کتاب جزی است پس قاعده آن شخص و موضع
مساوی طهم باشد یعنی طهم مساوی طهم پس چون طهم

که مساوی قامت ارتفاع گیرنده است بر وجه تافانند که مساوی است
مقدار است که قامت شخص است حاصل شود و هو المظ و نوشید فاند
که قامت ناظر مقدار وجه است و وجه را که قامت اعتبار کنند بر
مساهله است و اگر خواهیم که بدانیم تا شعاع را چند است ضعف
مربع هر یک مابین قاعد ان شخص و موضع ارتفاع است بگیرند جذر
حاصل مقدار ان شعاع باشد وجه در شکل عرض مین است که مربع
آه مساوی مجموع دو مربع و ط ط است یعنی ضعف مربع هر یک و بداند
چون ارتفاع افتاب چهل و پنج درجه باشد ظل هر مقياس مساوی
ان باشد چنانکه در باب عاشر هر هن شد پس چون ارتفاع افتاب
چهل و پنج درجه شود از ماس ظل ان شخص تا مسقط المجرای میماند
مساوی قامت او باشد و اگر شخص نشان ماسه کوئی باشد که مسقط
المجرای توان رسید یا آنکه در قریب مسقط المجرای میماند یا
آنکه مسقط ان معلوم شود چون قطعه ابر که در هوا ایستاده باشد
از دور با یستیم بر زمین هوازی زمین که سطح آن موازی افق بود
و ارتفاع گیرنده سر ان شخص را بطریق که از کتب ارتفاع گیرنده نگاه
کنیم تا شظیه دیگر یا طرف عضاده بر کله خط افتاده است از خط
ظل خواه ظل مستوی باشد و خواه معکوس و شخص ظل مستوی نیست
خسانه بعضی نوبه کرده اند در موضع قدم خود نشان کنیم و یک
اصبع یا یک قدم یا یک جریح را بر سطحی از ماس زیاد یا نقصان
کنیم و شظیه ناظر ان عضاده را بخانه کنیم و فرایندش و باز پس می
اگر ظل مستوی بود و کوکرده باشند یا ظل معکوس بود و زیاد کرد

باشند فرایندش باید رفت و الا با پس تا ارتفاع سر ان شخص برین زیادت نقصان
حاصل آید پس نگاه کنیم تا ازین موقف دو وجه مقدار است تا موقف
خدا پنجه باشد در دوازده اصبع یا در هفت قدم یا در هشت قدم و نیم یا
در هشت قدم که سابق بود ضرب کنیم چند پنجه حاصل آید مقدار بالا
ان شخص بود و این بر تقدیر است که ناظر ملحق سطح ارض باشد و در
که بصرف و در سطح ارض بود تقریباً چنانکه در بیان انی و بیان انی
نموده است و اگر ناظر بر پای ایستاده بود چنانچه اول کلام مصنف
مشعر است مقدار قامت خود حاصل ضرب باید از فرود تا باشد
بالای ان شخص حاصل آید و بخت برهان ان عمل فرض کنیم که است
قامت هر مفرض است و در موقف اول چه و قامت ناظر و نقطه
تقریب تقریباً و حجت ما پس موقف و مسقط المجرای جسم و ان خط
که بتبعین ارتفاع گذارنده و بر سطح رسید و مرکز اسطرلاب
و در مقياس ظل مستوی در اسطرلاب و در ان عمود اقسام ان
ظل و وجه مقياس ظل معکوس و ح ط ان عمود اقسام ان ظل است
را که موازی افق است یعنی موازی جت اخراج کنیم تا قامت است را
بر نقطه ای ملحق شود بمثل پای که در شکل مقدمه مذکور شد
و فرض کنیم که در موقف دوم و قامت ناظر است و نقطه و بصرف
خط شعاعی و هم مرکز اسطرلاب و هم مقياس ظل مستوی
و در ان عمود اقسام ان ظل و هم مقياس ظل معکوس و
سر ان عمود اقسام ان ظل پس بر مقياس ظل مستوی
ماند کنیم که درج و مثلاً در کاتی زاویه

که متساوی است و در زاویه قریب قائمه اند و در زاویه کسوف
 متساویند با سبانه شکل است و هفتم اولی کتاب اصول من شکل
 چهارم سادسه آن کتاب نسبت یک با یکی چون نسبت یک با
 بای و در شکل شازدهم خامسه آن کتاب چون ابدال این نسبت کنیم
 نسبت یک با یک چون نسبت یک با یکی باشد بای و مثل این بیان در
 مثلث یک با یکی نسبت یک با یکی یعنی در صورتی که نسبت یک با یکی
 بای و بعکس نسبت یک با یکی چون نسبت یک با یکی باشد بای و این
 صورت مساوی است با سبانه شکل است و در خامسه آن
 نسبت یک با یکی چون نسبت یک با یکی باشد بای و اگر متقون
 ظل معکوس باشد کوسین که در در و مثلث یک با یکی و در زاویه
 ح ط اعی متساوی اند نسبت قواری ح و ک و در زاویه
 ح و ک قائمه اند پس با سبانه شکل می رود و اولی اصول و در
 ح ط ه ای هم متساوی باشند و بجز در شکل چهارم از سادسه
 آن کتاب نسبت سطح بای چون نسبت ح باشد بای و مثل
 این بیان در مثلث یک با یکی و نسبت یک با یکی چون نسبت یک با یکی
 باشد یعنی ح با یکی و بعکس نسبت یک با یکی با سبانه چون نسبت یک با یکی
 است با ح و این صورت مساوی مضطربه است پس شکل است
 و سیم خامسه اصول نسبت سطح بای چون نسبت یک با یکی باشد بای
 و چون تفاوت میان دو ظل مستوی یک با یکی و همچنین میان دو
 ظل معکوس سطح یک با یکی است از اقسام مقیاس ظل اسطرلاب
 پس تفاوت میان دو ظل معکوس سطح یک با یکی است از اقسام

ح و ک و آن مقدار یک است هم یک قسم باشد از اقسام مقیاس
 بود بر نسبت اقسام مقیاس ظل اسطرلاب و چون مقدار یک را در
 عدد اقسام مقیاس ظل اسطرلاب که همان عدد اقسام مقیاس ضرب کنند
 مقدار بای حاصل آید و در مساوی ح است مابین الموقین و
 همچنین بای مساوی و ح هر دو سطح یک با یکی متوازی باشد
 اند پس چون مابین الموقین را در مقیاس ظل اسطرلاب ضرب کنند
 خواه ظل مستوی باشد و خواه ظل معکوس و مقدار قائم بر حال
 ضرب افزایند بای چه عرض حاصل آید و هر المظ و اگر درین شکل
 یی سطح هر یک از اقسام مقیاس ح بود و نقطه که بر سطح
 ارض بود و درین صورت احتیاج آن بود که مقدار قائم بر حال
 ضرب افزایند و این ظاهر و محقق نماید که اشخاص بسطط الجحایان
 توان رسید هم بدین نوع ارتفاع او معلوم توان کرد و اگر درین
 اول ارتفاع چهل و پنج گرفته باشیم بهتر بود و بصواب نزدیک
 هرگاه که یک شطیبه بر ارتفاع چهل و پنج دهند و مقیاس اسطرلاب
 مستقیم نش و نم نبود و بجز طرف عضاده بر خطی از خطوط ظل
 افتد چنانکه در باب عشر معلوم شد و این هنگام یک قسم از
 ظل زیاده و کم کردن اسان بود و اگر شطیبه بر ارتفاع دیگر دهند
 طرف عضاده بر خطی از خطوط ظل معتدل بر سبیل تحقیق و در
 و کم کردن ملتم بر سبیل تحقیق میرشد و اگر خطی افتد
 از خطوط ظل از اقسام مقیاس بر سبیل ساده باشد و آن
 استقراء جدول ظل معلوم شود و نیز چون در موقوف اول شطیبه

است

مذکور

بر ارتفاع چهل و پنج باشد جهت معرفت مابین موقت اول و قاعده آن
 بصرب بنود چنانکه باید لیکن گاه باشد که چون شطبه بر ارتفاع چهل
 و پنج هندی سر آن شخص در نظر باشد مطلقا پس باطل شطبه بر ارتفاع دیگر
 لهذا مثالش در مقابل کوهی ایستادم بر زمین هموار که موازی افق
 باشد تقریباً عرضی که ارتفاع چهل و پنج بود یعنی موضعی که چون شطبه
 بر ارتفاع چهل و پنج هندی راس کوه در آن موضع در نظر گذاریم
 ارتفاع و بر طراسطه که باطل است قدیم داریم یعنی طراسطه که
 او منقسم به هفت بود یک قدم براده کردم یعنی طراسطه
 را بعد از این قسم بجانب خط افقی حرکت دادیم و چند آن را کوه
 دورتر شدیم که ارتفاع سر آن راست شد باین طریقی که
 و هر چند ارتفاع کمتر بود ظل طول بود پس باین موقت و روش
 اول پیوسته نگاه می کردیم در هفت که عدد اقدار مقیاس است
 صرب کردم سیصد و هشتاد و پنج گز شد و این مقدار را بالا می
 برد بر بعدی که بصیر در سطح ارض بود و اگر ناظر بر این اندازه
 مقدار قامت ناظر برین حاصل صرب باین فزود تا بالای کوه حاصل
 شود و اگر خواهم که بدانم که از موقت اول تا قاعده کوه یعنی
 سطح براس کوه چه مقدار است آنچه مابین دو موقت یا قیم در ظل
 ارتفاع اول صرب کنیم آنچه حاصل آید مابین موقت اول و مسقط
 الحجر کوه بود زیرا که نسبت مابین الموقنین ما بعد موقت اول
 مسقط الحجر کوه چون نسبت یک قسم است از اقسام ظل مستوی
 باطل مستوی ارتفاع اول چه بعد موقت از مسقط الحجر غرض از شطبه

یعنی هر عدد اقسام
 ظل مستوی که بازال
 ارتفاع اول بود
 م

ارتفاع کوه است یعنی با بعد از نقصان مقدار قامت از آن
 پس مابین الموقنین را در آن ظل صرب کنند مابین موقت اول و
 الحجر کوه حاصل آید و ازین نظر ظاهر شود که چون مابین الموقنین
 را در ظل مستوی ارتفاع دوم صرب کنند بعد موقت دوم و در مسقط
 الحجر کوه حاصل آید و اگر ظل معکوس باشد مابین الموقنین را در ظل
 معکوس تمام می آید از آن دو ارتفاع صرب باید کرد تا بعد موقت اول
 ما و در مسقط الحجر کوه معلوم شود چه ظل مستوی هر قوس مساوی
 ظل معکوس تمام می آید پس است و آنچه بعضی گفته اند که بر ارتفاع
 کوه را با هر چه مابین موقت مفروض و مسقط الحجر جمع باید کرد و جذبه
 حاصل بکرفت تا مقدار شعاع که حاصل بود براس کوه از موقت
 مفروض حاصل آید بر تقدیر نیست که درین عمل بصیر در سطح ارض
 بود و اگر ناظر بر این ایستاده باشد مقدار قامت از ارتفاع کوه
 نقصان باید کرد و هر چه باقی را ما مابین موقت مفروض و
 مسقط الحجر جمع باید کرد و جذبه حاصل بکرفت تا مقدار شعاع
 مفروض معلوم شود و بر همان این شکل عرض طلب باید کرد
 و چنانچه بصیر می کردیم و درین صورت که موقت اول ارتفاع
 چهل و پنج باشد از موقت اول تا قاعده کوه یعنی مسقط الحجر
 راس کوه بخندان بود که بالای کوه اگر بصیر در سطح ارض بود و
 مقدار قامت از بالای کوه نقصان باید کرد تا مساوی نماید
 موقت اول و قاعده کوه شود و باین این از چندی در قاعده
 ازین باب مذکور شد ظاهر شود و اگر در موقت دوم و در ارتفاع چهل

از م

پنج بود انوقت در خط مستقیم الجرم کوه مقدار بالایی کوه بود یعنی
 مابعد از نقصان مقدار قامت از بالای کوه و اگر اسطرلاب باشد
 طریقی استعلام ارتفاع جسمی که عیقل الجحان توان رسید
 که مقیاس اصغر از ارتفاع جسم و اعظم از قامت ناظر در میان
 محل ناظر و آن جسم عمود بر سطح زمین نصب کند و در عقب آن مقیاس
 پس و پیش می روند تا سران جسم و سر مقیاس بر خط شعاعی
 مری شود پس از موقوف ناظر تا مسقط الجحان جسم عمود بر فضل
 قامت مقیاس بر قامت ناظر ضرب کرد و حاصل ضرب بر میان
 موقوف و قاعد مقیاس قسمت کنند و مقدار قامت ناظر بر خارج
 قسمت افزایند ارتفاع آن جسم حاصل آید برهانش در ضمیمه که آب
 ارتفاع جسم است و در مقیاس مذکور وجهی که قامت ناظر و آن
 بالعرض متوازی اند و عمود بر خط مستقیم و در وجه الخط شعاعی
 است که براس مقیاس و آن جسم گذشته است و از نقطه خط
 ح ح ط موازی در خارج کنیم و چون سطح ح ب موازی الاضلاع
 است و همچنین سطح ح ب بر شکل سی و چهارم اولی اصولی که
 ح ر ط همه متساوی باشد و همچنین ح ح مساوی و ر باشد
 و ح ط مساوی و یک است و در مثلث ح ح ط زاویه ح ح ط
 است و در زاویه ح ط قائمه اند شکل سی و نهم اولی اصولی
 و در زاویه ح ح ط همه متساوی اند بدان شکل
 پس شکل چهارم از سادسه اصولیست
 ح ح ط چون نسبت ح ح باشد ناظر

پس بقاعد از بعد متناهی چون خط افقی است که میان موقوف و مسقط
 الجحان است و وجهی که فضل مقیاس است بر قامت ناظر ضرب کنند و حاصل
 بر وجه افقی و در میان موقوف و مقیاس است قسمت کنند خارج قسمت خط
 باشند و چون ط ب مساوی قامت ناظر است بر آط افزایند خط ط ب
 که ارتفاع جسم است حاصل آید و هوالمط و غرض از این دعوی
 برهانش است تا ظاهر شود که آنچه بعضی از فضل بعضی مقام گفته
 اند که ناظر درین عمل چون مقدار قامت خود را بر مقیاس موقوف
 الجحان محض افزایند آنجا که رسید نشان کنند و این نشان تا مسقط
 الجحان شخص بر میانند و در اقسام مقیاس ضرب کنند و حاصل ضرب
 را بر آنچه در میان آن نشان و قاعد مقیاس بود قسمت کنند خارج
 قسمت مساوی ارتفاع آن شخص بود کاهی در دست آید که هر میان
 موقوف و قاعد مقیاس مساوی فضل مقیاس باشد بر قامت ناظر
 حد درین صورت خط شعاعی را که براس مقیاس و راس آن شخص گذشت
 اخراج کنند باز نشان مذکور رسد و برهان بر مثل وجهی که ذکر
 کردیم با تمام رسد و در غیر این صورت مطلقا راست نباید و در
 صورت از نشان مذکور تا قاعد آن شخص مساوی بر ارتفاع او بود
 و احتیاج بر ضرب و قسمت نباشد و این همه بر ارباب هند مستقیم
 از مطالعه مباحث این باب باندک تا ملاحظه شود و اگر آینه
 بر زمین قرار دهند و پیش و پس می روند تا جسم معلوم بر ارتفاع
 در آینه مری شود پس مقدار قامت خود را در آنچه میان آینه
 و مسقط الجحان جسم بود ضرب کنند و حاصل ضرب بر میانند

و موقت نسبت کند خارج تحت ارتفاع آن جسم بود و این مدعی بعینها برهان
 در شکل هشتم کتاب مناظره اقلیدس مذکور است و نقل موجب اعتبار است
 و اگر خواهیم که بهمان روشی که بدان گذشت بتوان کرد معاوله کنیم اسطرلاب را
 و در باب سومی رود بایستیم و شقیبه ارتفاع میگردانیم تا چون هر دو
 نظر کنیم دیگر سویی که رود بدینهم بشرطی که خط شعاعی در زوایا
 عمود نماید بر طرف مقابل از آن رود پس بجا آنکه بایستیم فی آنکه تغییر در وضع
 قامت ناظر و وضع عضاده و در مقدار بعد اسطرلاب سطح زمین واقع
 شود خواه ناظر از آن موضع اشغال کند یا نکند بر گردیم و در صحرائی
 چشم بدان سو رخ کنیم و بهینهم تا نظر بر کدام موضع می افتد آنجا که اقلیدس
 از موضع قدم تا آنجا بهیام چند پاچه باشد مقدار رهنمایی رود بود بها
 فرض کنیم که آب قامت ناظر است و آب عرض رود و به آن مقدار
 از بخار در نظر آید مدام است و آن خط شعاعی که بطرف رود رفت و آن خط شعاعی
 که بر بخار افتاده است پس در دو مثلث کتاب ج و ز زاویه آب و آسمان
 متساوینند چه منصوص است که قامت ناظر در هر دو صورت هم بر یک وضع
 و همچنین در زاویه آب و آسمان است و ایند چه عضاده و اسطرلاب ج
 دو صورت هم بر یک وضع اند و ضلع آب و شقیه پس شکل بیست و ششم
 از اولی اصول و ضلع آب و شقیه است و متساوی باشند و هر الما و از این
 ظاهر شود که اگر ناظر از موضع خود بموضع دیگر اشغال کند در مقصود
 تفاوت حاصل نیاید و الله اعلم **فایده** در معرفت عمق چاه طریقه
 عامه در معرفت عمق چاه آنست که چوبی بر سر چاه اندازند چنانکه بقدر
 قطر تیر و بر چاه بود و بر او اسطوخودوس چوب علامتی کنند و جسمی ثقیل که از

قطر چاه مری شود از آن علامت بپردازند تا بطبع خود به چاه رسد
 اسطرلاب بگیرند بر یا ایستاده و عضاده میگردانند تا خط شعاعی
 که از ثقیلین بگذرد و تقاطع چوب شود و از جسم از چاه مری شود
 پس مقدار از چوب که ما بین آن علامت و تقاطع خط شعاعی و چوب
 بماند و در مقدار قامت خود ضرب کنند و حاصل ضرب را بر ما بین
 موضع قدم خود و تقاطع خط شعاعی با چوب قسمت کنند خارج قسمت
 عمق چاه باشد و بحسب برهان این عویض کنیم که آب چاه است
 و آن چوب مذکور و نقطه از علامت مذکور و خطه رخی که آن
 جسم ثقیل بر آن حرکت کرده و نقطه محل سقوط آن جسم و طرح قامت
 ناظر و طرح خط شعاعی و آن اخرج کنیم تا خطی میگویم که خطه از
 عمود است بر سطح قعر چاه که موازی است با عرض زیرا که انتقال
 مایل اند با الطبع بر کره عالم بر سمت خطی که عمود بود بر سطح افق و آن
 موازی قعر چاه است با عرض پس زاویه که آب قائمه باشد با
 شکل بیست و هفتم از اولی اصول و همچنین زاویه سطح قائم است
 با عرض و در زاویه که خطه از متساوینند پس با نزد هم افتاد
 پس در دو مثلث طرح که در نسبت کج با کج چون نسبت
 طرح باشد با کج شکل چهارم از سادسه اصول پس بقاعده
 اعداد متناسبه چون خطه را که ما بین
 علامت مذکور و تقاطع خط شعاعی
 با چوب است در طرح که قامت ناظر
 ضرب کنند و حاصل طرح که ما بین

موضع قدر و تقاطع خط سغای است با جوب سمت کشت خارج
 بنقداره قیاس که عنق جاهست و هو المظ و الله الموفق باب هجده
 در معرفت عمل کردن در صفحه آفاقی در اصفی که آفاقی یعنی عرض
 از وضع صفحه آفاقی در اسطرلاب آن باشد که استخراج طالع
 دیگر احوال که در ابواب سالقه مذکور شده است و قاضی شریف
 در بیشتر عرض که اهلها را در اسطرلاب صفحه جدا گانه نباشد
 معلوم کنند از آن صفحه با استقامت ربع محبت چه از وضع
 اسطرلاب کمران شود و در صفحه عرض صفحه آفاقی زیاده از
 دو عرض مرتب شود و در صفحه آفاقی هر سه مدار ثبت کنند
 صفایح دیگر خواه اسطرلاب جنوبی باشد خواه شمالی و نصف شرق
 از افق هر عرضی از طریق که بر صفحه از آن صفحه می رود و افق شرق
 رسم کنند بر هر ربع هشت افق را بدین چهار مرتبه عرض پس
 در آن صفحه شصت و چهار افق مرسوم شود و عرض محور زمین
 مقدار است تقریباً و گاهی بود که آفاقی عرض را تمام بر آن صفحه
 رسم کنند بر هر قوسی چند چنانکه در باب اول مذکور شد و گاهی
 بود که بر افق بعضی از عرض مشهوره اکتفا نمایند و خط شرق
 و مغرب و خط وسط آسمان نیز رسم کنند پس هر افقی که خواهند عرض
 باید کرد یعنی بر چنانکه عرض افق مغرب بر کدام قوس مرسوم است
 آن قوس افق مغرب بود و خطی که نسبت با آن افق خط وسط
 آسمان بود بدست و در چنانکه در باب اول مذکور شد پس آنچه
 مطلوب بود برین وجه که یاد کرده می آید استخراج کرد اما

ساد

طریق

معرض

تعدیل آنها را بدان طریق است که درجه آفتاب یا شطیه کوکب بر
 شرق باید نهاد و برین نشان کرد پس بر خط شرق نهاد و آن خط
 از مرکز خارج شود و بر تقاطع مدار برین محل را آن افق گذارد
 مرئی از وضع نشان بگذرد از جانب اقرب تعدیل آنها را بود
 و این عمل عینه در باب هفتم مذکور است و عاده آن نسبت
 بوقت اعمال این است بر آن معرفت ساعات روز و شب
 درجه آفتاب را بر افق شرق باید نهاد و برین نشان کرد پس بر
 خط وسط آسمانها دو برین نشان کرد و آنچه میان هر دو نشان
 بود از جانب اقرب نصف قوس آنها را بود چون او را از صد و
 نقصان کنند نصف قوس البقیه حاصل آید و اگر خواهند تعدیل
 آنها را را برین که نصف قوس آنها را خط استوا است نمایند
 اگر میل آفتاب شمالی بود یا بکاهند اگر میل آفتاب جنوبی بود
 در افق شمالی و در افق جنوبی عکس این کنند تا نصف قوس
 حاصل آید و چون تعدیل آنها را از نو گذارند که میل در جهت
 عرض بلد بود و الا بر آن افزایند نصف قوس البقیه حاصل
 و درین اعمال چون شطیه کوکب بجای خیر آفتاب استعمال دارند
 و بعد از تعدیل آنها بجای میل نصف قوس آنها را یا قوس البقیه
 کوکب حاصل آید و میل آفتاب و بعد کوکب از تعدیل آنها از
 هر صفحه که معلوم کنند تفاوت کنند و از صفحه آفاقی
 آفتاب و بعد کوکب که بیشتر از میل کلی نباشد هم معلوم توان
 کرد چه در جانب میل بر خط وسط آسمان شرق باشد و اگر جزو

اقبال برافق شریف دهند و مری نشان کنند و از نشان اول تا نشان دوم
 برتوالی اجزاء محرم بشمارند قوس النهار را قیاس حاصل آید و اگر بر خلاف قریبی
 بشمارند قوس الليل او حاصل آید پس نصف قوس النهار را بر آن سه قسمت
 باید کرد با ساعات مستوی و مری و بر آن آید و اگر تعدیل النهار بر آن
 قسمت کنند آنچه حاصل آید بر شش با ساعات و آنرا سه قسمت کنند
 بلد باشد و الا آن بگاهند ساعات مری و حاصل آید و اگر در افزودن
 و کاستن عکس کنند ساعات مری حاصل آید از مضافات باید کرد
 تا ساعات روز معلوم شود و اگر نصف قوس النهار در هر هفت و نیم
 قسمت کنند خارج هفت ساعات تا روز باشد و ساعات مری
 از بیست و چهار نقصان باید کرد تا ساعات مری معلوم شود و اگر ساعات
 نصف النهار از روز و از ده نقصان کنند ساعات مری مشبایقی ماند از آن
 مضاعف سازند ساعات تا مری شب حاصل آید و محض نصف قوس
 النهار را بر شش قسمت کنند تا اجزاء ساعات مجموع روز معلوم شود و اگر
 تعدیل النهار بر شش قسمت کنند و خارج قسمت بر پانزده افزایند اگر
 میل در جهت عرض بود و الا از آن بگاهند اجزاء ساعات مجموع روز حاصل
 شود و اگر در افزودن و کاستن عکس کنند اجزاء ساعات شب حاصل
 و اجزاء ساعات روز را مری نقصان باید کرد تا اجزاء ساعات مجموع
 شب معلوم شود و تحصیل اجزاء ساعات النهار یا لیل کوکب هم مثل این
 باشد و اگر ساعات مستوی نصف النهار را در دو نیم ضرب کنیم اجزاء
 ساعات مجموع روز حاصل آید و اگر اجزاء ساعات مجموع روز را در دو
 و نیم قسمت کنند ساعات مستوی نصف النهار حاصل آید و بر آن

از

جمیع این احوال را با حاشا بواب مقدمه استنباط توان کرد معرفت
 طالع وقت از ساعات روز و شب گذارند یا اطلاع یا غیر آن
 معلوم کرده باشند اگر معلوم ساعات مستوی باشد چنانچه در باب
 پنجم کتبیم در پانزده ضرب باید کرد و هر چهار دقیقه را یکی را بر شش
 افزود تا ابر فلک حاصل آید و اگر معلوم ساعات مجموع باشد
 و هر روز بود در اجزاء ساعات روز ضرب باید کرد و اگر شب در اجزاء
 ساعات شب و اگر با ساعات مجموع و توافق بود آن را هم در اجزاء
 ساعات روز و شب ضرب کنند و حاصل بر شصت قسمت کنند
 و از ابر حاصل ضرب ساعات افزایند یا از ابر فلک حاصل آید پس اگر
 ساعات گذشته از روز بود درجه اقبال برافق شریف باید
 نهاد و مری نشان کرد و بقدر دایره بر و الا در جابت محرم بگردانند
 چون مری بجای رسد نگاه باید کرد تا کدام درجه برافق شریف افتاد
 است آن درجه طالع بود و اگر از شب بود نظیر درجه اقبال
 برافق شریف باید نهاد و بقدر دایره مری را بولا بگردانند تا طالع معلوم
 شود و اگر معلوم ساعات باقی روز باشد در شب درجه اقبال
 را در روز و نظیر او را برافق شریف باید نهاد و بقدر دایره مری را
 بر خلاف توالی حرکت داد تا درجه طالع برافق شریف افتد و اگر
 طالع معلوم بود و خواهند که از آن ابر معلوم کنند در روز و شب
 را در شب نظیر آن را برافق شریف دهند و مری نشان کنند پس
 درجه طالع برافق شریف دهند و مری نشان کنند و از نشان اول
 تا نشان دوم برتوالی بشمارند و ابر گذشته باشد از روز یا شب

برهان این اعمال در باب پنجم مذکور شد هر وقت ساعات آن ارتفاع
 از اقباب یا ستاره ارتفاع گرفته باشند در صفحه ای بطریق که در باب
 پنجم در معرفت ساعات از ارتفاع معلوم شد از ابادایر و ساعات بر این
 ساخت چنان موقوف بر منظره انت پس از جهت این عمل بطریق مذکور
 رجوع باید کرد و از آن طریقها یکی آنست که اگر اسطرلاب محسب باشد یعنی
 بر ظاهر اسطرلاب جیب درجهات نقش کرده باشند و معنی چیست توی
 و معکوس که در هر صد کتاب مذکور شده است و این همان بود که بیک
 نیمه از طرف محور منصفه که در مقابل ربع ارتفاع بود چون نقطه
 بر خط علامه دهند شصت جیب است که در آنکه محیط دایره زاید
 است از ثلثها و ثانیاً قطر و کسری چنانکه از شصت بیان کرده و
 استعلام آن که تحقیق معلوم نیست لیکن آنچه متعین بود از خط
 بیرون آورده اند هشت دقیقه و بی چهار نایند و هفده نایند
 است باخر که نصف قطر شصت دقیقه گیرند و بحساب که افضل
 المهندسین مولانا غیاث الدین جمشید کاشانی روح آه زنده در کتاب
 محیطیه آورده هشت دقیقه و بیست و نه ثانیه و چهل و چهار
 ثانیه است باخر مذکور و چون محیط دایره سیصد و شصت
 جز گیرند قطر آن باخر اصد و چهارده جز و کسری بود لیکن بجهت
 سهولت حساب قطر صد و بیست جز گیرند چه اقل کرده است که
 کسور بسته سوئی تسع و سبع از بیست و بیست و بیست و بیست و
 و اسبب بان از قواعد حسابیه استخراج کنند و چون نصف منصفه
 منظره نصف قطر دایره است اسطرلاب بدین جهت از این شصت

قسمت کنند و ابتدا از مرکز کنند و هر پنج و ده را مقرر سازند بر طریق ارتفاع
 اجزا ارتفاع و خطها مستقیم از اجرای ارتفاع بخط علامه کنند چنانکه در
 خط مشرق و مغرب باشد و این بان طریق بود که هر یک از دو ربع اعلی
 حجه را بنود بخش کنند و از هر جز و یکی از آن دو ربع خطی مستقیم مطابق
 از ربع دیگر کشند بر وجهی که در یک ربع مؤثر باشد و در یکی غیر مؤثر و این
 خطوط را محاله موازی خط مشرق و مغرب بود پس هر قوسی که جیب استوی
 آن مطلوب باشد خواه قوس ارتفاع باشد یا بی آن از ربع ارتفاع فرض کنند
 اگر قوس مغرب از ربع بیشتر باشد و از سه ربع کمتر تفاضل میان آن
 قوس و نصف و دیگرند و اگر از سه ربع بیشتر باشد تفاضل میان آن و
 تمام دور گیرند و از تفاضل را قوس ارتفاع فرض کنند جیب آن قوس
 باخر بود که از منصفه در مقابل آن قوس افتد یعنی اجزا که از منصفه
 در میان خط افقی و خط مستقیم افتد که نهایت قوس مفروض گذرد
 و جیب ربع دایره و سه ربع دایره نصف قطر بود و نصف دور و تمام
 دور واجب بنود و اگر جیب معلوم بود عطفا ده ربع چون بر خط علامه دهند
 خط مستقیم که از نهایت آن جیب معلوم خارج شود بنگرند تا بر کدام جز
 افتد از اجزا ربع از ابتدا اجرای ارتفاع تا آن جز و قوس آن جیب باشد و
 اگر مطلوب جیب کوس قوس بود که از سه ربع خوانند اگر آن قوس کمتر از ربع
 باشد جیب استوی تمام آن قوس بگیرند و از شصت نقصان کنند که
 بیشتر از ربع باشد و کمتر از نصف دور جیب استوی فضلش بر ربع بگیرند
 و بر شصت زیاده کنند حاصل سه قوس مطلوب باشد و اگر از نصف دور
 بیشتر باشد از آن دور نقصان کنند و سهم باقی بطریق مذکور بگیرند

سهم قوس مطلوب بود و سهم ربع دور و سه ربع دور نصف قطر باشد که
 سهم معلوم بود تفاضل میان آن و شصت بگیرند و آن تفاضل را بجای
 انباشته قوس حاصل کنند و از نو نقصان کنند که سهم از شصت کمتر
 بود و الا بر نو افزایند قوس آن سهم حاصل آید و بجای آن بر نو افزایند
 کنیم و الا بر آن سهم پشاسته صفر لایست بر مرکز و آن خط علامت و در خط
 افقی و در خط مستقیم ط
 عضاده آمده سوزنی
 ربع برده اخراج کنیم
 بود چون از اجزاء
 نقطه ط بشمارند حاصل جیب قوس را باشد چه ط مساوی ربع باشد
 که اولی اصوله ربع و ابایی ربع همه قوام اند و ظاهر است که ربع جیب قوس
 بتانیه و همچنین جیب قوس بتانیه و در خط و در خط مستقیم نصف
 دور و قوس را و قوس ربع را که از سه ربع کمتر است بعد از قوس ربع
 و همچنین تفاضل میان نصف دور و قوس حاصل تمام دور و قوس ربع
 سده ربع است پس چون جیب قوس ربع بطریق مذکور حاصل کنند
 قوسها حاصل آید و هر لایست و بجای معرفت سهم کویم که اطمینان قوس است
 و چون از ربع که کمتر است که کمتر جیب مستوی و باقی که ط است
 از شصت که است که کمتر که حاصل آید و چون ط را که جیب ربع
 اعنی جیب فصل ربع بر ربع بفرمایند بر ربع که شصت است که سهم قوس ربع
 است حاصل آید و ظاهر است که اطمینان قوس ربع را نیزه و سهم قوس
 جیب و تفاضل میان قوس ربع او را تمام قوس است پس چون سهم قوس

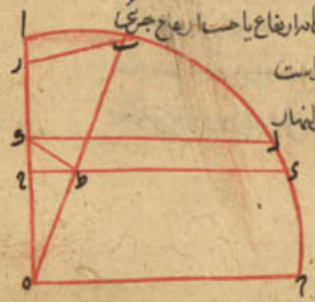


این طریقی که مذکور حاصل کنند همان قوس بعینه سهم قوس ربع باشد و مثل
 بیان چون سهم قوس ربع حاصل کنند همان سهم قوس ربع را باشد و
 المراد اما بیان معرفت قوس و جیب و قوس ربع بعد از ربع خطه آنچه
 مذکور شد بر طریق مسلمه مخفی نماید و باشد که در بعضی اصطلاحها
 خطوط جیب موازی خط علامت کشیده باشند و طریقه عضاده
 که در مقابل ربع ارتفاع بر خط افقی منطبق باشد شصت سهم کرده
 پس چون جیب قوس خواهند که معلوم کنند از ابتدا اجزاء ارتفاع
 بشمار نام آن قوس بشمارند آنجا که رسید خط مستقیم با اجزاء عضاده
 رود و بپایند تا بر کدام جز افتاده است از اجزای ارتفاع تا بداند
 از هر که با بداند جزا بشمارند جیب قوس مغرض بود و اگر جیب معلوم بود
 مرکز ابتدا از مرکز که در ربع جیب معلوم بشمارند آنجا که رسید خط مستقیم
 از آن تا جزاء ارتفاع رود و بشمارند تا بر کدام جز افتاده است از اجزاء
 ارتفاع تا بداند جزا بشمارند و از نو نقصان کنند باقی قوس آن
 و بعضی عضاده بعضی اصطلاحها جیب قوس هر دور و سهم بود و
 بود که میان نصف عضاده محرفه را بنویسم مختلف کنند ابتدا
 از مرکز و از آن نصف قوس قوس کویند و یک نصف دیگر را
 قسم نمایند و کنند هم ابتدا از مرکز و از آن نصف جیب کویند چون
 نصف قوس را بر خط علامت دهند و ابتدا از مرکز که مقدار قوس
 مغرض بشمارند آنجا که رسید علامتی بر خط علامت که کشیده
 بجای با هم بر آن خط دهند و بدینسان تا کدام جز بر آن علامت
 از مرکز تا آنجا بشمارند جیب قوس بود و اگر جیب معلوم بود اول

مجیب را بر خط علامه و مثل طریق مذکور قوس از جیب را از نصف
 مقوس معلوم باید کرد و بعضی از صنایع جیب درجات را بر خط جیب کشند
 و در مقابل ربع ارتفاع و ابتدا از خط افقی پس خط جیب قوسی می کشند
 که معلوم کنند بل خطی که بر مقدار قوس هند از اجزاء ارتفاع تا
 دیگر خطی که بر مقدار جیب آن افتد و اگر جیب معلوم باشد خطی که
 مقدار جیب معلوم دهند تا دیگر خطی که بر قوس جیب هند از اجزاء ارتفاع
 و مشهور در رسم جیب اصطلاح طریقی است که مضمونش اینست
 و چون اصطلاح چنین بود یعنی خطوط جیب و از خط افقی باشد
 خطی که ارتفاع را بر عایت ارتفاع اقباب یا کواکب یا دیگرها در معرفت
 غایبه ارتفاع با آن نوع است که خطی که خط ارتفاع می کشند تا غایبه
 رسد تا آنکه میل اقباب یا کواکب از صفیحه افاق معلوم کنند
 اگر مستر کرد ما از صفیحه دیگر پس اگر آن میل از قاعده بخلاف وجهه
 عرض بلد بود آنرا از تمام عرض بلد نقصان کنند و الباقی آنرا باشد
 اگر از نود و بیشتر باشد تمام آن تا نصف دور یک براند غایبه ارتفاع
 حاصل آید و اگر اقباب یا کواکب عدیم المیل باشد غایبه ارتفاع بقدر
 تمام عرض بلد بود و نگاه باید کرد که تا ارتفاع وقت چند درجه
 است و اگر ارتفاع وقت غایبه ارتفاع باشد احتیاج باین اعمال نیست
 چه ساعات مجموع در آن وقت شش بود و نصف قوس النهار
 دایره بود و خطی که از آن درجه که نهایت درجات ارتفاع وقت
 می رود را مستقامت بر کردیم و افتد از نصف و این بر مقدار
 که خطوط جیب و از خط مشرق و مغرب باشد چنانکه مذکور شد

الحال

و اینجه مقام قوس در بر باید که فرض کرده است هم برین مقول است پس
 علامه بر این فرض باید کرد و خطی که ارتفاع بر خط علامه یا دیگرها در
 که تا خطی که از آن علامه بگذرد درین موضع بر اندام و غایبه ارتفاع قوس
 ارتفاع را ابتدا از اجزاء ارتفاع تا آن درجه چند آنکه باشد در این
 با جزی که نصف قوس النهار است یک خط افقی بود که در بر آورده
 باید کرد و اگر جزی باقی ماند درجه ها ضرب باید کرد و اگر غایبه ارتفاع قوس
 درجه باشد قوس ارتفاع و در بر آورده شد تا مقدار جیب النهار
 زمانی و در قوس النهار و در میان اقباب یا کواکب در وقت معروفی که ارتفاع
 مشرق بوده باشد یا میان مغرب اقباب یا کواکب در وقت معروفی که
 ارتفاع مشرقی بوده باشد و محله و ضیق افق را در قوس اب قد
 ربع اصطلاح است در اصطلاح بر مرکز دایره نصف خطی که در وقت
 خط مشرق و وجه غایبه ارتفاع وقت خطی که از نهایت آن ارتفاع
 وقت در جیب او بود را ارتفاع وقت و خطی که از نهایت آن ارتفاع
 رفع و در جیب او وجه عرض غایبه که بر عایت ارتفاع است نقطه ط
 نقاط آن با خطی که ارتفاع وقت با جزی است تا در وقت است پس کواکب
 که در وقت مشرق ریه طرح زاویه مشترک است و زاویه ط مساوی
 زاویه ریه است پس کواکب و خط ط و خط ریه مساوی می شود
 بالعرض و کواکب و خط ریه و خط ط و خط ریه هم تا در وقت است
 غایبه ارتفاع با جزی حث ارتفاع و در جیب حث است ب باشد با ط و در
 باب دوم من شده که نسبت جیب غایبه ارتفاع یا جیب ارتفاع جزی
 چون نسبت هم نصف قوس النهار است
 با جیب نصف قوس النهار



ارتفاع

خروج

کيف انفق کير ند اعنى مقدار ارباب که مساوی است و طبع
 ترتیب بود با ان اجزای بی هم نصف قوس المنها بود و هر یک که وقت
 هم نصف هر دو در هر و با صد تقی عدد اجزای قوس ارباب و چون حرف
 عضاده را حرکت دهند تا بر خطه منطبق شود و علامه مساوی
 بود و خطی مستقیم که از خارج شود خط ^{بنظیر} که است پس عدد اجزای قوس
 که با زای که است عدد اجزای ارباب و چنانکه عدد اجزای قوس ارباب
 که با زای ارباب عدد اجزای قوس نصف المنها است با اعتباری که
 ارباب بود پیرایه قوس نصف قوس المنها تا وقت طلوع غیر و بقیه
 ساعت زمانی است پس ارباب تا نوره قسمت نماید و اعنی پس بود که
 قوس المنها است با اعتباری که قوسه تا یابد تا ساعات زمانی حاصل
آید و معلوم و ظاهر است که این عمل بر عین جوی اجزای ساعات ^{مما را}
 ماکول معلوم کند و در آن ساعت ضرب کند حاصل ضرب ارباب تا یابد
 و در آن ارباب حاصل میشود و ارباب است تا جز که محیط دایره باشد ارباب تا یابد
 شصت و شصت جری و یک و در آن در اول حاصل میشود و ارباب است تا جز که
 نصف قوس المنها بود و هر یک که ارباب بود که در آن حال معلوم میشود که
کفیم و اگر خواهی باز به قسمت کند تا ساعات مستوی معلوم شود
 اگر ساعات مجموع معلوم بود و ارباب را خواهند که از آن وقت معلوم
 کنند آن ساعات را و در آن ضرب کنند که ارباب را بقیه باشد و ارباب را
 کم کنند و باقی را در ارباب ضرب کنند و از ابتدای اجزای قوس مقدار حاصل
 آنکه رسیده باشد تا خط مستقیم که از آن خارج میشود و هر یک که
 افتاده است از اجزای عضاده در وقت که حرف عضاده بر خط علاقه بود
 و علامتی بر آن حرکت کنند پس شطیبه را بر غایت ارتفاع ننویسند تا

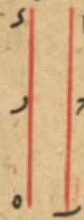
است

خطی که از آن علامت بگذرد که ارباب را از ابتدای اجزای قوس
تا آن مقدار ارتفاع وقت بود اما این اصطلاح عجیب نباشد ^{شکل}
 ارباب را کشید پس در صورت و طریقی که از آن وقت قاسم رسیده
 نقطه را بر آن زاویه را در که ساخته هر یک که خواهی قوسی رسم کن
 از آن قوس در میانین صله آن زاویه واقع شود ربع دایره و در آن
 اصول پس ربع را بر دو قسم متساوی کند و هر یک ربع را بر دو قسم
 پس ضلعی که نیات او متصل بود به نهاب ربع ابتدا از یک ربع
 متساوی کند و از آن هر ربع و ربع و ربع و ربع و ربع و ربع و ربع
 اقسام ضلع متقسم خطی تا زای ضلع غیر هم با اقسام ربع کشند
 همچنان که هر یک از اقسام ربع خط مستقیم بر آن زاویه کشند پس
 آن زاویه را بر هر یک از اقسام ربع از اقسام ضلع قوسی رسم کنند
 و آن در وضع و علامت مختلف است که از خطوط متوازی خطی که
 از بیست و یک از اجزای ضلع خارج شود بر بیست و نه افتد و آن
 اجزای ربع و آنچه از ربع خارج شود هر یک از اجزای ربع و آنچه از ربع
 خارج شود بر بیست و نه افتد و آنچه از ربع خارج شود بر بیست و نه
 شصت و نه افتد و آنچه از ربع خارج شود بر بیست و نه افتد و آنچه
 که چون ربع حیب قوسی که از آن ربع حاصل شود از ربع نصف قطر
 اسقاط کنند باقی را و بعد ربع حیب تمام آن قوس باشد و ارباب
 استقرار جدول حسب معلوم شود و باشد که این شکل را بر طریقی
اصطلاح کشیدن با صد تقی نگاه کنند با غایت ارتفاع چند است
خطی که از غایت آن مقدار بر یک ربع شود طلبید کرد و آن خط
 عمده حرف عضاده است که در عمل اول بر غایت ارتفاع بود و خطی

که از نهایت قوس ارتفاع وقت با جز شصت که در سورت طلب کردیم
 نقاط هر دو خط با دست آوردن و آن با طالع نموده موضع است از
 عضاده که در عمل اول اعلامی بر آن کشند و نگاه کرد که ما داریم که بر آن
 گذریم بر کدام جز افتاده است از اهر شصت که آن زمان کمتر است که در
 عمل عضاده را حرکت دهند تا خط علامت منطبق شود و خطی مستقیم که
 از آن بر روی زمین بر کدام جز افتد از آن گذرند و عدد آن اهر را یاد
 داشت و آن کمتر که داریم است با جری که نصف قوس النهار بود و جز
 که در عدد اول و آن عدد را بر پانزده قسمت یا بزرگتر حاصل ساعت
 زمانی بود ما می بینیم مستقیم بیان که در عمل اول مکرر شد چنانچه
 مآل آن عمل اول و یک است مثلث با هم ارتفاع شش و اقطاب و
 و غایب ارتفاع چهار و در جری نقاط خطی از چهار مرکز شود و خطی که
 می بیند با اهر شصت که نه شود با دست آوردن و موضع است
 در ربع علامت سیاه بر آن کردیم و نگاه کردیم تا داریم که بر روی گذر
 بر کدام جز افتد از اهر شصت که در جری اهر شصت طلب کردیم تا
 خط مستقیم که از جری بر روی زمین بر کدام جز افتد از ربع جری و یک
 نیم افتد و این داریم که نصف قوس النهار بود و جز که در جری و یک
 بر پانزده قسمت کردیم بر عدد اول و آن زمان و نیم از اهر چهار
 کردیم جهت تعیین فاصل و همان است که یاد کردیم و در سورت ضرب
 گذر و حاصل ضرب را بر پانزده قسمت کردیم و چون پانزده ربع شصت است
 تفاوتی نباشد میان آنکه یاد کردیم از اهر چهار ضرب کنند آنکه در
 ضرب گذر و حاصل ضرب را بر پانزده قسمت کنند و جری و مستقیم
 قسم که در این وقت دو ساعت و جری و شش و بعد از ساعت و

گذشت از روش اجرای ساعت در این ساعت زمان و تفاوت
 آن ضرب کنیم در روش اجرای ساعت چهارده ساعت را
 که میل اقطاب جنوبی است و بعد از النهار چهل شش درجه باشد
 عمق شب بیاییم نصف قوس النهار شصت و چهار درجه باشد
 و چون ساعت زمانی و وقایع آنرا در چهارده ضرب کنند
 هشت درجه و جری و چهار دفعه حاصل اول و این را بر شش
 حاصل کنیم که معنی آن طالع معلوم کنیم تا آنکه از این پانزده
 قسمت کنیم ساعت مستوی بر آن آید و اگر جری و عضاده
 سیوم بود یا بر محیط عجر یا خطوط حسب موازی خط علامت
 و خواص که با بر روی معلوم کنند و جری طالع وقت را در شصت
 ضرب کنند و حاصل ضرب را در ربع غایب ارتفاع خارج قسمت
 حسب مستوی نکاشته قوس آن بزرگتر یا بر بود یا جری اندک
 کنند میان آن از وضع عمل اول ظاهر و منکشف کرد و در شش
 مذکور حاصل ارتفاع وقت می یابد که در ساعت در شصت ضرب
 حاصل شد ۱۷۰ این را هم که میل ارتفاع است قسمت کردیم از ارتفاع غایت
 هم قوس که قیم بود جری و یک نیم موافق اول و چون این هر چه
 که مذکور شد بقری است بدین حسب هم و جری دیگر که هر
 جری بر آن اقامت می توان کرد یا در یک و صد و یا در جری
 بر همان در وقت دیر از ارتفاع اول از وضع فاصل جری و النهار
 معلوم کردیم چنانکه قیم غایت از ارتفاع را در هر طالع که ارتفاع

صوره اوله



راغبی میخ که چوب قیاس بر است مقدار آن باشد که سهم فصل است
و هو مطلوب الاطراف و مثل بان که در سطح و در کم که مساوی باشد
است و مساوی می باشد پس فصل با آن که سهم نصف قوس
و همان که نصف قطر مد است بقدر و باشد و اعظم می باشد که نصف
النهار است و هو المطلوب الاطراف و بعد از آنکه در آن
اولی می باشد که از آن اعضا ده علامت می باشد و کذاست و بعد از آن
باجرای سهم نصف قوس النهار و شمس که بر آن می باشد و دعوی او که در
مقدور مذکور است چو آنرا شمس نقصان کند یا غیره باقی مانده سهم
دایره باشد بدان اجزای پس می بینیم که ابعد از اقسام سهم فصل و این است
باجزای نصف قطری و این بود و اقسام همان سهم با جزای سهم
النهار است شمس که بر آن بود و مقدار تعدیل بود و می بینیم که ده اقسام
سهم نصف قوس النهار است با حرا نصف قطر مد و زده عدد شمس
پس و عدد اقسام چوب تعدیل النهار بر آن بود و در دعوی و بعد از آن
میان شد و ظاهر است که نسبت با آن چوب نسبت به آن
و چون بدان نسبت کنیم فصل با آن چوب چون نسبت به آن باشد
نه بشکل سیزدهم سابع اصول پس آنکه کوب در جهت قطب ظاهر بود
و ده اعظم از آن بود پس با آن ضرب اعظم از آن با آن و حقیقت
نسبت کنیم با آن غیره و هم در آنجا که شکل صان ساخته است
ما به معون نسبت و باشد با آن و اگر که در جهت قطب هم بود
ده اصغر از آن بود و اب اصغر از آن به پس یکس می باشد نسبت به

با آن چوب نسبت به آن باشد با آن و بعد از آن نسبت به آن باشد
باب و چون نسبت به آن باشد با آن و بعد از آن نسبت به آن باشد
چون که در اقسام سهم فصل و این است با آن که سهم نصف قوس
شمس که بر آن بود و که عدد اقسام چوب تعدیل النهار است و این است
حاصل ضرب را بر ده که عدد شمس است قسمت کنند خارج قسمت را با آن باشد که
تعدیل است و ظاهر است که در صورت اولی و تعدیل را بر ده قسمت نماید
قوس در صورت دوم و آنرا نقصان آن که در آن باشد که سهم فصل و این است با آن
قطر مد حاصل شود و در مساحت آن چوب مذکور شده چون سهم آنرا شمس
که بود فصل شمس که بر آن بود و فصل با چوب مستوی آنکاست و قوسش
از آن نقصان کنند باقی قوس آن سهم باشد و این جهت است که در آنجا
تعدیل را در کوب شماری بعد از اجزای شمس که در علامت بر روی کرده
نقصان کنند و در کوب چوب و بعد از آنکه فصل با آن چوب حاصل شود و این است با آن
قطر مد حاصل شود و قوس آن حاصل تمام فصل و این بود و هرگاه که با آن
مساحت فصل شمس که با آن بود که علامت بر روی کرده باشد با آن نسبت بر آن
مذکور و بعد از آن در قطر شمس است که تعدیل النهار بر آن سهم فصل و این است با آن
سهم نصف قوس النهار و شمس که بر آن بود و فصل با آن چوب حاصل شود و این است با آن
ان قوس آن سهم بطریق مذکور در آنجا که در آنجا حاصل شود و این است با آن
و اگر چوب تعدیل النهار در جهت قطب ظاهر بود و در جهت قطب ظاهر بود
آنرا که عدد مذکور که در جهت قطب ظاهر بود و حاصل را با آن در تمام
شمس که در آنجا بود و علامت کرده از آن چوب حاصل شود و این است با آن
که خارج قسمت سهم فصل دایره بود با آن نصف قطر مد قوس آن
فصل دایره باشد و این را از آن چوب نصف کمتر است با آن نسبت به و با آن نسبت

صوره دوم



برهان مملوک ظاهر شود و اگر کوکب بر عدل النهار بود یا افق استوار بود
احساج مایل اعمال باشد چه سهم نصف قوس النهار سهم مستوی بود و چه
تریبی بر باشد و جیبی دیگر جانی و معروف فصل در حسب ارتفاع وقت
و جیبی ارتفاع و سهم نصف قوس النهار بطریق در اعمال اصبع مملوک شود
کشد و در باب مسان شد که نسبت جیب فایه ارتفاع با جیب ارتفاع و وقت چون
نسبت سهم نصف قوس النهار است نسبت جیب فایه ارتفاع به جیب ارتفاع و اعداد
متناسبه چون ارتفاع و وقت در سهم نصف قوس النهار ضرب کنند و حاصل
بر جیب غایت ارتفاع قسمت کنند خارج قسمت جیب تریب در آن بود و چون
تریب دایره را در سهم نصف قوس النهار نقصان کنند باقی سهم فصل در آن بود
چنانکه در مقدمه بیان شد قوس آن سهم حاصل کنند فصل در آن بود پس اگر
ارتفاع شرقی بود پس قیاسا به کوکب که عدل النهار تمام بود و فصل در
ارتفاع شرقی بود و عدل النهار نقصان کنیم تا دایره نماید و اگر کین لایحه جنوبی بود
فصل در آن بود و عدل النهار از آن دو نقصان کنیم تا دایره نماید و اگر ارتفاع غربی بود
میل با عدل شمالی بود و فصل در آن بود و عدل النهار و وقت هر سه جمع کنیم و اگر کین لایحه
جنوبی بود و عدل النهار مجموع فصل در آن بود و وقت و فصل در آن بود و حاصل آن در
همه احوال دایره ماضی بود و محضی نماید که خلاصه آن مطلقا نیست که اگر ارتفاع شرقی
باشد فصل در آن از نصف قوس النهار نقصان کنیم و اگر غربی باشد بر آن
دایره ماضی حاصل بود پس آن ظاهر است پس در جبهه افتاب با ماضی کوکب
مافوق شرقی سهم و ماضی را در سطحی یا ماضی را در سطحی مسان کنیم و اگر
موضع نشان بقدر دایره قیاسا به جیب ماضی را که در دایره اخیر ماضی شرقی
افتد از سطح البروج در جبهه طالع وقت بود و اگر طایر بر یا تر وقت قسمت کنیم
اچیز نماید در چهار ضرب کنیم حاصل ساعات مستوی و فاقی آن باشد که

از وقت طلوع افتاب یا کوکب جنوبی و اگر دایره اخیر لایحه ساعات مستوی افتاب
یا کوکب قسمت کنند و آنچه حاصل در شصت ضرب کنند و هم از ضربی
معوج قسم کنند ساعات معوج و فاقی آن که در شصت از وقت طلوع تا وقت
مغروب حاصل شود و بدانکه تحصیل دایره مایل اعمال مخصوص است با کوکب که در
طلوع و غروب باشد و اگر کین لایحه طالع بود جیب فایه ارتفاع
در شصت ضرب کنند و حاصل ضرب نصف فاضل میان فایه ارتفاع و
ارتفاع اصغر قسم کنند خارج قسمت را قطر معدل خوانند پس قطر معدل
در جیب ارتفاع و هم ضرب کنند و حاصل ضرب جیب ارتفاع و وقت و جیب
قسمت کنند خارج قسمت را از قطر معدل نقصان کنند اگر ارتفاع شرقی باشد
و اگر لایحه شمالی باشد دایره حاصل از این شصت کوکب و اگر ارتفاع اصغر باشد
مربی را بقدر دایره قیاسا به جیب ماضی را که در دایره اخیر ماضی شرقی باشد
و برهان آن در درج خافیه بود الله مرفهین و الله مستور است و فصل
ان موی بطول المثلث در آن صورت که کنیم که ارتفاع شرقی سهم یک در
یا قسم و فایه ارتفاع و جبهه و دایره که بر تقاطع یک است بر جیب افتاب
جیب لایحه و دانستیم این جیب تریب را است و با جیب سهم نصف قوس
النهار قسمت کنیم و اگر در آن روز میل افتاب جنوبی است و عدل النهار
شمالی باشد تمام جیب لایحه است و سهم قوس و سهم فصل در آن است با جیب
سهم نصف قوس النهار و قسمت کنیم بهین جهت را در سهم عدل النهار
ضرب کردیم و سهم فصل در آن است و سهم قوس و سهم فصل در آن است با جیب
و مساقا معلوم شد که در جیب عدل النهار ضرب باید کرد که در جیب
سشن چهره شازده و قوس است و چون از راهت ضرب کنند حاصل
دوازده در جبهه ماضی و قوس باشد و چون از شصت قسمت کنند

فضل دارم

ابو استعلام که طالع و کوکب است با روز نصف افاقی از طریق است
 که ششیه کوکب را فوسف و فوسف و از درجه طالع و فاقا بوضع اقبال را جزای
 منطبق بر اولی و برج بشمار که از نصف و شش درجه کوکب و طالع در ششیه
 و اگر بیشتر بود در روز و در صورت است چون برای هر یک از وسط طالع
 صورت است ایست که بطریق که پیشتر گفت ممکن بود درجه آن روز فوسف بر
 ساعات معراج پس این طریق را برای هر یک درجه طالع بر این روز و هر
 نیم و عاشر و خط وسط السیاء یعنی نصف اعلی آن خط و او باید
 کانه معلوم شود سابع نظیر طالع و عاشر بطریق سابع پس چنانکه نصف
 قوس النهار درجه طالع معلوم کنیم و بقس معلوم کنیم که هر کوکب از
 النهار طالع بر چنانکه از کوسیل طالع شمالی بود و از آن یکا هند که جنوبی
 حاصل آید این نصف النهار طالع و روزان بمقدار طالع باشد و طالع را فوسف
 نیم و بدینهم که مرئی است پس بعد از آن نصف قوس النهار مرئی بر
 اجزای هر یک که در این غیر خط وسط السیاء از هر دو چیز که کاه خال معادل
 نصف قوس النهار را فوسف تر قع شود عاشر بهمان مقدار و خط وسط
 بجای مغرب کند و مثلثی از نصف قوس النهار درجه طالع معضل شود و خط
 السیاء که بمنزله دایره مستقیم است پس از هر دو درجه جاری شود خط وسط السیاء
 و یکبار که مرئی را همی معادل روزان از اجزای هر یک که در این غیر خط وسط
 السیاء افتد و از هر دو پان که مندرک شود بر این عمل نصف قوس النهار
 درجه طالع بر قسم متساوی شود و بعد از آن از هر کوکب طالع را فوسف
 نصف قوس النهار را از شش یکا همی غیر بمثلث نصف قوس النهار
 طالع بود چه مقدار نصف قوس النهار و نصف قوس النهار اجزای هر
 زمانی که از هر روز و از هر شب هست درجه باشد و آنکه در باب

دو ساعت نهار در چرمه

برافوق شرفی و بلند و نشان کشد و مقدار قوس انحراف کوکب هر ی از این
 اجزا بحجم حرکت دهند و این برافوق شرفی اند نظیر درجه غروب کوکب
 و معرفت ساعات صبح و شفق بان جزئی است که در هر درجه ارتفاع
 نظیر هر اعداد یکی از طرف مذکور حاصل گشت و یا نزه قسمت کنند
 صبح با سحر و چون آید و معرفت ارتفاع قطب فلک البروج بدان طریق
 که نود درجه ارتفاع وقت نقصان کنند و آنکه رسد آن جزئی از قوس شرفی
 و مری نشان کند و با این هر دو نشان از جانب قریب بقرب از آن جزئی و آن
 آنان در این ارتفاع معلوم کنند چنانکه گفته ایم و آن ارتفاع را از قوس
 کشند و آن زمان ارتفاع قطب فلک البروج باشد و ما در این باب
 طریقی معرفت عاید ارتفاع و معرفت ساعات طلوع کوکب ذکر کردیم
 و از این باب که است و نظیر باقی ما در اعمال که در این مذکور است هر یک
 بر آن است از ارتفاع و ارتفاع از سمت و سمت شرق بلکه استعاره جمع
 فوجی که با استقامت جلد و حبیب معلوم شود از ربع و بعد از صطوک
 حبیب مکن است که بر هر ضلع از اعمال و زمان موجب بطول است در یک
 لس و در اقصا کنیم والله الموفق **فصل دوم** در معرفت امتیاز و انحراف
 و راستی و کجی از چون علاقه بر سمتی باشد و قوس انحراف را با یک بند و
 در عرف و سما از یک را کوکب که جسم نقبل بر سر آن نیست اما سر او را
 همان جسم نقبل است و از زیر عرض و شرف گذارند بر اندازه خط علاقه
 نشان صطوک بود و با روی آن با یک در سما بر خط علاقه منطبق
 و از سمت بود سر آن است که سخن معلوم است که افعال این
 بر کوکب عالم بر سمت خطی که در سطح افق پس چون شالوای معلوم بود
 آن بود بر سطح افق و خط علاقه را عرض نمود و با شدن سطح افق با یک

انقل

شاقول بر آن خط منطبق شود و الا خط علاقه مستقیم نبود یا بر آن خط
 نداشت باشد یا انحراف نصف است و لا بد نصف بود و هر یک از این
 راست نبود و بعد از آنکه جهت خط وسط سما معلوم هر یک از این
 خط علاقه و خط استوا باشد خواه آن دایره از مدارات باشد یا از این
 حجم یا است حجم یا با یک جدول بر آن را منتهی است و منتهی است و با یک
 که تقاطع دو خط نزدیک این و آن را با یک بر و یا با یک بر و یا با یک
 بقوه ثالثه اصولی با یک دایره منتهی است و با یک است و لا آن را بر سمت
 حقیقی نبود و اما هر یک از مرکز است که با یک بود و با خط استوا مستقیم بود یا بر
 نداشت باشد و هر یک از اصولی با یک صحت باشد و همچنین این کوکب
 کنند با یک اقسام خط استوا و خط وسط سما که در میان دو مدار
 متساوی بود و اگر متواز باشد یکی از مدارات از ربع مذکور واقع
 باشد و با یک جدول ارتفاع که بر سطح عرض و عرض و در حال عرض و
 از طرف دیگر ارتفاع که بر همان ارتفاع و اما با یک عرض در سمت بود
 منطبق با یک از ارتفاع بر استقامت خط علاقه با یک بر سمت است و با
 با هر دو با یک با یک با یک بر سطح عرض و با یک با یک نصف اقل است
 و با یک باشد و اگر از این ارتفاع هر دو ربع منقوش بود با یک از هر طرف
 از ارتفاع که بر تفاوت نکند و چون یک شطیبه ارتفاع بر خط علاقه یا خط
 مشرق و مغرب نهاند یک شطیبه با یک بر همان خط شریف و با یک
 و الا عرض و با یک خطی بود و اگر عرض باشد با یک از هر طرف
 بر آن خط منطبق باشد و اما در معنای است با یک مدار پس از این
 با طبع او با خط وسط سما بر سمت عرض و با یک که مساوی عرض صغیر
 چنانکه در باب ششم مذکور شد و آن منطبق که مساوی عرض مذکور

استطراب شمالی باشد که نقطه صغیر کند و در وسط کلاب جنوبی باشد که خط
مستقیم و موازی افق است و مدار رأس الحمل و خط استوا بر نقطه
صغیر کند و در عرض شصت بر افق منطبق بود و باید که اینجا نقطه
میان سمت رأس نقطه صغیر بود و قدر تمام عرض بلد بود و آنچه مدار
الحمل است و رأس افتد یا میان مرکز واقع بقدر عرض صغیر بود و باید
که میل هر چهار نقطه متساوی باشد و اعتدال این که از نقطه است
کنند متساوی باشد و باید که علیت ارتفاع از صغیر معلوم کنند
مسوا و علامت ارتفاع صغیر بود و مدار رأس سرطان و الحیدر
یا بحد میل کلی بود و باشد یعنی آنچه از رجاست نقطه است
وسط السماء در میان مدار رأس الحمل و هر یک از مدار دیگر واقع
باشد که مساوی باشد یکی مقدار آنچه از وسط السماء در مدار
مدار رأس الحمل و مدار اعظم واقع شود و مقدار آنچه میان
رأس الحمل و مدار اصغر واقع شود هم از آن خط صاف در علم است
و باید که نقاط دایره افق و خط شرق و غرب مدار رأس الحمل هر یک
نقطه بود هم در جانب غرب و هم در جانب شرق زیرا که در فلک برین
نسبت است مدار رأس الحمل متره معدل النهار و خط شرق و غرب
افق از افق است و آنکه باقی عرض در تحت یکدین نصف النهار
باشد و چون این نصف النهار یقطب این دو افق و تقطع معدل النهار
کند پس بقدر مقدار کلاب و دو سوس این دو افق و معدل النهار
دایره نصف النهار گذر فلان و نقطه مغرب و غرب و هو المظهر
جنوبی از منطلق البروج یا تنظیم کلاب افق مشرقی باشد و در میان
کنند پس خط وسط السماء منتهی باشد و کلاب و مدار هر دو

از جانب غربی باشد نصف قوس النهار بود و پس معدل النهار از جرم و آن
کلاب بود و افق است که شمالی بود از آن نقصان کنند که جنوبی بود باید
که مساوی نصف قوس النهار حاصل بود و نیز اگر نصف خط قوس النهار
از افق مغرب و خط وسط السماء حاصل است و در مساوی آن باشد
الا فقیل الجرحه یا استواء درست خود و اگر یک را و یک را و یک را
نقاط مدار رأس الحمل و خط وسط السماء منتهی باشد پس بر خط استوا
از نقطه ارتفاع یا بر خط شرق و غرب یا مدار رأس الحمل
فلش در جانب شرقی یا یک در جانب غربی یا بر یک از نقطه ارتفاع افتد
در جانب غربی بلکه بعد هر یک که بر وسط السماء و فقیل ارتفاع مدار
یا معطره از نقطه استوا یا خط استوا در جانب مشرق یا یک در جانب
شمال یا یک در جانب جنوب از نقطه ارتفاع در جانب غرب و یا یک در جانب
مشرق که در دایره اب در مدار اعظم اصطلاح است بر مرکز و در مدار
رأس الحمل و خط وسط السماء و خط استوا و هر یک از این خطوط
نقطه است و خطوط از اطراف هر یک که در علم است و هر یک که در علم
مستطوره که در علم است و هر یک که در علم است و هر یک که در علم است
السماء انچه که در علم است و هر یک که در علم است و هر یک که در علم است
بجهت تساوی و خلاصه و در علم است و هر یک که در علم است و هر یک که در علم است
باشند و شکل هشتم اصول او و پس در و شش مرام فلان و زاویه و
متساوی و هر یک که در علم است و هر یک که در علم است و هر یک که در علم است
میان معدل و خط از اطراف و نقطه ریز از نقطه استوا و هر یک که در علم است
و هر یک که در علم است و هر یک که در علم است و هر یک که در علم است
اسر و وصل کند بطریق محبت قیام دور و زاویه و تساوی و در علم است

سه و اشترک ضلع اه ان دو خط متساوی باشند به شکل مذکور
 بعد نقطه از نقطه سه متساوی باشند و مثل این بر همان معادله
 که بعد هر نقطه که بر خط افق کشند از دو قاطع متساوی متساوی
 و هو المظروف و جوی و خطی که یکی بر نقطه از معطرات شرقی باشد
 مری نشان کشند پس بر خط وسط السما نهصد و سی نشان کنند پس چون
 بمقدار این هر دو نشان از جانب شرقی مری را بجانب مغرب حرکت
 نمایند تا که این جزو این خطی بر همان معطرات افتد در جانب غربی
 معطرات با اجزا جمع راست شود و در اجزا جمع راست نبود در
 اجزا منطقه البروج باید که چون در جبر افرق شرقی باشد نظیرش بر افرق
 نشاند و همچنین اگر در جبر خط مشرق و مغرب یا بر خط وسط السما
 نشاند باید که نظیرش بر همان خط نشاند زیرا که مشرق و مغرب در خط
 السما مترکه دوایر میل اند و در این مسئله و افرق و منطقه البروج عظمه
 و قاطع دوایر نظام همه بر یک نصف بود به شکل مذکور و هر دو
 تا و دو سوس و قاطع دوایر در اضطرلاب چون قاطع اند و در
 فلک چنانکه در علم الفسطیح مبین است پس تا افرق و در قاطع سما
 منطقه البروج با منطقه البروج بر یک نصف بود و هو المظروف و اول
 حمل را فو شرقی نمایند باید که اول جری بر خط وسط السما افتد و اول
 سرطان بر خط و اول و اول اگر اول میزان را فو شرقی نمایند عکس این باشد
 چنانکه در باب هفتم مبین شد اگر اول جری بر خط وسط السما افتد
 که اول سرطان بر خط مشرق باشد و اگر میزان بر خط وسط السما افتد
 که اول جری را فو شرقی باشد و بر کمان میزان کنند تا مقدار جری چون
 و جری مقدار و در و عقرب و هم چنین هر دو جری که بعد از این از نقطه



انقلاب متساوی بود در یک قدر هست یا نه اگر باشد در سمت باشد
 و الا نه منصف البروج و قسمت آن که باشد و بجهت توضیح اعمال
 فرض کنیم که این دو دایره است اعظم از نصف و یکدست بر مرکز
 و اول جری که خط وسط السما پس بر خط اعظم از اجزا باشد و در
 تقسیم منطقه البروج که دایره از آن است مطلق و یکدست را در داخل
 او در آن ترکیب کنند چنانکه نقطه که در مرکز منطقه البروج است خط
 ه جری پس ابتدا از نقطه قوس اعظم از طالع استوای جری را
 دایره اعظم چنان کنند و از نقطه جری که مرکز است اعظم نشاند و قوس
 جری بود چنانکه در علم الفسطیح مبین است و همچنین قوس این مقدار
 طالع استوای جری قوس جدا کنند و خط ب را خارج کنند و قوس را
 مقدار جری قوس بود و این طریق تقسیم منطقه البروج با تمام رسانند و
 در اضطرلاب جنوبی از مقدار جری جواز و اح مقدار جری در همان
 باب ششم مبین شد که طالع استوای جری و قوس متساوی و بعد از نقطه
 اعتدال انقلاب متساوی است پس در این جری و طره متساوی
 باشند به شکل بیست و ششم از مقاله ثالثه اصول بسبب تساوی
 دو قوس ای و با ستون به شکل هفتم همان مقاله دو خط ه و ط
 باشند پس طرح ط و وصل کنیم و ایشان متساوی و به شکل هشتم
 اصول و در این مذکور و انفا قاضین متساوی و باشند و این مسئله
 تساوی دو قوس را است که مقدار جری و جری و قوس این شکل
 هست و حجم باله اصول و عمل این همان هر دو جری متساوی است
 از نقطه متساوی باشند و هو المظروف و از اینجا طر شود که چون طالع
 استوای یک قوس حاصل کنند باید که طالع قوس متساوی و باشد



که بعد از آن نقطه اعتدال مساوی بعد از آن قوس بعد از آن نقطه متساوی
باشد و الا اجزا بحر و مانتعه البروج با خط استوا صحیح بود و نیز باید که
غایت از ارتفاع هر دو جز مساوی باشد و الا بعد از آن اعتدال متساوی بود و چون
از کوهی ارتفاع کرد و بعد از آن خط از کوه دیگر ارتفاع کرد پس سطحی بود
کوه را بر مثل آن ارتفاع نمود و منظر آن کوه را شطیبه آن کوه دیگر بر ارتفاع
خود افتد و منظر آن خطا صحیح باشد و الا منظر آن کوه با شطیبه آن
بود و سر بر طاق و حل و میزان باید که بر مدارات خودی که در هر نقطه
بودی از مدارات یا منظر البروج یا سمت آن صحیح بود و باید که خط
ساعات معوج و خطوط ساعات مستوی چون یکا ارتفاع کنند و یکی
هر دو خط که فرض کنند بر مدار یک مانند و خط دیگر بر مدار و خط
ساعات مستوی زمانی باید که بر مدارات سطح تقاطع شوند و حصص
ساعات زمانی باید که یک درجه مانتعه البروج از اجزا بحر مساوی حصص
زمانی دیگر آن درجه بود و همچنین حصص دو ساعت زمانی دو جز و متساوی
المدار از انقلاب متساوی باشد و حصص هر ساعت مستوی باید که
باین درجه باشد و بیان تمام این احکام در باب پنجم مشروح شد
بیشتر احتیاجات مشهور و بیشتر ازین موجب احتیاج است و ازین علم
احتیاجات که ضروری است احتیاج و این صورت نیست باید که سمت هر دو
متساوی و یکی یکی شرفی بود و یکی بر متساوی بود و سمت شرقی
سمت غرب او بود و هر چهار جز و متساوی باشد و از انقلاب بین سعت شرف
ایشان متساوی باشد و این اول صورت باید که منظر شرقی و غربی و سمت
الارض کند و دیگر احتیاج انقلاب است و چون از مقیاس صحیح مثل معلوم
و هم در وقت ارتفاع که در کوه شطیبه بر آن ارتفاع متساوی باید که

شطیبه با طرفی عضاده بر مثل آن انقلاب و اگر یک شطیبه ارتفاع چهل
و پنج نهفت باید که دیگر شطیبه بر مثل مقیاس افتد و در مثل سلم باید که چون یک
احتیاج کنند از ارتفاع آن مربع متساوی باشد و یکی یکی بر منظر آن
باید که متساوی بود و دیگر احتیاج خطوط جیب است و آن در باب هفتم
مذکور شد **باب سیم** در صفت ستان چند از ثوابت که بر سطح
تبت کنند و جبهه ارتفاع از کوهن پیش از آنکه نمونه میشود که کوه فلک
هشتم را تا به کوه نینجا بخت ثبات اوضاع انسان با یکدیگر یا بخت
حرکات انسان چه بقدر خطی یا بکدره در صد سال شمسی حرکت کنند
و بقول کیهانی از اهل ارض در شصت و شش سال بقول مصر و اهل علم در
هفتاد سال از اهل کوهن که در شش و نیم سال اعتبار کرده اند و هر مرتبه
ناقص و شرف و عظم و کمین و هر قدر یکی سه مرتبه باشد اعظم و وسط
و اصغر و حرکات کواکب سیزده بود و فصل هر مرتبه ربع و بعد از آن
ثلث و وسط قدر سادس بود و جرم اوسط قدر سادس و از در مثل و نصف
مثل که از قوس سادسی که در مصر قدس هر دو قدر آورده پس اصغر قدر
سادس و مثل و ثلث مثل ارض بود و اعظم قدر اول بود و هشت مثل
و سدس ارض بود و جیب سادسی که مولانا غیاث الدین چیشید در رساله
سلمه السما آورده جرم اوسط قدر سادس می و پنج و عشر جرم ارض بود
پس اصغر قدر سادس و سیم و ثلث و ثلث مثل جرم ارض بود تقریباً و
اعظم جرم اوله و دویست و بیست و دو و ثلث مثل ارض بود تقریباً و
کواکب هر قطعه ابر باشد از سادسی که کوهن و کواکب که مادیون قدر سادس
بود از اخضر و منظر کوهن و کواکب هر صوره هزار و بیست و دو است
سوی سه کوه که از اصغر کوهن و از انچه پاترزه ان قدر است و بعضی

مجموع الزمره

کوکب دام

بر بعد دوسم كنون

شعری شاهی و مرزوم و اوزان سستان بزرگ ابدین را که در
است شعری عای و حواس و معنی و بیجا نیست و او از کواکب
اکبر است و او صورت سکینست و در دو زبان صورت عیالی
جهت او کواکب العیالی گویند و شعری عای را تختایر کلب الجبار گویند
و کواکب نفس صورت کلب که هر چه در است و این شعری را اس و است و فر
او بر دست راست او و در هر دو کواکب است شعری عای گویند
انکه معنی او در جانب شام است و او از صورت کلب اصغر است
و کلب و همین شعری عای است با هر دو و او شمیه و کلب که در جهت
مسا است و است با دو کواکب الا که هر شعری عای است و مرزوم او
و بیانی را عبور گویند و شاهی عیالی و عبور و در است از اسب و کلب
است و غرض او شنیدن چشم و از جملات عرب است که این و شعری
خواهر آن سید اندو میان جور و همیله و ریح واقع شد پس معنی است و
بیجا جنوب کعبه و شعری عای از بحر کعبه است و رقی و او از جهت
عبور گفت و شعری شاهی را رفته چندان که بر کعبه است که چشمش پوشیده
شد پس سبب و از عیالی گفت و او از سنان که با هر دو مرزوم و مرزوم
و مرزوم شعری عای از قدر تا شاست و او از هر کلب خواند و مرزوم شعری
شاهی از قدر راجع و این کواکب که از اول تا بیانی اند و شد و تا بیانی
و از غرض ظاهر شود و در سنان و اوله سبب ظاهر است و بیانی شعری
شاهی بر عیالی از سنان و در جانب جنوب غریب و کواکب
روشن از قدر اول و آن همیله است و او از کواکب صورت سفینه است
و در آن صورت سفینه است و او کواکب سفینه از زبان صورت کلب که هر چه بود
و کواکب جهل و بیجا از رقی و بیانی شعری شاهی بیجا است و در سنان

هر ملك بعزله

[illegible]

ۛ
مبجھاں

سماکان خوانند بجهت علو و ارتفاع ایشان در جانب شمال و بعضی شمالی
است و غرب سماکین را دوساقل میخوانند و شش بر راساق و پنج بر
راساق و یسری که سماک است و در شمالی خوانند و با او هیچ سماکی
چنانکه با آن سماک دیگر است و اگر این سماک را که در میان بر دست
عذر است که صورت سماک است از صور مطلق البروج و این صورت
که دامن فرو افتاده و دست چپ او بجهت دست راست بر داشته و این
دست راست خسته گرفته و گویا این صورت بدست و شش و این
این صورت را سبیل خوانند بر آن که گویا که بر شمال صفر و شش
خوشه که آنرا هلی خوانند و صبح از آن جمله ستان گویا که در دست و میان
سماک عرله را بنام سبیل گویند و سماک عرله را چهارده است و راساق
قر و در شش سماک عرله را بر طرف جنوب چهار گویا که ستان است و ثانی
از گویا که صورت غراب بر شکل مخفی و آنرا سماک اسد گویند و سماک
الاعلی نیز گویا که وضع سماکی آن مخوف و قصار است و گویا که در آن وضع
برمال است و سماک است و آن ارتفاع که بر دوازده اجزای الفریب خوانند
گویا که صورت غراب هفتاد و یکری روشن تر و سماک است سماک
مخ گویا که آن خارج صورت عقلت که آنرا اجزای دوازده گویا که بر یونان
او را بر صورت مردیست سر و دست چپ و بر لای گویا که بر است و این
بنات التفتش که ری و دست راست او بجهت از پس گویا که صورت فلک
باین دست عصا بر لای که گرفته و گویا که شش صورت هوا است و دست
سماک را مخ را حارس سماک و سماک نیز گویا که در آن مواضع هر شب
مرئی میشود و این ستان که با او است بر ساق چپ صورت هوا است
آنرا مخ را مخ گویا که در آنست گویا که گویا که در آنست و در آنست
که از دخیال سماک را مخ است بر بعد سر که تقریباً باین سمت شمال هر دو را مخ

را مخ گویا که در آنست سماک را مخ بر میان را مخ سماک بود
در مقابل پس در مواضع که عرض آنها مساوی بود از عدل النهار
سماک عرله در جنوب و در شمال و در شمال و بعضی سماک و شرق
سماک را مخ او بقد و در جنوب و در شمال و در شمال و در شمال و در شمال
و در سماک دایره نامی که در علم سماک است و سماک است و سماک است و سماک است
خوانند و سماک را مخ فلک و اکلیل سماکی که بر دایره که در شش و
اندر ثانی بود بر آن فلک و در آن فلک و در آن فلک و در آن فلک و در آن فلک
فلک را هفت چنانکه گفته است که گویا که هر یک طرف رختان
دایره است از قدر سادس است و این ظاهر نشود و آنچه بعضی
در این مقام گفته اند که از گویا که هیچکدام از قدر سادس نیست و سماک
و چون که میان سماک رسد در جانب جنوب ستان و سماک عرله که در
هشتم است از صور مطلق البروج و گویا که دست و در آنست و در آنست
بصفت النهار و از آن گویا که شش تر ستان بود در آنست و در آنست
ستان و گویا که هر دو از قدر ثانی است از دو جانب او با ستان بر خط
آن ستان روشن را عرله و در جنوب خوانند و بر محل قلب صورت عرله
و این نیز بر سر است از سماک و در آنست و در آنست که در دو جانب است
اندیشا خوانند و در آنست که گویا که در آنست که قلب عرله و در آنست
در آنست که در آنست که در آنست که در آنست که در آنست که در آنست
فلک عرله بر دایره که در آنست که در آنست که در آنست که در آنست
که بر میان سماک گذرد و در آنست که در آنست که در آنست که در آنست
باشند و در آنست که در آنست که در آنست که در آنست که در آنست
خوانند و در آنست که در آنست که در آنست که در آنست که در آنست
مواضع آنرا در واقع گویا که بجهت مشابیه است که در آنست که در آنست

بکنا و بحر

قطب

آورده باشد و آن دو کوبک صغیر بمنزله دو بالند و این هر سه کوبک
 با هفت کوبک دیگر در حوالی آن کوبک صورت شبیه آفتاب و از وسط
 و فتح و مغرب و غیره کوبک و آن صورت سندانست و در مقابل او از شرق
 مشرق و جنوب و در یک ستان روشن بود از اعظم قدر ثانی در میان
 دو ستان دیگر تا یک زهره و از قدر ثالث که بر شال مستقیم باشد و عوا
 اثرات هفت ترازو و چوب که خندان ستان روشن ظاهر بود
 چه بان دو کوبک دیگر شبیه است بکوبک بال کشته بود و بحرین برین
 و این هر سه کوبک صورت عقیاب و دو کوبک او نه است و آن کوبک
 روشن در میان کوبک بال است و از کوبک شمالی نیز منکسر جنوبی
 کردن او چنانکه از صورت کوبک بال جنوبی مستفاد میشود و بعضی
 درین مقام گفته اند که طی از کوبک تا یک ترازو خاسل است و یک
 دست عقاب است و آن دیگر منکسر خط است و در جانب جنوب
 کوبک است روشن از قدر اولی و در حوالی او بان روشن دیگر نیست
 و تا آخرین بر خط قوس باشد شبیه مستقیم و بعد میان او و وسط طالع
 شش نیزه است تقریباً و او مشرکت میان صورت جنوبی صورت
 کوبک است اما که صورت یازدهم است از صورت منطقه و صورت بدلو
 و کوبک المابر صورت هجدهم است برپا ایستاده و یک دست کوزه گرفته و آن
 میریزد و میرود و آن آب نا آنگاه که دهال صورت جنوبی جنوبیست که
 ازین کوبک روشن است و ازین جهت از نام الحوت کوبک و کوبک الماکو
 او چهل و دو است و از کوبک جنوبی یازدهم غیر ازین کوبک روشن است
 و از دنبال آن الحوت کوبک است روشن و صریح از اعظم قدر ثالث بعد از
 دو نیزه از جانب مشرق جنوبی کوبک و در شمال دین و مطر جنوبی بعد از
 و نیم کوبک است از اعظم قدر ثالث و نیزه از جانب مشرق شمالی کوبک

وای

و از دنبال صغیر را سطرلاب شمالی نقش کنند و در وقت ارتفاع کوبک
 آن روشن تراست و از بعد از جهت خط افقش واقع شود
 کوبک مطلق نیست و دو است و آن صورت حیوان نیست بحری که آنرا
 دو پای و دخی چون ذب سحر و این دو کوبک بر دو سفه ذب او است
 و در صوب ذب قیط جنوبی بر بعد سحر تقریباً و باقی کوبک
 از قدر اولی و آن کوبک اثر است از کوبک صورت نر و اثر اخر النسر
 خوانند و کوبک صورت نهر سی و چهار است و ابتدای نهر از جهت
 الحوت المیسری بود و این کوبک مذکور در عقیاب طالع بر بعد و نیزه
 چهار کوبک می آیند و آنها در روشنی با این چهار کوبک نزدیک است
 قدر ثالث بر روی بطریقی و از صغیر قدر و این برای و صورتی از عود
 الصلب و ذب المذنب کوبک و از آن ارتفاع کوبک و این صلیب و عود او
 همه از کوبک ذنبین و دو کوبک آن صورت ده اند و ذنب حیوان است از
 حیوانات بحری بر شکل اصل مفتوح که غرق را بر هاند و با کتا آورد
 و چون نعل را قاعه سازند کوبک تا یک ترازو ازین قدر ثالث از
 سوی مغرب بدیشان بر شال مثلثی شبیه بمشاع و الاضلاع و آنرا
 راس الحوت خوانند چه بمنزله صورت حوا است و آن صورت صورت
 برپا ایستاده و با یها بر شال سرج عقرب است و بعد از دست خود می آید
 گرفته و سران مابین صوب نیزه که مایل بطرف مغرب کوبک است روشن
 از صغیر قدر ثالث و با شاک را مح و نیزه که بر شال کوبک برزا و عظیم
 آن مثلث بود و آن یک در صورت او چهار است و بدو برسد و را عنونیه
 کوبک و کوبک حواست چهار است و کوبک سحر و کوبک دیگر از قدر
 ثانی از جانب مشرق و تا این یعنی تا آخرین هر شال مثلثی بود مختلف
 الاضلاع و آن ستان بر میان بحره باشد و از روف و ذنب المبحاجه

خوانند و حجاب بر صورت رخ است نفس مجره با گردن دراز با لجا با دار
کشیده و کواکب و حقه اند و بر سر و کوبی است بر نفس مجره را از صغر قد
ثالث در جنوب کواکب و واقع بر بعد از تقریباً از مقدار الجاهجه
در پیش ردف چهار کواکب و شش انداز قد را لث خطی شبیه مستقیم
عرض مجره کواکب را را است حجاب است و یکی بر سینه او و در با لجا
چهار کواکب را بر بوارس کوبیده و در حجاب حجب تا که تا به ان چهار کواکب
ان را در و کوبیده و معنی ردف تا به باشد و بعد از ان بر مجره حجب کواکب و شش
یکدیگر کوبیده و بعد از ان تا شش و شش و شش ان از کواکب تا ان که کوبیده
آن بر صورت ردف است بر کوبیده شش که انرا تا به است چون فاعله منبره
با به آخر و کواکب و کواکب و سینه اند و صورت شش و عوام انرا شش
و ازین کواکب تا ان که بر کوبیده و خطی شبیه مستقیم که مجره را واقع
کرده است در عرض و افشان بر ردف شش و از طرف جنوب بر خط شش
مقوس اند و کواکب خفیه خارج شده متصل شود به چهار کواکب مقاربه که شش
شش بر ردف و ان سطر مقوس نیز که گردن او بود در عین کواکب در جنوب
و کواکب محلی انداز قد را به قریب یکدیگر و ان بر دست شش است و کواکب
محلی که بر نفس مجره است در عین کواکب بر ردف شش است و در صورت
شش از چهار و هشت صورت نیست بلکه کواکب و بعضی از ان که کوبیده
بعضی از سر است سلسله و بعضی از حاصل راس و بعضی غیره و در
عرب این کواکب بر صورت ردف لث حجب و کواکب لث کوبیده از ردف
ثالث سطر مقوس از کواکب خارج شود و با کواکب و شش متصل شود و ان
زایه لث کوبیده و کواکب به نه که انکشت حساب کرده شود اما
بجمله ان ستارگان که یکی شش و یکی از ان که لث حجب و ستارگان شش و
صاحب نهاده اند و ان آورده است چون کواکب لث حجب و بعضی از ان که

روشن

در ان وقت در عاصف حجاب شود لث حجاب عالم و بر سطر مقوس که انرا با لث حجاب
وان کواکب است روشن تر از جمله کواکب ان سطر از قد را تا ان که بر ردف
بر سطر مقوس و در سینه و شش است که شش و لث حجاب راس العنق و ان جهت
انرا حجب بر سانس خوانند و ان بر صورت ردف است بر پای حجب سانس و
پای حجب بر ردف شش و در حجب سانس حجب بر ردف شش و در حجب راس
سر آورده بر راس العنق کواکب است سرخ از صغر قد را تا ان که در جنوب
سیاوش است قد بر ردف و در ردف و شش و انرا لث حجاب کوبیده و چون
نافه بر حجب لث حجاب و در جنوب ان قریب نصف النهار چهار کواکب و شش
باشد از صغر قد را تا بر ردف و سطر مقوس شالی ان بر ردف از صغر قد
است انرا کواکب و شش و در ردف و انرا بر صورت ردف سانس است و در
پای حجاب و کواکب و سانس است و ان کواکب که بر ردف و شش و سانس است
انرا بر ردف سانس است و شش بر ردف و شش و سانس است و انرا کواکب
عربی تا ان که شش بر ردف و ان کواکب و شش و سانس است و انرا کواکب
کوبیده و ان کواکب ردف و انرا کواکب و شش و سانس است و انرا کواکب
که شش است میان راس و عظم و صورت مراد سلسله و بر ردف
صورت است بر سانس از راس سلسله نیز کوبیده و ان بر صورت
زینیت و شش با کواکب و در هر یک از ردف و دست او با پای و شش
اقول از حجاب است و کواکب و سانس است و سانس است و کواکب راس و
و انرا حجب کواکب است روشن و در ردف و شش و سانس است و انرا کواکب
در ردف و ان کواکب و سانس است و سانس است و سانس است و انرا کواکب
حجاب شش از ردف و ان صورت است از جهت انرا حجب سانس
خوانند جهت تا که بر صورت ردف است که در ردف سانس است و انرا
حاصل شده است از بعضی کواکب مراد سلسله و از بعضی کواکب

تاریخ مذکور و تاریخ وضع نقاط در جدول الجسطی هزار و سیصد و چهل
و پنج سال شمسی است و حرکت ثوابت درین مدت است درجه و سیست
سه دقیقه باشد تقریباً بقدر که حرکت آنها در شصت و شش سال
یک درجه باشد چنانکه برای اهل ارضاد است و اگر مطلوب معرفت آنها
بود و تاریخ دیگر بهر یازده ساله دقیقه را بجه در جدول است باید
افزود و اگر تاریخ مطلوب مخرج بود و آن نقصان کرد اگر مقدم بود تا وضع
کواکب را و باطله سال مطلوب حاصل بدو اما عرض آنها همیشه بر یک است
و بدانکه هر کجا که عرض از زیاده از ضعف پس کلی بود اگر شمالی بود
بود با سطرلاب شمالی و اگر جنوبی بود با سطرلاب جنوبی و اگر از
ضعف پس کلی بود مخصوص بهیچ کدام نبود علی الاطلاق لیکن چون
از جدول آنها زیاده از پس کلی شود اگر جنوبی بود در سطرلاب باشد
شمالی یا خراشهر و سهیل مخصوص بود با سطرلاب جنوبی و حول ابعاد
دیگر کواکب از جدول آنها استخراج کنند معلوم شود که درین تاریخ
العقرب و غیر القوت در سطرلاب جنوبی پس که القصب و غیره و اقرب
مستطاب و الوجاهه و رفق مخصوص باشد شمالی نقش توان کرد و سون
و بطر القوت و ناطح و رجل السلسله و راس القوس و فوق القوس و فوق
و راس النوازل و قطب الارضیه و راس و غیره و منکب القوس و سطرلاب
جنوبی نقش توان کرد و سیرة کواکب فی درین سطرلاب دیون تاریخ
توان کرد و این هر بقدر نیست که فوطه صغیر بقدر قطر مدار اعظم
در اکثر سطرلابهای جنوبی است بعضی که اگر که مخصوص با سطرلاب
بود در آن سطرلاب دیگر نقش توان کرد چنانکه مخفی نماید نیست
تمامی سخن در معرفت سطرلاب و الله تعالی اعلم بالصواب

۴



دانش محمد که نامش در این می خورد او را هیچ نمی گشت و ما را هیچ دردی

از این

الدينام

بسم الله الرحمن الرحيم وعلى كل والاغتصام في التيم

الحمد لله رب العالمين الذي جعل في السموات والارض ما لا يحصى من العجائب والاعجاز
 يستلزم في اصل التيقن واجازة في الايمان الى القاطع المستقيم وبعد هذه العجائب
 على المواضع المتكلمة ونيتها الى التميز والباحث في حقيقة المعصية من غير المحقق في
 اليقين المنسوب الى الفضل الاله الجليل الموفق والخير المحقق قدوة افاض العلم و
 صفوة افاض الاكساب المولى المشتهر باني رادة الرقي بغيره اسعد بغيره وبكثير
 جنان جمعها بالباس بعض الاغانى ليكون تذكرا لهم وليا لالحال حفظنا الله وانا هم
 عن الزلل والخلل ان اول التوفيق **قوله** الحمد هو الشكر بالالتفات الى الجليل الشكر هو التواضع
 بالشكر والتعظيم وهو بهج الحمد والشكر وتيقنه بالالتفات في تخصيص لورد الحمد واظهار الجليل
 تقيمه متعلقة بخلاف الشكر ولا حاجة الى اعادة جهم من قوله جهم التعظيم التحليل للامر
 من الاستدراك لا ليس غيبا حقيقة كذا انفق عن الشكر واعلم ان الشكر قد يطلق على ذكر
 ما يشعور بالتعظيم وقد يطلق على الاتيان بما يشعور به فبقيل انه حقيقة في قول في الاول
 فقط واما في الثاني فيجوز ان يكون الحمد هو الشكر والاطلاق في هذا على استدرار قيل الشكر
 وعلى كل تقدير فالشكر حقيقة في الخير واما ما وقع في الحديث من ان شتم عليه خير او جيت له
 ومن شتم عليه شرا وجبت له النار فلهذا قيل في صفة المشكك ان تقيده الشكر
 يخرج حمد الله تعالى على ذاته عن تعريف الحمد كالحق التحقيق ان نسبة الحمد الى الله اما باعتبار
 من التعظيم كما ان الرتبة في الاصل رتبة القربى فيتعين في الاصل ان يكون الحمد هو الشكر
 وينسب اليه باعتبار غايتها التي هي الاحسان واطلق الجليل ولم يفتقر بالاحتياج
 كما فعلوا لان صفة الفعل المحذوف وهو بالاختيار والاشارة لصفات تدين تعالى
 لانه ليست اختيارية على ما زعموا وقد عرفت على الثاني ان الاتيان بالشكر بالتعظيم
 لان لا يكون على جهة التيقن قد استلزم في الحمد قصد التيقن والجواب ان الشكر على وجهه

الاستدراك في قوله الحمد هو الشكر
 في قوله الحمد هو الشكر
 في قوله الحمد هو الشكر

غيره

الاتان يا شاعر بالتعظيم
مع كون الباعث

الباست على ارمحيد لا يقع من العاقل الا على قصد التيقن في كل عايت متعلقة بالشكر
 والالزام ان يكون الجليل محمدا عليه بل بحذوف تقديره هو الشكر بالالتفات الى الجليل
 الجليل **قوله** علم اللواجب الوجودي بالذات الذي وجوده متضمن ذاته ولا يتغير
 بهذه الصفة لما فيها من راسب الصفات على ما قيل ولم يرد بالواجب الوجودي
 الكل حتى يكون الله من قبيل اعلام الاجسام كما ان هذا التفسير للموضع لفظ الله
 لا التعريف كما توهم فلا يرد على انه يصدق على الاعلام التي يطلق عليها غير وعلماني
 اللغات لا **قوله** في الاول نصب على الحال في غير المستقر في الطرف الرابع
 الحمد واصله الكفاية الى المعرفة بالنعيد تعريفه لتوحيده في الالهام ولذا وقع قوله
 حالا **قوله** اذ الاصل احد الله حمد الله اضافة الى ما يتبع الى هذا التقدير ولم
 يجعل مفعولا مطلقا للفظ الحمد لان حال المصدر المعروف باللام قليل فقوله اذ
 متعلق بالوجه الثاني لا يتقن ان بعضهم يجوز ان يكون المصدر المطلقا على حال
 يجوز ان يكون **قوله** اذ الاصل متعلق بالوجهين لا بما تقول لوسم صحة ذلك فتدبر
 لا يمكن وقوعه من احوال لان تقديم الحال على ذي الحال لكونه الية الحقيقة
 الا ان يقدر موحدا على حال وفيه تكلف **قوله** وعلى الثاني يجوز ان يكون في قوله
 الى ان يجوز على الوجه الثاني ان يكون حالا او مصدرا اما على التخييل فيكون من
 الضمير المستتر في الطرف وان يكون عن الماخذ الذي يدل عليه الحمد وعلى التقديرين
 المصدر بمعنى اسم المفعول وهو الحال ولا استمرار فلا يبعد اضافة الى المعرفة
 تعينا واما كونه مصدرا اي مفعولا مطلقا للمصدر فيجب ان يكون المعنى بل الشكر
 الكفاية ليس معنى الحمد ولا معنى تشبيها لان يقال ان مجازاة الافعال نوع من الحمد
 الحمد قد يكون في مقامه الافعال وقد لا يكون ويكون ان يكون مصدر الحمد وقوله
 الحمد لله كما في ذلك الحمد كفاية افضلا له وفيه تكلف واما قوله من العاقل الى فضل

تعيين

على انشا في الفضل المحذوف هو في اي في مقابلة افضل له ولعل ذلك لان المصدر
 الفعل مع ان وحذف حرف الجر عن ان وان قياسي وفيه تامل ولا يبعد ان يكون
 المحذوف سوا التام فيكون كفاءه ايضا لا منعولا لا يجوز ان يكون المفعول لم يطلع على
 بجزء الخافض اعلم انه قد جازا كما في معنى سوي صرح به المطرزي في المعرب فيكون كفاءه
 مصدره اعلى الى سوي ويكون عالا فخرج الى ما ذكره الشافعي **قوله** والصلوة
 الدعاء واعترض عليه بان لو كان كذلك لخرج ان يقال صل عليه مكان دعاء عليه
 وكذا في جعلها بمعنى الرحمة بحسب زوايا الشك لان الرحمة بمعنى فعلها بنفسه
 لا يتعدى والجواب ان الفعلين المترادفين لا يجب ان يكونا تعديهما بنفسه واحد
 الى قولهم كان كذا بمعنى قدر عليه وقولهم مرت بزيد بمعنى جاوزت زيدا واعلم ان
 بعضهم ذهب الى ان الصلوة مشركه لفظي في الدعاء والرحمة والاستغفار وقيل
 الدعاء والرحمة فيكون لا يستغفار وادخل في الرحمة وقيل في الدعاء حقيقة هي
 في الرحمة لانها سببية عن الدعاء كما ذهب اليه الشافعي لان الاصل عدم الاستغفار
 من التماس ومنه بعض المحققين الى ان الصلوة في المعنى العطف
 لكن العطف بالنسبة الى الله تعالى الرحمة والنسبة الى الملائكة الاستغفار ونسبة
 الى المؤمنين دعاء بعضهم بعضا فلهذا يكون لفظ الصلوة مشتقا بمعنى **قوله**
 هو ان في معنوي الحق بعد ان اراد الله تعالى ان الله تعالى ان الله تعالى
 الطريق الحق وشروط اذ عار النبوة واظهار المحبة وقيل على الاطلاق على
 الحقيقة ورؤية الملائكة ايضا وهو لا يكون الا رجلا فلو لم يزل لفظ الان
 بالرجل لكان اولي وكذا الاولي ان يبدل لفظ الحق بالحقين **قوله** من
 اي آخر فيكون نوعيا بمعنى ما علقوا به من اثار النبوة يار وهو قياسي والمثمو اقله
 على خلاف القياس وقد جازى الاصل بهما كذا وهو ان بناه على معنى

وهذا ظاهر

بنفسه

الدعاء

فعلى هذا ان قوله
 بعد من الحق
 مستحله على وجه
 بدعيين فمعنى
 صريح

نات

كما هو معلوم في الصحاح واللسان جاز بمعنى جازوا انما فسغنى ان يقال انما بمعنى جاز
 فيكون بمعنى الجنب كالبعد بمعنى المبدع ثم جاز البناء بمعنى جازوا وهم وكلين ان
 يقال انه جاز بمعنى جازي البناء بهذا المعنى او في باب جعل الفعل المعبر فيها
 البناء كما سدد وهذا جازي لا جاز **قوله** او من شأني ان رفع يكون
 من حيث لو اواز مصدره النبوة فاصل بيني وبينه فعل به فاعل بربحي واما
 بني بالهجرة على هذا التقدير فيستعملوا الواو الواقعة طرفا فامة على خلاف
 القياس ثم ان صاحب الصحاح ذكر انه ضيل بمعنى مفعول وعلى هذا التقدير
 وجهه ظاهر **قوله** او مقول للشيء وهو الطريق فانه طريق يوصل بالي الى
 ميموا على هذا غير ظاهر اللهم الا ان يقال انه ما فواذ انهم انما بمعنى افرقت
 الطريق لما كان يوصل الى المقصود فكانه نجح عنه وفيه تشبه **قوله** هو اهل
 قال المطرزي اصل الرطل ارض الناس به وشروط بعضهم ان يكون الاقتصار
 بالقرابة ويقال اصل البيت لكانه واهل الاسلام لمزيدين به واهل القرآن
 لمزيدين به ويعرف به **قوله** فصل استعماله في الاشتراك اي صاف الى
 من لشره سواء كان لال شرفا ولا وفي بعض النسخ ضل استعماله في اهل
 فالمراد به ما ذكرناه من كلامه يوم ان اصل الال اهل بيت النبوة لم
 المخرج ثم الهمة الفاعل كما هو قاعدة خيفت الهمة ولله في الضمير
 واولى وقيل كل منهما اصل براسه والاول مقل العين ويميل الضمير الى
 لكنه ثبت الواو المضموم ما قبلها همة ثم ما وقيل لان في الاصل شخصي
 الاول لا بد ان لا يفرقوا الشخص كما يقال بطر فلان للذين خرجوا بطر
 واحد ثم عزم واستعمل في اهل البيت واهل الدين **قوله** الحجج التي رجت راد
 الشلفظ الحجج تنزيه الفقير والفقير هو الاضاح وبذلك يظهر وجهه

بدعي

كنه ال به وليس تقدير المتعلق الى والايتم حذف الموصول من بعض الصلة
 وهو غير جائز **قوله** وقد مضى الى الله تعالى باعتبار رغبتها وكونها لسان الله تعالى
 لله تعالى انها توجد باعتبار الغايات التي هي افعال دون الباطن التي هي الغايات
 فوجه الله تعالى على العباد اما ارادة الانعام عليهم واراوه دفع الضر عنهم فيكون
 مفضلات الذات لا نفس الانعام والدرج فيكون مفضلات الافعال **قوله** فترية
 من قري خوارزم قيل من خوارزم بنده كسلان الجي الذي بنوه اول الامر كان كلهم
 لم الصيد فقط وكان في هذا المكان حطب كثير وبلعة اهل خوارزم خوارزم
 الطم و رزم هو الحطب كذا في آثار البلاد وقيل ان الحرب سهل على سكانها
 فقبل لبلادهم خوارزم وخوارزم بالغاوية السهلة و رزم الحرب قيل في
 بها من من انوشير وان ارض سهلة اي غير حزن فقال خوارزمي ان اي
 ارض سهلة ليست نسيئت **قوله** ميسر بياض اجسام العالم هو في الاصل
 يطلق على كل ما سوى الله تعالى سواء كان غير جسم او جسم بسيط او مركبا لكن
 المذكور في هذا الكتاب هو بيان الاجسام البسيطة فلهذا قد رتب الله تعالى
 والاجسام **قوله** علم بما يعلم به الصانع يعني انه مشتق من العلم بمعنى ما يعلم به
 بمعنى ما يطبع به وكما انتم لا تعلم به ثم خلقكم لستعمل فيما يعلم به الصانع
 قيل هو في الاصل والى العلم من المخلوقات على الملكة والتقليد وتناول النعم
 على سبيل الاستنباط ولذلك يجب بالحواء والنون **قوله** من اجاب الله
 فانها كلها ملكة والممكن يحتاج الى ترجيح وجهه وانت خبير بان ما يستدل به على
 وجود الصانع بحسب العادة هو الجواب والاعراض المحسوسة لا مطلق الجواب
 والاعراض **قوله** ويمكن ان يكون المراد ان الله في هذا الوجه اذ هذا العلم
 بالهيئة لا هيئة العالم وعلى هذا الوجه يشق ان يقال انه اضاف لاني طابته

الخ في غلط الارض
 العالم

ضعف

البيان

ان علم له تعلق بياض اجسام العالم **قوله** من حيث الهيئة والكيفية اما الهيئة فانما
 شفهية كاعداد الافلاك وبعض الكواكب واعداد العناصر فانها مأخوذة
 من الطبيعة واما مستقلة كعدد الجرام والابعاد واليوم والجزء وما يتركب
 منه واما الكيفية فاشكال اذ بين هذه استدارة هذه الاجسام والكون الى
 الكواكب والصفوة اما الموضع فكل كوكب بعدد عن دائرة معينة وانتظام
 دائرة وميلانها بالنسبة الى سمت رؤس سكان الاقاليم وجداول الارض الى الزمان
 والقيم من الشمس والابصار وغير ذلك مما لا يحصى واما الحركة فالحجج عن هذا
 الغرض هو قدرها وجهتها واما البحث عن اصل الحركة واشياءها فلان في الطبيعة
 والتم اذ بالآلة التامة على علم وهي حركات الافلاك والكواكب واخرها هي حركات
 العناصر كارتفاعها والامواج والزلازل فان البحث عنها من الطبيعة واما حركات الارض
 من المغرب الى المشرق وحركة الموالد وبشائنها وحركة الله تعالى في الكون فها لم
 يثبت وجودها وتوشت فلا بعد ان يجعل البحث عنها من حيث القدر ويجعله من حيث
 الهيئة واما ما يلزم من الحركة الرجوع والاستقامة والوقوف التعديلات وينبع
 في بعض الاوضاع ولم يذكرها في هذا القيد لانه اعني قوله وما يلزم منها والظن
 انه لاحاجة اليه فاعلم ان الغرض من هذا كهيئة الاحراز عن علم السائر والعالم فان
 موضوعه البسيط المذكور اذ لم يكن بحث فيه عنها لانه كهيئة المذكورة بل
 طبائعا وموضعا وانما كنه في ترتيبها ونفوذها وحركتها باعتبار القدر وبجانب **قوله**
 تعرضوا لها مطلقا البحث عن كنهها ليس من حيث هذا العلم اصلا الا لا يمكن
 بيان استدارتها بالبرهان الا فيقال قد بحث عنها باعتبار كنهها كنهها
 الكون اما الموالد فقد بحث عنها في هذا الفن اذ ثبت استدارة معتمدا على
 الاثبات وايضا قد بحث عن كنهها في قطرة من كنهها الموالد لاجل معرفة الصانع



يدل

كذلك

كذلك

قوله اي ما تذكره في الصحاح هي ما تذكره في الجاهلية وقوم بعضهم انهم يدعون انهم
 كما لشبهة فاعلم الاول يكون قد ذكره في الجاهلية وقوم بعضهم انهم يدعون انهم
 مبتدأ محذوف على الثاني يكون منقولاً **قوله** لكل عالم يتكلم في هذا العالم
 الهمزة ليست مطابقة هذا الكتاب بل التي لم تذكر في هذا الكتاب وانما
 الكتاب بسبب ان تذكره في عالم الهمزة حال المحقق وانما زاد في قوله يتكلم الهمزة لان
 العالم العلم لا يندرج في هذا الكتاب **قوله** مستحق ما ياتي ما صدره
 طلبه في الامر من اى والا فليس صدق كذا وهو جازم في العلم
 ثم استعمل في قوله حركات من كتابك اي طلبتها كذا في المغرب الشفرة بالصدق
 الكلام للقلب لا انساب المقام **قوله** وايضا لا لافاضة واختصارا لا لاجازة
 المعنى المقصود باقلى ما يمكن من اللفظ غير حذف والاختصار عبارة عن حذف
 تدل على خصوص المحذوف والاختصار عبارة عن حذف لا يكون كذلك في
 قد يستعمل الاختصار في ادفا لاجازة وبشرط كلام الشئ وهذه العبرة بحتم ان
 يكون بيان اللفظة الاولى ومثل هذا في الخطب غير بدوي ويحتمل ان يكون تاسي
 فان التخصيص الزوائد لا يستلزم ايجاز اللفاظ والبيان لا يستلزم بسط اللفظ
 ثم انه لو حمل كلمة الى قوله الى بسط اللفظ بمعنى مع لكان اوفق لما تقدم **قوله**
 ليكون اسما باعتبار هذه السمية حاصل الوجه الاول ان سماء ملحوظا
 ولا يفتقد ذلك المعنى ليكون اسما باعتبار معناه العلم ايقظ الاعم بالحق
 بمنزلة المعنى الذي هو المحقق في المختصر فان هذا الكتاب ما يصدق عليه
 المحقق بسبب اللغة وحاصل الوجه الثاني انه سماء ملحوظا ليكون هذا الاسم الذي
 هو علم لا باعتبار معناه المعنى على ذلك الكتاب الذي هو معنى المعنى الذي
 اذ في القالب الكنى قد اخطأ معانيها المعيرة على ما قيل في قوله ثابته

الهمزة

استعمل

المع

ان

والصورة وبان قد العرض على الان الجواهر المجردة يمكن فرض الخطوط فيها غائبة ان يكون
المفروض محالاً واجيب عن الاول بان الخطوط ما يفرض حقيقة في الجسم المتدلي الذي
من الاعراض اذ الخطوط لها باس في ما يعرض للقدار والجسم التعليمي ما يعرض ولا
وبالذات للجسم الطبيعي وبالسطة للميتوى الصورة ان يتولى يمكن ان يعرض ان
الخطوط المذكورة لا يمكن وجودها في اليسوى والصورة منفردة احدتها لا في
الامر ان لا يوجد صدها بدون لا في وعند اجتماعها يحصل الجسم فخطوط في
يصح في الجسم حيث هو لا في غيره ان افلاطون ذهب الى ان الجسم متصل وانه
مركب من اليسوى والصورة وهو محتسب بعض المحققين وعرض الثاني بان فرض الخطوط
في الجواهر مع لان فرض عدم الخطوط فيها منته في نفسها مجردة وقد شبه في
عدم الخطوط لازم ما يرضى لغيرها مجردة وليس يلزم له حتى لا يمكن تعليق الاشكال به
وقوله يتقاطع على قوام اخر اذ عاذهب اليه بعض المعتزلة من جواهر الجواهر في
في السطح يمكن فرض الخطوط الثلاثة المتقاطعة كن لا على قوام واحد من هذه الاشكال
لما حاجته الى هذا القيد لا يتم لا يتولدون بالسطح الجوهري فالسطح ما يعرض بقوله جوهري
قوله ويسمى جسم تعليمي اذ في العلوم التعليمية اي التوامنة بحيث منها والفرق
بين الجسم الطبيعي والتعليمي واضح فان الشبهة الواحدة مثلاً يمكن تشكيلها بالاشكال
يختلف سافة سطوحها فيستند الى التعليم والاشكال التعليمي ان في جميع الاشكال
المذكورة امر واحد **قوله** فلاننا سباني يدرك في المقدمة فيه ان المقدمة قد اخذ
في مفهومها ان لا يكون من الغاصد لقوله لا ياسب لم يقع موقعة وانما نحن تفصيل في
العناية بالذکر لان تفصيل الاجرام السطحية انما هو مقاصد العلم الطبيعي **قوله** لا ياسب
الاجسام البسيطة قبل البسيطة اخر اذ عن فرض العلم الطبيعي فان موضوعه الجسم
سواء كان بسيطاً او مركباً فيلزم موضوع علم السماء والعالم الذي هو انقسام العلم

وقوعها

دوسم

الطبيعي

الطبيعي ايضا او الجسم البسيط فالجسم البسيط من حيث عرض الاشكال ولو كان في
لما موضوع البنية من حيث كان عرض السعة والنبات موضوع علم السماء
والعالم وانما زيد لفظ الاشكال ان رة الى ان ما هو من الموضوع هو اشكال العرض لا
العرض الفعل الذي هو المحل فان علم كجزء الموضوع ينبغي ان يكون مستلزم البنية و
هو اشكال العرض لا العرض الفعل فيلزم موضوع العلم الجسم البسيط فيلزم
عرض الاشكال والحوكات لها والتميز بينهما انما هو بالبرهان فان اثبت المتعلق بالبرهان
الا ان يكون من البنية وان ثبت بالبرهان ان الشيء يكون من علم السماء والعالم وتبين ان
تميزا للعلوم انما هو تمايز الموضوعات فامر لم يثبت بالدليل بل هو مجرد غاية
وقد صرح بعض الافاضل بان التمايز قد يقع بالتحليل ايضا فاذا امكن التمايز بالتحليل فلم
يجوز ان يقع التمايز بالبرهان وتحقيق ذلك لا يلحق بهذا المقام **قوله** المفيد للطلقات
صفة لقوله افراز عرض عليه بان لا يفيد البصيرة بل هو تصديق بوصفية الموضوع
كما نقر في موضوعه وبالفراز المذكور لا يحصل الا تصور الموضوع واجيب بان البصيرة
احتميل الزيادة فتصور الموضوع يحصل بصيرة او بالتصديق بوصفية بزيادة ذلك
البصيرة وبان التصديق بوصفية الموضوع يتوقف على تصور الموضوع فلا دخل
في فائدة البصيرة **قوله** قيل ان من السادى التصديقية الى ضعف هذا القول لان
السادى التصديقية في الاصطلاح هي القضاة التي يحصل خوارا الدليل بشرط ان لا
يكون مرسل على ذلك العلم وطاهر ان التعليم من كذا وقد نشأ بانهم جعلوا التصديق
بوجود الموضوع السادى التصديقية وبوتيد ان العلامة الطوس حصل في اول
التحريك التصديق بوجود الخط والتفريق لاصول الموضوع من انه لا يقع في الدليل
ولا اعتد ان يقال ان التعليم كتحقيقه من السادى التصديقية او يحصل منه حدودا
ولهذا قال انما كاجب وقد علم بذلك من كل واحد منها فعملها السادى التصديقية

اشترط

فيه

اولا ان لا يكون التعليم
العلماني انما هو

اول قول له اراد ان يسأل برأيه الذي قال الحق الطوتين في خلق الاشياء والاشياء
في البرهان لا يثبت ان علمه في العقل لمجرد التصديق بالعلم الذي هو الحق والاولى ان يكون
برأيه فاعلم هذا العلم لا يخالف اما ان يكون مع ذلك علمه ايضا لوجود ذلك الحكم في الخارج
ولا يكون فان كان خالفا لم يكن العلم صحيحا لم ولا في الحقيقة بل في العقل وبغير ذلك
اما ان يكون الاوسط فيه معلولا لوجود الحكم في الخارج او الاول او الثاني لئلا يكون
لاختصاص اسم **قول له** وهذا الاعتبار لا يكون في العاقل صاعدا من الحكم ان ليس العاقل
فكل ذلك سبق بهذا الاعتبار من المبادئ ايضا اللهم الا ان يقال انه باعتبار البرهان في الحق
له ارباطا بنسبه باعتبار البرهان الا ان فانه بهذا الاعتبار من المبادئ من حده من غير
الاعتبار فيه تكلف ولا يبعد ان يقال استدارة الاجام لا يثبت في الشيء ما
ما ينفي ان النار وموجب الهواء قط والارض فلا يثبت فيها الاستدارة
الربع المسكون والاعتراف الهواء فلا يثبت الا بالماضي الربع المكشوف والاعتراف
لا يثبت الا استدارته ما يبلغ منها الى الشمس واما الافلاك فلا يثبت استدارة
ما يرى عليها الثوابت ولا يثبت استدارته كخارج المراكز والشمس وغيرها فثبت
استدارة الاجام لميت على اطلاقها من مقاصد العاقل فثبت ذلك مما لم يقسم من
المبادئ ولم يجعلها من المسائل كما هو غيره **قول له** واما الترتيب فكيفه فثبت بغير
الاستدارة الاظهر ان يقال ان ترتب العناصر لا يعلم من البرهان اصلا فذكرنا في المقدمة
وذكر ترتيب الافلاك منها بقبول ترتيب العناصر **قول له** اعانة على تخيل **العالَم**
وذلك لان تخيل كرة العالم يحتاج الى تصور ان له ما هو وبيان اطلاق اسم العالم
على مدلوله يستلزم تصور ان يكون له دفن تخيل كرة العالم ولم يرد ان يخيل كرة
العالم بترتيب صفاته يطلق على اسم العالم كما هو بعض الفاضل من ان في غير هذا
الشئ صفة رتبة خلاف الواقع ولعل الغاية اشارة الى ذلك وكذا ما ان

انم

استدارتہ
التفن

المعاصد

عليه السلام

ليس فوضي ما لا دخل فيه ذلك ليس فوضي ما لا دخل فيه ذلك ليس فوضي ما لا دخل فيه ذلك
 انما تعرض لتدليل المركب المتبعض بمقابلته بالبرهان في غاية الانصاف اذ بالاضافة الى
 ولا شك ان معرفة اقسام المركب ما يزيد في قصوره وضوحه اذ التعرض لاف
 المركب لا يحسمه المركب بل يحسمه فائدة اوله اذ اقتداء العادة بقوله بعد ما **قوله** ان
 الحركة اذا كانت متبعية جسم او ليس فحركة بالعرض وان لم يتبعض جسم آخر يسمى مركبا
 فالحركة العسيرة فحركة بالذات غايته ان مبدأها حاصل في التحرك من غير ان يخلو كحركة
 الطبيعية فان مبدأها حاصل في التحرك لكن لا جسم آخر فليس في هذا العام
 ان الحركة العارضة لكثرة النار فحركة قسرية خارجة بقوله بالذات وهو ظاهر اذ
 حجة ذلك كانت فحركة الافلاك بحركة الفلك الاعظم ايضا فحركة مع ان تغير الحركة
 انه لا قسرية في الفلكيات **قوله** ان فحركة كره السارعة وهي خارجة بقوله بالذات
 كاحر وان تعلم ان فحركة كره النار ليست مما جمع عليه فاذا تعرضت عنها ينبغي ان
 بعيدا فخرج عن كره الارض المتحركة على الاستدارة على ما ذهب اليه بعضهم من كره
 اليومية انما هي مستندة الى الارض واين ينبغي ان كره الكوكب المتحرك في كره
 وصفيته على ما ذهب اليه بعض الحكماء من ان لا ساكن في الافلاك يرد على هذا التعرض
 المشتمل عند قول انما يحركه بتبعية الفلك المتأخر وعلى الشمس عند قول ان
 ليست فحركة بالمتبعية الفلك الاعظم فيشكل في هذه الملمات فانها لا تسمى فحركة
 الاكثرين واعتذر بعضهم بانها ليست بمكرات حتمية لان فكرة احتمية ما يكون
 متشابهة للثمن وبعضهم بانها ليست فحركة بالذات بل التحرك لذات كحركة الخيل
 ويرد على الاول لنداء ويرانها ليست متشابهة للثمن بل انها ليست فحركة
 انه لم يشغل على صان فحركة جردا كجسم فحركة عسيرة من ان فحركة الكواكب لا تكون في
 الفلك كره مستعمل بل قبل الخرق والانا فيخرج المصنفات لانها ليست

[illegible]

لا يكون بواحدة من هذه الوجوه
لا يخرج الكوكب من قوسه الا بالقدرة
لولا ان هذا الكوكب لا يخرج من قوسه الا بالقدرة

لیکھی

وإذا اعتبرنا في ثبات ان يكون الامر بالعكس في ينبغي ان يعلم ان قولهم ان الخط
 يحصل من حركة النقطة والسطح من حركة الخط انما هو التفسير والتحليل والافاضة
 تقدم على الخط والخط على السطح كما لا يخفى **قوله الرابع** في بيانه في معرفة
 السبب في زيادة تعديل النهار في بعض الاوقات ونقصانه في بعضها ومعرفة
 السبب في اختلاف الطالع باختلاف عرض البلد ومعرفة زوايا التعديل في
 القواعد والهابط والكواكب ومراكز التدوير في الساعات **قوله الخامس**
 والابصار ويندرج فيها معرفة اختلاف حال الكواكب بنوعها ويندرج في بعض
 معرفة مقادير ميل الكواكب والتدوير وقوله والارتباطات التي فيها الضيق
 راجع الى التحيرة او الى سائر التيارات سوى الشمس على هذا السبب في الارض
 توسط الشمس بين اوج القمر ومركز تدويره **قوله السادس** والكواكب جرم كروي كروي
 في الشكل من غير جهة احراز بقوله مركز في الشكل ككرة الارض فان السطح
 منبردا كما في القمر ومعلوم من التدوير وضع المركز وقوله في الجدي يعني ان
 ان يكون في النار بالعرض كما في القمر والذات كما في سائر الكواكب وانما ان
 يكون بعضه منبردا كقمر او ككرة في غيره من الكواكب **قوله السابع** اما ان يكون بجناحه الكيفية
 حاصل في ذكره ان المذكور في الابواب ينبغي ان يكون منبردا حيث الهيئة والهيئة
 ان جميع المناشئ المتعلقة بالثقلات واقعة في هذه الابواب لا يمكن ان
 جميعا فالقمة جرم هو المذكور في الابواب كجسمه فهذا ينبغي ان يقال ان الوان
 الكواكب كسائر المشتري وحجرة المخرج ونحوها من الكيفيات ولم يذكر في الباب
 الاول لاحاجة في ابواب الى ان يقال انه لا لون في الثقلات وانما المراد
 تشبيه اجرامهم بالالوان المختلفة وكذا ينبغي ان يقال ان الابعاد والاولا
 ان لا يدخل في شي من تلك الاشياء فلكا يكون احدها واما ان يدخل في شي

بما حاشا

داخلا في باب من الابواب لا انه لم يذكر ما كما لم يذكر كثيرا من الابواب كما لا يخفى
 عن بعد **قوله الثامن** اما العدد والوضع فقد عرفت اندراجها في بابها في الابواب
 اما الوضع فبعضه في الباب الثاني وبعضه في الباب الثالث فذلك لم يذكر
 في التفسير واما العدد فيندرج في الباب الاول فقط فلو كان في التفسير ان
 يكون بجناحه الكيفية والعدد معا او لا الاول هو الاول لكان اولي قوله
 لما عرفت من انما قطع منها ايج محيطات الدوائر فالمراد بالسطح والغير
 الراجع اليها محيطات الدوائر على ما هو طريقه الاستدلال ولا يجوز ان يراد بالدوائر
 المحيطات لان الشرح في ما تقدم ان المبحث عند في الباب الثالث انما هو السطح
قوله التاسع هي كرات واقعة تحت كرات العالم ان يقال وسط كرات العالم
 وصل الى السطح من وجهه ان الخية باعتبار ان جهة السطح هي المركز فلكون **قوله العاشر**
 يكون سطحها ما هو بعد من يكون الارض اسفل كرات العالم التي هي مناشئ
 احو وان كرات الارض من جهة كرات العالم وسطحها من ارباب كراته الواقعة
 في تعريف الارض هي الكرات الكلية بحيث بعد كراته مستقلة فاندفع ما قيل
 ان كرات الارض تنقسم الى طين والنفوس انما يصدق على السطح القرم لمركز
 فتأمل **قوله الحادي عشر** وهو محيط دائرة يحده سطح هذه الارض انما الظاهر اطلاقها بان
 سطح معدل النهار سطح بعضه من تلك التقطع وبعضه من العناصر لا يعبء
 المتبادر من كلام الشرح ان المراد سطح معدل النهار هو الذي يكون امد السطح في
 الشكل الاعلى والاطلاق معدل النهار على هذا المعنى غير مشهور فالاولى ان يقال
 ان خط الاستواء هو الذي يكون بعض المواضع من الفصل المشترك بين سطح كرات
 الارض وسطح معدل النهار والمراد يكون في المواضع على خط الاستواء هو ان
 بعض المواضع من الفصل المشترك المذكور في هذا الموضع فتأمل **قوله الثاني عشر** غير ذلك

الحاشي

الاصح

فاعلم ان قوله في هذا الموضع
 انما هو السطح القرم لمركز
 انما هو السطح القرم لمركز
 انما هو السطح القرم لمركز

من

فان يعتقد بكون يقال ان المذكور في باب الثالث كما المذكور في الباب الثاني
 في ان كان منها الاحوال التي هي بلا حصة العلويات او بغيرها مما لا يذكر
 في الباب الثالث شامل لخط الاستواء والمواضع التي لها عرض ولا ارتفاعا
 لها جديها ولهذا افرد في باب طرية ثم المذكور في هذا الباب ثلثة اصناف
 فالطلع ودرجة الطلوع والمتر من واد واحد والظل وخط نصف النهار
 وخط الاعتدال وخط سمت القبلة من واد واحد والنهار والليل الى الاخر
 واد واحد **قوله** لما كان الجسم الطبيعي ام معلوما فيه انه ان اريد يكون معلوما
 معلوم الوجود لا يحتاج في ثباته الى دليل بخلاف الجسم الطبيعي فان ثبات وجوده
 يحتاج الى دليل وهو كمال لا يصلح هذا سببا لعدم التعرض لتعريفه وان يد
 ان تعريفه معلوم فهو غير مسلم اذ معرفة حدة في غاية الصعوبة ومعرفة جسمه
 لا يخرج عن اشكال كثر وتعالى قوله قيل ان رة الى ما ذكرنا ايضا **قوله** فكذلك
 ذلك القابل له المقسم بدا يكون كليا صادقا على جميع افرادة والاقسام كون
 مفهومات كل منها صادقا على بعض اقسام المقسم فمفهوم الذي المقسم
 المفهومات التي هي الاقسام مستندة لنفسه افراد المفهوم الاول الى افراد المفهوم
 الاخر فكلام هذا القابل لا يخالف هو المشهور بحسب الحقيقة فتأمل **قوله** وفي
 ضم قيود تضاف **قوله** قد وقع في كلام بعضهم في تعريف العشرة متبينة بدل
 متناهية والتمهيد الى ذلك التعريف لان التقسيم قد يكون على طريقتين المنفصلة الحقيقة
 وقد يكون على طريقة المنفصلة المانعة كالمفرد اذ اقيدها لمساكنة يخرج من هذا التقسيم
 يشكل على التقديرين بما اذا وقع التقسيم على وجه يكون مانعة كجمع مائة من حبات
 لا يجوز التقسيم على طريقة مانعة كجمع اثنان العشر من التسعة لاقام وقد ذكرنا
 مانعة كجمع كالاكتفاء **قوله** بسايط وهي هنا قيد بذكر رة الى البسيط

معنى هذا الاول تقدم ان
 البس على البسيط
 لا العكس كما لا يخفى
 ص

مفهوم
 كلياته

منبسط

معنى آخر قال شيخ التفسيرات البسيط يقال للمعين احداهما ركن حرة
 كلمة في الاسم واحد والثاني الذي حقيقة من اجسام مختلفة الطبع والنعيم
 بسيط بالمعنيين واما الفكيكات فليست بسيطا الا بالمعنى الثاني فلهذا ذكر في
 الشرح البسيط بالمعنى الثاني **قوله** مختلفة الطلوع والقصور الى العشر النوعية
 الجوهري الذي هو المبدأ الاول للحركة والسكون الذاتيين لشيء بهذا اللفظ
 طبيعة وباعتبار نوعيهما الجسم صورة نوعيته وباعتبار ثباته في الغير قوة
 واد بالاشياء المختلفة كالحق الميولي والصورة الجسمية والصورة
 النوعية **قوله** والطبيعة هي مبدأ اول قال المحقق الطوسي في شرحه الثاني
 الطبيعة هي المبدأ الجبروت الاول لحركة ما هي فيه وسكونه بالذات لا بالعرض
 ثم قال المراد بالمبدأ المبدأ الفاعل وما هي فيه الجسم وكيفية الجسم والقياسية
 فانها لا تكون مبادئ لحركة ما هي فيه وبالاول غير النفس لا رضية فانها
 مبادئ لحركات ما هي فيه كالانما لا انهم يكون مبادئ بتأثير الطبيعة
 الكيفية يراى بقولهم بالذات احد معنيين الاول ايقاس الى الحركة وهي
 انها تحرك بذاتها لا عن تسخير تايها والتمهيد الى الحركة هو انها
 تحرك الجسم بذاته لا عن تسخير تايها ويراد بقولهم لا بالعرض ايهم احد معنيين
 الاول ما ليس الى الحركة هو ان يكون الحركة الصادرة عنها لا تصدر
 بالعرض كحركة راكب السفينة والتمهيد الى الحركة هو انها تحرك الاشياء
 الذي ليس يحركها بالعرض كصنم من نحاس فانه يحرك من تحت اوصح بالعرض اي
 كلامه فليس هذا يكون صميرى راجعا الى المبدأ تبا ويل الطبيعة وقوله بالذات
 احراز عن طبيعة المقصور وقوله لا بالعرض احراز عن مبدأ الحركة العرضية ولا
 يخفى ان قوله بالذات على هذا التفسير يكون مستدركا لان مبدأ الحركة النفسية

لا يلتزم

مثلا

ان

قوله

لا يكون في الجسم من هذا القاسم وقيل الضمير راجع الى الحركة ويمكن على هذا استدراك
قوله لا يكون هذا فيكون ان يقال ان هذا اول الحركة والسكون ثم التحريك
مبدأ الحركة القوية قوة في ذوات المتصور او جده القاسم فيه فيبقى
لا يخرج مبدأ الحركة العنيفة ولا يقوله بالذات وايضا قوله لا بالعرض استدراك
ويمكن ان يقال ان ضمير راجع الى المبدأ او يكون قوله ما هي فيه اجازة عن
مبدأ الحركة العنيفة فانه ليس في المتحرك بالعرض معنى قوله بالذات في حصول
المبدأ في الجسم المتحرك بالذات فخرج مبدأ الحركة العنيفة فان حصوله في جسم
القاسم ومعنى قوله لا بالعرض لا باعتبار العرض وهذا اشارة الى ان الحركة
مثلا في الحركة المتحركة من حيث انها حركة معرض الجسم والحركة معارضا وحدا
الا انه الجسم بذاته والحركة بواسطته لكل طلاق الطبيعة على مبدأ تلك الحركة بالذات
الاول لا بالعرض لان في قولهم ودفع الى المراتب الطبع الطبيعية
يطبق على معان متعددة منها ما هو قوة فخرتها حفظها كالات ما هي
ومنها المبدأ الاول للحركة ما هي فيه بالذات على نفع وادع غير ارادة ومنها
النفس كما وقع في عبارة الاطباء الطبيعة تقاوم المرض في الحيوان و
منها المفهوم الذي لا يتبع وقوع الشرية في هذا الضمير حيث هو وهذا
من مصطلحات المنطقين ومنها كحقيقة وجوز المحقق الشريف انها ان يرد
بالطبع كحقيقة وانما رآه الى ضعفه بوانا ان مركبة جسم راجع متفقتة
الحقيقة في مختلفه الآثار باختلاف القواض ومنشأ هذا الجسم لا يكون
بسيط مع ان تعريف البسيط يصدق عليه بهذا الاعتبار في مركبات
غير متفقتة التوقد في بعض النعم في المرجان وقيل ان في بعض المواضع مما
يشتبه من الارض ويطول شيئا فيا الى ان يصير درعين او اكثر ثم يستقطب

هذا هو المبدأ الاول للحركة العنيفة
وهو الذي لا يتبع وقوع الشرية في هذا الضمير
حيث هو وهذا من مصطلحات المنطقين
ومنها كحقيقة وجوز المحقق الشريف انها ان يرد
بالطبع كحقيقة وانما رآه الى ضعفه بوانا ان مركبة جسم راجع متفقتة
الحقيقة في مختلفه الآثار باختلاف القواض ومنشأ هذا الجسم لا يكون
بسيط مع ان تعريف البسيط يصدق عليه بهذا الاعتبار في مركبات غير متفقتة التوقد في بعض النعم في المرجان وقيل ان في بعض المواضع مما يشبه من الارض ويطول شيئا فيا الى ان يصير درعين او اكثر ثم يستقطب

قوله

من ذلك لم يثبت تحققتا فزاد في المحقق ذلك وقوله لها صور نوعيته معارضة
لباطنها احتراز عن المركبات التي لا تكون كذلك كالطير مثلا وفي قوله لها صور
اشارة الى ان صور الباطن متعارضة على هو المتبادر ولو لم يكن كذلك كان
اولي بذلك لكانت تغيرا لاجسام التي هي اجزاء المركبة بقوله برح حفظها
لتركيبتها اي حفظ الصور لتركيبتها كالمركبة كالمركبة وهو احتراز عن ذوات الاذن
واشائها فان صورها متعارضة لصورها بطورها لكنها ليست بحيث يرح حفظها
زمانا يعتد به ولما قد ثبت في مجال فانما قد ثبت هذا بقاء ذي ذنبه اشر
تقريرا دعوى انها لا ترجح حفظها لتركيبتها زمانا يعتد به غير مستوية لغيرها
وهو ان الثمار اليابسة وقطع خشب اجزاء الحيوان الميت كالعظام وبعض
المركبات الصناعية كالصاين هل تعد من المعدن او من الاصول التي حصل
منها تردد والظاهر هو ان دليل ان الحيوان اذا خرج عن سائر النعم يخرج عن كونه
قنابل قوله قيل اورد ما يفظ جميع الظواهر انما لم يجمع النبات وحيوان لانها
في الاصل مصدران فالنبات فانه مصدر البعل نباتا واما الحيوان فانه
مصدر حي والنبات سحيان فبالتالي الثانية واولى هي في حيوة
حيوانا كذا ذكره في الكشاف والمصدر مما يطبق على القليل والكثير **قوله**
عرضه او سجع كل جنس من اجسام المركبات الثلث بخلافه في اختلاف مقادير
العناصر الثلاثة والكثرة اختلفا لانها لا تملك جنس منها فخرج حتى لا
عرض جنس حتى لا يمكن في ذلك كجنس النجاسات وكل من كثر في النجاسات
او اتوا ويطلق المركبات المراجعي وفيه كلنا المتغير نظرنا في الاول فلان ثانيا
على ان المعدن كان اجزاء بيطر متساوية واما كان اقرب اليه يكون جزء
فجزء من الساتوي واما اذا بعد عن الاعتدال السبب فاختلاف الاجزاء كالمعدن

لها

لزم

حصلت

نفس

عنها اذا تباين وزم

قوله

بحسب

الوجود في الحقايق فمختلفا مركبا يكون حركته الهوائية واحدا والساكنة والشيء والاشياء
 ثلثة والارض اربعة والاعداد كثيرة فمختلفة في الاعداد والاشياء المركبة على صيغ
 متناهية فيكون عرض الاعداد واسع فيكون على ما يلزم ان يتحقق الحقايق
 على الوجود المختلف المكنة لانه لا يكون لوجود المركب شرط في الحقيقة لا يتحقق ذلك المركب
 برونه فبعد المركب عن الاعتدال لا يستلزم وجود العرض الاوسع وان استلزم
 امكانه وانما في ان شيء فلان يستلزم ان كل ما كان في عرض منه اوسع يكون شرط
 وجوده اقل من ان كان في عرض شرط لوجود المركب لا بعد عن الاعتدال فهو شرط
 لوجود الاقرب اليه في غير كسره فيكون شرط وجوده اقل من ان يكون اسهل وجودا
 فيكون احتسابه واخراده اكثر ويرد عليه انه يمكن ان يتحقق شرط وجود المركب
 الاقرب الى الاعتدال معا ولا يتحقق شرط وجود الاعتدال على انفراد
 مع احتماله ان يكون اقربا للمركب الاقرب اكثر من اقربا للمركب البعيد
 كما لا يمكن وهذا الشرط يظهر في اعتبار التبعين ويندفع توهم ان كانا وقع
 لبعضنا في نظري الفاضل **قوله** غير متحقق الحق والارادة في بعضهم المتخلف
 احصاء وحركته ارايد حركته هذيل الا في منها التي ذكرها في بعض حركاتها
 كثيرة وان كان الريح الى خلاف كل جهة وكذلك هذيل حركتها الى الجهات
 الذرية في الماء والحق في صعودها الى الجدار المجاور لها واخر ذلك ما يعبر
 في جميع انواع النبات وقيل ان في الاجزاء اعين شعورا اما فان حركتها الى
 جهة دون غيرها انما هي لشعورها بان الجهة التي تجوز في انفسها لشيء لها
 ما يتحرك عنها وليس شيء منها فيفسد بل لا يحصل الظن فلهذا زاد وقد يتحقق
 ثم لا يلحق ان كل واحد من الغنيين الى الكس واللاد ووه من غير ان يتحقق
قوله ابا في العلويات العلويات موزونات في السهولة في رفع

المركب
 البعيد عنه

الكلام

الحكام فاذ سميت المركبات بالحوادث فمختلفة فاسبب لشيء العلويات بالآثار
 السفلية بالاهتمام **قوله** وهي لا يطبقها العلم ان الحركة لا يمكن ان يكون
 غير السهولة والبطء والطبقة التي هي مبدأ الحركة لا قبل لشدته والضعفة
 الحركات المختلفة اليها واحدة فافترقت الحركة امر السهولة والضعفة
 باختلاف الجسم في كبره في القوة والكبر والكلية في الحكام في التحليل
 والوضع في اندفاع الاجزاء واشغاشها وبجسبها في كبرها كحركة عن
 رقة القوام وفلقتة وذلك الامر هو المسير في الميل وهذا امر محسوس كما يجده
 الانسان في الزوايا المنخفضة اذا اجسب تحت الماء ثم اطلقة وكما يجده
 الحجر اذا اسكنه في الهواء وهو اما طبيعي وقسرت والمراد ههنا اظهر
 والميل المستقيم هو الذي يكون الى جانب المركز او جانب المحيط والميل
 المستدير هو ما يكون سببا في كبره في جسم حول نقطة والمراد ههنا الميل
 قوة الجسم فيقتضي كل الميل فيهما اشكال وانهم يستدلوا بوجود
 المستقيمة اجزاء الغاية في المنفعة في كبرها في وجودها في كبرها في كبرها
 نقل كره الادمن في حركتها الى معقول في الميل الى جانب المركز فيكون
 فان هذا مبني على ان يكون طبيعة الكل من حيث هو طبيعة الامر
 واثباته لا يوجب غير اشكال **قوله** ان كان طالبا لبلوغ الاطلاق فمقتضى
 ان الارض لو فرض ان اجزاءها غير مكانها لا يصلح الماء الى مركز العالم وفيه
 بعد من الرتبة في حواشي شجرة التذكرة ان الماء ايضا طالب للمركز في كل
 بحيث لو كان لا يصلح الى الماء الى مركز العالم الا ان الارض قد
 سبقت الماء في وصولها الى المركز لان ذلك العصب فيها في فني ليست
 في الماء فصار طائفة من موصو الماء وكذا الكلام في الهواء وان
 من ان احد ما طالب للعلويات الاطلاق والامر طالب له لا في الاطلاق

كل

المطلبية

وان كان كل ما طاب ان يلحق بالطلاق الا ان ذكرنا الطبيعة احد ما اقول
قوله ليس فيها مبدأ ميل مستقيم عالم يقبل فيها مبدأ ميل مستدير كما قال غيره
لان وجود الميل المستدير في المتقات واجرام الكوكب يختلف فيه وحيث
وان وجود الميل المستقيم في العناصر انما علم بوجوده في الاجزاء المنفصلة
كما استرنا اليه واجزاء الفكر في نفسه حيث يعلم ان فيها مبدأ ميل مستقيم
اولا ووجود الميل المستدير في الكل لا يدل على عدم الميل المستقيم في الاجزاء
فلو فرض اخرج قروير القمر مثلاً بالقسر الى عالم العناصر المكن ان يتحرك في
مكانه بعد زوال القاسم وتوضيح ان الدليل لم يزل القاسم ان الحكم في الزيادة
جملة مبدأ ميل مستدير لا يكون في جملة مبدأ ميل مستقيم لا ترى ان
الحكماء ذهبوا الى وجود الحركة المستديرة اليومية في كوة الاضيق مع
لا حرج بوجود الميل المستقيم في اجزائها فان ذن لا يلزم تماثل الكل
اجزائه الميل قبل **قوله** والاثيرة التي تكون النسبة فيها نسبة الكونيات
الى الكل او يكون من باب نسبة الشيء الى نفسه كما يقال امرئ شديد الحركة
وه قيل لا يترفع ذى لا شئ ومع النسبة على قياس متروفيه ان الافلاك
والكواكب ليس لها اثر بل تاثير الا ان يقال لا يترفع العناصر لانها ذوات
الاثر فنسبة الكواكب والافلاك اليها باعتبار ان الاثار احاديثها
فيها انما هي بناثيراتها **قوله** ولم يعرف له هذا تفسير لقوله اذ لم يلحق
قوله الطبع والطبع بمعنى ان الحق الطبع في شئ الا ان الطبع اعلم من
الطبيعة لان الطبع يقال للصدر الصفا والذاتية والاولى لكل شئ والطبيعة
قد يختص ما يصدر عنه الحركة فيكون فيها من غير اول وبالدلت من
غير ارادة وما لا يفتي في موضع آخر منه المتحرك ان يتحرك على شيء واحد
لا وكل منها اما ارادة او غير ثابته الحركة على شيء واحد ارادة هو القوة

المختارة

الفلكية

الفلكية وبما ارادة هو الطبيعة ومبدأ لا يقع فيج واحد ارادة هو القوة الباقية
في الطبيعة هذا المعنى لا يتناول الا افلاك بل الكواكب ايضا **قوله** والا فالتقسيم
في ارادة واحدة وعرفوة واحدة وذلك لانه لو كان مضطربا كان جانب منه خطأ
واخر اربعة اوسطى او قطب في امور مختلفة الجاهل وكذا لو كان مجسما بغير
احد الجوانب ابرق والاخر اغلط فيلزم الحكم لان القابل للفاعل في الشكل الذي
متحدان من جميع الوجود على سبيل الوصف **قوله** جميع محيط سطح مستدير
يطبق على محيط اخر مما عام وهو الذي اذا قطع لسطح مستوي بعض الجهات
يحدث دائرة وثباتها خاص وهو الذي اذا قطع لسطح مستوي في اي جهة
يحدث دائرة فيض الاول قوله يمكن ان يكون من داخله الى قدامه اذ يخرج
به سطح الاسطوانة والمحزوظ والسفي وغيره مما على ان يكون منه
كاشفة وقد يطلق السطح المستدير على بعضه واعلم ان المراد بالسطح
هو الاطراف التي لا يحد سطحها قطعة ككرة التي هي اعظم النصف واذا اراد
الاطراف التي لا يحد سطحها الاسطوانة والمحزوظ بهذا القيد سواء كان المراد
بالمستدير المعنى الاعلى او الاضيق **قوله** فيسقط على محيطها في محيطها
واحدة كالديرة والكوة وما يحيط به اكثر من زوايا كالمثلث والمربع
ويخرج منه شكل سطح الكوة فانه لانها تله اصلا واما الخط الميود من
الجانبيين الذي زواياها في المنقطات من قعره بعض الان في ضلابة لا
يطبق على الشكل لان المراد بالاطراف الاطراف التي لا يحد سطحها
طرفة الخط به ويمكن انما في شئ بانه لو كان المراد بالاطراف الاطراف التي
يمكن الزاوية شكلها ولو اشرنا الى الزاوية ليست في شكل فنقول ان اطراف
المنقطات لا يحد لها الا انواع المنقطات طرفة والمقول عليه اطلاق

الحواشي وبما ارادة هو القوة

منه

منه

والكل

ورطفا له

الغوم ولا معنى للاستدلال عليه ثم ان الطلق الشكل على هيئة الخط انقص الغرض
 به ليس محيط الدائرة وقوله من جهة اعاطها به اعتراض غير الكيفيات
 كما صرح في الشكل كاللون الى صلب المحيط المحيط والخطوط والخطوط الى صلب
 للمحيط المحيط في الخطوط فانه لا يسمى شكلا ويحتمل ان يكون رد الى ما ذهب اليه
 بعضهم من ان الشكل منقول الوضع وقصره بانه هيئة عارضة للمقدار من جهة
 نسبة بعض اجزائه الى بعض والى الامور التي قد يعارضها بغيره بخصوص وان علم
 ان الزمان المعين كالسهم من اعطاه به صعان مما لا نافي اي اوله واخوه
 لكنه شئ لم يجمع اجزائه الوجود والهيئة انما يكون للشيء المحقق
 في الوجود ثم يرد هذا من غير ان الشكل باعاط به او عدد وتماثل
قوله فالتعريف الى كل واحد منها بطلية كان المناسب ان يتول
 بطلية على لفظ الحق الا ان الموجود في الشئ على ما رايته بطلية بلفظ
 واجله مجمع الاخر من حيث هو مجموع **قوله** لا لا اعتراض غير اجزائها الى
 اجزائها المنفصلة عنها يصدق عليها انها اذا اقيمت وطباعتها يكون
 كبرية الشكل لان عند الانفصال لا يكون خطا وطباعتها اذا انفصل
 انما يكون بالقاسر وبعد زوال القاسر بقيد اجزاء الشكل ومما
 كان اوله ويحتمل ان يكون المراد ان اجزاء المنفصلة لا يخرج عن
 بالكلية بل يكون بعض سطحها مستديرا كما سيجيء مستندة الى ما رايته
 ايضا كبرية بمعنى انها قطعة من كرة فلاحاجة الى الاعتراض عنها الا ان
 لا تبحث عنها لان الخط في هذا الشئ اثبات الكبرية الشكل من حيث
 هو كبرية في شئ ان هذا انما يصح في كونه الى فقط لا يخرج عما هو كماله
قوله اذا اقيمت الى هذا بقيد القاسر فقط ولو ذكرتها لكان

دوم

يخبرها

المنب

المنب **قوله** الا ان الامر من لقبها الشكليات القسرية وان واما
 ان يقال لقبها الشكليات القسرية وصفها لها اذ يوجد لقبها شكليات
 لا يقتضي ذلك واعتراضه من ان القول بان استدارتها زائدة
 وبسببها مانعة عن العود اليها يقتضي ان يكون الطبيعة الواحدة مقتضية
 لشكل واحد لا يمنع من حصول ذلك الشكل واجاب المحقق الطوسي عنه في
 شرح الاشارات بان الطبيعة اقتضت بالذات شكلا واقتضت
 كيفية فاقطع لكل والقاسر لما اذا ان الشكل ولم يزل الكيفية صارت
 الكيفية حافظا للشكل القسري وبسببها مانعة عن العود الى الشكل الطبعي
 بالعرض والمانع من ذلك زوالها عن الحالة الطبيعية من وجه وبها
 عليها من وجه **قوله** وهو مقدار له طور الى لا يخفى ان هذا المقدار
 غير ان ينقسم في جنتين والزاوية لا تنقسم الا في جهة واحدة فقط اذ هي لا
 تنقسم في موازاة الزاوية لانه لا يكون سطحا وقصره اقل من ان يكون سطحا
 زعم بعض القاصرين ان الزاوية من اقسام الخط وصادق واضح والتحقيق
 ان سطح الواقع من الخطين المتصلين عند نقطة بالذات ينقسم في جنتين من
 عود من هذه الهيئة الى صلبة القدار الخطين عند النقطة لهذا السطح
 عن الانقسام في الجهة الاخرى وذلك لا يغيره **قوله** وينتهي به الجسم
 الى السطح انما يقع يكون به الجسم لان كل نهاية منها ياتى به يكون سطحا فان
 الجسم قد انتهى في بعض امتداداته بالخط كالجسم المسطح وقد انتهى في بعض
 امتداداته بالنقطة كالمحيط **قوله** يقال حرة مقصورة في ديوان
 الادب يقال حرة مقصورة بمعنى فيها ضرر من ضرر حرة وفيه ايضا القصر كحرة
قوله وبطلية اراد بها مخرج السطح عن الاستواء كما قيل من ان الحيس

تحقيق الزاوية

دفع

والاشكال المتضارب
وحاصلها ان
ص

ابدا والوجه ان لم يكن من تضارب ليس كمن اذا حصل الوجه في جوانبها من تضارب
كالضارب ليس في تلك السطح من الاستواء وانت خبير بان ذلك ما كان السطح
غير الاستدارة لكن السطح احسن **قوله** كالسبعة من الكروية قال المطرير
السبعة من النعام وكل ما يرى في استيعاب السبعة احد بولنا سبعة منها من
الشبه في الشكل ولا بعد ان متى السبعة على ظاهره ويراها اعظم
انواعها ثاني في جزاها المندنا من السطح على قيسه اعظم الابل و
لا شك في ذلك ان يوصفها ايضا يكونا سبعة لها **قوله** وهو السطح
البيضي السطح البيضي سطحه محيط به قوسان متساويان من زاوية بين
كل منهما اصغر من نصف الدائرة واذا ادبر السطح البيضي على قطر الابل
دورة يحصل حجم من هو المراد منها هذا هو المشهور وذكر بعضهم ان السطح
البيضي محيط به خط واحد مستدرك حيث لا يكون دائرة ويكون طول واحد
السطح على قطره كطول نصف دورة يحصل حجم من هو المشهور ولا يخفى ان ثابته
الحجم السبعة بهذا المعنى السبعة اكثر منه بالحق لا **قوله** فنسب ارتفاع
اعظم الجبال المراد بارتفاع الجبال على سطح الارض فقلته على سطح الارض
قوله قطر الارض على ما وجد المتقدمون طريق وجدا انه ان يوصف ارتفاع
القطب الشمالي في موضع ثم يساوي الى جانب الشمال او الجنوب على خط
النهار بان يصف عليه اعلام يكون النظر كل منهما الى ثابتهما بحيث
ثابتهما الى ان يرتفع القطب ويخط بمقدار درجة واحدة ويسمى ما بين
الدرجة الاولى والثانية فما حصل فهو هضبة درجة واحدة من خط
من هضبة على الارض اذ الدرجات الارضية على نسب الدوائر الكروية
فاذا ضرب ذلك ثمانية وستين عدد درجات محيط الدائرة حصل

اكثر من هضبة واذا
ادبرتها على

حصة
كل بقية من جبال
دعوتهم

على
الارتفاع الاول

محيط

محيط الغنية المفروضة على الارض واذا قسم ثلثه وسبع على نسبة المحيط الى القطر
بحر مقدار القطر والذرية لما علموا بهذا الطريق وحدوا هضبة واحدة
اثنتين وعشرين فرسخا وتسعى فرسخ فيكون محيط الغنية المفروضة على الارض
ثمانية آلاف فرسخ واذا قسم ذلك على ثلثه وسبع خرج قطر الارض اثنتين وخمسة
وخمسة واربعين فرسخا وخمسة اجزاء من اجزاء هضبة فرسخ فرسخ والمساوون وجزءا
حققة درجة واحدة تسعة عشر فرسخا الكس فرسخ واذا ضرب ذلك في
ثمانية وستين مقدار محيط عظيمة مفروضة على الارض ستة آلاف وثمانمائة
فرسخ فاذا قسمنا ثمانية ثلثه وسبع خرج مقدار قطر الارض على راسها من
الذين وثمانية وستين فرسخا وثلثه اثناس فرسخ تغريب **قوله** وان
ارتفاع اعظم الجبال طريق يوفى ذلك انما هو بالاسطرلاب وقد وضعنا
في علمه ودرهنا في شرحنا لرسالة الفقيه في اعمال الاسطرلاب في طلب
منها **قوله** وهو خمسة اثناس نصف فرسخ اما قال ذلك لانه اصغر
مرجسته اثناس نصف فرسخ بمقدار سدس فرسخ **قوله** بان تسوا عدد
صنف العراج الى هذا لا يخفى على من علمه وانما فعل ذلك سببها في التذكر
وطريق العمل على قانون اهل الهندسة معرفة نسبة ارتفاع اعظم الجبال
الى قطر الارض من ان يصف عدد شعيرات الذراع في عدد ذراع ارتفاع
اعظم الجبال ونسب كما حصل الى عدد ذراع القطر ليجعل المحط ذلك
لان نسبة ارتفاع الجبال الى قطر الارض كنسبة الجبال الى شعيرات
ذراع واحد ولعل هذا السهل مما ذكره الله وقد سألنا وجبا سهلا وهو ان
يحمل كل فرسخ ثمانية اوتام فيكون ارتفاع الجبال سبعة وقطر الارض على راسها
العدد مائة سبعة آلاف وثمانمائة وخمسة واربعين فرسخا ويكون العالمين

صلى

نصف

وتسعين تقربا فنسبة ارتفاع الجبل الى قطر الارض كنسبة الواحد الى اثنين
 وتسعين فاذا قسمنا على عدد شعيرات الذراع اعني مائة واربعه واربعين
 خرج حقه كل شعيرة سبعة وثلاثون وربعها فنسبة ارتفاع الجبل الى قطر الارض
 كنسبة جزء واحد من سبعة وثلاثون وربعها من شعيرة الذراع وهو القطر
قوله خرج حقه ثلثون انما قال ذلك لان اكله في الحقيقة حقه وثلثون
 وعشرون وسبعان قوله بل يكون نسبة خمس سبع مائة وعشرين لا يكون ان
 خمس سبع هذا العدد هو الواحد ونسبة الفرع الواحد الى ضعف الفرع
 القطر كنسبة نصف الفرع الى فرع القطر الارض لان نسبة الضلعان
 كنسبة الضلعان واذا ثبت ان نسبة نصف فرع الى القطر كنسبة
 خمس سبع من شعيرة الى فرع واحد واخذ خمسة امثال كل واحد من المقيدين
 في النسبة ولا يتغير النسبة عرضا لانهما فيكون نسبة خمسة امثال نصف فرع
 وهو ارتفاع اعظم الجبل الى قطر الارض كنسبة سبع عرض شعيرة الى
 الذراع فاذا جعلنا شعيرات الذراع عرض سبع عرض شعيرة بان فرنا
 عدد شعيرات الذراع في سبعة ظهر ان النسبة المذكورة هي نسبة الواحد الى
 الف وثمانية قوله ويزعم ذلك ان يكون نسبة كوة قطر ما مقدار
 ذلك الارتفاع وتسمى ان قيلدس ثلثا الشكل الا في ثمانية عشر احوال
 نسبة الكوة الى كوة كنسبة القطر الى القطر ثلثه فاذا كانت كوة
 قطر ما نصف قطر كوة اقل كانت الكوة الصغر نصف نصف الكوة
 القطر يعني يكون ثلثها وثلث ايضا ان ثلثا من ثمانية احوال او ثلثها
 عند المقيدين عدد اخر كنسبة العدد الاول الى العدد الثاني ثلثه
 مثلا ان ثلثا من ثلثه وثلثه الاول ثمانية وثلثه الثاني مائة وثمانون
 فاكلف الاول ثلثا من ثلثه ثلثا المقيدين ان ثلثا من ثمانية عشر والاربعه و

بالشكر

الفن

والعشرين وهي ثلث الاشئل والسيعة وهي ثلث ثلثين وستة عشر واذا انزل
 ثمان المقيدين فنقول ان مرتفع الف وثمانية هو الثلث وثلثه هو الف
 وستة عشر والمائة واربعه وتسعون فاذا ضرب الف وثمانية في هذا المربع
 حصل العدد الكثير للفرع في الشرح وهو مائة الف وثمانية وثلثه
 الواحد واحد فكانت نسبة الواحد الى الف وثمانية هي نسبة سبع عرض
 شعيرة الى ذراع فيكون نسبة الواحد الى هذا العدد الكثير الذي هو مائة الف
 وثمانية هي نسبة كوة قطر ما سبع عرض شعيرة الى كوة قطر ما ذراع ونسبة
 الجبل المذكور اذا فرض كوة الارض هي بعينها النسبة المذكورة وكوة
 قطر المقيدين قوله ولذلك وقع عبارة كثر المقيدين اسم الاشئلة اشارة
 الى قوله فيما تقدم ويزعم ذلك ان يكون نسبة كوة قطر ما قوله ولذا
 اخذنا بها اعلم ان عدد شعيرات الذراع على رايهم مائة وثمانون وتسعون
 فاذا قسمنا قطر الارض على ذلك خرج ثلثه عشر وربعه بالتقريب ونسبة
 انما ربع الى القطر كنسبة شعيرة واحدة الى شعيرات الذراع بل نسبة
 اربعة اجزاء من ثلثه ونسبة جزء واحد الى واحد الى القطر كنسبة
 اربعة اجزاء من ثلثه ونسبة جزء واحد من شعيرة واحدة الى شعيرات
 الذراع فيكون نسبة ثلث فرع الى فرع القطر كنسبة جزء واحد
 جزء واحد من المقيدين المذكورة فرع عرض شعيرة الى ذراع فنسبة ارتفاع الجبل
 الذي هو سبعة امثال ثلث فرع الى قطر الارض كنسبة ثلثه اجزاء
 وثلثه جزء واحد المذكورة فرع عرض شعيرة الى ذراع وهي قريبة من
 السدس واذا على طريقة التي ذكرنا فنقول قد مر ان نسبة ارتفاع
 الجبل الى قطر الارض كنسبة واحد الى الف وثمانين وتسعين واذا

الى كوة

[illegible]

كنهان كنه كنه فانه اقل من كنه فاما الارض وقلة الحرارة وقلة الكثافة فبقيا ان الرطوبة لان البسوة اما
 من الحرارة او من البرد وقال هذا ليس بدينا فانه يقتضي ان يكون او لا جسم موجود ليس له
 نفسه احد القصور المكونة العنكبوتية وانما كانت راسا للصورة بالحرارة والبرودة وانما كان
 الجسم ليس له شكله وجوده ويجوز القصور الجسمية التي هي الابعاد فقط ما يميز به بصورة اخرى انتهى
 كلامه ولاشك اننا نقول الشيخ غفر الله عن الكثرة عن نقله لثمة **قوله** عكون من الواسية
 اشكال على راي الحكماء لان حركة الفلك عندهم قديمة فان كان الهواء اقديا فانما راي الحكماء
 بسبب الحركة ابعدهم عن ان يعرف ان النار راسا لاشكال نار او ان لم يكن الهواء قدما
 فيغير ان يكون قديمه جسم اخر فانه مكانه كما قال الكندي فيه بعد كونه ويجعل ان يقال ان الهواء
 قديم كونه اشكاله النار يتوقف على وضع مخصوص من الارض والفضاء التيكلة ليستعد لذلك وعلى
 هذا فلا اشكال **قوله** لانها تكون اذ في ان حدوث النار بسبب الحركة اما ان يكون الحركة
 العنكبوتية كما صرح بها ابن سينا في الفلك على القول بالثابتة او بسبب الحركة الذاتية على القول
 بالمتغيرة وعلى الاول يلزم ان يكون قطع من الواسية مختلفة الشكل متحركة بالحرارة العنكبوتية دون
 باقيةا وعلى الثاني يلزم ان يحصل التحركة بركة الفلك لقطع من الواسية مختلفة الشكل دون باقيةا
 وان يكون تحوته اسفل كورة النار اقل من اعلاها وكل من هذه الامور مستبعد **قوله** ولا يقتضي
عليك انها قيل ان هذا القائل ادعى ان حدوث الشهب عند القطبين مثل حدوثه
عند المنطقة فيغير ان يكون شئنا ان رعد القطبين كثرتها عند المنطقة والاكمل حدوث
 الشهب في الموضعين من المقدار والعدد والكموب بعد تسليم ثمة حدوث الشهب في
 الموضعين ان الشهب يحدث بوصول الارتفاع الى النار سواء كانت قليلة او كثيرة فاما قولهم
 تحته على النار بالوجه الاول **قوله** واعلم ان ذكره الكتب الكونية ان المركب يحتاج في وجوده
الى مادة رطبة ليس له قبول الصورة ولكن معتدله باليوس لم يفظ الصورة واضمح طبع
 الصورة في المادة الى حرارة طائفة كايديا عليه احوال الصناعات وكذا معتدله بالبرودة
 للمايودين الى النار ولا حرقا ولم يكن في سيرة النار رطوبة الماء لانها ليست
 في الصلبة ولا حرارة الهواء وبرودة الارض لذلك فلا يكفي الاثنان منهما عند المراج
 بقدر الحاجة فاصح الى اربعة اصحاب لان النقصان منها يودي الى اجتماع القديتين
 في محل واحد يحصل التصادم بين الكيفيات والى عدم مناسب للضدين في موضعها او
 الى وجود واحد الضدين اقرض من ضده والزيادة تؤدي الى النفس القوية
 اليه وهذا دليل القائل والاعتماد على الاستقراء فانهم لما تجتوا طرق التركيب والتحليل
 وجدوا تركيب الحبابات مبتدئا من هذه الاربعة وكليةا منها اليها ولم يجدوا هذه
 الاربعة من تركيب اصحاب اخرها ولا مخرها اليها فخرجوا بان الاصول في هذه الاربعة من

خمسرا

مولم

قائمة

بَيَانُ السَّبَبِ فِي الْمَوْتِ

انقضض مؤخره بسا طه الا فلاك ودر الحقيقه

وهي ذات الشبكتين هي التي تكونت من سائر الاصول والاشياء منها انما يكون ويكون
 طرف احدتها مركب من طرفي الاخرين كتركيب القمر من طرفي الشمس والقمر ويكون احداهما كائما على سطح الاقراص
 موضع خط نصف النهار والمسطرة الثالثة يكون اطول من الاولين بقدر ارتفاع القمر في
 الزاوية التي هي بينهما فكل واحد منهما يكون منقسمين باجزاء وتر الزاوية التي هي بينهما
 المسطرة الثانية ههنا كدفعي الاسطرلاب فكل واحد منهما يكون منقسمين باجزاء وتر الزاوية
 المربعة عند ما يكون الكوكب في نصف النهار ويستخرج بقوى الكوكب عند ما يكون في نصف
 النهار ويعرف منه في بعده عن بعد النهار ارتفاعه الحقيقي والارتفاع في الزاوية
 المربعة والحقيقي هو اختلاف المنظر ولم يكن روية السيليين في المواضع التي تقيت الارصاد
 على دائرة نصف النهار واذ بلغها الارتفاع تلك الارتفاع يكون في دائرة نصف النهار
 عيش الدين جريد الارتفاع بعد انما اذا استخرج بقوى الزاوية بعد ذلك فيكون في
 طوله بارتفاع قليل ويستخرج ارتفاعها كهيئة منظرها في ذلك الوقت بالكتاب
 ويستخرج من هذا الارتفاع سمته ويستخرج في الدائرة الهندية خط ذلك السمته وينفذ
 الشبكتين على ذلك الخط فاذ بلغت الزهرة الى الدائرة السمته التي يكون خط السمته المذكور
 فضلا من ارتفاعها في الاقراص التي هي معرفة ارتفاعها المربعة تلك الدائرة ومنه
 اختلاف منظرها كما ذكرنا فكل هذا اختلاف المنظر بهذه الدائرة لا يتغير مع
 ارتفاعها في سطح دائرة نصف النهار **قوله** بمنزلة المسطرة العلوية هي خزانة كبرية في وسطها
 ان تسميتها بها لاجل شبهتها بالشمس في وسطها بين كواكب الاقراص الصغيرة التي هي كمنته
 بالكواكب وكلام الشئ معنى على ذلك **قوله** يكون ما هو ابطار حركة من الكواكب
 اكثر بعدا واعظم مدارا من الكواكب البعيدة عن الارض بحسب الزاوية التي هي
 بسبب عظم مداراتها وليس كذلك ذلك لان امدار الكواكب بحسب الارتفاع في الموضع
 فانه اذا كان في سرع السير يتحرك في يوم وليست في اربعة عشر ايام وتسميته بوجه عشر
 فسخي والقمر الذي هو اسرع الكواكب بحسب الروية اذا كان في سرع السير يتحرك في كل
 يوم عشرين ايام وعشرين ايام واربعة عشر ايام واربعة عشر ايام وقد بينت ذلك في
 رسالتي في الزهرة وفي ان الموضع اكثر بعدا واعظم مدارا من الكواكب البعيدة عن الارض بحسب الزاوية التي هي
 في الموضع المذكور في كسده على السواد وذكر الشيخ الرئيس في مواضع من كتابه انما
 الزهرة كمنته في وجه الشمس فالتحقن الطير في غير المحيط ذكر الشيخ صاحب الجليل
 الزهرة البغدادية ان الشيخ اباعمران بغداد ومحمد بن ابي بكر الكوفي في موضعين في نواحي تلك
 والافلام الزهرة على قوس الشمس في وقتين بينهما نصف وعشرون سنة وقال صاحب
 الادراك في كواكب ما في الهندية في بعض كتبها اني كنت ذات يوم على سطح دار وقت
 طلوع الشمس فزيت فيها كمنته في وجه الشمس فالتحقن الطير في غير المحيط ذكر الشيخ صاحب الجليل
 الوقت فوجدتها بالقرب من قوس الشمس فقلت ان الشئتين هما كمنته في نواحي تلك
 انما يكون او ردها القول صاحب الكوفة ثم قال بهذا السقط الاستدلال بقوله في نواحي تلك

عركة

ثالثة وكذا بقوله في نواحي تلك فوجدتها بالقرب من قوس الشمس فالتحقن الطير في غير المحيط ذكر الشيخ صاحب الجليل
 الاخر عطار **قوله** كمنته في وجه الشمس فالتحقن الطير في غير المحيط ذكر الشيخ صاحب الجليل
 شخص وقيل انه ينبغي ان يكون مختلفا عندنا في كنه لاهم وقيل هو اثر طوله في جانب المظلة
 الى جانب المضي وقيل انه ينبغي ان يكون مختلفا في طوله ولا يكون متساويا وقيل هو لاهم وقيل هو لاهم
 وقيل انما لا يما سها لاهم نقطة وهو غير قابل للمساواة وقيل انه جرم القمر لا يقبل الزيادة
 انه مصور بصورة ان ان له عينا وعاجبان وانته وقيل فيها انها مائة في الباطنة
 وقيل هو جرم تدور دون مغرة كمنته في مواضع عن وقيل انه ينبغي ان يكون مختلفا في مواضع
 مواضع المظلة وقيل ان كوكبه من كمنته في وجه القمر مظهر او قسمة الضوء وقيل ان
 المربعة في وقت من صفته القمر في آخره وان كان يكون تلك الاجرام مركبة في جميع
 اجزائها على وجهي منها اثر واحد ايا وقيل هناك كمنته في مواضع في وجه الشمس على
 اجزائها وقيل ان الاجزاء لا يمكن ان يدور على حال واحدة وقيل اجسام مختلفة معدة تدور
 غير قابلة للمساواة بالتدوير اما لا اختلاف بالارتفاع او بالوضع وقيل ان السطح في وقت ذلك
 الاجزاء في تدويره على وجهه تدور اياها تدور واحدة وقيل ان صورة كوكب الارض
 والنجار انطبقت فيه فلم يذكر في مواضع غير اربعة كواكب في مواضع الاشياء في المراتب
 مضيئة وانما ترى مختلفا لاختلاف اجزاء الارض والارتفاع في بقول الضوء فاني لا ارض
 لكنها فيها يلقى ما يقع عليها من ضوء الشمس بخلاف الماء فان الضوء لا يثبت على كوكب
 وقيل تلك الشمس من النجوم تدور كوكب النجوم الى القمر النجوم في بقول الضوء وقيل ان الشمس
 من سطح الزهر العود كذلك كمنته في مواضع المستقيمة من وجه القمر في مواضع
 المستقيمة الواصلة الى الشمس والمختلفة الى سطح البحر كوكب النجوم في مواضع
 المستقيمة بالاشعة المستقيمة نقطة والله اعلم **قوله** يدل على ان البعد والارتفاع
 ذلك لانه يخرج صاحب الكوفة ابعد ابعد عطار **قوله** واكثر البعد الشمس فوجدنا
 منها فضا لا تسع تدور الزهرة فضلا عن غيرها وفرض في هذا الفلك فلك اخر
 كوكب الكبد وانما ضد الحق الراصد كمنته في كنهها جاب الابعاد والارتفاع بطريق
 دقيق فوجدتها ما بين فلك عطار والشمس كمنته في كنهها فوجدتها في موضع ترتيب
 الاجرام على ما اصابه بطليموس في غير محلي وقسفت والقسط كمنته في كنهها فوجدتها
 فخر ارا حقيق ذلك فبطلت لهما **قوله** وليس شئ اما اول فلان الكسف انما يقع
 اذا وقع الكوكب في خط شعاعي واحد خارج من البصر والشمس في كنهها فوجدتها في موضع ترتيب
 الشمس لا البصر واما ثانيا فلانها صغيران والقمر اذا سفت من الشمس ما من جهة
 حرم احداهما لا يظهر الكسف فاما بطريق الاول ان لا يظهر مقدار ما كسفت **قوله** كونه
 ما لا يظهر الكوكب ذلك بناء على ان اثبات الفضلة في الفلك لا يجوز والاعمال
 ان يبين ان يكون كوكبا لا يرى لبعده او لصغرنا ويمكن ان يكون بعض الكواكب المضيئة

صاحب الشمس

رسالته

المنزلة المصودة فيه لا في الفكر المسمى ولا في الخلق ما خلتها من الوساوس الثابتة المصودة
لعدم الاهتمام بها وهذا قد يقال ان الاطلس في اللغة يكون على لوني الذي في لغة
ما فيحمل ان يكون هذا وجها لشيء به وفيه بعد **قوله** لها من الابعاد وجوب وجود جسم
وهذا لتفصيل قول المحيط بجميع الاجسام يعني لا يترك محيط بالاجسام لان الاجسام متناهية
تناهيتها مستندة لثبوت الجبهة وثبوت الجبهة مستندة لحددها وهذا يكون محيطا بالاجسام
كل ذلك ما سبق في الكلام وقوله بناء على ما قاله الطليوس في تفصيل الحكم المستندة في قولوه وهو ان
المحيط يعني انما حكم بان هذا الحكم محيط بجميع الاجسام وليس فوق ذلك آخر بناء على ما قال
بطليموس **قوله** سوار فير بالبعد المحيطة بالاجسام بعد جوارحها مستندة لثبوت الثلث
منها ان شغل الاجسام بالوصول فيه يكون مكانا لها عند اطلون ومتابعيه ولا
شيء محض عند المتكلمين وقال الامام الزاوي انك لا تعلم ان يوجد جسمان لا يتلاقيان ولا ينفصلان
بهما ملازمة واحدة منها ولقد تعرفنا هذا الذي يكون بين الاجسام وبين
مغفورا ولا يتناهي ولا انك لا تعلم ان يتناهي **قوله** وفي هذه الاجرام الخ العالم في
العلم يطلق على معينين احدهما جنس ذوى العقول اثنى الحكم واثنى الناس يقال عالم
الحكم وعالم الجن وعالم الناس وثانيهما جنس ما يعلم به الصانع من المخلوقات فيقال
عالم الافلاك وعالم العناصر وعالم النبات وعالم الحيوان وعالم الارض فهو اسم القدر
المشتق من جنس ذوى العلم واجناس ما يعلم به الصانع فيخلق اطلاقا على كل ما
ويحتملها كذا ذكره المحقق الشريف في حاشيته اكن في ما ذكره من افلاك وقال
العلامة في نهاية الادراك العالم اسم لكل ما وجوده ليس من ذاته مزيج هو كل شيء
الى روحاني وجسماني وقد يقال ان العالم اسم الموجودات الجسمانية من حيث هي حكمة
هي ما حواه السطح من الافلاك والاي وهذا هو الذي عناه الشافعي في قوله ان يكون
في كلامه اسم غير الموجودات فانها ليست من العالم الجسماني بل من ذلك قوله وما فيها
لها من منزهة عن الاكسنة والتعلق بالحكم **قوله** وهكذا الى المحيط الدائرة الصغيرة التي في
ما بين محيط الدائرة الصغيرة ومحيط الدائرة فتمت دائرة كذا **قوله** وهي ليست بتامة
الصغير اذ في مساملة واعلم ان نظائر هذه السطح يحدث في تلك الاجسام من نوع
قطع سطح دائرة عظيمة جميع الافلاك الا اعظم من ما يحيط الى الصغيرة **قوله** ويتوهم دورها عليه
الى ان يعود وضعها الاول اراد بوضعها الاول الوضع النوع فان القطر المذكور
اذا فرض في سطح نصف النهار مثلا يكون هذه الدائرة على ذلك السطح فاذا ادبر على
الذائير مع هذا القطر نصف دورة انطبقت هذه الدائرة على سطح نصف النهار راسيا
وعاد وضعها الاول لا يتوهم الا لشيء وان ادبر نصف هذه الدائرة المتحركة
بهذا القطر دورة تامة عاد الوضع الاول ان تحصى وحصلت الاجرام الكرية فذلك
لم يوجد كثر النسخ قوله الى ان يعود الى وضعها الاول ومع براد بالدوران الدوران

في قوله

في قوله

حكمة

النجم

الغير

الغير انما **قوله** ومنه محيط الصغر عطف على قوله كل محيطين اي وما في المحيط الصغير **قوله** قصد بالبيان
بيان مساواتها وذلك لان مساوات افلاك السجادة لا تتساوى في احوالها والاندوار في حركاتها
الى تدبر وتماثل بحالاتها في تلك الافلاك وتلك البروج فان سائرنا لا تحتاج الى مزيد تأمل اذ
لوضوحه قريب من البديهة كما ان ليس بقصص اصغرت **قوله** واعظمها عند الجوهرة اشارة الى
ذو السبع صا حصة القدر من ان تلك الشمس تحت مركز الزهرة واذا كان كذلك كان يتبع
الحساب جرم الكوكب الذي من القدر الاول اعظم من جرم الشمس كما بينه فيها **قوله** واما
كون مركزها الباطن لقولنا في الجوهرة حيث صلب طر الزهرة وانضاطها لا زهرة باقوت
وجها ان تقدم مركزها في مركزها فان قلت كوكبها من القسمة الخمسة لتلك وكون الشمس
اشرف واصغر واعظم من القسمة التسعة لتلك وسببية الاول لتقدم تلك وان لم يكن
ازيد من سببية الثانية فلا يكون اقل منها فيقع هذا يمكن ان يقال ان كونها اشرف الكواكب
وما يشبهه نعم الوجه حيث قدمها على سائر الكواكب قلت انه لم يقد لبيان الكواكب
على هذه الطريقة مع مساوات الافلاك في باب واحد فذا جعل القسمة الواحدة الى
الكواكب بنفسها من صفات الافلاك واما تلك كانت فقد عقد لها بابا على حدة ولم يجعلها
داخلها في بيان مساوات تلك الافلاك في انما سببان يجعل باب على كوكبها على
حركة الشمس على باقي الكواكب فكل جرم كروي يحيط به سطحان متوازيان هذا تعريف العالم
على ما جوزه بعض اهل الفيزياء ويحتمل ان يكون هذا بياناً لبيسة تلكها الحكم لا تعريفها
لها غير صدقة على باقي الافلاك **قوله** وكل كرة متواز السطحي مركزها مركزها
علم من تعريف الكرة فيما تقدم ان مركز السطح المحيط بالكرة ومركز الكرة واحد السطح المحيط
ابعد اجزاءه عن السطح المحيط من جميع الجهات واحدة فيكون ابعادها عن مركز السطح
المحيط اية واحدة فيقدم مركز السطح المحيط والمحيط ومركز الكرة جميعاً فبذلك المقدمة
حال احتياج الى ذكره **قوله** فركز سطح تلك الشمس الذي هو مركز العالم مركزه اي مركز
تلك الشمس هذا هو حاصل التقيية اللازمة للقدمين المذكورين في قوله تلك الشمس كروي يحيط
بها سطحان متوازيان فركزها مركزها فركز الشمس كروي السطح مركزه **قوله** لم يكن مركزها
مركز الكرة لان مركزى الجذب والمقتر متساويان فلا يكونان مركز الكرة بل احدهما وهو مركز
الجذب **قوله** فركز تلك الشمس على مركزها فركزها فركز الشمس كروي السطح مركزه **قوله** لم يكن مركزها
لانها لا تقع بالنسبة الى بعض العناصر كذات المقدمة الا ولا فانها عامة **قوله** كالذرات
ومحيطاتها افلاكها يطلق على جميع الدوائر كما توهمت عبارة الشافعي بل انما يطلق على مناطق
الافلاك او ما هو من حكم المناطق كالفلك كما لم يكن كذا على ما سيجي **قوله** اذ لا يكون في
المقمة لا يسوونها افلاكاً قد ذكرنا فيما تقدم ان تعريف تلك على ما ذكره الشافعي كونه متحركة بالذات
على الاستدارة واما ما في تلك المقامات الا ان يبيد الكرة بالمستقيمة وما ذكره بعض من ان تلك

قوله

جسم كروي لا يقبل الخوف والامارة مثل الماوية ووقع في الذكر من ان الفكر جسم كروي يحيط بسطح
 متوازين ورجل لا يعبر المقعر كانه المنحرف من سطحه بل انما يتغير متغيراتها وكما
 لا فرق بين النعم والندوب فاطلاق الفكر على احدهما دون الآخر محكم ويمكن ان يقال ان كل واحد
 من الافكار تعلقت بنفس على المذهب الصحيح لا شك ان تعلقت بالبدن وليس غيره فتعلقت بالماوية
 وتعلقت بالحمل ولم تتعلق بالعلم نفس على وجه بل ما تعلقت به النفس هو مجموع الحمل والمخيم من الفكر
 لم يطلق اسم الفكر عليه ومنه ان الفكر يتعلق بنفسه كجسم المحسوس امكن له ان يطلق
 اسم الفكر على الجسم واما قال شراح الذكر من ان الفكر لا يتصور المتخيلات كرات
 فوجهه على غير ذلك **قوله** لا الى ان كل فكر مثل الارض لبعضها البعض الشريف وقد يوجب كلامه
 بان قوله فانما يترك الفكر الشمس من قوله كل فكر مثل الارض وقوله اذا كان متوازي
 السطحين صفة لكل فكر مثل الارض فيكون المعنى كالفكر مثل الارض متوازي السطحين
 بل كل فكر الشمس ان مركزه محيطه ويكون مراد قدس مرة ان فائدة هذه المقدمة
 بعد انضامها الى المقدمة الاولى ذلك فيصير حاصله الى ما ذكره الله لكنه لا يخفى ان وجه
 انظر وان قوله اذا كان متوازي السطحين على هذا التقدير مستدرك **قوله** وادام
 هذه المقدمة بان يقال كل فكر مثل الارض فهو ككرة متوازية السطحين فركزها مركزا
 وهذا التقدير يندفع ما يتوهم ان احدا لا وسط بينهما لم يذكر **قوله** وفيه الخط المستقيم
 على كونها سطح واحد بحيث لا يتناقض **قوله** اعترض على ذلك بان اقل من سطح في الشكل الثاني
 والعشرين من جادة ثلث الاصول ان الخطوط المتوازية لا يمتزج ان يكون جميعها على سطح واحد
 بالسطح الواحد مخفى على معرفة التعريف ولا يخفى انه لو لم يحدد ذلك لزم ان يكون كل خط
 واقع في احد السطحين المتوازيين موازيا لخط واقع في السطح الآخر اذ لا يتلاقان
 ولو اخرجوا الى غير النهاية وانما لم يحدد السطح بالمستوي كما فعله اقليدس لتلخيص علم الهندسة
 اخطوط المستقيم لم يرد ومنه السطح المستدير للسطح اذ لا يخفى ان اخطوط المتوازية
 لا يمتزج ان يكون السطح في سطح واحد ولا ان يكون في سطحين مستويين فبان يكون كل خط
 منها بحيث يمر بهما سطح مستوي واحد فكل خط في احد السطحين المتوازيين موازيا لخط في
 السطح الموازي الاخر يمكن ان يفرض سطح مستوي واحد يمر بهما وكل خط في السطحين مستقيم في
 يمكن ان يفرض سطح واحد يمر بهما لا يخفى فتأمل واعلم ان المراد بالافراج في السطح المستوي
 هو افراجها على السطح وانه اخطوط المستقيم هو افراجها على السطح المستوي وذلك معلوم
 اطلاقا من ان السطح المستوي هو افراجها على السطح المستوي ان افراجها على السطح المستوي هو افراجها
قوله وهو افراجها على السطح المستوي اي اخطوطها في الافراج من السطح المستوي كما في السطح المستوي
 والافراج على السطح المستوي المستدير من المتوازيين لو اخططين المستقيمين المتوازيين هو ما يكون
 عمودا عليهما والمراد بقوله واحد جميع الجهات الاربعة (الموجبة) لا الشخصية ولولا قال

وكما في متوازي
 السطحين

مستوي

هو الواقع بينهما
 الخط المستوي
 وافراجها على السطح
 بين السطحين

من جميع الاجزاء لكان اظهر من المقصود **قوله** واعلم انه لو افترض في تفسير النوازي سطحا على هذا
 الشكل لكان لان الابعدين اخطوط المتوازية المستقيمة السطح المتوازي المستوي من جميع الجهات
 واحد اذ لو كان البعد من احد الجانبين اقصر من البعد من الجانب الاخر لكانت المساحة بعد الافراج
 كما نقرضه الهندسة لما يكونان متوازيين **قوله** حتى يكون الكرة بواسطة ذلك الاختلاف في
 اشارته الى ان كل حتم متعلقة بالاختلاف لا بغيره **قوله** يحيط بسطح متوازيين
 لا شك ان يحيط بالفكر الى ان المركز للشمس مثله سطحه ان في حوازيين هما المحسوس
 والمقعر والاخر هو السطح المحيط بحرم الشمس اذ هو من نهايات الفكر كالحايج المركز لشمس
 لم يعتبر ذلك بطلاء كذا الكلام في حواجر المقعر مع تدويرها على نقطة مشتركة بينهما **قوله**
 النقطتين معيتهن تقينا تحسبا بالنسبة الى المحسوس تقينا ونقيا بالنسبة الى الحواجر الى ان المركز
 ومعنى الحواجر الى ان الوضع هو كونها بحيث يكون الامارة الى احدهما من الاربعة الى
 الآخر واعلم ان الفضل احد التفكير عن الآخر معلوم واما كونها على هذا الوجه وهو ان يكون
 التماس نقطتين في غير معلوم اذ احدهما لا ينفى معرفة ذلك لكنهما انما اعتقدوا ذلك بان
 على ما نقرر عندهم انه لا فضل في التكميلات **قوله** اذ في ابعدها نقطتين على الحواجر وذلك لان
 الابعاد معربا وكذا هو كل مندية معناه العلوي **قوله** بصيرته الى سبب الفكر الثاني
 وقد جعلنا بعض ان رميز الغير راجعا الى الفكر الثاني وهو ان يجمع بين ذكره الله **قوله**
 يكون سطح كل منهما غير متوازيين لان محسوس العلم اعظم مواز لمقعر العلم الاصغر ومحسوس العلم
 الاصغر مواز لمقعر العلم الاعظم **قوله** فكل واحد منهما على وجهه نظير ذلك الزوجين الزوجان
 فان الواحد اذا كان واحد ليس فردا وان كان في واحد واحد اخر فليس مستويا فليس
 كلاهما زوجين ولستم بالواحد واما انما هو باقيا ران له دلالته الزوجين كذا اجماعها
قوله لا يخط محيط الدائرة المسماة بالمحسوس ان هذه الدائرة ليست بالمثل لما لها من المنطقة
 البروج في القطبين والمجورد المركز ولا يخفى ان الفكر المثل لما له من البروج في القطبين
 المجورد المركز ايضا فالحكم بان اطلاق الفكر على احدهما جائز على الآخر حقيقة حكم ويمكن ان
 يقال ان القدر كالم يتجاوز من المحتسبات وانما يجوز في الدوائر فقط وقد سموا هذه الدوائر
 بالمتساوية ذكرنا ثم ان المتأخرين لما جئوا من المحتسبات سموها الفكر المثل لما لها من البروج في
 سوا المنطقة مثلا واعلم ان كلام المقصود بان اطلاق الفكر على الحواجر على المنطقة
 حقيقة وهي الجسم مجازا واطلاق المثل عليها بالحق **قوله** عند مستقيمة بين قطبيتين يكون مركز
 الشمس في سطح منطقة خارج المركز وانما لم يقل كذلك لان المنطقة لم يعرف بعد **قوله** لا لانه
 لو كان نقرضا لما لا يتصور بالبدن وراى ولما ذكره الحق الشريف من ان النور يراى
 كروي يصعد مركزه من الفكر الى مركزه بانما انهم لم يعتبروا سطح التدوير المحيط بالكرة

قوله

لان

كلما

قوله

البروج

سوا

قوله

واعلم ان كل كوكب جازم انه قدرة الشمس بان محو الاعتدال المذكور لا يخرج عن ان لا يكون له سطح في ذلك الوقت
وذكر بعض ان رجب ان اول سنة ان الاعتدال يصنع لا بعض تغير في الشمس لان الفلك الذي
يكون التدوير فيه ليس في الاطلاق عامل التدوير لا خارج المركز ولا يمتد في غير مركزه فكل ما
كان في الاستساق ككلامه ان لا يكون هذا اقرب للنسب لانه ذكره في مثل الشمس فارجعها
على وجه لم يخص بها كمالها من المسان لا يكون ما ذكر في صفه جرم الشمس فلو لم يتسلم
الكلام **قوله** واعلم ان احوال الشمس تضبط ايضا بتدويره وعامل موافق المركز وذلك بان
تعرض منطقة التدوير في سطح منطقة كمالها ويكون نسبة نصف قطر كمالها الى نصف قطر
التدوير في هذا الاصل كنسبة نصف قطر الخرج الى بين المركزين على احوال الخرج يكون
حركة كمالها على التوالي في اصل التدوير بقدر حركة خارج المركز في اصل الخرج وحركة
التدوير حول مركزها في اصل التدوير في وجهه يكون في القطعة البعيدة على خلاف التوالي
فيتدوير كمالها التدوير معها ويكون الحركة المرسية في القطعة البعيدة بقدر فصل حركة
الكمال على حركة التدوير في القطعة القريبة بقدر مجموع الحركتين لان حركة التدوير
ان كان في وجه الحركة كمالها على ان التدوير بان الحركة في القطعة البعيدة بعينته
مثل وجه التدوير كمالها عند مركزها على وجهه كمالها لازم من كمالها التدوير في وجهه كمالها التدوير
عند مركزها على وجهه كمالها التدوير كمالها عند مركزها في وجهه كمالها التدوير في وجهه كمالها التدوير
حركة التدوير ويخرج على هذا التدوير لمركز الشمس خارج المركز كان على احوال كمالها
بعينه وقد بين على ذلك في شرح المذكورة ثم ان الجوهري اختار روا اصل الخرج لانه
يقضبط حركة الشمس على هذا الاصل بديارين منطقة الحمل ومنطقة الخرج وعلى اصل التدوير
يثلث في اير منطقة كمالها والمدار كمالها التمام ومنطقة التدوير واختار بعض المأثور
اصل التدوير في الفلك الثالث على وجهه بعينه هذه الاعتدال **قوله** بالنسبة الى اعتدالها
وخارجها انما قال ذلك في تدوير المخرج في نفسه عظيم كثير من مثل الشمس مع ما في وجهه
من الاعتدال والخاصه وكذا كماله تدوير العلويين اعظم في نفسه وان كان اصغر
من تدوير المخرج الا من مركز العالم فويص في المقتضى الشريف وتوضيح الكلام ان سطح
منطقة كمالها اذا كانت منطقة كمالها كمالها حدث في حجب كمالها محيط دايمة في
في شعوه محيط دايمة اخر في حدث في حجب التدوير محيط دايمة فانس الدائري
الا وليس في الخط كمالها من مركز كمالها المار بمركز التدوير في منطقة الشمس المائت
انما هو عشر من ثلثه اليه جعل ان الخط المار بمركز الدايوتين المائتين يمر بمنطقة الشمس
فيكون ان يكون لقطر الشمس انما هو ثلثه من ثلثه الاصول ان كخط كمالها يمر بمنطقة الشمس
لاخرى اقربا منه لما ثبت ان من من ثلثه الاصول ان كخط كمالها يمر بمنطقة الشمس
من الدايمة الى محيطها بعضها كالقطر لها وبعضها غير قاطعة لها منتهية اليها يكون اطول
لها طوله هو المار بمركزها اقصر منتهية غير القاطعة هو الذي استقامت المركز وكخط الدايوتين
في مركز مركز العالم الى مركز التدوير لانه يقطع الشمس الا اذا كان في مركز التدوير في الراج

احوال کشمیر خط بند ویر و حاصل و احوال

المعروف

مركزه

لان

قولہ

[illegible]

میں

۱۲
کحل

او

الا فلان كما قد نرى من قبلها فلان ان يكون المديون المثلث كما توهم قوله يستعمل في المثلث
 والوجه المديون وذلك لان كجوز المثلث في سبيل ان يربط اليه واوله نقطه على محيط المديون
 عن مركز العالم في سبيل ان يربط اليه ومن بعد ذلك لا وجه للمديون وادع كما على
قوله يتصور ما ذكرنا من حيث الاطلاق فيقول ان يتصور خطا ما رايا لا وجه وكيفية المثلث
 كما يجوز لها وليد السطح على الخط المذكور نصف دورة فيجذب فيها بين الديرين المثلثين
 ممثلا اوضاع المركز وفيما بين الديرين المثلثين فيهما من محيط الدائرة الصغيرة فيما بين
 المتوارتين تدويرا وهذه هي الفائدة من تصور هذه السطوح قوله اوله اوضاع السطح
 انما هي على ان القدر الذي لا يدركها كانت الثوابت الباطنة اسندوا الحركة اليومية الى
 فكل الثوابت فيكون كحركة باسرة الحركات فكيف يستحي ثوابت ويمكن ان يقال انها لا تشتغل
 من مرجع الى مرجع فان الثوابت انما تستمر بعد ذلك لا تتغير لهما مرجع الى مرجع والحلم يستمر
 الثوابت كذلك يستمر بالثوابت في صلبه يرجع الى مرجع الثوابت اوضاعها مع سطوح البروز
 المتكيفة ان يقول ان بعض القدر اسندوا الحركة اليومية الى الارض وقد لا يكون
 الثوابت متحركة اصلا فلعل السببية بالثوابت وقعت من هذا البعض قوله ذهب الى
 ان لكل من الثوابت فلكا خاصا وذلك بان يكون الافلاك فوق فلكا من محيط بعضها
 متوافقة المراكز مثلها لاقطاب سطا بقا لمناطق متوافقة الحركات قدرا ووجهة
 او يكون بعضها فوق بعضها باين افلاك العلوية او تحت فلك القم وقيل ان لكل منها
 تدويرا وحركات كجذب متوافقة في القدر وكيفية مناطقها في سطوح حارات عرضية
 ويكون فلك الثوابت حركاتها حرة زائدة على حركات التدوير ولذلك لا يتبع الارض
 يقع الخط في النصف الذي يكون جهة فلكه في النصف جهة فلكه الثوابت ومع هذا فكل
 ان يكون اختلاف مقادير حركات الثوابت على ما وجد بالارصاد المتخلعة من هذه الجهة
قوله حركته المشرقة الى المغرب في جميع الدورات قبل هذا القيد زائدة لاجابة اليه بعد ما قد
 الافلاك في كل ملة للارض الا من المعلوم ان حركات الافلاك لا تكون كجذب الارض
 لم يقيد بذلك لور عليه ان حركات الفلك في ملة اية هي فسمين كذلك قوله واجبت لا
 شرق ولا غرب القيد العجوبة ان يقال واما حيث لا يتعين الشرق والغرب والمراد
 به عرض تسعين ولا يخفى ان الكوكب لا يدور الظهور في المواضع التي يتعين فيها الشرق والغرب
 يكون في نصف الدورات حركاتها شرقية وفي النصف الاخرية فالاول ان اعتبر
 في هذا التقسيم الشرق والغرب في خط الاستواء ويقال حركات الافلاك اما شرقية
 الاستواء الى المغرب واما من مغرب الى شرق وقد لا حاجة الى الا حركات العرض والاشكال
 بالمعدرات لا بد من الظهور اية قوله يحدث عطف ثمانية ازمته مت وية زوايا مت وية
 فيه بحيث لا يوافق الفلك نصف دورة يكون تلك الحركة في زمان لا يمتد ويخرج في
 مثل ذلك الزمان نصف دورة اخرى وهكذا ولا شك ان في هذه الازمنة لا يحدث عند

باب حركات الافلاك

باب حركات الافلاك

المراكز ثابتة اصلا ولما عدل بعضهم من هذا التفسير وقال في حركته في الحركة حول نقطه انما هي
 من محيط دائرة يكون تلك النقطه مركزا في ازمته متساوية فسمين متساوية فيكون على هذا
 ما اذا كانت الازمنة التسوية ازمته الدورات انما لا يدور هذا على التقدير الاول فيقول
 بقوله ان التقدير لا يفرق لفظ التقدير بالقدرا وانما الاشكال قوله فان اليوم يمتد على السطح
 الحجاب فانهم اقبلوا ومدد اليوم ببلية على السطح دائرة نصف النهار اياها تقاطع
 مع مدار الشمس كما اعتبره اليونان من اجل المغرب واسفل تقاطع مع مدار اقتره فلكا الزمر
 ونقطة مدة دورة ثمانية ازمته مقدار النهار المطالع الاستوائية تقوس قطعها الشرقي تلك
 المدة في اليوم الحقيقي اوسع قوس مقدار النهار مساوية قوس مقدار النهار مساوية قوس
 حركه الشمس تلك المدة وهو اليوم الوسط فيكون اليوم بهذا المعنى زائدا على الدورة قليلا قوله
 وكذلك اعتبره العامة في العمدة وهو ان موضع المديون من سطوح الشمس او غروبها في العمدة يزد
 مقداره مع زمان الدورة بقدر المطالع البلدي او الفارب البلدي بقوس قطعها الشرقي
 ذلك الزمان واما في غير العمدة فيصير بعض احوال الرجوع لا يدور الظهور ان كان العرض اكثر
 من ثلث الميل وانقل من تسعين وبعض احوالها معكوسة الطول وبعض احوالها معكوسة
 الغروب فاذا كانت الشمس في الاجزاء الابتدائية الظهور يزداد في اليوم في الدورة بدورة او
 دورات واذا كانت في الاجزاء المعكوسة الطول والغروب يكون اليوم ببلية انقص
 الدورة بقدر المطالع البلدي او الفارب البلدي بقوس قطعها الشرقي مدة يوم ببلية
 واما اذا كانت العرض مساويا لثلاث الميل فكل يوم فيسببه بروج دفعة وبزمنه بروج
 احرز دفعة فاذا كانت الشمس في البروج الاولى واقد المديون من سطوح الشمس او غروبها في
 اقل المديون الغروب يكون مدة اليوم ببلية دورة واحدة فقط وسجي ثمانية ازمته متساوية
 الارض قوله والافلاك الارض في انما انما حركته الفلك الاعظم فالشمس الطور في
 التذكير ان الفلك غير ان كان كجذب المشرق او كان في النصف فالحركة عرضية وان كان في موضع اخر
 منها ان حركته فلكا يكون بمكانة الفلك على كونه كالجذب المشرق او كونه كالجذب المشرق
 ان متحرك الفلك الاعظم مكانه فلكه المشرق عند مرقع ان المكان هو السطح فيكون حركته الفلك
 ان من يتبعه حركته الفلك الاعظم ومتحرك الفلك مكانه فلكه المشرق فيكون حركته فلكا
 حركته الفلك المشرق هكذا فلكه ان يحيط فلكه المشرق على ان الفلك فيهما مكانه فلكه المشرق
 فيخرج حاصلا الى ما ذكره الحق الطوسي ولا يرد عليه كونه لا يرا لانه لا يرا لانه لا يرا لانه لا يرا
 القدر في الخط الاول سيما عند القول بان الموجود مكانه الفلك كان سياتي في سبيل ان يكون
 الفلك بايا الى ان لا يفرقنا اليه فيما قبل قوله وطلعا من عند المشرق في موضع المشرق الشريف

في النقطه

حيث حال ويطالع من عند المصنف المحققين لا يقع في حدث ردة الى غير ان الحركة المبرزة بينهما لما مضى
او بعضها ليدخل بعضها للثقل لا يطرأ من قبل الحركة الارضية بعد ذواتها ولا يحتملها بتبعيتها
حكمة الفلك الاعظم **قوله** لا حاجة الى ما ذهب اليه الغير من ان لا حاجة الى ما ذهب اليه الغير
من ان الفلك الاعظم خارج المركز من غير ان يكون مركزه في مركز الارض فذلك الثمانية في حتمها على ما ذكره
في صواب المراكز مع مثلها وما يكون مخرج المركز فليكن حيث لا يظهر من تحت الارض من الفلك الاعظم
في الكتب بيان ان مركز الارض من قبل على مركز العالم واذا كان كذلك لم يخرج مركز الفلك الاعظم
من مكانه الا فلكا ارباب وقوله وكذا في سبعة من قبل طلوع وغروب هذه الحركة وذلك
انما يكون للفلك الكلي السيادة والطلوع انما يكون من الارض والغروب من الارض الشرقية ان
كان الكوكب مستقيما وبالعكس ان كان الكوكب راويا كما في في حواصل الاماني المايل واعلم
ان الكوكب ان يشاهد ان كان بعد من بعد النهار اكثر من تمام النور في البلد فان كان البعد
شمالا يصير ابدى الظهور وان كان البعد جنوبا يصير ابدى الخفاء ثم يصير بعده اقل فيصير اقل
وعرف ثم يصير بعده اكثر فيصير ابدى الخفاء وهذا انما يكون لسبب كون الكوكب كاحد النوازل واما
انما يطرأ من الطلوع والغروب على صيرورة ابدى الخفاء او اقل الخفاء وغروب فينبغي تردد **قوله**
وبما يخرج الفلك الاعظم من قبل الفلك الكلي وكذا الفلك الكلي من قبل الفلك الاعظم
الكل وذلك لاشتمال هذا الفلك على كل الاجسام فذلك على الحركة حركة الفلك وهذا
ما ذكره المصنف ان هذه الحركة ليست بالحركة اليومية لانهما في قريبتين من جوه طيلة وكوكبه
السرعة لكونها اسرعها والحركة الى خلاف التوالي لان قواي البروج من المغرب الى الشرق
والحركة الشرقية لظهور الكوكب بها من الشرق وبعضهم يسميها الغربية لكونها الى جهة الغرب
قوله ويرسمه دورة محيط دائرة الدوره ان يعود كل نقطة الى الموضع الذي فارقه وقد
بين او طولوت من هذا الحكم الذي ذكره الشيخ في اول كتابه في الحركة المتحركة وهذا اذا كانت
نحوه حركة بسيطة او مركبة من اثنين على منطقة واحدة اما اذا كانت مركبة من ثلثي المنطقة
فيسمى بالشبه محيط دائرة والمترسة من هذه الدوائر قد يكون متحد فاما ان التقاطع التي يكون
مدار واحد يرسم جميعها دائرة واحدة وفيه قول من نقطه عليها اشارة الى ان المراد هو انما
المفروضة على سطحها واما التقاطع المفروضة في ثلثها سوى ما كانت على دائرة القطبين
فيسمى ايضا في دورة محيطات دوائر الا انه لم يذكرها الا لا تحس في القيمة عنها الا اذا
وذلك كما طعن على اهل الكواكب من ان مركز التدوير ومن طعن على التدوير كما حصلت
من دوران مركز الكوكب **قوله** والدوائر المسوومة عليها عطفت على قوله فلك الحركة واراد
بالدوائر المسوومة الدوائر المسوومة من التقاطع المتحركة الحركة لا مطلق الدوائر فانه
يمكن ان يرضى على الحركة دوائر غير متساوية ولا تكون النقطتان المذكورتان قطبيتين بل نقطتين
كل دائرة نقطتين على سطح الكرة يكون الخط المستقيم الذي رقبته منها الى محيطها متساوية

فيها

صالح

منه يكون
سواء على
منها عرض
السطح
فذا طلوع
غروب
صالح

منه يكون

والنقطتين كحقيقة انما يكون للدوائر كما صلب كوكبه واما في غير ما خلاص القطب على شكل شمس
والبحر **قوله** انما يسطر على سطح قطب العالم فان هذا التفسير ان عبارة المتن لما
نشر اشبهت وان المراد يكون حركة فلك على قطب فلك آخر ان يكون قطب على سطح
ويكون حركة فلك على منطقة فلك آخر ان يكون منطقة ما من سطح واحد اذا فرضنا فلكا
قوله يتلوه وسين سماه في مسابقة وذلك هذا العقد لظهوره **قوله** ويقال لكل رسم منها
جود درجة واعلم ان اجزاء دائرة البروج يستمر دجها الشمس كما انها يصعد فيها وبسط
اجزاء سائر الدوائر يستمر اجزاء بالاسم العام هذا وان اصل ما اتهم توسعوا اجزاء سائر
الافلاك مطلقا درجات تشبهها لها اجزاء منطقة البروج من اجزاء معدل النهار فانها تستمر
اجزاء وزمانا ولا يستمر دجها الا كجوزا واجزاء الدوائر التي اعتبرية منها كحركة الشمس
درجها لا كجوزا **قوله** وكل دقيقة بسنتين فانه ان ان بينه في الامر صفة موصوفة
فيتم ان يكون الموصوف دقيقة فستمر ما حصله استمر ثمانية ثمانية وقس على ذلك ان كان
الرائقة وفيها **قوله** من مثل مركز الشمس هو هذا العقد المذكور منقوص منه حركة الارض
كل يوم فان ثوابت **قوله** ان فلكا بال فلك الثوابت لا يحرك تحت هذا قبل ما نعلم من الكلام
المستعمل في حركة كجوزهم هذا التقدير المذكور ان فلكا واما اذا قلنا ان فلك الثوابت يحرك
ما تحت من الحملات فحركة كجوزهم يكون ان يندثر العقد المذكور بقدر ثمانية ثوابت كما لا يخفى
وقيل ان يقول ان الفلك الثمنا اذا كان حركا لا تحته يكون سبب في ان وهو ان نفس
الفلك قوة على تحريك ذلك الفلك دما منته كحركة الفلك الاعظم واذا كان كذلك فم
لا يجوز ان يكون نفسه قوة على تحريك الحملات سوى عند التلا لندلني ذلك من ارباب فها
هذا يجوز ان يكون حركة كجوزهم هو المقدار المذكور **قوله** ومبدأ اول الحمل منها انما لم يسل
وهي النقطة تقاطع المايل مع عرضية ثم يؤول الى البروج من اجزاء الا قرب ونقطه المايل
بعد عن العقدة مثل بعد اول الحمل البروج من فلك العقدة على اختلاف التوليد في هذا
زيادة كحقيق فيما بعد ان الله تعالى **قوله** وهي حركة اوج القمر تحركها اوج القمر وهو ما تحرك
هذه الكوكب يحرك كحركة كجوزهم ايضا ولهذا ستر بعضهم مجموع حركتي كجوزهم والمائل بحركة الارض
به العلامة في الهيا **قوله** فان التقاء وتبين السنين في هذه المدة يكون سنيين تقريبا
السنه الشمسية ثلثيها وخمسة وستون يوما وخمسين ساعة وتسع دقائق وثلاثة
منقضى الرصد الا يبي في السنة القمرية ثلثيها واربعه وخمسون يوما وثمان ساعات
وثماني واربعون دقيقة فيكون التقاء وتبينها عشرة ايام واحده وعشرون ساعة ودقيقة
واحدة فاذا ضربت ذلك في سنة وستين حصلت ثمانية وستين ساعة وستة
ثلاثون دقيقة فالتقاء وتبين المذكور يزدهر على ستمائة وستين ساعة وستة
مئة وستين ثمانين ساعة وستون يوما واحدا وعشرون ساعة وستة وثلاثون دقيقة
فالتقاء وتبين السنيين مقصود سنيين ثمانين باثني عشر يوما وستة عشر ساعة
وثلاثون دقيقة فذلك قال تقر بها **قوله** وطابق الرصد الجيد انتم في الامر جمع واحد
لخدم واحد وهو الذي تقدر في الرصد ايام الطريق الى السنة ثم اطلق على هذا الرصد

ساعاته
الاصول

انما نظروا في حركتها ولبوها الى مواضع معينة ثم تحرروا الموضوع الذي يصدون فيه بارادة سببية للمحل
 باسم مكان **قوله** وزعموا ان الذين المعزبة او غير محلبة وكذا وقع في الشيخ والارواح فليس الجرح وظاهره انما
 ان يكون راجعا الى الرصد باعتبار ان الذي راى هو مجرد اجزاء الرصد والى الجواهر فليس الذي راى مجرد
 تلكا **قوله** على منطقتهم السببية الباطنة اما هو بانظر الى الاسم الاول فقط ويكون معنى قوله
 ومنطقا لبروح وليس منطقا لبروح بلا ملاحظة حكمه ايضا وفيه سخافة ولعلك تعلم ان يقول ان معنى
 ان هذه المنطقة السببية باسم مخصوصة كالان منطقها الفلك لا اعلم لسمي بمعدل الهندا وكذا في
 سائر الافلاك حيث لم تقسم باسم مخصوص **قوله** مثل حركة تلك الثوابت قد راجعنا وجه المسألة
 من عبارة المقصود ان المراد بالثوابت من المثلثة في العدد واما المثلثة في الجهة فيعرف من الظاهر
 في الحركات التي من غير المغرب الى المشرق فتأمل **قوله** على منطقتها وقطبها والظاهر ان الضيق
 راجع الى الثوابت في منطقة فلكها وقطبي فلكها وفيه ما يلهي الخ **قوله** وفيه اشارات الى
 ان جهة الاقبال ان يراد كان حركها يدل على ان حركتها ليست بالمتعينة فيكون بالذات
 فكيف قال انه اثره لانه يقول الاشارة قد تستعمل بحيث يتناول التصريح وقيل ان
 محتمل القدر على ان المثلثات محركة بالذات اذ لو كان في الحرك المثلثات الفلكية
 كان ينبغي ان يكون محركة مثل القمر اذ لا فرق وفيه ما عرفت انما **قوله** لتلازم التعطيل
 الفلكيات قد يقال ان هذا ليس امر اجماليا لان بطليموس قد صرح بان مثل الشمس لا يخرج
 البسيطة بالذات ولا بالعرض وما يقال من ان التعطيل هو ان لا يكون متحركا بالذات و
 لا محتملا اليه مما لا يجدي بطلان في تلك المثلثات ما يحتاج اليه ايضا **قوله** سوى اعداد وهي
 عطارا والظاهر ان محركاتها غير محركة الثوابت فلهذا يخرج اوجها الثاني ايضا
 تلك الحركة الا انه لا يظهر من الحركة في ان المدة يتحرك على خلاف التوافق فيظهر حركة المدة
 بقدر فضل حركة على حركة الحمل اذ اوج القمر فان كانت المثلثات اربعة لاسمحوا هذه
 الحركة اذ لا يمكن ان يكون للفلك واحد حركته في ذاتها وان كانت حركات المثلثات
 بتبعية حركة الفلك اظهر فيمكن ان لا يكون اوجها متحركا مع الحركة وبذلك يكون حركها واقع كون الحركة
 الظاهرة من اوجها من فضل حركة الاصلية على حركة الثوابت **قوله** وقد عرفت موضع اختلاف
 في المثلثات عبارة عن الفلك فيغير ان يستثنى من اوجها حركته وهو الافلاك المثلثة وليس من ضمن
 الاوجات واكبرها حركات حتى يستثنى منها ويمكن ان يختلف يقال ان تقدير نظام
 المسألة سوى حركة اوجها عطارا وسوى حركة اوج القمر وحركة محركة حوزها
 بحيث الحركات لكن قد استثنى حركة المثلثات نصف **قوله** جزرته اي عقدة
 الراس والذنب بقدر انهما ان يكونا غير الاضافة فيطلق على محركات القمر والافلاك
 يطلق على العقدة ولا يخفى ان حركة الراس والذنب انما هي حركة المثلثات فاستثنى
 في الاستثناء اوجها **قوله** لانها تعلم ما ذكره اذ قيل ان منطقها في سطح منطقة البروج
 علم انها ليست في سطح معدل الهندا واذ قيل ان حركها مواز لحركتها فلك البروج على
 ان احد قطبيها لا يلتصق بمعدل فلك المعدل واما قطبه الآخر فيمكن ان يكون على دائرة

قطر

قطعه ونحوه مذكور لا يلزم ان يكون **قوله** ومبدأ هذه الحركة هي تلك المدايين هو الارجح ابي مبدأ هذه الحركة
 الفلك التي هي المركز لتكمل انما هي في فلك **قوله** واما عند طليوس فلان القدر انما يعرف بعد مركز
 الشمس عن الارجح فبما ينبغي ان يوضع مبدأ هذه الحركة في الارجح **قوله** واما مبدأ حركة وسط الشمس
 عند انحرافها في قول اكليل كما ينبغي **قوله** وانه ان هذه الحركة ليست حركتها في المركز بل
 المراد بالمراد ان حركتها في الفلك النجمية هي المركز انما حركتها في المركز انما هي حركتها في الفلك النجمية
 العالم اذ لا يصح ذلك في الفلك النجمية المراد ان حركتها في الفلك النجمية هي حركتها في الفلك النجمية
 ان الحركة حول المركز ليست بالمعنى المصطلح عليه المراد ان حركتها هي حركتها في الفلك النجمية
 تدور في تلك الحركة في مركزها **قوله** واما في هذه الوجوه من التفسير **قوله** بل ضعف مركزها
 عند المحققين لا ينبغي ان حركتها في الفلك النجمية هي حركتها في الفلك النجمية بل ضعف مركزها
 وسطها وليس معناه ان المقدار المذكور في التفسير ضعف مركز الشمس في حركتها في الفلك النجمية
 ومما در هذه الحركة هي حركتها في الفلك النجمية هي حركتها في الفلك النجمية
 لان اوجات الحواشي انما هي في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 يراد باوجات الحواشي نقطه من مركزها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 اي الذي يظهر انما هي حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 وقيل المراد بالثانية اول الكلام الغالب انما هي حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 يقتضيه قوله عرض واقفي الا ان المذكور **قوله** انما هي حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 النسخ المعصومي وفي بعضها بدو ما يحتمل **قوله** لان عرض مركز التدوير ذكره المحقق الشريف في
 وجه التسمية بحركة العرض ان عرض الكواكب انما يحصل بها وهذا ليس صحيح لان عرض
 الكواكب انما يحصل بتلك الحركة وحركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 عنه وقال ان عرض مركز التدوير يحصل بها فلهذه الحركة دخل في عرض الكواكب لان
 عرض الكواكب لا يحصل الا بها **قوله** اذا اصبحت ان تلك البروج اعلم ان مركز
 التدوير اذا سار فوسم من منطقة كما علم في زمان مثلا حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 للمسير وتعتبر مقدارها من منطقة البروج وهذا الاعتبار يقال لهذه الحركة حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 واذا اصبحت الى حركتها في فلكها هذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 على الوسط وانقص منه يحصل التقويم المستقيم بالكلية وهذه القوة وسلم مركزها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 الغير من كائني تفصيل في الكتاب فلهذا سميت هذه الحركة المضافة الى فلك البروج حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 ومعنى الاضافة الى فلك البروج حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 بالنسبة الى مركز البروج الذي هو مركز العالم **قوله** الا ان مذكوره هناك حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 هذه الحركة لان مذكوره هناك حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 المعدل كما اثرنا في **قوله** وليست هذه الحركة حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية
 حركتها في فلكها في حركتها في فلكها وهذه الحركات توجد في فلكها في حركتها في الفلك النجمية

معدن الحبر

في القدر عطاردهم كغيره من الحركة الجوزية من حركته الفضل التي من فضل حركته الى حركته المائلة الى اليمين
قول ومبدأ عقدة الرأس وهذا على رأي الأكثرين وهو المشهور وسط هذا الزمان واما على
 رأي البعض فبداية منتصف بين العقدين من جهة الشمال اعلم ان حركته العرضية انما تعتبر
 في كسب العمل في القدر فقط وتقدر عرض القدر موضع تلك العقدة في تلك الحركة واما في
 الحقيقة فيوضع مقدار العرض بازاء المركز المعدل والى حركته المعدلة ولا يعتبر هناك حركته
 تكون مبدأ الرأس **قول** واما الوسط فيها فهو الفضل المذكور في حركته صواب التذكرة بان
 وسط عطاردهم ايضا هو مجموع حركتي الى المثل واهل العمل يستون فضل حركته الى المثل على حركته
 المدير حركته المركز فيكون الوسط في عطاردهم مجموع حركتي الادج والمركز في غير
 من الحقيقة وحاصل ما ذكره لم يثبت ان وسط عطاردهم هو فضل حركته الى المثل على حركته المدير
 منضما اليه حركته المثل وفي القدر هو فضل حركته الى المثل على حركته الجوزية **قول** وقد ثبت
 مبدا على هذا القول اني في وسط الشمس على القول بان ادج الشمس ثابت فانه قدر قليل منها
 ان مبداه الادج وبعضهم يجعل مبداه على هذا التقدير ايضا اذ لكل **قول** يظهر كذا في بعض
 الشروح اشارة الى كلام الحق الشريف اما اذ لا فائدة اعترض على المقام في حقيقة هذه
 الحركات ادسا طافنا في السمع الى هذه بقوله واعلم ان الوسط الى واما ثانيا فانه قال
 الوسط في عطاردهم مجموع حركتي الادج والى المثل قال هو الفضل المذكور الى هذه وهو
 الواقع لكلام المحققين واهل العمل يستون فضل حركته الى المثل على حركته المدير حركته المركز وهو
 المثبت في جداول الزيجات يستون مجموع حركته الادج وحركته المركز بهذا المعنى وسطا
 واما ثانيا فانه جعل حركته الطول في غير القدر مجموع حركتي الى المثل والادج وفي القدر هو فضل
 حركته المركز الى التوال على حركتي الجوزية والمائلة الى خلافه والى حركته الطول من
 الحركة التعويضية كما هو المشهور وذكر العلامة في النهاية ان فضل حركته على القدر على حركتي
 المائل والجوزية ليست حركته مركز القدر والطول واما رابعا فانه اطلق حركته العرضية
 الحقيقية على اطلاق عليه حركته الطول وفي القدر هي ماسماه فيه حركته الطول اذ اضيفت
 اليه بعلة الجوزية وهو الموافق لما ذكره العلامة في النهاية والشم ذكر ان حركته العرضية في
 العلوية والجزيرة من كذا ذكره ههنا وفي عطاردهم والقمر الى وهو الموافق لما عليه الجمهور **قول** اما
 حركاتها على ما هي لثمة اذا خرجت خطين من مركز العالم يماسان منطقة التدوير في نقطتين
 عرضيهما تنقسم منطقة التدوير الى قسمين مختلفين اعظمهما الترقان واصغرهما التماس في قدر
 القسم الترقان على التدوير والقسم التماس في اسفل التدوير وهذا اذا اعتبر حركته الكوكبية على
 محيط التدوير بالنسبة الى مركز العالم اما اذا اعتبرته بالنسبة الى مركز معدل المسير فيبقى
 ان يخرج الخطان المماسان من مركز معدل المسير في **قول** وجعلوا التدوير في الوسط اول
 الحكم هنا انما هي حركته الوسيط واما ثانيا فانه حركته المعدلة فقد جعلوا المبدأ التدوير في الثانية

في حركته الى المثل على حركته المدير حركته المركز وهو الفضل المذكور في حركته صواب التذكرة بان

ولا يتغير ذلك لان المثلث في الزيجات هو الاول يتأرجح على ان الموضوع في كذا ولي هو
 اني من الوسط واما كاهنة المرسنة فما يحصل عند استخراج التقويم بحسب **قول** وحركته
 التدويرية كانت حركته اعلا او اسفله والظاهر ان حركته التدويرية بالنسبة الى البروج
 التعديلية تدويرية لسيونة اهل العمل التعديلية في قفارة مجموعها مع حركته المركز وتقدر
 منه سواء كانت حركته اعلاه او حركته اسفله وهذه التعديلات توضع في جداول الزيجات
 والبرج كما يوضع فيه الحركات المستوية كذا في بعض النسخ **قول** والحركات المختلفة **قول**
 كلام من نظره البرج ولم يحسن تدقيقه وذلك لانه لما رأى الحركات الخاصة بالموضوع في جداول
 الزيجات على ان البرج المرفوعة التدويرية وقد كتب ارقام البروج الاثنى عشر فيها فخرج
 انها البروج المشهورة وانه لم يوضع في البرج حركات التدوير الا ما كان على التوالي
 ووجه امره ان بعض اصحاب الزيجات وضعوا التعديل الثاني في كجدول على وجهه
 على المركز دايما وذلك لتصرف الواقع منهم في ذلك ليس هذا موضع بيان فاما نظر في البرج
 ورأي ان التعديل دايما يزداد على المركز زعم ان التعديل الموضوع في البرج هو الما فخرج
 حركته التدويرية التي كانت على التوالي اذ لو كان ما فخرج مطلق حركته التدويرية لم يكن تعديلا
 زائدا دايما بل يكون ناقصا في بعض الاوقات وهذا الزعم كان في الاول في الفناء
 بل استدعته ثم انه لو كان الامر كما زعمه الحق لكان ينبغي ان لا يحصل العلم برصد الزيجات
 كما لا يخفى على من له وقت على اهلها **قول** ولعمري انه بسبب ذلك الاصطلاح وذلك
 لان قول الحق ان المثلث الزيجات هو ما كان على التوالي البرج سواء كانت حركته الى
 او حركته الاسفل ينادى على ذلك في هذا المقصود **قول** اذا جمعت حركته كل من
 العلوية وذلك لان حركته مركز رجل ثابت فانه اذا جمعتا مع حركته خاصة حصل
 ما نطرح يط وكان التفاضل بينهما وبين حركته مركز الشمس اعني ما نطرح ما نطرح ثانيا
 حركته مركز الشمس في ما نطرح او اذا جمعتا مع حركته خاصة حصل ما نطرح يط والسنة
 ايضا ثبات ثوابت وحركته مركز المخرج بالادج واداجها مع حركته خاصة حصل ما نطرح ك
 والتفاضل وتصبح ثوابت وهذا يعني قوله لا يزيد على ما نطرح ثوابت فانه ان المقصود ان
 مجموع حركتي المركز والى حركته مساوية لحركته وسط الشمس اعني ما نطرح كذا في حركته مركزها هذا
 لا يكون في الواقع فتعود نظرا الى زعم **قول** وما قيل من ان هذه الحركات كما اراد ذلك
 القائل الحق الشريف ويمكن ان يوجد كلامه بانه اذا تحرك الكوكب على محيط التدوير فغير
 تلك الحركات عند مركز التدوير في الزمان متساوية وتزداد بالتساوية وتلك الحركات هي حركته
 فعل تلك الحركات انما عند مركز العالم زوايا مختلفة ويسمى تلك الزوايا زوايا التعديل
 وزوايا الاختلاف وتقدر تلك الزوايا بزيادة الوسط تارة وتقص منها اخرى
 فذلك يسمى حركته الخاصة حركته الاختلاف لانه حركته حصل بسببها زوايا الاختلاف

زاد

فلعل هذا المحقق الشريف ان هذه الحركة اذا عبرت بالنسبة الى مركز العالم فاذ كان الوسط ونقص عنه
 فينبغي الاعتراض في الدوائر المشهورة في هذا الفن فينبغي ان يكون في الارض كاهن في
 الكواكب وهي عظمى في مركز الكوكب ويخرج من فلك البروج ونقطتي السماوي والجزئية كذا نصف
 النهار كما دلت وهي عظمى في مركز البروج ونقطتي الافاق كما دلت واعلم ان في البروج
 دائرة اخرى مشهورة وهي دائرة وسط سماوات القوتية وهي عظمى في مركز البروج
قوله الدائرة العظمى ان نصف الكرة التي فرضت عليها ظ عبارة الشئ هو ان الدائرة
 المحيطة بها في هذا الفن ينبغي ان يفرق بين الكواكب وكلام الحق اعلم من ذلك كما سيظهر **قوله** لا
 انه جعل صوراً ونسبة رد لما ذكره الشئ مولانا كمال الدين في كتابه في مزان المشهورة من الخطوط
 الصغرى التي يذكرها في باب الدوائر من الكليات على محيط كوكب العالم وذلك ان الدوائر الصغرى
 المذكورة في هذا الفصل ليس هي منها على سطح الفلك الا عظم صور المدارات اليومية في الخطوط
 ودعوى ان ما عداها من الصغرى المذكورة على سبيل الاستطراد ونقصت **قوله** بحيث لا
 يتبدل المركز لا يفتح ان الافلاك الحايطة من غير القمر كما دلت على سطح المثلث من مفاصل
 الكواكب قاطعة للعالم ومراكزها في مركز العالم وكانت اول مركزها في كوكب لم يتبدل مركزها لان
 لتول من طلق الكواكب فرضت اول قاطعة لخطاتها فحدثت الافلاك الحايطة قاطعة لكرة
 العالم حدثت على سطح الفلك الا عظم دوائر ولم يتبدل المركز في **قوله** يعني ان مرادة
 جوان العظمى اذ فيه انه لو كان المراد بهذا يكون قوله لا محقق مستند كما اذ مثل ذلك لا يقع
 في التعريفات **قوله** وانما ان ما طلق الافلاك الحايطة انما كان كذا في ذلك لان الثاني ويل
 الذي ذكره خلاف تلك العبارة وايضا الضيقة كما صدر من مركزها طرقت حول مركز العالم
 لم يصدق عليها انها يمكن فرضها على محيط العالم بحيث لا يتبدل المركز فينبغي ان يكون عظمى وهو
 بعيد جداً **قوله** فانها في الحقيقة دائرة عادية في كوكب لان قوتها في مدار الشمس تسببها
 بالدائرة الشمسية لا بد لان على انها في الحقيقة عادية من قوتها في منطقة رجبها قاطعة لكرة
 العالم بخلاف ان يكون فلك الدائرة عادية من قوتها في منطقة الشمس قاطعة لكرة العالم ولا كان
 الشمس لا يسطر على تلك الدائرة عرفت بمدار الشمس وكيفية بالدائرة الشمسية وانما
 ان منطقة البروج في القوس كما تسمى منطقة الشمس لان القدماء لم يشأوا فلك الا عظم فيجب
 اثباته في قوس منطقة الشمس قاطعة للعالم في كوكب في سطح الفلك الا عظم دائرة من منطقة
 البروج لا انهم ارادوا اثبات الدوائر على سطحها فطلقوا منطقة البروج في منطقة الشمس باعتبار
 الاصل وعلى كذا في سطح الفلك الا عظمى كما دلت على انها باعتبار كذا **قوله** لان الشمس اذا كانت
 عند النهار والليل تقريبا التحقيق ليس ان في الاشد ان يقال ان كل كوكب اذا
 ساهمتها عند النهار والليل وانما قال تقريبا لان الكواكب احق ان يكون اذا اتفق
 حلول الشمس فخط الاعتدال عند الطلوع والغروب كان الاقرب فاصدر الاعتدالين فانه
 اذا تحقق الاول كان قوس النهار كقوس الليل فانما يكون بين المسارين والبعيد الاعتدالين كان
 قوس نهار واحد كقوس ليل الاقرب واذا تحقق الثاني كان حركة الشمس في النهار كحركة كوكب في

من

حركة

الليل سرعة ويطول والنهار وقت بين النهار والليل انما يكون في مختلف طارقاتها واختلاف حركة
 الشمس في الزمان في فاذا ارتفعت في الليل والنهار تحققت كذا كان هذا الصالح المذكور
 نادر الوقوع جداً قال ترمذي في بيان بطليموس لا يقول بحركة الارض فعنده لا يمكن ان يتبدل
 النهار اصلاً **قوله** انما يستوي في الاعتدال فسر لا اعتدال في كوكب لئلا يتبدل ان المراد هو الاعتدال في
 الكواكب والبرودة وانما لم يحرك ان يكون المراد ذلك لان الاعتدال في الكواكب والبرودة عند
 الشمس لا يمكن ان يكون في جميع المواضع بل في اكثرها وانما لم يقل اولاً لان الشمس اذا ساهمتها استوار
 الليل والنهار لان ذلك لا يصلح بحسب الظاهر بالنسبة لمعدل النهار **قوله** ومنه يعلم وجه
 اخر لقضية معدل النهار فانه اذا كان في الموضع الذي يحركه معدل النهار سمت الارض بحيث
 ليل ونهاره ناسب ان يستمر معدل النهار ولم يستمر معدل الليل لان النهار اشرق **قوله** انما
 يحيط الدائرة التي يحرك على سطح الارض زاد الشئ لخط المحيط لان المراد بالدائرة الواقعة
 في عبارة المتن محيطها ولا حاجة الى ذلك لان الحادث على سطح كوكب من قاطع سطح اياه لا يكون
 الا محيط الدائرة من ان يحتاج الى ان يحيط اضافة المحيط الى الدائرة بانه **قوله** بل المعدل
 يستمر مداراً مومياً فعلى هذا ينبغي ان يقال المدارات هي الدوائر التي يسمونها بدوائر الفلك الا عظم
 من قاطع نقطة فرض على سطح كوكب **قوله** من قاطع نقطة فرض عليه هذا صريح في ان المدارات عبارة
 عن الخطوط ومعنى نفع ان يراد بالاعتدال محيطاً لجميع مدارات الدوائر لربح ان اللبنة
 من كلامه في اقل الباب ان المراد بالدوائر سطوحها والامر فيه سهل وانما قال في قوله
 من قوس محيطه لان البروج محيط على اصطلاح الكتاب هو مقدار دورة من معدل النهار مع
 مطالع استوائه لقوس قطعها الشمس بالجر كالتقويمية في هذا الزمان **قوله** لان البروج
 قد عبرت عليها يعني ان صور البروج قد يختلف في الفلك بحيث يحيط منطقة
 البروج باواسطها **قوله** لما علمتها دائرة البروج في القطبين والمركز لم يمتنع لما علمتها
 لها في مقدار كوكب الشمس وبما التسمية مثل الشمس عند بطليموس فانها من كوكب عندة وعند القمر
 فان حركة كوكب كوكب دابره البروج **قوله** في عرفهم انما قال ذلك لان مكان الكوكب في
 الحقيقة الوسط المحيط بجزء الفلك والبعد الذي قد شكك الكوكب على اختلاف القويين
 وايضا طرف الخط المذكور ليس بدائرة حقيقة **قوله** اذا كان مركز الكوكب في سطح منطقة
 البروج وذلك لان الخط المذكور طرأ في سطح منطقة البروج فيكون تمامه في ذلك الخط وكان
 مركز الكوكب الواقع على ذلك الخط في ذلك السطح **قوله** فانه دائرة مارة بمركز البروج ويطرأ
 ذلك الخط بين ما وذو يوس في الكواكب ان كوكباً في سطح كوكب يمكن ان يمر بها عظمى فانه
 فرضنا عظمى من خطوط الخط وباعدت القطبين عن القطب الاخر لتساوياً وبذلك يظهر
 الخط **قوله** بل سبب دابره من قاطع فلك البروج لا يفتح ان الدائرة المارة بقطب البروج
 تقطع منطقة البروج على نقطتين متقابلتين ومنه ينبغي ان يتبدل نقطة التقاطع بل هي اقل من
 الكوكب او قبال السطح ان لا يقع بين نقطتين التقاطع ومنه راس الخط قطب فلك البروج

يعلم ان

المسورة

كما فعل الشارح واما ان قيل قد مضى راج دارة من تلك البروج الواقع في المنطقة جهة طرف الخط كما
 بطرف الخط الى ان انتهى الى المنطقة فلاما عا الى التقيد بما ذكره فلماذا احضر الشارح ذكره والمقام
 الى ذلك واعلم ان كان كوكب على قطب البروج لا يتغير مكانه في تلك البروج **قوله** او مركز
 الكوكب اذا كان عليها يكون ذا عرض صغير ان لا يتغير ان الكوكب اذا لم يكن عليها لم يكن
 له عرض لحوا ان يكون الكوكب على نفس القطب **قوله** وقد سبقت المدارات الطولية
 ان يكون سمت منطقة البروج بالمدار الطولية كما ستر بعد التنازعا بالمدار البروجي **قوله** وكان
 مركزا مركزه لا بد من هذا القيد الاول لم يجد المرحون ان لم يكن قطع المنطقة وان كان القطبان
 متناهيين كانا منطقة خارج الشمس ومنطقة عند **قوله** على محيط العالم المكلف ان
 يعتبر تقاطعها على محيط الشارح وهو الانبساط بسبب كلام المق لا اعتبر مدارات
 العرض في سطح محيط الشارح فاسب ان يعتبر منطقة البروج ايضا في الشارح ويمكن ان يعتبر
 المدارات العرضية ايضا على محيط العالم وذلك ان كل محيط مركز العالم الى نقطة على
 محيط الشارح ويخرج الى سطح الفلك الاعلا فاذا دارت تلك النقطة على محيط الشارح دورا
 فقد دارت طرف تلك الخط المذكور على سطح الفلك الاعلا دارة وهو المدار العرضي في سطح
 الفلك الاعلا لتلك النقطة وقس على ذلك سائر المدارات العرضية **قوله** على التوالي
 الى الشمس قل انما سميت تلك الجهة بالشمالية لانها عرض شمال استقبال المشرق لوجهه كذا
 ذكره العلامة في النهاية وفيه سهو لان شمال الان في بكرة الشمس والشمال الذي هو الجهة
 بفتحها وجه الاصل البروج الذي تمت من تلك الجهة **قوله** كوكب صدي هو كوكب على ارض
 دنيا لا صغير يعرف به القيد قال المطهر فيقال كوكب القيد غير المعروف فيفتح
 الجيم ويكون الدال المعجم يستعمله كذا في لفظ التصغير فقام به وبني الجدي
 الذي هو البروج **قوله** عند وصول الشمس للهباء معظم المعروفة بذلك لان خط الاستواء
 ما يقرب منه جسد الصيف عند وصول الشمس الى اول الحمل وكذا عند وصولها الى اول
 الحملان ولذلك قال ويحصل كخريف في اكثر المعروفة وايضا في خط الاستواء يحصل
 الشتاء عند وصول الشمس الى اول السرطان فذلك فبه يكون في اكثر البروج المحيكون
 اما لا انقلاب الشتر فيكون عند وصول الشمس الى اول الشتاء في جميع الاقاليم بل في جميع
 المعروفة فان قيل يقولون في اكثر الاقاليم غير محتاج اليه بل في جميع الاقاليم في جميع
 قدر الميل الكلي في اول الحمل في هذا الموضع سميت الارض فخذت شكل الشمس فيكون هذا
 الصيف كذا في هذا الموضع ليل الاقاليم فلو قال في اكثر المواضع لم يرد عليه ما ذكرناه ولعل الشارح
 اطلق الاقاليم على المواضع المحيطة بالارض على سبيل التخييل والتشبيه **قوله** كما يشهد به العظة
 السابعة واما البرهان الهندسي على ذلك فنقول في تقريره اننا فرض دارة مارة بتقوى البروج
 المعدل وهو نصف كلاً من نصف المنطقة والمعدل المتحد من بالاعتدالين كما سيجري في
 مجرى ايضا شيين الشمس في مباحث دارة الميل ان البعد من نقطة محيط دارة كوكب

من عظمة مارة بتلك القطعة وتقطيع تلك الدائرة فالبعد بين قطب المعدل الشمالي وبين هذا
النصف من منطقة البروج فقط تقاطع منطقة البروج مع المارة بالاقطار الاربع اربع نصف
النصف اقرب الى قطب المعدل من سائر اجزاء ذلك النصف الاربعة تلك القطعة من المعدل
النهار اكثر من بعد سائر اجزاء ذلك النصف اليه فان ابعاد اجزاء المعدل عن قطبه اربع
وكذا الكلام في النصف الجنوبي فان نقطتي التقاطع من المنطقة والمارة بالاقطار
التان هما مشتملتان في منطقة البروج يكون غايته البعد من المعدل والمنطقة وكذلك اذ
قوله احدهما مائل الشمال هذا انما يعنى في المواضع التي عرضها اقل من الميل الكلي فان راس
السرطان فيها اذا كان على نصف النهار كان شمال مستل الراس فيكون مائل الشمال اما اذا كان
العرض اكثر من الميل الكلي فان اول السرطان يمر في جانب الجنوب من سمت الراس فلا
يكون مائل الشمال ولوقال ما يلزم قطب المعدل الشمالي يرد عليه ما ذكرناه ويمكن ان يقال
ان النقطتين بدائرة اول السموت نصفين شمالي وجنوبي واول السرطان اذا كان على
نصف النهار كان في القسم الشمالي او قربها منه فلا يشكل فتل **قوله** وستقف على
فايد هذا القيد في مباحث خواص البقاء ان في حفظ الاستواء ما يقرب منه
يكون فصول السنة ثمانية فيكون مدة قطع الشمس كل ربع منها في مدة فضيلة من ثمانية
فصول السنة **قوله** كان اولها والاولان ما ذكره لك احصها ذكره لعمومها وانما
فلان المقد ذكر القطع كل موضع لاجابة اليه وتركته موضع محتاج **قوله** واما دور ما يعطى البروج
واحد قطبي العالم فالعرض كاف فيه اما ان العرض كاف في دور ما يعطى البروج فظا
مروما ما يعطى البروج فلانه قد مر انه يمكن ان يمر دور عظيم عرض متساوية تقطع متساوية
واذا حرت دور عظيم عرض متساوية يعطى البروج فظا مرة واحدة من تلك الدوائر باحد قطبي
العالم والمناقشة فيه مجال والاول في بان ذلك ان يقال ان انا وذا ويسوس بينه الا ان
ان كل نقطتين فرضان على سطح الكرة يمكن ان يمر بهما عظيم فاذا فرضنا عظيم تمر باحد قطبي
البروج واحد قطبي العالم تمر بدورة بالعظيمين الاخرين كونهما متساوية **قوله** واما دور ما
بالاقل بين يمكن بان ذلك بان يقال ان كل عظيم تمر بعظم عظيم اخر فظا لغيره يمر
بقطبينها على مستبين مرادنا اننا وذا ويسوس ولا شك ان المارة بالاقطار تمر بعظم
المعدل وقطر البروج فانه ان ايضا يعطى المارة بالاقطار الاربعة فالتقطعات المشتركة
بين المعدل ومنطقة البروج وهي نقطتا الاعتدالين قطبين لها واطراف البعد من الدائرة
وقطبهما يكون ربع الدور فالعرض لاجابة منطقة البروج سهل لاعتدالين والمارة بالاقطار

ربع مثبت المثلث **قوله** ينشئ جميع الخطوط التي رصة مركزها اي الخطوط المستقيمة الداخلة في مركز
 الفلك ولقد اردت بالخطوط المسندة الواقعة على سطح الفلك سبعة ان يقيد بما يكون من
 الدوائر العظمى **قوله** المستقيمة من مركزه وذو يسوى انما قال ذلك لان هذا الحكم لا يتبين بالمثل
 في ذلك الكتاب بل يتبين بالشكل ان كل دائرة عظمى منها ان كل دائرة عظمى فاعظمية تقوم
 عليها على قوائم وبهذه الدائرة عظمى منها ان كل دائرة عظمى عظمى على قوائم فاعظمية تمر بنقطتها
 فمر من مركزها **قوله** المستقيمة من مركزه انما اذا امرت عظمى بقطبي عظمى تمر بالآخر لا يبق على الاخر
 بالعرض وذلك لانه يمكن ان يمر بقطبي البروج ودائرة عرض منتهية فتمر احداهما بالقطب بنقطة
 النقط الرابع ومكذافي النقط الثلثة الاخر والاصح ان يقال ان النقط المذكورة في
 احد قطبي البروج نقطتان على سطح الفلك فيمكن ان يمر بهما عظمى واحدة كما بينته في ذي يسوى
قوله ولا يخفى عليك تفصيلها وانما حصل ان قطب كل مركز هذه الدوائر التي نقطتها على منطقة
 البروج يكون بعدة عن مركز الدائرة وبعيد عن المنطقة والنقاط على الواقعة على المنطقة من
 الدوائر التي ثمانية عشر فكل نقطتها قطب لدائرة يكون بين نقطتها والنقط على الاول
 تقاطع ان **قوله** وهو ما احاط به نصف دائرة بين الفلك ان المراتب تقسم سطح الفلك فيكون
 المراتب نصفين الدائريتين نصفين محيطها وان كان المراتب تقسم حرم الفلك مع ما في نصفه فاما
 منها نصف سطحها ووجه يراى بالاحاطة بالعرض **قوله** والنسب التي تمر من مركزه في الاظهر
 الاخر ان يقال القوس منطقة البروج بين دائريتين متجاورتين منها الى انما كانت اقرب
 ليست بربعا ووجه النصف القوس واخصر فكانت قوس او حصص للكرات الداخلة **قوله** مرصود
 توهمت على المنطقة اي على المنطقة وما يقرب منها من الجانبيين **قوله** على صورة عظمى من مركزها
 وهو اسم موضع على اسم الشياخ جبهة وبعده اذ الواحد جوزا والظاهر ما هو المذكور
 في الكتب انه على صورة كعب في قوسين والكعب هو الذكر من اولاد الغنم او الكبر **قوله**
 قد اتفقت الى خلف صرح بعضهم بان وجهه على ظهره فكان يحكى ظهره بوجه **قوله** مقدمته الى
 المشرق وموقعه الى المغرب الى المغرب واخصر على ما هو المذكور في الكتب علم
 قيل انه ترك على يد راسه للخط وقيل قد اتفقت راسه الى جنبه **قوله** من مركزها
 الثريا والدبران اما الثريا فلو كان كبر صغيره متقاربة قيدا لها كبره وقيل كبره ووجه
 بعض كتب السيرة ان النبي صلى الله عليه وآله رآه فوجد ما بينه وبين الثريا نصف قطر الدائرة
 من الثريا وهو الكثرة سميت بذلك لصغر كواكبها وكثرتها وقيل لان المطر الذي عند
 رؤسها يكون من الكثرة اي كثره الحال بسبب الخصب واما الدبران فهو كوكب
 احمر على عقب الثريا على طرف صورة رقم السبعة من الارحام الهندية يسمى بدرك
 لدوره وسبعته للثريا **قوله** للثريا اسم الثور اذا كان معه اخر في بعض
 واحد يقال لها توائم كذا ذكره المطر في **قوله** في جوار السحاب ابريق وسطحها

في جوار السحاب ابريق وسطحها
 في جوار السحاب ابريق وسطحها
 في جوار السحاب ابريق وسطحها

مكذافي في اكثر النسخ وفي بعض النسخ في جوار السحاب وهو الاصح اذا لم يذكر في كتب اللغة ان
 جوار السحاب وسط فنه كجوار ذات جزاء صاحب وسط السحاب وقيل ان السحاب
 صور الجوار التي من الصور الجنبية بالجوار اي بين كواكبها وكثرة ضياءها وكثرة
 الشدة التي ابيض وسطها واسود راسها واطرافها ثم سميت الصور الثلاثة صورة
 المنطقة بالجوار لاجل ذاتها صورة كبريات سميت للثريا باسم ما كان في ذلك الذي فيها
 هو قبل الاسد صورة الاسد كوكبان يتران كلاهما من القدر الاول اعداهما كوكبا
 على موضع القلب من تلك الصورة وهو طرف خط معوج من الكواكب ويسمى هذا الخط بالخط
 من ذلك النقط ووجهها على طرف ذنبه ويسمى ايضا الصرفة لانه انما هو عند طلوعه بعد
 والفراف البرد عند سقوطه في المغرب بالقدوات وهي اربعة من ذلك النقط **قوله** ومن
 جعلتها الضفيرة اي من الهبة ثلثة كواكب سميت العرب بالصفيرة وهم الذوات من الصفير
 وهو قتل الشعر وداخل بعضها في بعض نحوها وانه صلال الضفيرة كواكب كثره صغيرة
 مجتمعة ليس احصاء ما لكنا فيها بشبه كواكب الثريا ويسمى العرب هذه الكواكب المجتمعة بالهبة
 اي الشعر التي تكون على ذنب البروج وذلك لانها خرجت من عند الصرفة من كواكب متوسعة
 في قوس تجعل بالهبة وهي الشبه بوزن الاسد على هذا في كلامه واما عند المجنبيين
 فلو كان الهبة من الجوارية من صورة الاسد والعرب يسمون الهبة بالهبة كثره كواكبها
 كثرتها ولهذا زعم بعضهم ان جوار القدر ليس بسند كونهما على ذاتها **قوله** وقد قبضت
 لها سبعة قيل هذه السبعة من كواكب الهبة اذ هي قوس من كواكب الهبة وقيل السبعة انما هي في
 يد اليسر اربع السك الاخر قال ابن الصنف المجنون يستعمل السك الاخر ان السبعة
 قال وقد ريت على كرات كثيرة قد صور هذا الكوكب بصورة سبعة وانما كبرها كبر
 السوك وارتفاعه وصفه لا غل وهو الذي لا يسيلح له وذلك بان السك اربع النور
 له ربع وهذا الربع كوكبان قريبان بينهما باقية فقدر ربع في دوائر **قوله** وقيل ان
 كثره في الاصل السك واراد بها ههنا ههنا لانه على التسم **قوله** ثم يوزن من القوس البر والظهور
 واخره من الميزان فيجعل كبر الميزان من الغرز وهو داخل السك ربع ونحوه من الاردم والميزان
 العنق اصدله واكثره الاردم والميزان ههنا ههنا لانه في كواكبها وقيل كبره في القدر الاول
 النعام واخره في النجم اي في النجم **قوله** ووجهها الى في كواكبها وهو كوكب من القدر الاول
 مشترك بين صورة ساكب الماء وصورة كواكب الثريا من الصور الجنبية ويسمى هذا كوكب الثريا
 هو من البروج **قوله** من كواكب على قوس اي الحنارة وتوسع في السك اي في السك
 خط كثره في شهابه لانه الدقة والظلال وذلك ان كواكب الخط صغيرة جدا **قوله** ولا
 ينبغي عليك ان هذه الكواكب دون البروج من كثره وذلك لان البروج من كثره على الفلك

في جوار السحاب ابريق وسطحها
 في جوار السحاب ابريق وسطحها
 في جوار السحاب ابريق وسطحها

الا على مبتدئة من نقطة الاعتدال الربيع وهو نقطة معينة من معدل النهار لا يتحرك بحركته
 طافية لنقطة اخرى من منطقة البروج من تحركه بحركته الفلكية انما هو حاصل ان نقطة الاعتدال
 مشتركة بين معدل النهار ومنطقة البروج كنهها نقطة تحسب من معدل النهار ونقطة فوجيه من
 منطقة البروج وانما مدار البروج من نقطة الشخصية وهي لا تتبدل بحركته الفلكية واداء لم يتحرك مبدأ
 البروج تنكلا بحركته لم يتحرك قاعدة **قوله** لئلا يتبع في خط الجيبات البتينية الارصاد
 فيه فصار لانه اذا علم ان الارصاد القديمة كان المبدأ اقل الملاح علم ان الزمان المرفوع
 ان مبدأ السمت بالاول لا يقع على خط الجيبات يمكن ان يقع الخط اذا لم يطبق على الغنم كجدة
قوله اذا فرضت قاطعة للعالم قبل الفلك الاعظم اذ الدوائر الست فرضها في سطح الفلك
 انما من فاهم بوجن قاطعة للعالم لم ينقسم الفلك الاعظم بها وانما لم ينقسم لانقسام العناصر بها
 لعدم التباينة في ذلك **قوله** بعض ارباب الحقيقة هو السبع الجليل كغيره من البروج **قوله** دائرة
 عظيمة ثابتة التقييد بالثابتة معدل النهار عرض السبع في الخط الواصل بين سمت الاربعين
 والقدم وان كان عمودا عليه لكنه لا يمر فقامت بقال ان منطبق على الافق وقسمت على هذا
 فائدة التقييد في المعنيين الاخرين اذ لم يقدر بها لا تنقص التعريف في عرض السبعين
 المدارات البروجية **قوله** يابس الارض من فوق يهبط الى سطح الارض من موضعها من موضع قدم
 انظر ودمر ان الخط الواصل بين سمت الاربعين والقدم اعني الخط الذي على استقامة قامة
 انما هو عمود الافق الحقيقي في مركز العالم كما بينته في ذلك فيكون في اول الكروية هذا الخط
 عمود على الافق كسائر ارض فان العمود على الخطين المتوازيين عمود على الاخر فيكسر البروج
 من مداري عشر الاصول وقدر ارض في اول الكروية اذ اخرج عمود مركز الكرة على السطح
 المكس لهما تمر بنقطة المكس فان نقطة المكس من فوق هذا هو موضع قدم الناظر
 هو الخط **قوله** ويرجع يقع تحتها او فوقها وتحت الثانية لتختلف بغير المكان وقومها
 على محيط الثانية وذلك اذا كان مركز البصر في النقطة التي كانت الارض في سطح الافق
 كسائر فوج يكون الخط المكس الى بروج السبع في سطح الافق كسائر بالبحر الا قبل **قوله** الا اذا
 حمل العظم او الفصل على ما هو اعم القصور المحتملة تسع لانه انما ان يحمل العظم على الحقيقة
 والتعريف او اعم منها وعلى كل تقدير فالفصل الحقيقي او تعريف او اعم منها في الاول
 وهو ان يكون كلاما حقيقيا ان اراد الفصل في بعض الاحوال ليعقد التعريف على الافق
 كحقيقته وعلى الثاني وهو ان يكون العظم حقيقيا والفصل تعريفيا فالتعريف ليعقد
 على الحقيقي لكن ليعقد ابيض على دوائر عظام كثيرة يكون اقطابها قريب من سطح افق وكذا
 الكلام اذ افلح ان لا يكون العظم حقيقيا والفصل اعم وعلى الرابع وهو ان
 يكون العظم تعريفيا والفصل حقيقيا فالتعريف ليعقد على الافق كسائر بالبحر الثاني ويكون
المراد بالعظم التعريف ان يكون في اكثر الاوقات تقريب لانه يكون تعريفيا دائما و
 على كسائر وهو ان يكون كلاما تعريفيا ليعقد التعريف الاعلى الافق كسائر بالبحر الاول

بحركته

احرازه

ان اراد الفصل على كلام حقيقيا

لا بمعنى الثاني ولا على الافق الحقيقي لكن ليعقد على دوائر كثيرة اخرى ليس شي منها باق على
 الب كسائر وهو ان يكون العظم تعريفيا والفصل اعم والتعريف ليعقد على الافق كسائر بالبحر الاول
 التعريف ان يكون تعريفيا دائما فيكون كالكسائر على الب كسائر وهو ان يكون العظم اعم والفصل
 تحسبها فالتعريف ليعقد على الافق كسائر بالبحر الثاني ويكون العظم اعم والفصل
 يكون العظم اعم والفصل تحسبها فالتعريف ليعقد على الافق كسائر بالبحر الاول
 بالمعنى ان كسائر ليعقد على دوائر اخرى ليس شي منها باق على دوائر كسائر وهو ان يكون
 اعم فالتعريف ليعقد على جميع دوائر اخرى ابيض وكذا ينبغي ان يفصل هذا المثال **قوله**
 وبالنسبة اليها يعرف الطلوع والغروب فالجوز يعتبرون كغيره او مركز الكوكب الواقع على الافق
 الحقيقي طالع او غارب او غارب او غارب على الافق كسائر بالبحر الثاني طالع او غارب
قوله اذ طلوعه هو وقوعه فوقها بعد ان كان تحتها فلما كان تحتها فطالع او غارب
 حيث قال الطالع ما كان فوقها والغارب ما كان تحتها فطالع او غارب
 الظهور طالع ولا لا بد ان يكون غارب والتعريف ان الطلوع يطلق على معنيين احدهما وقوع الكوكب
 فوق الافق سوا كان ابر الظهور او لم يكن وهذا المعنى يقال ان كانت الشمس طالع فالتأثير مجرد
 وتاثيرها انفعال كالكوكب على محيط الافق متوجها الى فوق سوا كان في قبلة تحت الافق او لم يكن و
 بهذا المعنى يقال طالع الوقت كذا هو مركز الارض وعلى هذا القياس يطلق الغروب على
 معنيين فندبر **قوله** لان الخط الواصل بينهما هذا التعليل بالنظر الى ما ذكره في تعريف
 الافق ظاهر واعلم ما ذكره الحق فلا لانه ذكر الافق خواصه هي العضل بين ما يرى وبين
 ما لا يرى ومعرفة الطلوع والغروب بالنسبة اليها وكون قطبها سمت الاربعين والقدم واذا اعم
 كل من هذه الخواص الى العظيمة حصل التعريف الجامع للمانع فلا حاجة الى الاستدلال على شي
 منها **قوله** ويقال لخط المستقيم الواصل بينهما ان كان ينقطع المشرق والمغرب على الحقيقة
 مع معدل النهار فهذا الخط ينقطع عن العاصم والافلاك وان كانتا على معدل الافق
 كسائر بالمعنى الاول فهذا الخط داخرا تحت الافلاك والعاصم من الارض والمار فانما يمكن
 الارض على نقطة كالجني **قوله** فان كان فوقها ليس منقطات الارتفاع الظاهر ان السمت المنقطات
 التي تحت الافق كحقيقته فوق الافق كسائر بالبحر الثاني منقطات الارتفاع لكن كسائر في
 بان الارتفاع لا يزيد على سبع درجات وانما السمت الذي تحت الافق منقطات اكثر من سبعين
 درجة فيبين ان حقيقة منقطات الارتفاع باكان فوق الافق كحقيقته وهذا امر اصطلاح
 ولا من حقيقته والمنقطات ما هو من المنقطات للتوكيد وهو طالع الكوكب في الشهور جبا او
 قصته كما يقال الف مولد سميت هذه الدائرة بالمنقطات لشيها لها بالدرام والنزاع في شهاب

الارتفاع

الموضوعة بعضها فوق بعض **قوله** بين النصف الشرقي والغربي ان النصف لا يغطي
 النصف الشرقي والغربي من تلك البروج من دائرة وسط النهار الروية ومن غطيت
 بقطبي البروج وتظهر الاقنى **قوله** بل بين الصاعد والهابط فائدة الاضرب من ان النصف
 الابدية الظهور او الابدية الخفاء **قوله** بالقياس الى مركز الاواس اما قال كذلك لان الصاعد
 والهابط بالقياس الى مركز ان يسهل يكون بمان اخر احد ثمان مركز الكوكب او التدوير
 اذا كان في حركته نصف البروج الذي هو اول الجدي الى اخر الكواكب التولية ليمر صاعدا
 وفي النصف الاخر تابعا وان اذ كان مركز التدوير ومركز الشمس متحركا في النطاق
 الثالث والرابع من البروج او كان مركز الكوكب في النطاق الثاني والثالث والاربع
 من التدوير ويسمى صاعدا وفي النطاقين الاخرين تابعا والثالث اذا كان مركز
 الكوكب او التدوير متحركا من نصف النصف الجنوبي من البروج الى نصف الشمال منها
 ليمر صاعدا وفي النصف الاخر تابعا وبهذا المعنى الاخر يطبق الصدور والبطولة التي
قوله فيما يتبعين المشرق والمغرب ويحصل لها صعود وهبوط اخر اعزاق عرض سبعين
 فالقيده اول بالنظر الى قوله من النصف الشرقي والغربي وان بالنظر الى قوله بل بين
 الصاعد والهابط ولو امكن باحدى لكن **قوله** بل على دوائر مستقيمة قد اعتبر فيهم كل
 من دوائر الميل ودائرة ارتفاع المروحة من تلك البروج او مركز الكوكب فيجتمعا ان لا يغير
 في الدائرة المارة بقطب الاقنى او بقطب المعدل من منها فلا يلزم ان يكون دائرة ميل
 او دائرة ارتفاع فالاضرب المذكورة تقع موقفة ومنه قوله ليس شيء منها دائرة نصف
 النهار ان دائرة نصف النهار ليست الا واحدة من تلك الدوائر الغير المتناهي فاذ اختلفت
 دائرة نصف النهار من تلك الدوائر كان تعريف نصف النهار صاعدا على تلك الدوائر التي
 الغير المتناهي وليس شيء منها نصف النهار **قوله** واجيب عنه بانه تعريف الى قد يرب
 عن هذا القول باعتبار قيد الحقيقة في تعريف دائرة الميل والارتفاع بان يقال دائرة
 الميل هي التي تمر بقطبي العالم اخر حيث انها تمر بقطبي العالم ودائرة الارتفاع هي التي تمر بقطبي
 الاقنى من حيث انها تمر بقطبي الاقنى ولا يخفى ان هذا الجواب انما يقيد ان دائرة الارتفاع
 في عرض سبعين لا يصدق على دائرة الميل وبالعكس وهذا لا ينافي في صدق دائرة نصف
 النهار في عرض سبعين على دائرة الميل والارتفاع **قوله** اللهم الا ان يعتبر هذا القيد في
 التعريف ايضا بان يقال يسمى الراس والعقد غير عرض سبعين والفق ان مراد الجيب ذلك
 اذ لو اعتبر هذا القيد في المشرق والمغرب لم يعتبر في التعريف لم يكن التعريف تعريف نصف النهار
 عرض سبعين اذ قد اشترط في التعريف ان يكون المشرق والمغرب فاما **قوله** بل على
 جميعها فاما لما في ذلك من النصف النهار عرض سبعين وغير صادق على الدوائر الكثيرة **قوله**
 وعزوها سواء كان زمان الوصول فوق الارض او تحتها **قوله** لانه انما يكون الا احتمال

في الشرق
 والغرب

في النصف

وعزوها

الاول

الاول ليس على ان يحدد اضافة الوصول الى الشمس للمشرق والاقبال الثاني من على ان
 يحدد اضافة القيد الذي هو الاقبال الثاني على ان يحدد اضافة القيد الذي هو الاقبال الثاني
 الكبر الا ان يحدد ان قوله مستصغر مرفوع على انه اسم يكون وقوله وقت مضروب على
 انه خبر فيكون تقدمه فاعدا لما فيه من هذا المعنى بحيث يكون مستصغر مرفوع على ان يكون
 وقت وصول الشمس اليها لانه انما في غيره فاما **قوله** اما في الاول فانه لا يصدق على نصف
 النهار كغيره من المواضع كعرض سبعين اراد بذلك عرضا يكون بعض مدارات الشمس فيه ابدية
 الظهور وان الشمس اذا كانت في ذلك المدار بصلته دورة واحدة مرتين الى نصف
 النهار فوق الارض فلا يصح ان يكون يصل الشمس اليها يكون مستصغر مرفوع على ان يكون
 ثم ان ما ذكره انما يصح اذا اراد ان النصف الحركي اذا اراد ان النصف الحركي لا يصدق في تعريف
 على نصف النهار اصله لانه لا يمكن ان يكون نصف النهار موضع بحيث يكون كلا وصلت الشمس
 اليها يكون مستصغرا لاختلاف حركتي الشمس في دائرة نصف النهار **قوله** واما في الثاني فيقصده
 على دوائر كثيرة في عرض سبعين وذلك لان الارتفاع قد اشتغل من اول السرطان فلا يكون
 مستصغر الحقيقي زمان وصول الشمس الى المارة بالقطب الاربعة بل زمان وصولها الى دائرة
 ميل اخر من لاختلاف حركتي دائرة الشمس ودائرة الميل المذكورين فبذلك سبب اشتغال
 الارتفاع فيخرج ان يقبل دائرة نصف النهار في كل سنة لا يصدق على كل منها انها بحيث قد
 يكون اذا وصلت الشمس اليها يكون مستصغرا مرفوعا وعزوها حقيقة وان اراد النصف
 الحركي فيصدق على دوائر كثيرة مرفوعة والميل المارة بجوالي راس السرطان وهما اخر دور
 انما لا يمكن ان النصف الحقيقي يكون عند وصول الشمس الى المارة بالقطب في كل سنة
 في النصف لانه يتغير وانما بالنسبة الى الارض والبقية المعبرة نصف النهار هو بعينه
 بالنسبة الى الارض واذا اعتبر ذلك بعد نصف النهار لانه فاما **قوله** واما في الثالث
 قد مر ان عرض سبعين يكون في كل سنة دائرة ميل يكون عند وصول الشمس اليها نصف
 مابين طلوعها وعزوها حقيقة وذلك بتقدير كل سنة فلا يصدق على دائرة اصلها هناك
 انه لا يكون مستصغرا مرفوعا وعزوها الا وقت الوصول اليها فلهذا لا يصدق في تعريف
 على هذا التقدير على نصف النهار اصلها سواء اراد النصف الحقيقي او كغيره **قوله** فاما في
 ان يخص التعريف بنصف النهار عرض سبعين فيجوز لاجابة الى زيادة قيد في التعريف
 ولا بعد ان يقال دائرة نصف النهار دائرة غير قطب المعدل ولا في ويكون عبارة ارتفاع
 الشمس عليها وعلى هذا يكون المارة بالقطب نصف النهار عرض سبعين ولا يرد عليه شيء
 ولا حاجة الى تخصيص التعريف **قوله** لان النهار ينصف حتى وصول الشمس اليها يمكن ان
 يقال سميت نصف النهار لانه قد ينصف النهار حقيقة عند وصول الشمس اليها

وذلك اذا كان الوصول اليها عند طلوعها الاوج او كحضيض سما اذا كان في الاعتدالين
 واما قوله ان منتصفه لا يكون الا في عرض لشمولنا كمال الدين التركاني والامر
 فيه سهل لان وجه التسمية لا يلزم ان يكون بحيث يشتمل الافراد كلها **قوله** يدعى احداهما
 نقطة الجنوب وهي بنوع الجيم الجيم تبت من تلك الجهة بها سمت الجبهة للباسم وكذلك
 الشمال بنوع الشين في الاصل ريج تبت من تلك الجهة **قوله** والارتفاعات التي تتخذ
 الارتفاع بنوع الزاء حجارة وحقايق وواحد رفاة وهذه الالة في الاصل من
 هذا النوع **قوله** فسميت بذلك وان كانت مصنوعة من حجارة ووضعت عليها
 على انواع لان سطحها ان يكون في سطح الافق او في سطح نصف النهار او في سطح اول
 السموت فيستخرج منها ديراظلال الارتفاعات واطلال الارتفاعات واطلال الارتفاعات
 والارتفاعات على ان يكون مقياس الظل عمودا على هذه السطوح **قوله** راجع الى الكوكب
 او الشمس لاجابة الى ذكر الشمس وكان لنا ان يذكر بدل او نقطة اخرى لبيان
 ارتفاع القطب اهل العمل كثيرا بحيث جرت في عالمهم الى موهبة ارتفاع نقطة غير
 الكوكب ليست دائرة الارتفاع الا واحدة منها اذا اعتبرت دائرة الارتفاع انما هو
 لاجل معرفة الارتفاع والخطوط ويمكن في ذلك اربعة واحدة ويمكن ان يكثر منها
 ايضا ان كل منها دائرة الارتفاع كما التزم في نصفها عرض من سحر على **قوله** فسميت
 اسمها الكوكب او الشمس المتبادر ان يكون اشتراكا في جهة حركة الكوكب دالمة
 ليس كذلك بل هو الكثر في مثلا اذا كان المدار هاتيا للافق على نقطة الشمال ولم يكن لها
 لاول السموت فاذا ارتفع الكوكب غرقت نقطة الشمال بقية نقطة التسمت عن
 الشمال وتقارب الى نقطة المشرق لخطه فلنقطة فاذا صارت دائرة الارتفاع مارة
 لذلك المدار صارت نقطة التسمت في نهاية قريبا من نقطة المشرق وبعد ذلك تقارب
 نقطة التسمت الى نقطة الشمال وتباعد عن نقطة المشرق لخطه فلنقطة الى ان ينطبق التسمت
 على نقطة الشمال ثانيا وتسمى على هذا الجانب للاخر حركة الكوكب كانت على سطح واحد
 ليست اشتراكا في نقطة كذلك وهذا الجواب اذا كان المدار الخامس ثانيا مقاطعا
 لاول السموت فانها نقطة التسمت تشتت على محيط الافق من حين الطلوع الى الغروب
 على منق واعدت **قوله** والشمس من دائرة الافق منها ومن احدى نقطتي المشرق
 والمغرب هكذا وقع عبارة المتن وكان الظاهر ان يقال وينطبق المشرق والمغرب
 فيكون احدى نقطتي التسمت في مقابلة نقطة المشرق والاخرى في مقابلة نقطة المغرب

يعتبر

قوله

منه

كما هو طريق القوت والشم قد مضى فافهم قوله منها بقوله من احدى النقطتين لا
 تتج عن اتيها ثم الظاهر ان نقطة التسمت هي نقطة التقاطع التي هي اقرب الى الكوكب فيكون
 قوس التسمت هي الواقعة بين تلك النقطة ومشرق الاعتدال ومغربها والقوس الواقعة
 في الربع المقابل بين التقاطع والاخر ومغرب الاعتدال او مشرق وان كانت مساوية لقوس
 التسمت لكن لا يسمي قوس التسمت كما لا يخفى على من يراول الاعمال كحسابية **قوله** لا بشرط ان
 يكون اهل تعرض لشم مولانا كان الدين التركاني واما زيت كلامه لان الكوكب اذا كان
 على نصف النهار ولم يكن على سمت الراس كان سمتة ربعا **قوله** وقد ذهب طائفة الى
 عكس هذا فقالوا قوس التسمت قوس الافق بين نقطة التسمت ونقطة الشمال او الجنوب
 بشرط ان لا يكون القوس من المشرق وتام التسمت قوس من نقطة التسمت ونقطة المشرق والمغرب
 بشرط ان يكون اقل من الربع **قوله** لان احدى النقطتين الى دائرة نصف النهار
 فوق الارض تعرض على المحل الشريف لا يقال ما ذكرنا ثم ايضا يصحح على اطلاق قوله
 لا يستقيم في عرض معين لان المدارات هناك موازية للافق وتقاطعها المدار
 النهار في اماكن على بعد واحد من الافق ولا يوجد هناك التقاطع الاعلى والاسفل لانا
 نقول ان عرض معين مستثنى في كثير من الاحكام فلما باس بجوابه عز ذلك على انه يمكن
 ان يقال ان الشئ اوصفت الى احدى النقطتين في زمان يصل الى التقاطع
 الاخر فيقتل الى ما افترق هذا المدار يكون فوق المدار الاول او تحته فهذا الاعتبار
 يحتمل الاعلى والاسفل **قوله** واما اذا كانت النقطة ثابتة كالقطب فاعلم ان اهل الكلام
 يعتبرون دائرة مارة بنقطتي الشمال والجنوب وبمركز الكوكب معين عند ولا ده شخص و
 يسونها الافق كذا ذلك الكوكب وبغير صورتها ثابتة غير متحركة كحركة الكوكب في البلد
 ويسمون تقاطع الافق كذا مع دائرة اول السموت بنقطة عدبة التسمت وتحتاج
 الى معرفة ارتفاع تلك النقطة في الاعمال فهذه النقطة ثابتة فرضا ودائرة ارتفاعها
 ابدأ منطبق على اول السموت فلعل لشم او رد هذا الكلام على سبيل التمثيل لان النقطة
 الثابتة لا يكون الاعلى نصف النهار **قوله** واما في غيره فيطبق عليها في اليوم بطلعة مرة لا
 مرتين وتوصيه ان في الافق المائل اذا طلعت الافق في البلد الشمالي الكوكب الذي بعد
 الشمال عن الاعتدال وبما تعرض البلد برب نقطة سمت الى نقطة المشرق لخطه ونقطة

يكون

يتقارب ربع دائرة ارتفاعه على ربع أول السموت بحسب ذلك حتى إذا بلغت نقطة السموت
 إلى نقطة المشرق بلغ الكوكب رأس السموت والقطب ربع دائرة ارتفاعه على ربع أول
 السموت بل لدائرة على الدائرة في الجانبيين ان يقال ان انطبق ربع الارتفاع على نصف
 النهار وان كان الحكم بالطاقة عليها ثم هذا الكوكب اذا غاب وبلغ الى نصف النهار تحت
 الارض لا يمكن ان يمر بسمت القدم اذا قرسبت القدم لم يمداره به ايضا وكان قد لمحت
 الراس فيلزم ان يكون هذا المدار عظمته مئة فلما لم يمر بسمت القدم لزم ان ينطبق دائرة
 الارتفاع على نصف النهار فهذا الكوكب انطبق دائرة ارتفاعه على نصف النهار في اليوم
 ببلته قرعة لاهرين ومثل ذلك لا يرضى بلكا بسمت القدم وهو الكوكب الذي يكون
 بعده اجنوبة غير معدلة النهار مثل عرض البلد فهذا الكوكب حين يطلع الى نصف النهار
 تحت الارض ينطبق دائرة ارتفاعه على اول السموت وفوق الارض على نصف النهار
 قتل **قوله** يمر بسمت الراس والقدم وينطبق المشرق والمغرب قدر ان نقطتي المشرق
 والمغرب لا يتعينان في عرض سبعين فلا يتعين هناك دائرة اول السموت ولا بعد
 ان يقال ان دائرة اول السموت هناك دائرة ميل يمر بنقطتي الاعتدالين وذلك في
 الشمس يطلع هناك عند وصولها الى اعتدالين ونغرب عند الوصول الى الاعتدال
 الا ان عند الطلوع والغروب يكون على الدائرة المذكورة مع كونها في احد الاعتدالين
 فيكون هي دائرة اول السموت قياسا على سائر الاقاني **قوله** ثمانية اقسام متساوية
 وذلك لان الاقاني نصف نصف النهار واول السموت لاهربا قطبا نصف كل قطعة
 منها ما تسع من ثمانية اكرنا واذ ويسيوس فقد حصل ثمانية مثلثات قواعد قسمة الاقاني و
 رؤسها سميت الراس وسميت القدم واصلاها ارباع نصف النهار واول السموت
 فالمثلثات ثمانية متساوية واصلاها ارباع فالجسمات الثمانية متساوية لا سطح
 المحيط بها متساوية كل نظيرة **قوله** ليس لها قوس سميت هذا اذا اخذت من السموت
 نقطتي المشرق والمغرب وان اخذت نقطتي الشمال والجنوب يكون هذه الدائرة مسماة
 بدائرة المشرق والمغرب ويكون دائرة نصف النهار هي دائرة اول السموت
 ويترادف الى ان يصير رتقا اعلم ان دائرة الارتفاع اذا فارقت اول السموت فانما
 يترايد السموت في البلاد الشمالية الى ان يصير ربعا ان كانت المرافقة بعد الانطلاق
 الاول وانما اذا فارقت عنها بعد الانطلاق الثمانية فانما يترايد السموت الى ان يصير

قوله

ربعا ان كان مدار الكوكب ليس الظهور وانما ان كان المدار متساويا في فاذا بلغ الكوكب
 الى الاقاني فلما سميت بعد ذلك اذا لا ارتفاع اللهم الا ان يصير سموت الاخطاط وفيه بعد **قوله**
 تقطع مع بعض المدارات لان قوائم الساعات وجه افروجه ان لو قطع المدار على قوائم معدلة النهار
 ايضا كذلك واول السموت فليم على الاقاني نقاط على نقطة بقا قطع على الاقاني ينقطع
 المعدل على الاقاني حيث **قوله** يستمدار ذلك البلد اعلم ان اذا ساوى عرض البلد بعد
 مداره المعدل ان كان البعد شاملا فاس المدار اول السموت على سموت الراس وان
 كان جنوبا فاسها على سموت القدم لاس ما واذ ويسيوس في الاكوان كل دائرة ينقطعان
 محيط عظيم على نقطة بينهما وكانت تلك العظمية دائرة باقطبا فانها سميت على تلك
 النقطتين وان كانت ان المدار المذكور واول السموت محيطان نصف النهار على نقطة
 سميت الراس والقدم ونصف النهار يمر بنقطتي المدار وينطبق اول السموت وما
 نقطتي الشمال والجنوب فيكون المدار واول السموت ماسمين على نقطة سميت الراس
 او سميت القدم اذا عرفت هذا فقول ان على المصنف ان يقول المدار الذي ماس اول
 السموت عند سموت الراس يقال له مدار ذلك البلد كما قال صاحب التصانيف **قوله** الاقاني
 اخذوا في تعريفها المردود من تلك البروج وهذا يخرج المارة بالقطب لاهربا مع
 تعريف دائرة الميل اذ العبر في مفهومها المروبا بالقطب لاهربا نقطة واما المروور
 بنقطتي الاعتدالين فيغير معتبره فهو وان كان لازما لمروبا بالقطب فاذا اعتبر
 حروبه منقطعي الاعتدالين يكون في مساهة بدائرة الميل **قوله** على مساهة لا اقصرها قد كثر
 افعل التفضيل المحرر من الافضلية فقال زيدا العالم يعني انه لا اعلم منه بل ربما يدعى
 ان هذا المعنى في العرف يراد اكثر من الموضوع له فخرج ان كل قولهم اكثر من المساهات
 على مساهة لا اقصرها الا ان الاقاني الاقاني التواريخ ان يتجاشع عن الاقاني المحملة **قوله**
 فيظهر منه ان قيل القائل هو المحقق الشريف اخذه من كلام المحقق الطوسي في تحرير
 كتاب الاصول في بيان المصادرة المشهورة حيث قال اقصر خطوط الخارج
 من نقطة الى خط غير عمودي ليست هي عليه وهو السبع بعد عنه هو الذي يكون
 عمودا عليه لكن كلام المحقق في التحرير مخصوص بالنعيم كما صرح به في اول التحرير فليار
 عليه شي وقد ظهر ذلك ان الماراد بالخط في قول بعد النقطة عن الخط هو الخط العم
 المتساوي كما صرح به في التحرير لان الخط المتساوي ربما يكون كحسب لا يمكن ان يقع
 من النقطة عمودا عليه **قوله** لما ارادوا معرفة بعد عن تلك البروج الاقاني ان لزم
 الحكم ولا يخصص بالعدل بل يقال اذا ارادوا بعد نقطة محيط دائرة عظمية

بالخط

سوتها و در و ابرار تغاها و اما نصف النهار فيجد في جميع البلاد المسماة الطول والبلد المتقاطعة
 بها **قوله** ان الالفين لا يبعد في موضع واحد اذ بذلك الالفين الحقيقي والالفين الحسي بالمعنى الاول
 واما الالفين الحسي بالمعنى الثاني فيمكن ان يبعد بسبب اختلاف انما نظرين **قوله** غير ان دائرة المسجل
 العرض ضمنان قد ينشأ في تعيينها بان كل كوكب له حركة فبقدر ما هذه عرضة وميل ووجه
 ولو اعتبر ان دائرة عرضة وميل يتحركان مع بعضهما ان بعض مثل ذلك في دائرة الارتفاع والقطب
 ان في ارضه ارتفاع كل كوكب متبدل بحسب اختلاف ارتفاع قاعته وارتفاعها مع حركة الكوكب الجدي
 نفعاً بخلاف دائرة المسجل والعرض فيقبل المراد نقطة نقطتي السقاط المرفوعة على منصف البروج
 او معدل النهار لا مطلق النقط وفيه ان قد وقع في بعض النسخ بحسب نقطه سوي الاقطاب
 موصوفه في تعاليم النقطه **قوله** في ان في افلاك السياره او جوفها زاد الشئ لفظ الان و
 الجوف ليصح اتقاسم اذا ظهر ما ذكر في متن لا يبين ان حامل مركزها ليس محيطاً بالبال لانه لا ياتي
 على هذا التقدير لان قول المصنف في افلاك السياره متعلق بالدور لا بالمرسمة والمعنى ان هذه الدور
 مرسمة بدور النقط في الافلاك فيثبت دوران هذه النقط في الافلاك رتسم هذه الدور
 بعضها في افلاك بعضها في موضع اخر ولا شك ان افواج الحامل في عطاره والشمس كالمسير
 والمائل بسبب حركة الافواج في الفلك تسير مركزها دائرة وعلى هذا اختلاف **قوله** وفي بعض
 النسخ كوكب مركز الكوكب الفلك اي مركز تلك الدور ومركز تلك الفلك على ما ذكره الشافعي ومركز
 الدور فقط على ما ذكره وهذه العبارة في هذه الفقيه بل من قوله بدور النقط في الافلاك السياره
 في السيرة المشهورة **قوله** وكونها في حكم ماط المحيط بعرض الشافعي انما يراد به لان الحامل
 لمركزها ليس **قوله** في عطاره في سطح المير ومركزه مركزه وفي النسخ المائل ومركزه مركزه ويمكن
 ان يكون ان هذه السيرة ويرقبه من سطوح الافلاك فلهذا حكمها بانها مرسمة على السطح
 واما الصغائر ان المذكور ان فيها بعد حقيقة بان من سطوح الافلاك مرسمة في عالم الغما
 او كونها المراد بسطح الاكبر لا السطح الاكبر وهذه الدور قد ارسمت في
 انحاء الافلاك التي هي بسطح حقيقة وفيه ان عدم بسطح الغما مهم ولو سلم فقول
 على محيط الفلك الذي هو المركزي في هذا التوجيه نوع انا لان يراد بالمحيط ما يتوحد
 المحيط في كره الارض وهي محيطها على بسيط واما الاجزاء القريبة من المركز وان كانت بسيطة
 لكنها ليست بكرة علمه وقد ان على محيط الفلك الخارج المركزي في هذا التوجيه نوع انا
 لا ان يراد بالمحيط ما ينزب على المحيط **قوله** الاسباب عدم ذكرها او ذكر منطقة المير انهم قد ذكرها

دعاه

والا صغائر ان المذكور ان في العالم

منطقة المير في سطح مسطحة الحامل في عطاره ومسطحة الحامل في النقي سطح منطقة حامل وقد
 فرض كل من منطقة حامل عطاره ومنطقة حامل القوق طقة للعالم فاما ما ذكره المير والاول
 ثم لما ذكر الحامل كان المناسب كالمير لئلا يلزم الترجيح بلامرج **قوله** قد في سطوح الافلاك
 المتصلة في السطوح المتعدات بتلك الافلاك والافلاك منطقتان حامل اذ اوقفت
 قاطعة للعالم يسى الى دته في منطقتان لانه لا ما دته في سطح مثل اخر مثل اذ اوقفت
 حامل الزهرة قاطعة للعالم فالحامل في سطح منطقتان لانه لا ما دته في سطح مثل اخر مثل اذ اوقفت
 مثل الشمس انهم لما اعتبروا اكثر النواحي في سطح الفلك الاعظم ارادوا اعتبار
 هذه الدور اربعة في ذلك السطح فصاروا كل من النواحي الى دته الفلك الاعظم من
 فرض قطع من سطح الحامل لكه العالم اربعة بالمثل واما اعتبار هذه الدور في سطح فلك
 البروج في الافلاك فانه لا وسيله ترك ذكرها ويحتمل ان يكون قوله والعلمك الاعظم
 تفسير الفلك البروج **قوله** وحركاتها على حركة فلك البروج لا كما اعتبرها في افلاك
 ملك الاقطاب عن اقطاب فلك البروج والعالم جميعا كان ان سبب اعتبارها
 حركاتها على حركة فلك البروج والعلمك الاعظم **قوله** وهذه الافلاك المتصلة في سطوح
 المتصلة لا يخفى ان هذه الافلاك الحامل الى دته في سطح فلك البروج او سطح الفلك
 الاعظم تقاطع الافلاك المتصلة في سطوحها على ان السطح على ذلك الحامل في سطوح
 المتصلة ان التبادر من اطلاق القوم ان الراس الذي هو السطح على الحامل الى دته
 في سطح المتصل **قوله** وهي حركاتها على مركز الكوكب عباده المتسمى في حركات الكوكب في السطح
 الالف النواحي في سطح المير ومركزه الى منطقة المتصل واما المتجهة فقد فصلت في المنطقة المتصل
 مع مركز النواحي وقد لا يصل والمعتبر هو مركز النواحي لا الكوكب فلهذا ذكره ان الشافعي
 التوجيه **قوله** بالتسعين مائة من ليات العظمه ولا يكون طوله اقل من خمسة اذرع وقد
 يبلغ طولها ثلثين ذراعاً او اكثر ولا عين وقد وسعته وعلى عشرة شؤله حاجبان طولان
 ولونه اسود واصفر وله سم ضعيف غير قاتل واكثر ما يكون بالهند **قوله** واعلم ان
 التعريف للاس لاقيل الاراس موضع من منطقة المتصل يكون القياس ان كور
 الكوكب عليه ويراد الى جانب الشمال والذنب موضع من القياس ان يكون
 عليه ويراد الى جانب الجنوب في الزهرة وان كانت السطح ان يتبع الكوكب عليها

السطح

هذا الموضع يكون من معدل النهار بين التقاطعين المذكورين على خلاف التولاء يكون أقل من نصف
الدور وذلك لان معدل من يعطى آخر في سطح الكره عباره عن قوس من عظيمه ياتي في
المنقطتين بشرط ان لا يكون اكثر من نصف الدور ويمكن ان يكونا قوس طول البلد على طول
الكوكب حيث اجبر بعده عن اول الليل وان كان اكثر من نصف الدور **قوله** فيما كس دائرة
نصف النهار باجر العماره اعبر بمبدأ العماره من جانب المشرق ومبدأ الطول من جانب
المغرب وكان المناسبات يكون مبدأ العماره ومبدأ الطول من جانب واحد والآخر
فيه سهل لان دائرة نصف النهار بمبدأ العماره ودائرة نصف النهار آخر العماره واحد ولم
يكن دائرة نصف النهار في ذلك البلد انما جبر بالانكسار بقدر طول البلد في عرض معين
لعدم تعين نصف النهار من كسب ليس طول اصله لان نصف النهار بمبدأ العماره تعين
راس هذا العرض **قوله** ولا يخفى ان هذا التعريف غير نافع وذلك لان المعدل قد انقسم
بنصف النهار البلد ونصف النهار العماره اربعة اقسام الا اذا كان طول البلد فانه
المعدل في نصفين التعريف الذي ذكره المصنف يعيد على كل من القسمين الاربعه وليس طول البلد
الا واصله منها واصلها باقية واصله منها سائر طول البلد والاخران هما بقايا دائرة
كان البلد ربع دورو التعريف الذي ذكره الشافعي قبل ان لم يعيد على بعض هذه الا
يكون لا فائدة التقاطع بالتوقيان فيكون نصف طول البلد على ما هو الواقع وعلى ما هو الدور
لا يفهمه قوله على التوازي كما لا يخفى ولذلك قال الشافعي والاصواب ان يكونا في دائرة اشعار بان
ذلك التعريف ليس بصواب كتعريف المصنف ويرد على تعريف المصنف في آخر وهو ان لا يكون
طول البلد اذا كان نفس دور لان دائرة نصف النهار البلد ونصف النهار البلد واحد
قوله والتعريف على فهمهم يعرف بالانكسار على ما ذكرناه وذلك بان يكون طول البلد
من معدل النهار مستمد من تقاطع النقطتين مع دائرة نصف النهار آخر العماره في جهه المشرق
منتهية الى تقاطع النقطتين مع دائرة نصف النهار البلد على خلاف التولاء **قوله** ومطلع
كل قوس لا انكسار يترك لمطلع كل المطالع جميع مطلع بفتح اللام وكسر وهاهنا
الطلوع وقد جرت العاده بانهم يسمون اجزاء المعدل الزاوية على التجوز بقاء على ان الزاوية
مقدار حركتها وقد يسمى واصله منها مطالع كما يسمى وقس على ذلك الغارب **قوله**

نور

مبدأ

طول

مع

قوله ارتفاع دائرة المعدل المفروضة الى

لا يخفى ان نصف الدائرة المذكور ينطبق على الاقوى الغرض اذا وصل ذلك الجزء الى ثم اذا
غرب الجزء **قوله** دائرة المعدل المفروضة الى نصف الدائرة المفروضة فينقسم من بين
الاقوى اشرف قوسان كما ذكرنا يكون البعض فوق الاقوى والبعض تحته ولوقية القوسين
يكون على السواء لكان حسن **قوله** بل بين ذلك الصعيصين بعضهما قديم بذلك لان ما بين الصعيصين
الآخرين من قوسين يتبع الدائرتين وان كانا نام وبالمطلع المذكور يكون لا يسمى مطالعا تلك
القوسين بل على العكس **قوله** وتلك القوس تامل **قوله** وفائدة هذه العناية
الاشارة لا قدر صرح المصنف او لا بان مطالع كل قوس من تلك البروج هي مطالع بعضها من
معدل النهار من ذلك يعرف ان المطالع المحصور بين دائرتي المعدل مطالع اي
من تلك البروج الا ان كان في اول المسور يكون المطالع في خط الاستواء لا بهم من قطع
النظر عن التعريف فذلك احتياج الى هذه العناية التي بينا في بيانها وهاهنا بين دائرة
المعدل من معدل النهار يعيد على اربع منته وهاهنا في تلك البروج لصدق قطع
قوس من تلك البروج فمن اين يعرف ان ما ذكره نعم لوقا كما ذكره الشافعي في قوله من نصفها
كان اشارة الى قوله لان كل مطالع في خط الاستواء محصورة بتعريفين بالتحقق الشريف
وقد يتكلف لوضع ذلك بان تلك الدائرة المنطبقة على الاقوى قد سطر وضعها في هذه
الصورة بان صارت نصفها الشرقي غريبا وبالعكس من هذا الا عباره صارت كانهما دائرتان
ولا يخفى ما فيه من التعسف **قوله** واما في غيره سوى عرض معين فبذلك لان في ذلك
العرض لا يكون مطالع ولا مطالع وهذا ما خذ من كلام الصلابة في التحفة وتحقيق هذا الكلام
هو انما يتوهم دائرة منطبقة على الاقوى المائل ولا شك ان الاقوى المائل مماسته لا عظم المدار
الابدية الظهور على نقطة الشمال او الجنوب فادارة الجزء من الاقوى اشرف ارتفاع نصف
الدائرة المتوجهة المذكورة مماسته لا عظم المدارات الابدية الظهور على عطفها كانت
فكل ارتفاع الجزء يكون على التماس على محيط الدائرة ولهذا ان يصل نقط التماس الى الموضع
الاول يكون المطالع ابد محصور بين الاقوى المحسوس وبين تلك الدائرة المتوجهة الا اذا كانت القوس
متعدية منقطي الاعتدالين فان دائرة الاقوى المحسوس يكون دائرة بطرفه القوسين ولا فائدة
لا اعتبار الدائرة المتوجهة ومنها بحث وهذا ان كل نقط من تلك البروج يمكن ان يخرج

المنزورة

ان المراد

وقد

نور

منها وارتان مما تان لا عظم المرات الابدية الظهور على تقطين من الجانبين على كنه
 بالقطر السمي فادى العوس المطوية المطالع اذا خرج من عظمين مما تان لا عظم المرات
 الابدية الظهور ولا بد ان يحلف تقاطعها مع المعدل و لا سمح المطالع من عظم
 الشئ ولا يصل ان مذكروا اعلم ما هو المقصود من هذا الايضاح ان ليس بتعريف المطالع
 بل حكم من حكمه **قوله** لا ينصف النصف الشرقي الا في الاوقات المذكورة الشئ كاللور الشئ
 تبع العلامة على ما ذكره في نهاية الادراك ان ذكره في الردي السال ان انفس قسم فيه من
 الاوقات الشبالية وفيه من او طول وقس في السهل الساس من كنه في كنه التحويلات
 السطحي المطالع في الاوقات المطالع لا يتغير مع ما يتغير القطب كما في غروب وعلو
 راس السطح والذكر في دار نصف النهار لم يكن في كونها مع ما لان كان
 في الجانب الشرقي ان كونه في الجانب الغربي ولو كان وصول راس السطح في
 النهار مثل ذلك لكان غروب اقص قبل غروب ذلك لظلم فاذن يكون وصول
 نصف النهار قبل وصول راس السطح اليه ووجه خروج راس السطح من
 نصف مداره ونصف النهار نصف هذا العوس فيكون نصف نهاره
 اعظم من الربع والعوس يكون من معدل النهار في الاوقات ونصف النهار يكون
 ربعا فبالكم اذا وصل راس السطح في نصف النهار ينبغي ان يجاوز الجوز الى المطالع
 مع المعدل الى جانب الغرب اذ كانت اجزاء الفلك في ذلك اذ **قوله** واعلم ان
 انه في موقع في كلام الحق الشريف ان يطالع العوس من فلك البروج يزن ان يكون
 من معدل النهار ووقع في كلام الشئ ان كان يطالع نصف من فلك البروج هو يكون
 تمام المعدل ولا يكون مطالع عوس اقل من النصف او اكثر منه تمام المعدل في الشئ
 الكلامين ومختلفة في العرض المستوي تمام الميل الفلك ينطبق قطب البروج في
 على قطب الاقي كما في آخر الكتاب وفيه ينطبق مسطح البروج على الاقي فانه
 النصف نقطة من المعدل والنصف الاخر من مسطح البروج في هذا العوس مطالع
 فشيئا مع تمام المعدل فيكون تمام المعدل مطالع نصف مسطح البروج وايضا في
 عرضها اكثر من تمام الميل واعلم ان مسطح البروج الى اربعة اقسام قسم منها

مع

منه

العرض

الظهور

الظهور وقسم منها اربعة اقسام قسم بطول معكوب وقسم مستويا وقسم اخر
 باعك من ذلك وهذا القسمان اللذان هما طالع وغروب يطالع مع طالع
 تمامه وهي قد يكونان معا نصف دور او اكثر منه او اقل منه بحسب اختلاف العرض
 لكن لا يمكن ان يكونا اربعة من البروج اقل من النصف او اكثر منه يطالع معا تمام المعدل
 فكلما الشئ منها لا يخرج عن ربع فاق **قوله** ولعل المصالحا قال القطر ان كل من
 من المعدل بان حكمه ما فلا سهل اذا كان المطالع عوس من الاوقات المعدل
 على بعضه ايضا يجوز ان يكون المعنى مطالع المعدل بطرق عموم الجوز ولو لم يكن على بعض
 يكون العبارة مثل هذا اذا كان المطالع تمام المعدل ويمكن ان يحل على الجانبين
 معط ما جوزه بعض الاصوليين من استعمال النصف في معنیه **قوله** مع ذلك الجوز
 من فلك البروج على التوا في الاوقات انما قيد بقوله على التوا لان قول المعصم يحمل الحكم
 اللتين هما اول الميل والذكر المذكور وان خبر بان الكلام مع هذا القيد ايضا يحمل على
 قوس من راس السطح الى الجوز الذي يطالع من المعدل مع ذلك الجوز التوا او قال
 في الاوقات بعض البروج يطالع في بعض الاوقات معكوبة كما في فلكي فاذا كان في
 يطالع في معكوسين فعد جوز راس الجوز الى الاقي الشئ كان جزء من المعدل
 ثم اذا طلع التور والميل معكوسين وبلغ اول الميل الاقي كان مطالع راس الجوز قوس
 المعدل مبدئية من النقطة الطالع مع راس الجوز الى اول الميل في المطالع قوس
 مفرقة على اول الميل مع ان العوالع تكون متفرقة عنه فكون مطالع اول الجوز في هذه الصورة
 قوس مبدئية من اول الميل الى النقطة الطالع مع اول الجوز اسطر صاف التوا **قوله** واما
 بعضهم فقد فسروا ان مطالع الجوز ان اهل العمل قد اختلفوا في مقدار مطالع الجوز الاستواء
 نظيره لا انقلاب الشئ اذ يحتمل ان يكون في معرفته ما في نصف النهار وتساوي
 وغير ذلك مما لا يحصى ويسمى المطالع الجوز المطالع بالتبديلا فافزون من مقدار المطالع البديلي
 النقطة اصغر من مستقيم الجوز الشئ ليس كما ينبغي الا ان يكون اصطلاحا جديدا
 وكان عليه ان يحول جوس من نظيره لا انقلاب الشئ سلا الجوز الذي يطالع من المعدل
 باق من الاستواء مع الجوز العرض من البروج على التوا **قوله** سوى راس الجوز انما

المعدل

لان مطالع جميع الافاق نصف ورأسها كان استوائيا او بغيره وقوله مطالع نصفه قوله
 كل نحو قوله فان مطالع خط الاستواء جزاء **قوله** في الافاق الاستوائية في مطالع المعروفة في
 الافاق الجنوبية اذا كان رأس الجوزة في الافاق الشرقية يقطع دياره الميل المارة به
 معدل النهار فوق الافاق وانما قال في معظم المعروفة لان بعض المواضع يكون رأس الجوزة في
 الظهور وانت خبير بان ذلك كما يكون في المواضع التي يكون عرضها اكثر من تمام الميل الكلي
 فكل المواضع ليست بمعروفة فالأصل ان في معظم الربيع المسكون **قوله** وتقاطع معدل النهار
 تحت الافاق لان تلك الدائرة التي اربع من القطب الشمالي يصل ولا يلامس رأس الجوزة كما
 الميل ولا يمكن ان يكون المعدل مطالع لان سعة شرق رأس الجوزة اقل من نصف الدائرة وتقاطع
 العظيمين لا يكون للسطح التماس ولا ان لا يتوافق الافاق لان هذه الدائرة تمر بالقطب
 ايضا فاما ان يقطع نصف النهار ولا يمر بقطع الافاق في الجانب الغربي من نصف النهار او
 طاق الافاق فيما بين شرق الاقطاب والقطب للجنوب فيلزم تقاطع تلك الدائرة بنصف النهار
 اومع الافاق لسطح نصف وهو مخرج فاذا نقطت تحت الافاق والميل **قوله** اما اضلاع
 رأس الجوزة التي لا تنب لهندسة الجوزة ان كان هو سعة شرق الجوزة انما **قوله** ووسان
 بين دائرة الميل الاول ونقطة الاقطاب الى ربعي كما في فوسان ليس شئ منها اكثر من نصف
 انما ترك هذا التمييز لانهم صوابان اضلاع انشئت الواقع في سطح الكرة من قسمي دائرة
 ينبغي ان يكون كل منها اصغر من النصف **قوله** بل مطالع رأس الجوزة انما قال ذلك في العرض
 مهنيا بان تعديل النهار وهو الفصل بين مطالع الخط الاستوائي ومطالع الجوزة بالبلد الفضل
 بين مطالع الجوزة والخط الاستوائي ومطالع الجوزة بالبلد **الفضل** بين مطالع الكوس فيما وان كان مطالع
 الكوس منها وقعت بعينها مطالع الجوزة وميل رأس الجوزة اقرب منه سعة شرق
 رأس الجوزة في خط الاستوائي وهي اصغر من سعة شرق البلد لان سعة شرق البلد
 انشئت المذكورة واقامة سعة شرق خط الاستوائي وترطاده كما يظهر في **قوله** اعني
 عليه يكون طول الميل الى البلد هو الذي ذكره المحقق الشريف حيث في موضع المكان
 على خط الاستوائي موضع يكون مع البلد المعروف كس نصف نهار واحد او موضع المقام
 لذلك الموضع مع البلد كس نصف نهار واحد وهو ليس المراد موضع من خط الاستوائي

رأس

يكون

يكون طول الميل الى البلد المعروف ولا يشك ان الكوس من المعدل بين نصف النهار والافاق في جميع المرات
 ربع دور فافاق هذا الموضع من خط الاستوائي من سعة شرق الاقطاب الى البلد المعروف في
 ان اول الميل يطع في موضعين ان واحد واعلم ان لفظة الميل في قول الشافعي يكون طول الميل
 البلد مستدركا بغيره الى سعة ميل وغيره في السطح تاويل بعيد كما قال في موضعك لا يحل ان يحده
 انت لا تحل فاق **قوله** وان كان رأس الجوزة في المغرب او شرقي في جانب
 رأس الجوزة او المقص منه يتحقق تعديل النهار في جانب المغرب وقد اكتفى في سعة تعديل النهار
 في الجانبين بداره ميل واحدة ثم يتحقق الاعتدال ومغربه في الشمال المذكور يقطع هذه الدائرة
 رأس الجوزة فوق الافاق على نقطتين كذلك الكوس من المعدل الى الاقطاب في داره الميل والافاق
 من جانب الشرق والغرب كلهما تعديل النهار ووجهه بعد معرفة ما ذكر في **قوله** است
 الفضل في بيان ذلك ان مدار رأس الجوزة من المعدل انما يقطع سطح الافاق فوضعا
 بل في موضعين واحد في الشمال والآخر في الجنوب اذا وصل من غرب رأس الجوزة وشرق الاقطاب
 بخط مستقيم في سطح الافاق حدثت زاويتان متساويتان متساويتان فوسان فافاق
 الشرق والغرب متساويتان وميل رأس الجوزة في واحد وروية مطالع دياره الميل
 فيما كان في زاوية مطالع الافاق والمعدل فيما تقدر تمام عرض البلد في ذلك لان سعة الاول
 من الزاوية يكون الضلعان المتساويان اعني تعديل النهار في جانب الشرق وتعديل النهار في جانب
 المغرب ويتبين هو الخط **قوله** فان البلد كله كان عرضا ازيد من سعة اقطاب انشئت
 برطان ذلك ان سعة البلد لا يزداد في مطالع داره الميل ومعدل النهار فاعرفه وروية مطالع
 المعدل والافاق بقدر تمام عرض البلد وقد ثبت ان شكل الخط ان سعة طول الزاوية مطالع
 وترها كسبيل الى اعظم الى جميع الكوس الواقعة من القامة والى دائرة المذكورة فيكون هذا
 انشئت سعة طول زاوية تمام عرض البلد الى طول وترها اعني طول ميل رأس الجوزة كسبيل
 اعني كسبيل الى جميع الفضل بين مطالع العرض في ان زاوية العرض في تمام العرض فينبغي ان
 يزداد الفضل بين المطالعين بزيادة العرض الى سعة البلد المذكورة فتأمل في معنى هذا
 البصيرة على التولية لا قدر ان قيد التولية في مثل هذه المواضع لا يخرج ما قصد اخبر فينبغي ان

في الجانبين بداره ميل واحدة
 في الشمال المذكور يقطع هذه الدائرة
 في موضعين واحد في الشمال والآخر في الجنوب
 في زاوية مطالع الافاق والمعدل فيما تقدر تمام عرض البلد في ذلك لان سعة الاول

فوس مبتدئ من اول الحمل الى طرف الخط المذكور وسط الشمس **قوله** فمختلفة لولا ان اماكن مختلفة
في نفسه فلان الشمس كمنها تحدث زوايا مختلفة وعنده مركز الارض وتقطع من محيط الكرة
قسي تباين وورد فدا فخرجت من اطراف القسي المذكور خطوط لافلك البروج حدثت زوايا
مختلفة لان مقدار تباينها وبن اذ جعلنا وزنها زوايا تباينها كان مختلفا اطول او اقصر فمختلفا
اقصر واذا اختلفت الزوايا اختلفت عنده فلك البروج فمختلف قسي فلك البروج الموتره لها
اما ان في الفلك المذكور في فلكه من هناك حركة المركز نحو الارض ومبدأ حركته المركز انما هو الارض
مبدأ حركته الوسط انما هو اول الحمل واليتم حركته المركز مقبلة بها بسلا حركته الى مركز البروج وحركته
على ما ذكره مهابه معتبرة بالسبيل لمرکز البروج **قوله** فوس من فلك البروج من اول الحمل الى اوان
في مبتدئ من اول الحمل الى طرف الخط المذكور كما مر فمرة **قوله** لان مركز الشمس يتأخر حركتها
ومركز الارض يتأخر ذلك السطح ايتم وبعون هذه الزيادة لا يتم الدليل كما لا يخفى **قوله** او منقطع عليه
وذلك اذا كان في مركز الشمس الاربعة والاضيق **قوله** انما مركز الشمس المنتهي الى دائرة البروج
اشارة بذلك لان المشرق واليه هو لفظ المشرق مركز الشمس مطلقا لا المقيد بكونه خارجا من فلكه
الخارج اذا لا معنى لهذا الكلام لو قيد به ذلك كما لا يخفى **قوله** وما بين طرفي الخط المذكورين من شئ ان
لا غير من الزوايا فمقتدر ذلك بالجانب الاقرب كما هو في سائر المواضع **قوله** كل من بيان للغير وحمل ان يكون
للتبعية على ان يكون الغير بعضا من الزوايا التي بعضها كان في سائر المواضع **قوله** وانما مقدار قوس بعضها
هذه القوس انما هي من فلك البروج لان طرفي الخطين يكونان في جانب واحد ومنه القوس المذكورة
بالجانب الاقرب واعلم ان الزوايا التي هي ما انكم زاوية التعديل او زاوية السطح على زاوية الوسط
او نقصت منها حصلت زاوية التقويم فبهذا الاعتبار يخرج منها زاوية التعديل ولا بد على
العلم شئ لكن مقدار هذه الزوايا ليس القوس التي ذكرنا فالمعنى لان مقدار الزوايا قوس فها بين
ضليجها موتره لان في دائرة مركز الارض الزوايا من مركز القوس التي ذكرنا المعنى مركز العالم فبالجانب
محصل هذه القوس مقدار تلك الزوايا ومع هذه القوس التي ذكرنا فالمعنى لان مقدار الزوايا قوس فها بين
وذلك يكون عنده من مركز العالم ويراد في بعض الجوز من ان يمتد ليكون لفظ الى
من مركز العالم لاسر من ان يمتد ويراد به ان يمتد **قوله** وفيه ما في وسط الشمس الى ان

والاختلاف لما ألتقى الفلكان واما الاختلاف فيظهر مثل ذلك في التمثيل في
مركز المعدل المسمى مقام مركز الخارج في الشمس مسطوح المعدل المسمى مقام مسطوح الخارج واما
البيان على قياس ما مر من ذلك واعلم ان الوسط الذي ذكرنا في هذا المسمى في التمثيل
بالوسط فعلمه اراد بالوسط ههنا الوسط المعدل اطلاقا لاسم المعدل على المقعد
فما لا يدور عليه سمي **قول** واما ما قيل من ان ما ذكره في المصحح لا التمثل بذلك هو المثل البعيد
وقد ريف قوله انه لو كان كذلك لم يحج الى تعديل النقل فيه وتوضيح ان وسط القمر ما خوض
مسطوح المائل اذا افرد ذلك من مسطوح البروج لكون مثلها وان الحد مرزاهي وذلك
لانه اذا امر دائرة عرض مركز التدوير فقاطع مسطوح البروج على قوس محدث من قوس العرض وفي
القوس القائش من المائل والمثل القسبي ههنا هو المقعد ومنهنا يداره العرض المذكور
مثل زاوية تقاطع العرض مع المثل في قائمه وزاوية تقاطعها مع المائل عادة فلو فرض
المائل التي هي الوسط اعظم القوس التي هي المثل اعني المقعد وان وت فيها سمي تعديل النقل
اذ يعمل مقدار القوس من المائل الى القوس من المثل فان كان الوسط من الربع الاول او الثاني
اعني نحو قوس احدى العقدين ينقص تعديل النقل منه وان كان من الربعين الاخرين يزاو عليه تعديل النقل
من المثل وهذا التقادير ليس شأنا واحدا واما ما يلزم من مركز تعديل المائل في المقعد يتواليا
صاير هذا التقادير وبعد ذلك فنحن على ما يبلغ مركز التدوير الى نصفين من
العقدتين في حيز يقدم التقادير وقد ريف على ذلك شرح المدرك فظهر ان مركز
التدوير وان كانت مثل ما يدور في العالم يمكنه ان يمس المنطقة المثل على مسطوح البروج
مختلفة وذلك لا خلاف في المصنفين **قول** كما يشهد بخلاف ما قيل من ان الاختلاف في المقعد المائل
بذلك لا التماثل وذلك لانه لو لم يكن معتدلا لم يمتد ولم يستخرجوا مقدار ولم يصفوه في الجزء
وكيف لا واما في تزيين الخوسج فاق واما في التوقع تفاوت فاحش في الخسوف والكسوف
وهو نقطة تقاطع دائرة عرضية تمر بالاس للاس على الشرائن الصواب ان يجعل اول
الحل من المائل نقطة يكون بعد ما من العقد كبعد اول الحل من المثل عن تلك النقطة بعينها في جانب
واحد وان كان الصواب ذكره لانه اذا انقضى الحل على هذا الوجه لا يتغير باختلاف اذ انقضى على
الوجه المذكور في الشرح فانه يتغير بسبب البعد من العقد وذلك لاجل اختلاف تعديل النقل
كما اشار اليه واعلم ان اول الحل من المعدل المسمى هو نقطة تقاطعه مع عرضية تمر باول الحل من

ما بين مركزين ونصف قطر التدوير والبعد الاقرب بقدر مجموع ما بين المركزين ونصف قطر
 العالم منقوصا من نصف قطر التدوير مجموع البعد الاقرب والاقرب اعظم من نصف
 نصف قطر الى كل نصف ما بين المركزين لا يكون واسطة عددين بين البعدين الا بعد
 الاقرب وهذا اذا كان مركز التدوير في الخارج واما اذا كان في بعد آخر فنحن نقول
 المذكوران ويكون البعد الاوسط نقطة التقاطع بين التدوير والاعمال على كل حال **قوله**
 البعد الاقرب والاقرب عندهم يعتبر ان ليس الى مركز العالم المركزين من غير ان
 ان البعد الاوسط عند الجمهور يعتبر ان ليس الى مركز العالم ولا معنى له اعتبارا
 بعض المبادئ النسبية لمركز العالم وبعضها بالنسبة لمركز العمل والبعد الاوسط
 يعتبر ان النسبة لمركز العالم فانه ان تعيين موضع البعد الاوسط اعني تقاطع
 مع التدوير ولا يلزم من ذلك ان يكون البعد الاوسط معتبرا بالنسبة لمركز العمل لكن
 على هذا ان يبين ان بعد التقاطع المذكور عن مركز العالم هو واسطة بين البعدين
 والاقرب **قوله** على فرض انهما من حيث يحصل هذه الافان ان الفرض ان
 قرب الكوكب من مركز العالم بعده عنه فلكا اهل الاحكام بعدون قرب الكوكب من
 مركز العالم من جدوى الكوكب بعده عنه من جهة ضعفه وبعضهم جعل الاحكام
قوله ولما فرض بعض المحققين ان هذا المحقق انما فرض الخط المذكور مكررا ليكون
 البعد الاوسط واسطة بين البعدين لا بعد والاقرب وليكون البعد والنسبة
 مركز العالم اذ لو كان المراد الاول فقط فتقسم المقام بغير ذلك وان كان المراد
 فقط فتقسم المقام بغير ذلك كما لا يخفى وكلام الشرح في ان هذا المحقق هو الك
قوله فاني قيل يلزم من ذلك السجرات اختلاف مقدار كل من الطوائف وذلك لان
 مركز التدوير على اقل تقدير مركز العالم صادرة نقطة التقاطع اقرب الى خفيض
 التدوير ويظهر الطوائف الك والثالث انهما هما كانا والطوائف الاول والاربع اعظم
 مما كانا والاعمال منقطة التقاطع فيمكن ان يستخرج متبادر الطوائف على قدر
 ان يكون مركز التدوير في الخارج فتقسم التقاطع على تقدير كونها في الخفيض
 وموضع كل واحد في الجدول وبعد البعدين متبادر الطوائف اذا كان التدوير في
 ابعاد اخر كما فعل بعض المحققين في زيج **قوله** فلهذا اختلاف المقادير على مركز
 الجمهور ايهما موضع ذلك انما اذا اخبرنا خطا من مركز العمل على مركز التدوير قطع
 مسطرة التدوير في الاعلى والاستقل لا يتغير هذا النقطتان بقرب مركز التدوير

من التدوير

الطوائف

ما بين مركز التدوير
والاوسط

لقد

البعث

وبعده عن مركز العالم ويختلفا بطريقين البعيدة والقريبة من التدوير ثم اذا اخبرنا خطا من مركز
 العالم الى مركز التدوير فمقاطع على التدوير هو البعد من اسفل الخفيض المراد
 فان كان مركز التدوير في الخارج او الخفيض كانت البعد من اسفل الخفيض المراد
 البعدين المذكورين وان لم يكن كما لم يكن على المسافة بل في ابعاد يائية ومختلفة في
 بعد مركز التدوير عن مركز العمل لمختلف بعد التدوير والخفيض عن الخفيض فيكون
 الطوائف على قول الجمهور انما يتبين ان التدوير يقع عند الجمهور في مبداء الطوائف الاول و
 الطوائف ان اثنى مبداء الطوائف الك والطوائف الرابع وعلى قول المحققين بعد التدوير
 مبداء الطوائف الك والرابع في مبداء الطوائف الاول واثنى مبداء الطوائف
 الطوائف الاول على مبداء الجمهور لا يكون مبداء الطوائف الرابع فاني وكذا انما الطوائف
 اثنى **قوله** اختلاف المسافات في التدوير لا يكون مبداء الطوائف الاول و
 بدون الاولان المتوسط بطريق النسبة الى السبع وسبع بالنسبة الى البعدين **قوله** بل لا حاجة
 للاعتناء بقسم هذا القسم ولا كان غير محتمل انما في قسمهم قسم محيطا على اتيان
 على ان الكوكب فجعلوا البعد الاقرب مبداء الطوائف الاول والبعد الاقرب مبداء
 الطوائف اثنى وموضع غير التعديل من البعدين مبداء الطوائف الاخيرين **قوله** و
 الاخيرين يكون زاوية التعديل اعظم اى موضع يكون زاوية التعديل في اعظم **قوله**
 وفي الحقيقة هي زاوية التعديل التي هي من التدوير على ما قل من ان التقاطع في التدوير
 لكن التعميم انما هو في التدوير لا اعتبارا ليعلم ان عليه ان يتغير من التدوير ان
 لم يكن التعديل في مركز التدوير فالتعديل في التدوير في زاوية التعديل عند مركز التدوير في خطين يخرج
 من مركز التدوير من مركز العالم واه خرم نقطة المصادرة واما ان مركز التدوير **قوله** على تقدير
 جازا عنه من اجزاء فلك البروج يعني يكون موضع التعديل اعظم هو طرف الخط الخارج من
 مركز العالم على الخط المار بالاج و الخفيض وهو المار ببعدين خروا عن الاج من اجزاء
 المسطرة وكذا ان في التدوير كثر البعدين وهذا انما يصح في الشمس وعطارد واما
 في الشمس فاني ان المذكور في المجسطي كذا في الشمس واما في عطارد فليس كذلك بل
 على ان لا تستر او انا في التدوير في طرف عمود على الخط المار بالاج والخفيض في نقطة
 المصادرة اذ ان سبعة اجزاء من اجزاء نصف جوا المائل واما في العلوية والار
 فخط في خط يخرج من مركز العمل عمودا على الخط المار بالاج والخفيض وقد استقر
 هذا في القديلات في المجسطي وسائر الزيجات فومرنا مواضع غيات التعديل في

البعث

فان الفهم

على العالم

لقد

واستراكت اصطلاحها هي بعينها واقعد في تعريف الميل الكلي والحداد الكلي للميل
الجزئي من طقة البروج توسس من داره عرض ثم عذوبين معدل النهار من الجانب الاقل
قوله نسب الميل الى كل البروج ^{بالتوجه} لانه علم انه اذا نسب الميل الى المعدل ينبغي ان كان
اخر معدل النهار معلوما بان يعرف مقدار كل جزء من منقطه الاعتدال وكل جزء من اجزاء
معدل النهار يكون بعد من الاعتدال مثل بعد جزء من اجزاء طقة البروج عن ذلك الاعتدال
فالميل الكلي للجزء الاول من البروج والميل الكلي للجزء الثاني من البروج فكل ميل من قوس المعدل
والمنقطه المثلث ومن مثله ان زواوية تقاطع المعدل والمنقطه مشتركة فهي وراوية اخرى
من كل منى فانه في كل منى من كمالاوس من وي للميلان واذ كان كذلك فلا حاجة الى وضع
جدول للميل الكلي اذ يعرف من الجدول للميل الاول بعينه بلا تفاوت واما الميل الكلي للجزء
البروج المعلوم البعد من الاعتدال فلا يعرف من جدول الاول لكنه لزاوية الميل يتساوى في
استخراج البعد عن معدل النهار وعينه من العمل من الميل الكلي على و يكون منشوبا الى اجزاء
البروج المعلومه فذلك نسب هذا الميل الى اجزاء البروج ودون اجزاء المعدل ولعل هذا اليوم
اقرب مما ذكره القوم **قوله** والميل الكلي اعظم من اعظم كونه في الشتر من طقة في مباحث
البروج بوجه اقناعي واما ان كان الهندسي على ذلك فهو ان يحصل من الميل وقوس البروج
والمعدل والواقفين بين طقة الاعتدال ودائرة الميل مثلث زاوية تقاطع الميل والمعدل في قايمة و
زاوية تقاطع المنقطه والمعدل معدل الميل الكلي قد ثبتت في مثلث المعنى ان الجيب اعظم
جيب البروج الى جيب وزاوية كسبه جيب الراوية الى دوله الى جيب وزاوية كسبه جيب
الواقفين من البروج في الميل الاول والواقفين المعدل في الميل الكلي من هذا المثلث وزاوية كسبه
قوس المعدل من زاوية كسبه جيب الراوية الى دوله الى جيب وزاوية كسبه جيب الراوية الى دوله الى جيب
قوس المعدل في كل كسبه جيب الراوية اعظم من جيب البروج فكون جيب الميل الى اعظم اعظم من جيب
اليوم فذلك بعينه وهو المراد **قوله** وكسبهها اي بين المعدل وداره البروج سبعين ان نسبة الى
لا قرب **قوله** فسمي ^{المنقطه} وانه من ابيد ان حصل القوس المثلث وابتدأ من منقطه البروج من
المدارات البيرونية المارة من تلك المنقطه في الميل الاول وان حصل القوس المثلث و
المتساوية من معدل النهار برسم المدارات البيرونية المارة من تلك المنقطه فثبت الحكم في الميل الكلي
لنوضح هذا البرهان فافرض مدارات مثلثة تقابل الثور ومتصفه واول الجوزاء فبها لقسمه ^{المنقطه} في
السمه المارة بالقطب الا بعد وقت من ثذو كسوس في العاشر من ثانية الاكرانه اذ مرت ودار
عظام يعطى في اثر متزاوية فالقوس الواقفين العظام في جيبه والمدارات البيرونية متزاوية

مغدر الدار لقط و طوط
احد زبانه و الى عسدر تقاطع للعدل و سطع الروح

قطب قطب المعدل فالنقوس من داره الماره بالثور الواقع بينه وبين المعدل موصل لل
 الثور وكذا ميل منتصف الثور من النقوس الواقعة من الماره بين مداره والمعدل وكذا
 ميل اول الجوز من النقوس الواقعة من الماره من المعدل ومدار اول الجوز التي ذكرنا الشغل
 المذكور في الشرح والشغل الذي ذكرنا يظهر ان فصل ميل اول الجوز على ميل وسط الثور اصغر من
 فصل ميل وسط الثور على ميل اول الجوز فقد صح ان الميل تراه على ميل الشمس مثل راس الثور
 كان ح لا وصل وسط الكوكب وميل اول الجوز اكب وفصل الكوكب على الاول راس فصل
 المدار على الكوكب وسطه وعلى هذا **قوله** يبدل تحت حد الميل الاول هذا على ان الميل الك
 منسوب الى اجزاء البروج فالكان منسوب الى اخر المعدل كان غايه الميل من الميل الاول ليعطى
 عن المعدل والميل الى نقطه نظيره الانقلاب عن مسطه البروج **قوله** وهي نهايه ميل دار الجوز
 عن المعدل الثور هذا التصريح بما علمت مما عدم ان هذا الميل هو الميل الاعظم واما الارصاد
 التقدير عليها فقد دل على انه اكثر من ذلك اذ كان الميل في زمن اقليدس اربعه وعشرين جزءا وهذا
 استخراج في كتابه صانع في خمسة عشر ضلع في داره فان اربعه وعشرين هي ثلث خمس الداره و
 كان زمن بطليموس ثمان وعشرين جزءا واهو وخمسين جزءا كان رصده من مجموع الاسطر بعد الامون
 ثمانه وعشرين جزءا ونصف جزء ونصف عشر جزء وربع المحس الطوسي ثمانه وعشرين جزءا ونصف
 وبالرصد الجديد لسم قدر ثمانه وعشرين جزءا وربعه وسبع عشر ثمانه **قوله** عرض الكوكب على المعدل
 ان يرض نقطه نقوس من داره العرض ليس تلك النقطه وذلك البروج من جانب اقرب
 ليتناول عرض كوكب التردد وكما ينبغي في مواضع العروض والمرا وفلك البروج في تعريف عرض الكوكب
 وبعده هو الفلك الاعظم **قوله** فهو بعد الكوكب السبع بحسب الاصطلاح خص بعد الكوكب عن معدل النهار
 ولا يطلق على بعد اجزاء منقطه البروج عن المعدل بخلاف العرض فانه كما يطلق على بعد كوكب
 عن مسطه البروج فلذلك يطلق على بعد اخر المعدل عن مسطه البروج الذي يسمى الميل الك ايقم **قوله**
 ارتفاع الكوكب التخصيص بالكوكب باقرب الارتفاع الاقدم انه يعتبر ارتفاع نقطه اخرى
 مركز الكوكب كقطب والقد ان المراد بالارتفاع الاقرب الحقيقي لانهم صرحوا بان تمام الارتفاع
 اقل من تسعين دالما هو كان المقرب الاقرب للمسي بمعنى انه لو لم يكن تمام الارتفاع اكثر
 من تسعين فيما اراى الكوكب باقرب الارتفاع والا فقدم فوق تلك الارتفاع الاقرب الحقيقي
 لا يعني انه اذا راى الكوكب على الارتفاع فوق الارتفاع فالحاصل ان الخطاط عليه مستعد
 والمحمس ان عند الارتفاع المعبره الارتفاع ان يكون فوق المحس وعند الغايه بالمسي الك
قوله وفيه خطي صاحب المواصف الخطي جميع لان الارتفاع كما يطلق على كوكب فوق

ان کوں وق
کی لے
ان

للمعتق على ان ياتي في ما ذبحه الاصول ان العمود على احد السطحين المتوازيين عمود
 على الآخر فاذ افترضنا الكوكب كائنا ما كان على الاقلى المعنى وقامه على الاقلى المعنى وصلنا بين مركز
 الكوكب في الجايز بين كل من مركز الاقلىين خط يحصل مثلثان فاما الزاوس من الخطوط المذكورة
 ومن الخط الواصل بين مركزي الاقلىين ومنه انما في المثلث الذي احد اضلاعه في سطح
 الاقلى المعنى كما هو نصف قطر الكرة العالم وفي المثلث الآخر يكون اقصر من كذا الاقلى على المظني
 فيكون الخط الواصل بين مركزي الاقلىين نصف قطر الارض جيب زاوية اختلاف الخطين
 المثلث الاول واما في المثلث الاخر فيكون جيب زاوية اختلاف الخطين واما جيب زاوية اختلاف الخطين
 للمعتق على الاقلىين بين مركز الاقلى المعنى ومركز الكوكب الواقع على الاقلىين واما جيب زاوية اختلاف الخطين
 اقصر من نصف قطر الارض والكوكب كذا كان فوق الاقلى المعنى وفيما بين الاقلىين في المثلث الثاني
 نصف قطر الارض من الخطين الجايزين من مركز الاقلىين الى الكوكب يكون فيه زاوية قائمة نصف قطر
 نصف قطر الارض جيب زاوية اختلاف الخطين يكون جيبها اقصر من نصف قطر الارض
 المظني في الاقلى المعنى اعظم من جيب زاوية اختلاف الخطين واما الجيب الكلام في هذا
 لان الزاوية في ذلك غير مذكورة بالفعل في كتب القوم والاعرف **قوله** وذلك المستبين في
 البع عشر من ثمانية اكراد ويوسوس عوى هذا الشكل الى الدور المتوازية التي بعض
 عظيم قسما وتجه في الدار العظمى الموازية في قوس وفيه وقد احتج في برهان هذا
 الدور على ان بين ان القوسين الواقتين من دائرة عظمى متوازيين يعنيهما متوازيان
 وذلك لان السهم المستبين في البع عشر والبعث الى السهم في البع عشر والبعث الى
 برهان آخر فنقول ان الفضل الاقلى ومركز الكوكب مواز للفضل المستبين في الاقلى ومركز
 النهار كما بين في البع عشر من ما ذبحه الاصول من ان اذا افضل سطح مستقيمين
 فضلا به متوازيان واذا وصلنا بين مغرب المدار ومشرق الاعدال بخط حصلنا
 ذلك للخط وفي الفضل المذكورين زاويتان متساويتان وتبين ان الباقي في السهمين
 من انشاء الاصول يكون قوسا يعني سمتا مشرق وسمتا مغرب متساويين وموافقا
قوله ولا يخفى ان الكوكب بعد تباعده او قديمه ان يكون الكوكب عند الطلوع مقدم على
 احد الاقلىين قريبا منه وعند الغروب مؤخر عنه بحيث يكون عند الطلوع والغروب
 على مدار واحد فتوى سمتا مشرق والمغرب حقيقيا وانهم قد قسموا ان الكوكب
 عند الطلوع مقدم على احد الاقلىين وعند الغروب مؤخر عنه بحيث يكون بعدة عن

١٥

الكوكب

المعدل في كل الوقتين بقدر واحد في الجيب ويكون عند الطلوع والغروب على مدارين متساويين
 كجيب في جهنم مخرج اهرس وى سمتا مشرق ومغرب **قوله** لئلا ان يبلغ قريبا من الربع ما لم يبلغ
 ربعا فان كان العرض ربعا لا يكون فيه سمت مشرق ولا سمت مغرب وكلما اشرقت شمس
 المشرق والمغرب يكون ربعا كجيب ان مدار الكوكب ان كان بعده عن المعدل بقدر تمام
 عرض البلد يماس الاقلى على مدار السعال والجنوب الكوكب كذا وصل الى القطب التي يكون
 على الاقلى واذا ارتفع عنه او انحط عنه فقد طلع او غرب اذ لا معنى للطلوع والغروب الا
 انفسا الكوكب عن الاقلى بعد ما كان عليه فان الاعتبار انما هو بمركبه لا بتعامد جيبه على مدار
 ان يكون بعد المشرق والمغرب ربعا ما **قوله** تقطع كل منها المعدل على ما يعطى في ذلك
 للوضع وذلك لان نصف نهار هذه الاقلى واحد مقدمها خطاب تلك الاقلى جميعا فوجب
 معدل النهار ايقه فيقسمي ان معدل النهار وتلك الاقلى جميعا بقسط نصف النهار المذكور فلهذا
 يكون تقاطع تلك الاقلى مع معدل النهار على نقط واحد وبالمثل **قوله** والمدار على غيره وعلى
 جيبا يعطى غيره يعني ان كل قوس من الاقلى تقطع المدار على نقط غير نقط يعطى المعدل عليها
 موافقا ويقطع كل قوس من الاقلى تقطع غير يعطى عليها غيره من الاقلى وذلك لان نصف
 قوس النهار يكون في تلك البروج في الجيب من قوس النهار كذا يكون في الجيب من قوس النهار
 واعظم من في الجيب من جنوبه ولا تفاوت في الطرف الذي على نصف النهار اذ الموضع ان
 نصف النهار في تلك الاقلى واحد فالتفاوت في الطرف الذي يكون عند الاقلى وذلك لان
 يتصور بان يكون نقط تقاطع المدار والا قلى في البلد المزمع فوق نقط يعطى في البلد شمس
 تحتها في الاقلى الجايز قسما **قوله** اذا قامت نقط من دائرة المدار بتمام القطر على قطر داره هو
 ان يكون سطح القطر قائما على سطح الدائرة فثبت ان الفضل المستبين في قطر الدائرة وبقدر
 قطعه من قوس خط الاستواء اعظم من نصف مدار قوسها وتبين ان تقاطعها محيطي المدار والا قلى
قوله على ما يستقنى بقوله ثالثة الاصول قد قسمنا الرابع عشر منها ان طول الاقلى في الدار
 قطر ما وان الوتر الاقرب من المركز اطول من الوتر البعد والقطر نصف الدائرة فالوتر الذي
 قوا قريبا من النصف من قوس الوتر البعد **قوله** قوس من الاقلى ما بين قوس البروج ودار
 الارتقاء ايقه كذا يكون هناك قوس متساويان من الاقلى من جانب لا قرب من جانب دائرة
 الارتقاء ومنطقة البروج ادهم في جانب الشرق والاخرى في جانب الغرب والقوس المسماة
 سمت الطالع هي التي يكون في جانب الشرق ثم ان سمت الطالع ليس بالارتفاع اذ كان
 الطالع احد الاقلىين واعلم ان دوران الاقلى غير متساوية ولا يعلم ان المراد بها دائرة

منها والاشبان داره ارتفع كوكب يستخرج الطالع منه وان داره الارترق اذا مرت
بالمرطالع ليكون سنة وكذا ان طسقت داره البروج على الافاق في عرضها وهي تمام
الميل الخط فانه لا يكون ح سميت طالع وان لا فائدة بقيد بها في معرفة سمت الطالع ولا في
البه في الاعمال كذا احتج **قوله** سميت القبل للبداء كذا في كتب البهيمن وغيره ان هذه
نحو س من اربع من اربع الافاق وبعد التحقق ان مكان كاست عري عن البلد وكان طول كل اهل
من طول فان وقعت نقطة ساطع الداء السمتية في الربع الغربي للقبول كان فوس السمتية
ذلك الربع مستد من خط القبول وان وقعت في الربع العربي السمت كان فوس السمت مستد
من نقطة الشمال وان كان طول كل اكثر من طول كل ساطع السمتية في الجانب الشرقي ومبدأ
السمت على قبس طر وان كان طول كل ميل طول البلد لا يكون للبلد سمت قبله بهذا المعنى **قوله** وهي
ازيد من الاول في اكثر المواضع التي منها السمت وهو ان يكون ازيد من الاول في بعض المواضع في بعض الاوقات
وهي في المواضع التي يكون عرضها اكثر من تمام الميل الخط وفي تلك المواضع يكون نهارها وافتها
دورات من المعدل اطلاق فوس النهار على تلك الدورات لا يخرج الاعلى بسيل التور ونحوه
النهار على ما ذكره الحكم لا يبعد في غير الاشكاف **قوله** واعني منها في بعضها اي يكون فوس
النهار بالمعنى الذي هو في بعض المواضع في بعض الاوقات وذلك في الافاق التي في بعض
البروج منها معكوسة فاذا كانت الشمس على البروج كان فوس النهار بالمعنى الذي هو في بعض
منها بالمعنى الاول ومعنى قوله وب ورا كذا في بعض المواضع في تلك الاوقات وهي المواضع
التي يكون عرضها مساويا تمام الميل الخط فان سم من البروج غرب فيها دفعة فاذا كانت
الشمس في تلك البروج كان فوس النهار بالمعنى الذي هو في تلك المواضع الاولى ووجهه واعلم
في قوله بقدر مغايرت طر ان الشمس في تلك البروج كان فوسها في تلك الاوقات وذلك لانهم
بان اليوم ليلة ومقدار دورة من معدل النهار مع مطالع ما قطعه الشمس كحدا على صفة
في تلك المدة ولا شك ان التواء بين فوس الليل المشهور وفوس الليل العميق غير مطالع
فوس وخطها الشمس في الليل فيكون هذه المطالع مع غارب الشمس في قطعها في النهار
ما قطعه في تمام اليوم ليلة لان مجموع النهار والليل هو اليوم ليلة فيلزم ان يكون مطالع الشمس
تقطعها في النهار كجانبها وذلك غير احوال الاستواء كما سيأتي ولا يبعد في هذا الاشكال ان
يلتزم ان مقدار اليوم ليلة اذا اهر المبدأ من المطالع كمال اليوم ليلة اذا افر المبدأ من الفوق
هذا كذا في كتب العمل شون بان التفاوت بين الفوسين انما هو بقدر المطالع لا بقدر الغاير
وكذا الكلام لمحق الفوس في الشكوك يشتر ذلك اعدا علم **قوله** والآخر فوس ما بين بطر

جزءا واقع المشرق الى مكان المناسب تقدم الى قوس من داره در الشمس
 جزءا واقع المغرب تحت الارض لعل الميكلا حاصلا اعلى البسط فان حصل
 النهار في البسط لا يتكون من ملاحظه نظير الشمس **قوله** ولا يخفى عليك ان تقسيمه
 بالمقياسه لا قوس الليل ودار المعدل من غروب الشمس الى طلوعها قوس نهار الكوكب ودار
 المعدل من طلوع الى غروبها قوس ليل الكوكب ودار غروب الكوكب الى طلوعه ولا يخفى ان
 الكوكب مثل الشمس قد انشرف قوس نهار الكوكب في قوس الليل لكنه واحد اراد
 الاشارة الى قوس النهار وقوس اذا اطلق يراد به قوس نهار الشمس وقوس ليلها واما
 في الكوكب فلا بد من التمييز واما الدار بانها قوس ودار المعدل من طلوع الشمس الى
 بوجها الى موضع ما فوق الارض والدار بالليل هو ودار المعدل من طلوع نظير الشمس الى
 ذلك القطب الى موضع معين فوق الارض وكان القياس فيه الدار بالليل وبالنهار بالنسبة الى
 الكوكب اليوم لكنه غير مشهور واعلم اننا ذكرنا احوال الدار الماضي وقد يطلق الدار بانها سطر ما دار
 من زمان من غروب الشمس والدار بالليل سطر ما دار من المعدل من زمان من غروب الشمس
 الى الدار السابق واصل القول بغيره ان الدار داره نصف النهار مع داره **قوله** مساو
 زاوية مركز الشمس الى مركزه كزاوية مركز الشمس الى مركزه والظاهر ان
 طرفي الشبه يكون في داره اصغر من زاوية القوس المارة او اعظم منها فاذا كانت زاوية
 قوس من دارتين متساوية فلا بد للقوس ان تتماثل **قوله** متساوية بيان ولواطلي المتساوية
 عليها كان على سبيل التجوز **قوله** وان شئت قلت شبه كل قوس الى المعنى اعلم من الاول اني
 اذا كان كل من القوس نصف الدار او اعظم من النصف ولواخر اوية المحاطة ببل داره المركز كان النصف
 اعلم ان قوس شبه كل قوس الى المعنى اعلم من الاول اني اذا كان كل من القوس نصف الدار او اعظم من النصف
 محيط دارتها وان شئت قلت شبه كل قوس الى المعنى اعلم من الاول اني اذا كان كل من القوس نصف الدار او اعظم من النصف
 والمراد اوية القطعة اوية محدث عند نقطه من محيط تلك القطعة من خطين يجان من طرفي المحيط
 الى تلك القطعة **قوله** ولا شك ان الاقدار المتساوية والنسب المتساوية مقدار واحد من قوسين
 عليه اقليدس في الفصل التاسع من الخامسة الاصول والمراد من الاقدار المتساوية
 باعتبار الاعداد والعارضة لما يكون حاصل النقيض ان شبه كل قوس الى المعنى اعلم من الاول اني اذا كان كل من القوس نصف الدار او اعظم من النصف
 اجزاها الى عدد اجزاها ودارتها كنسبة عدد اجزاها الى عدد اجزاها ودارتها الى المعنى اعلم من الاول اني اذا كان كل من القوس نصف الدار او اعظم من النصف
قوله لا يرد في العاشر من ثمانية اثنا عشر قوسا يمكن بيانها بمقدامات كتاب الاصول بان
 ان الدار بمواز المعدل الفصلان المتشاكلان بينه وبين دارتي المعدل مواز ان الفصلين المتشاكلين
 من المعدل ودارتي المعدل كل نظيره وقد حصل من الفصلين المتشاكلين الاولين زاوية عند مركز الدار

ومن الخزين دارة عند مركز المعدل فان دوار الميول يمر بمركز المعدل ومركز جميع الدوائر
 وقد بين في كثير من نسخ العاشرة من ثمانية عشر الاصول انه اذا توارثت اضلاع زاويتين
 لم يكن الميول في سطح واحد فحيث ان دوائر الاصول المذكورة تان في اوسان يكون
 قوسا مماثلت بينهما **قوله** سرحد كهما السووية لانه لم يوصف له وله
 لذلك التعويضية الوسطية لان دارة الواحدة لا يكون الا في موضعين **قوله**
 كما في احد نصفي فلك البروج اكثر من نصفها اي كان اكثر من نصف فلك الدارة في مقابلته
 نصفي فلك البروج والعبارة الظاهرة المختصرة ان يكون ان تقطعها نصف فلك البروج
 في دارة قطرها قوس من محيط الدارة الى مركز اكثر من النصف اذ حاصل النقطتين الذي ذكره لا يزيد
 على هذا او المراد بالنصف الذي فيه اوجها هو النصف الذي يكون الارتفاع على مستقيما وانما
 قلنا ذلك لان غاية التفاوت في النصفين من نصف ادمي الارتفاع من نصف
 الاخر **قوله** ولما كانت الشمس لا تقطع كل نصف من فلك البروج تويته اياها اذا اخرج
 خطا خارجا من مركز العالم عمودا على القطر الى الارتفاع صارت مسطحة المثلث متساوية الساقين
 منق وية مسطحة الى بروج باربعة اقسام مختلفة والمتساويان اعظم من التماسين
 لو وقع مركز البروج في الاولين بالركبة الوسطية بحرك النصف الاخر من المثلث بالركبة السووية **قوله**
 بل يكون حركته في النصف الاخر اشد رتبة لكان في تمام المسكن من المثلث حيث لا يدنو لانه
 السووية احد اصغر المسكن بالركبة السووية في النصف الاخر وسنرى ان لو وقع الى حركه الوسط
 وكذا الكلام في رتبة لانه بالركبة السووية في النصف الاخر ويختص في انهم قد وجدنا
 في فلك البروج المركزين في سطح لا يختلف مستدارا وقلنا في زيادة التعديل **قوله**
 وذلك في النصف الذي يصعد فيه الشمس من النصف الاخر لا شك ان اذا كان الشمس في
 النصف الاخر في الخط الوسطي والخط السوي فاذ اسفلت عنه الى خارج الارتفاع تقاطع الخطان
 مركز المثلث وصار راس الخط الوسطي في قوس النصف من راس الخط السوي الى فلك ذلك
 زيادة التعديل فلكه الى ان يلتقيت الدائرة مع الخطان فاذ اسفلت عنه وصارت
 تقاطع الخطان وصار راس الخط السوي في راس الخط الوسطي الى فلك ذلك فالتعديلات
 التعديل في الوسط في هذا النصف **قوله** وليس التعديل في الميزان اهل السوي فالتعديلات
 لما ذكره بحسب العمل في الاختلاف ان التعديل في الميزان **قوله** بالان من راس الدائرة
 بين اقلية نسخ هذا الشكل ان اذا اخرج من وسطه دائرة خطوط الى محيطها فاطمها
 وغير قاطعة فاطمها المار بمركزها فاعلم المستقيم على اطرافه هو الدائرة المستقيمة

وقد قرأنا في الزاوية المربعة على منقطع التدوير من مركز العالم والنصفين المربعين
 عليها من مركز العالم فبالخط المذكور بل يمكن نظار الخط الذي من مركز العالم الى ذروة التدوير
 بمركز التدوير والخط الذي من مركز النصفين التدوير يكون على استقامة مركز التدوير فحيث
 لان هذا النصف يكون مركز العالم ومركز التدوير والذروة والنصفين جميعا في سطح واحد وليس
 فان مركز التدوير في سطح المسطحة الى سطح التدوير والنصفين على مسطحة التدوير في غير النصف لا يكون
 منطبقا على سطح المسطحة الى سطح التدوير فحيث لا يكون فبال **قوله** فالحاصل ان سطح التدوير
 هذا الكلام يشهد بان طرف الخط الخارج من مركز العالم الى مركز التدوير موضع وسط الكوكب وقد
 اثبت رالي ذلك في باب الكواكب وهو ليس بصحيح بل موضع الوسط هو طرف الخط الخارج من مركز
 المعدل المستقيم مركز التدوير وطرف الخط الذي من مركز العالم الى مركز التدوير هو طرف الخط
 الخارج من مركز العالم الى مركز التدوير وموضع الوسط المعدل بالتعديل الى مركز التدوير
 ما فيه انصف فليعتبره التدوير في فصل الشكافات هو ان غير تعديل التدوير يكون عند تعديل
 التدوير مع الخط الذي يخرج من مركز العالم الى مركز التدوير فحيث لا يكون فالتعديل لخط التدوير
 من سطح التدوير والخط الذي يخرج من مركز العالم الى مركز التدوير **قوله** يعني ان نصف القطر يكون
 اعلم ان نصف قطر التدوير المار بنقطه الشمس يكون عمودا على الخط الذي من مركز التدوير الى مركز
 الاصول وبعد مركز التدوير من مركز العالم وتلك الدائرة التي في نصف قطر التدوير في
 التعديل لا احرار الى ما يكون بعد مركز التدوير من مركز العالم فحيث لا يكون فالتعديل لخط التدوير
 الاوسط كان بعد مركز التدوير من مركز العالم ويالنصف قطر المسلك فيكون نصف قطر
 التدوير جيبا واقعا خارجا التعديل ان نصف قطر التدوير قد قد راجع اياه جيبا ونصف قطر
 المسلك واما اذا لم يكن مركز التدوير في البعد الاوسط من نصف قطر التدوير جيبا واقعا
 بعد مركز التدوير من مركز العالم اصغر من نصف قطر المسلك واعظم من نصف قطر التدوير واما اعظم
 او اصغر فحيث مقدار زاوية غاية المعدل فذلك ان التعديل بقدر ما يتغير نصف قطر التدوير
 اذا كان نصف قطر التدوير جيبا لما يعرف فلك التدوير فحيث لا يكون فالتعديل لخط التدوير
 فان بعده الاوسط المار بنقطه الشمس فذلك ان بعد التدوير من مركز العالم
 يكون عند كونه في اوجيه معا وبعد الاقرب يكون على تنقيت الارتفاع كما سيجي في اخر هذا الفصل
 ليكون بعده الاوسط على تنقيت الارتفاع **قوله** للمخرج لطل هذا بناء على ان راسا دوائر
 على حسب رصده الاسماء هو اربعون اديان شدة وقته وقسم **قوله** الثاني في الارتفاع
 موضع فحيث كونه في البعد الاخر وذلك لان هذا الاختلاف في الارتفاع في المشوقات كما
 تبين في رصده الاسماء في مركز التدوير في المشوقات يكون الارتفاع في غير الارتفاع هذا الاختلاف

لغز عند كونه مركز التدوير في غير البعد فاستخرج غايه الاحلاف للتمر على ان مركز التدوير في الابع
 وغايه احلاف غيره على ان مركز التدوير في البعد الاوسط وهذا هو دور عام منسبة اليه فيمكن ان
 يوضع الجميع على بعد ان يكون المركز في الابع او في البعد الاقرب والاوسط الا انه على البعد
 الاول مراد الاختلاف الكدا على الاختلاف الاول وعلى البعد الكد بعض منه فاما
 وعلى البعد الثالث بعض ان كان البعد اكثر من البعد الاوسط يزداد ان كان اقل منه **قوله**
 فقد خلط لان في المقدار انما هو على بعد ان يكون مركز التدوير في الابع كما صرح به في النسخه الثانيه
قوله وهذا الاختلاف في المقياس هو اقل على الوسطه وسبب ذلك في المقياسه اذا كانت على
 الاول والى كان طرف الخط الوسطى او على المغرب من طرف الخط التقوي في كل حال
 الثاني والابع كان طرف الخط التقوي اقرب للمغرب من طرف الخط الوسطى فكلما زاد
 التحديد لم يتقص في المقياسه على الوجه المذكور وانما في المقياسه بالعكس لان ابعاد التدوير
 على خلاف التوافق الاول والى يكون الخط السوي من طرف المغرب من طرف الخط الوسطى
 وفي المقياسه بالخيرين بالعكس من ذلك **قوله** فالتفاوت المناظر ان اقرب المناظر يكثر
 المحسنة الابعاد ويرى عظم قدر من اقل يمس على ذلك في الشغل في المس من كذا في المناظر
 لكن هذا انما يكون اذا كانت المناظر على مس واحد فبالبرهان هذا الشغل فان لم يكن
 ك فقد يختلف الحكم بغير ما ذكرنا ان اقل مس من المناظر ان البعد اذا كان على محيط
 دائرة واهربى جميع القسوس ويمن تلك الدائرة بتوزيع اختلاف الابعاد و
 ذلك لان الزوايا بالاصلة على محيط الدائرة عند مركز البصر من زوايا القسوس وتكون
 متساوية **قوله** واما هذه العلوم فالاختلاف كما علم ان بعض اصحاب الرياضات قدوة
 للاختلاف الكد للمقياسه كما وضعت العلوم للعلوم وذلك لان فروع مركز التدوير في الابع واستخرج
 الاختلاف الاول فيها فلاما يريد اختلافات الكد انما كانت في الابع وحصل في السهل في
 العمل معني ان يعلم ان الاختلاف بالمقدار او به يحصل عند مركز العالم من خطين في مكان غير
 احد مركز التدوير والاخر مركز الكوكب سواء كان مركز التدوير في الابع او في غيره من الابع
 فالاختلاف باحد الاخر بحسب البعده انما يكون كالاختلاف الاول والى فانما هو لا يخل
 وصف في الجدول اذ لو لم يحصل ذلك تعذر ضبطه ووضع في الجدول اذ يتكسج الى بد اول
 كثيره بحسب اختلاف ابعاد التدوير واختلاف مواضع الكوكب من خطه التدوير
قوله فاقطع على الخط انما مركز العالم والتدوير لا يعلم ان منطقه التدوير
 في العلوه مسطحه على ان كان مركز التدوير في احدى القوسين واولى العلوه وكذا

تقسيمه

المسطحه

حقيقه ليس شئ من البعد بين ابعاد سفلين وحضنها في المسطحه دور العلوه
 اذا كانت الابع والمخصص لا يمكن ان في السطحين واما المقياسه مسطحه الدور مسطحه
 على مسطحه على مل اياما تسهيل الحجب فالحق فانهم ذلك فكلما كان بطريق التدوير
 على الخط انما كان مركز **قوله** لا ينبغي على صوب مركز العالم ان ذكر صوب العالم ستر كذا
 الاصل لا سعي ان يكون صوبه حتى يتجه الى نفسه غايه ما يمكن ان لو ان هذا القطر في
 المقياسه على صوب نقطه كذا في الكره فاما في القياس على هذا ان يكون في التمر على صوب
 مسطحه كذا في الكره فاما في القياس على هذا ان يكون في التمر على صوب
 العمر على ذات العلم انه لا يوجد قوله في التمر في بعض النسخ فيكون من زياد ذلك
 بعده قوله في المقياسه ان يكون كلاما من سفلين انما هو ليس على ظهره لان بعض النسخ
 قد طعن على مركز العالم ليس انما يكون حاصل كلامه ان المجموع سمي باسم واحد وفي المقياسه
 حقيقه باسم اخر **قوله** اعني مركزا على مل منها سفلين انما احتاج الى هذه العبارة لئلا يكون
 بعد مركز العالم عن مركز العالم كسعد مركزا على مل عن تلك النقطه فلا يكون مركزا على مل على مس
 مركز العالم ليس والعالم ان يكون عن احد حقيقه **قوله** بنما في اخر الفصل يريد بذلك
 مباحثه لاسلاف الطوليه فانها فصل من الكلام والاختلافات العريضة فصل
قوله ومركزه حول مركز العالم لم يدور الى المائل لان مركزه لوزهره بالاصد فلهذا في مركزه
 وتحريك مركز العالم وان كانت تلك المركزه فكلما كان على المس ان يتركها ايقم **قوله** ويزعم من ان
 يدور مركزه انهم وذلك لان الابع كما انه نقطه شخصه في المائل كذا في نقطه فوعده من سطح المائل
 عن مركزا على مل متغيرا يكون بقدر اعدادها فسم الدائرة جوا ولا حابه الى هذه الدائرة
 لانه قد ذكرنا في باب الدور ولعدا اذ ان شير منها الى ان نقطه على ذات متحركه **قوله**
 يكون حط منها مسطحه على القطر المذكور وهذا القطر هو قطر الدائرة المذكوره وحقيقه القطر
 ولا يتغير هذا القطر اعني ان لا يغير لغيره المذكوره الى ان يمس الى احد الوسطيه فلا يكون
 في الجدول **قوله** والدور المسمى الى رسم دور ان هذا الخط هو محيط هذه الدائرة في العز لا
 مسير مركز التدوير به ليس بهذه الدائرة لثبته بحركه تدويره عند مركز العالم وبعضه تدويره
 يكون مركزا في نقطه المحاذات على فاس المجره وسما فاعلم المحاذاه **قوله** ولا ينبغي انما يكون
 لهذه الدائرة جميعه وذلك لان الطرف الاطراف من هذا الخط مركز التدوير وهو لا يرم مسطحه
 الى ان في الدائرة من طرف هذا الخط من منطقه الى مل حقيقه غايه انه يقول في الخط

يعتبر في دوراته وخطان مركز المعدل الرئيس مركز المنطقه الحاصل **قوله** وارهو مقوم
للمعدل بدار الاستحسان اذ لو كانت اصغر من ذلك لكانها لم يتفاوت المقصود وبينه في المقصود
ان يكون هذه الدار في سطح منطق العالم لم يمتد ذلك لان كون مركز التدوير ابدلي سطح
المعدل في سطح هذه الدار مد على ذلك **قوله** مو في التغير يعتبره من محيط التدوير
نوضح الحكم انه اذا اخذ خطا صديقي مركز العالم الى مركز التدوير والاخر من مركز
المدير بعد اخراج القطر فحصل عند مركز التدوير اربع زوايا اثنتان منها قائمتان في سطح
فالمى في جانب القوق عبره مقدار ثامن مطقة التدوير وهو قوس منها ياتي في الدورين
من الجانب الاقرب ويسمى تعديل الخاصه والى في جانب السفل عبره مقدار ثامن من سطح المعدل
وذلك ان يخرج من مركز العالم خط مواز للمدى من مركز المعدل الى مركز التدوير ويخرج
الى سطح المعدل في القوس الواقع من التمثيل في ثلثي هذه القطر من الجانب الاقرب مقدار
تلك الزاويه ويسمى تعديل المركز فاذا كان مركز التدوير في النصف المماثل كانت الزاويه ثلثا
عند مركز المعدل الرئيس فخطي الى راسي منه احدهما الى الارجح والاخر الى مركز التدوير اعظم من الزاويه
الحاصل عند مركز العالم بقدر تعديل المركز في النصف الاخر الامر باجل ذلك سمى على المركز في
النصف المماثل وراى على النصف الصاعد من تعديل ان يقطع الخط الذي مركز التدوير
اعلى مطقة كان قوس الارجح ان كان خارجا من مركز العالم وبعده ان كان خارجا من مركز
معدل المعدل كان مركز التدوير باطن او تعديل الخاصه على الخاصه الوسطه وفي النصف
ينقص منها يحصل الخاصه المعدله واما الفرق في زياده تعديل الخاصه ونقصه الى التغير لان مركز
تدويره في الاصل وان كانت في النصف لعله اعلى التدوير في المعدل من مركز المعدل الرئيس المتغير وهو
مركز العالم وسطه الى اوجه في التغير من مركز العالم بالسطح اوج التغير فذلك لا يتفاوت
في الزيادة والنقصان حاصل **قوله** ما دام مركز التدوير باطن في المدير اعلم ان مركز التدوير
وان كان في اوج المدير كان في اوج المعدل فيبقى رفاقا ويخرج الى المعدل في الاصل
التفاوت من مركز التدوير الى التوافق اذا تحرك كل منها ربع الدور انتهى مركز التدوير الى
المعدل مما في ربع اوج التدوير بعد تحرك ربع اخر مقابل في معالده اوج المدير فكون المركز
في حصة المدير اوج المعدل فيبقى رفاقا ومقابل في الربعين ويعود الى الاصل عند اوج
المدير فحصل مركز التدوير بسبب ترتيب حركتي المعدل والمدير ابدلي احد راسي من وضع
الارجح والراس الاخر معالده اوج المدير وذلك عند كون مركز التدوير في حصة المدير اوج

الحاصل في ذلك ان مركز التندوير في النصف المائل من المدار المبيد في انما يظن في المبدور واذ كان
في النصف الاخر من النصف وفيه وانما وروفا هذا الكلام دفعنا لميزتهم من ان مركز التندوير
في محيط الدائرة فكيف يصح انما يظن في المدار وصاعدا منه **قوله** وهو يورث ذلك المجسطي لكونه
في المجسطي في مبدئ استخراج ما بين المركزين انما يخرج من تسع وعشرون دفعة وملتوية
كالمذكور في السبعة وما ذكره من انما عند ذلك يخرج من تسع وعشرون دفعة فاق انما هو باصا
الحاوم وروصد في موسي وغيرهم واما باصا الدائرة المجسطي فمخرج من تسع وعشرون دفعة
برصد سبعة خزان و دقيقة واحدة وعشرون ثمانية **قوله** للزهرية ه اى خزان وخص فائق
بدا باصا بعض المعدس ولما باصا الدائرة المجسطي فمخرج من تسع وعشرون دفعة فاق انما هو باصا
خزان ونصف العلم انما هو بصد سبعة دفعة والمقادير في انما لما ذكره المصنف ما بين المركزين
في الحركة الموجبة في الزهرية سبعة دفعة واما عطاها فالدائرة بينهما انما هي احدى سبعة واثلاثون
بالصد المائل وروصد سبعة كلهم ثمانية اجمعت **قوله** واعلم ان ما بين مركزى العالم والمركز
في الشمس هو محيط لغيمة عليها في الشمس صحيح الابع المسئلة الى اصل من القطر الخارج من مركز
العالم عمودا على القطر الخارج من مركز الشمس والمجسطي في القطر الخارج من مركز العالم الى مركز الشمس
محاسن المركزين يكون الخارج من مركز المخرج اعني نصف قطر فوالا فميكون ما بين المركزين جيبا
الغاية السعد لان ما بين المركزين قدر ربع نصف قطر المائل وهو لا يقع في مثل قائم الزوايا
زاوية التعديل تحت يكون نصف قطر المائل ووالا فميكون ما بين المركزين جيبا
الغاية التعديل بمحسب غايه التعديل بل بحسب التعديلات باسرها يعرف مما بين المركزين
قوله مثل الفلك المائل الخزان مثل الفلك المائل بل علم ان مركز التندوير مثل الفلك
والجنوب في نفس الحركه واذ كان كذلك يصح في الزهرية وعطارد فاق انما هو بصد سبعة
يكون ابدان في جانب واحد انما هو في كل الدوائر وفي قوله والجنوب على معنى **قوله** لان مثل الفلك
المائل هو مثل جوارحه حاصلا في مثل الفلك المائل فوسن في دائرة العرض التي يعطى مثل
ما بين الفلك المائل والفلك المائل من الحاصل في وسط الفلك المائل في سطح الفلك
المائل مثل الفلك المائل على الفلك المائل الذي عرضة كون عرض الفلك الخارج من المركز **قوله** لان افلاك
المائل والمائل والتدوير مدراس على سطح المائل فكل منى على انما هو في **قوله** فوالا
س ل وما ذكره في السبعين انما هو على اى علميوسى اما على اى التماخر على ما ذكره شريح
الريح الا على الزهرية احدى وملتون دفعة ولعطا رسته احدى **قوله** وهما في جانب

[illegible]

لعاو

تفان حوت باعتبار الراجح والمخصص فلهذا مركزا فوهم المحوان عطارا ينفك عن كل علم عدم العادة
واما العلوم فعد علمان مقدار خرج من مركزا مل عطارا كالحجج مركزا حامل الزهرة ومع ذلك
يتركه مقدار بعد مركزا فلهذا مركزا مل عطارا كالحجج مركزا حامل الزهرة ومع ذلك
نفس الامر فلهذا مركزا مل عطارا كالحجج مركزا حامل الزهرة ومع ذلك
مسقط المذموم راعي الزوايا لا تتركه مركزا مل عطارا كالحجج مركزا حامل الزهرة ومع ذلك
اعني الزوايا الى عدم مركزا مل عطارا كالحجج مركزا حامل الزهرة ومع ذلك
عني بيان المبيول الوضعية اذ ان يترك بعض احوالها الا ان يترك المثلث المثلث المثلث
الاجال اذ ان يترك بعض احوالها الا ان يترك المثلث المثلث المثلث
يكون الجواز بعد وقوع الشرط وعلى كل حال لا سب ان يترك المثلث المثلث المثلث
على العدة عند الانطباق كما ذكر بعد ذلك حيث قال حتى يسطق المثلث المثلث المثلث
المركز العطف الاحمر والاربعاء بعد العطف الى قبل المثلث المثلث المثلث
العقدة **قوله** ان يكون مركزا مل عطارا كالحجج مركزا حامل الزهرة ومع ذلك
مصل المسطحة كما صرح به وله ذلك قال صاحب التذكرة وحصل من ذلك كون مركزا مل عطارا كالحجج
دائما في الشمال واما على المسطحة مع العقدة وكون مركزا مل عطارا كالحجج مركزا حامل الزهرة
على المسطحة مع العقدة **قوله** بل يصير مسطحة على فلك البروج الا ان يترك المثلث المثلث المثلث
مسطحة المائل لان المراد بليس على الجنوب المائل الى الشمال هو المائل الى الجنوب المائل
لا شمال المائل بل على ذلك فلهذا في اول المبحث ان يترك المثلث المثلث المثلث
في حقيقته على فلك المائل **قوله** سلا ان يترك بعض احوالها الا ان يترك المثلث المثلث المثلث
الانطباق اليك من قبل الانطباق الاول فلهذا في التذكرة ان يترك المثلث المثلث المثلث
مطلقا مع قطع النظر عن كون في عقدة الاراس فلهذا في التذكرة ان يترك المثلث المثلث المثلث
للهذه ويلكون ذلك المائل الى فلك البروج لانه يكون للزهرة مثل دائما اذ يكون في تقدم
كما صرح به **قوله** بعد الراجح بعد دوروه المذموم في المثلث المثلث المثلث
الزهرة في سطح المائل عند ما كان مركزا مل عطارا كالحجج مركزا حامل الزهرة ومع ذلك
وصار باطلما تتركه الى الشمال عن المائل والمخصص الى الجنوب ويزداد اميل كثيرا
على ان يبيع الفاء بعد العقدة وبعد ذلك يصير المائل شائشا الى الخفيف فيطبق العطف
المائل فاذا فارق الخفيف وصار صاعدا مالت الدرود الى جنوب المائل والمخصص الى الشمال
وزداد المائل الى العدة الاخر ثم سلس على ان يصير الى المبدأ الاول فلهذا في التذكرة اما على

واما عن وصولها الى ذراتها الوسطى فيم تبا والوسطان ولا التقويم في هذا الموضع
 عندنا في الجحش **قوله** وهو الموضع سماحي للمعادلة بما قال ذلك في قطر مثل الشمس انما كان
 يكون واسطه بينهما ان يكون المعادلة كرتة والمرح في نصف الحارة والمرح في نصف التردور
 الشمس الا في هذا الموضع وقومنا ان نصف خارج المرح ليس على مائة اوج استعمل لعمري
 من تباراد في المرح في الواسط **قوله** وصعف خارج بعد نصف مائة اوج فوضح ذلك ان
 بين مركزي العالم في المرح كسائر اجزاء ونصف قطر وكلاهما في غاية نصف قطر كل
 ستون جزءا او اذ افترض مركزه في الاوج كان بعد مركز التردور عن مركز العالم تسون
 جزءا او نصف قطر التردور عن مركزه وعسرون جزءا ونصف جزءا او نصف قطر
 عن مركز العالم وصعفته وخمسون جزءا فقط التردور اعظم من هذا النصف كثيرا
 اعظم من قطر مثل الشمس او دخل في هذا النصف نصف في اولى ممر المرح ولم يدخل ذلك في
 قطر مثل الشمس اذا كان الحال هكذا او مركز التردور في الاوج فلا يمكن ان نصف قطر التردور
 مركز العالم ساراجا بعد مركز التردور اقل من ثلثه ونصف قطر مثل الشمس فقل مقدار
 صعفه اقل كثيرا من قطر التردور وعلمه وذكر صاحب المعنى في بيان هذا الكلام ان بطليموس
 لما وجد المرح راجعا في جميع اجزاء البروج اقام البرهان على ان الرجوع انما كانت نسبة نصف
 قطر التردور الى قطر الواسط بين سعة ومن مركز العالم اعظم من الاكبر نصف قطر تدره اعظم
 الخط الواسط من سعة تدره ومن مركز العالم كثر واذا كان النصف اعظم من النصف من
 النخلة فالقطر اعظم من القطر مع صعفه الحارة **قوله** لمركز الشمس حقا او تقريبا الا ان يكون على ان
 مركزه في ممرها ما كان مركز الشمس كسما وذكر صاحب التمهيد ان هذا على سبيل التوفيق لا على
 المعصية ذلك ما كانت لا تختلف عاتا البعد الصبر والمشي مع كون موضع التدرور في موضع معين
 ولعلنا ارصاد الجحش في موضع تدرارنا وذلك قد لا يختلف الغائبان **قوله** وودس حجة الطان
 مراد المقام ان عالم البعد الشمس والسفلى يكون بحسب نصف قطر التدرور فاذا كان في البعد الاوسط
 يكون قطر التدرور جريا او يبعد عالم البعد الذي هو مقدار البعد منها لا البعد الاوسط بقدر صعفه
 قطر المرح ونصف قطر التدرور بقدر راجا نصف قطر العالم وفي غيره هذا الموضع يكون نصف قطر
 التدرور جريا تلك الزاوية كمن لا يجر الى ما يكون بعد مركز التدرور عن مركز العالم ساراجا
 الخط في قوله ما يقتضيه نصف قطر التدرور يراش الى ذلك في بعض نسخ المتن **قوله** ما يقتضيه
 ووقع هكذا لا يعتمد على قطر التدرور على هذا لاير وعليه ما ذكره الشريف في قوله لان عالم البعد
 ليس مقدار ما يقتضيه نصف قطر التدرور في جميع المواضع كما يباين عن هذا التوجيه **قوله** في نصف
 الاستقامة في منصف الاستقامة وكذا في نصف الرجوع اي في منتصف الرجوع الى منتصف

ب
 ج

كونا

الحق هو بقسم المرح في مثل ان من احده الشبه سمي في العو في تلك الساعات في وقول ان يكون الحق
 في الاصل اسم الملك لا من كونه الخالي الى احد وجهان حرق الشمس حرق الواد منب لوره ثم
 سمي ملك التام للشمس ان المسادر من لفظ الخوان التي في هذه الحالة من الاستدارة ولكن في الاصل
 يكون وجهه للمواجه الى عالمه الاصيل من غير جيلولة الارض فيها **قوله** والزيادة الا سلك في ظهور
 فيه ثم الزيادة لان الزيادة يستدعي غير اعليه **قوله** وكسفة الشمس في كسفة الشمس كسوفها وقول
 لازم ولما الكسف بمعنى التدرور من عبارات المحققين لم يوجد في كتب اللغة هذا المعنى نعم قد الكسف
 بمعنى القطع فيكون منها بمعنى قطع النور وانما قد نقول للمواجه لنا المواجه للارض مثل الكسوف الواقع
 تحت الارض ويمكن ان يدعى كسب الارض هو احدنا لكن لا يحسن في تكلف هذا الذكر انما هو عرف
 لكسف الكسوف هو احوال التوافيق الكسوف الذي هو من سائر الشمس فيقوله ان است ووجهه المواجه
 ان كلا او بعضا بسبب حلولها لوجهها ومنه وذكر العلامة في النخلة ان عدم اضاف الشمس دليل على
 كونه النجاش في الوقت المذكور من سائر ما انضمت له وسطا لوجهها وبين البعد وشكل ذلك كسوفها في
 الا ان عدم اضافها بالكمال عنها **قوله** والنسبة في الشمس بين الارض والشمس في كسفها في التوفيق
 هذه الحارة في كل الارض والاضواء في كل او بعض من الوجها لوجهها لوان لم يذكره تدره وذكر
 للشمس او لغيره والراذلك في ذكر العلامة في النخلة ان عدم اضافها التوفيق بين كونه النجاش في الوقت
 من ثمة ان يفرق لوجوده في كل الارض وفيه ما من تعريف الكسوف **قوله** جرم التوفيق كسوفها
 يعني ان الوصف للذين لم يذكر في المقام وفي الكلام والحق لا دخل في المقام من الوصف للذين
 ذكر في معنى الكسوف والاطلام واما انعكاس النور عنه الى ما في ذيقه لا دخل في المقام واما ذكره
 ليعلم ان كسوفه وشعاع النور على الارض سمي بالنور **قوله** لا من موضع من ان الكسوف كسوفها
 اسطر حرق في جرم البرزخ وايضا قد بين اقله في السبع والعشرين من كتابه المناظر
 ان ما بين سمي حرقا او كان اكثر من قطر كونه كانه في ارضها اكثر من نصف الكسوف فادخل منها شعاع
 الشمس ليس على سطح البصر المقام في النخلة **قوله** يكون الوجها لوجهها لوان لم يذكره تدره وذكر
 اوله واعلم ان المرح يخص واحد من كونه التوافيق الكسوف والعسل الكسوف بين المرح وغيره من سطح
 التمر وغيره ليس في داره ورود العسل الكسوف من الضياء العالم سمي وازة التوفيق لوان لم يذكره تدره
 والضياء اعظم والدارتان في طرطانا وقد توافيقا ان قد سقا طعان لمطع لوان لم يذكره تدره
 منفردة وقد يكونان في غير هذه الوجوه وتفصيل ذلك طلب من النهاية والتحق **قوله** قربا من سمي حرقا
 اذ اهل الذكورة الحب المشهور فانه بمعنى ان يكون البعد بين قوس البرزخ الكسوف عشرة اجزاء وقيل في
 ان يكون ما بين قوسها عشرة اجزاء او اكثر حتى يكون التوفيق الارض بعد غروب الشمس مقدرا في
 ساعة او اكثر المشهور في هذا الزمان من اهل العمل انه ينبغي ان يحسب الشيطان معاني من الرؤية و
 ويسمى البعد اول بعد السواد البعد الكسوف البعد المعدل وذكر بعضهم انه ينبغي ان يكون الارض في المرح

الاصل في الجحش

بسبب اختلاف المسطر تفاوت الوسط في المسطر كما هو في النور في داره الظل في
غير تفاوت فاصل **قوله** بوسط الشمس بوسطها يعني بوسط موضع وسط الشمس من موضع اوج
المرور مركز الدوران فالج في غير موضعي الاجتماع والاسمعا لان في وقت الاجتماع يكون المنة
مجمعة وفي وقت الاسمعا كل اوج والمركز وعالمها وسط الشمس **قوله** فكون البعد
نظرا الى حركتها الى اوجها وحركه الشمس وانما قال ذلك لانه لو نظر الى الواقع لكان البعد
بينهما البعد اذا ما مل رد الى العمل بقدره فخذ اعتبر المائل اولاب كتابكم بعد ذلك فخذ حركه
المائل منها السهول والصور واللب **قوله** يعني حركه المركبة من حركته الدائره والعرضه اعلم ان حركه المائل
والموزن لهما رد الى اوج كل واحد في المقام في تقدم ومنها ترك ذكر حركه الموزن في حركه الشمس حركه المائل
على حركته الدائره والعرضه لتوافق المائل وان جعل المائل في حركه الموزن فاعلم ان حركه المائل
قوله لانه اذا ضعف البعد من المركز والشمس فقدر موضع بطليوس في حركه المائل في
بعد موضع الشمس في المركز بل حركه المركز التي وضعها اصحاب الرياضات في الجدول وسما
حركه البعد واذا ضعف حركه البعد حصل حركه المركز فذكر اصحاب الرياضات السهل على العمل
قوله ويلزم من ذلك ان يكون المركز عند راسه الشمس في حركه اوج الموزن والشمس
والشمس بعد اوج عن الشمس في اوجها اربع اوصاف البعد بين الشمس ومركز الدوران الى اليمين
ربعا انهم فكون من الاوج ونصف الدور ومركز الدوران في نصف المخرج ومركز الربع
الوسطي واذا صار كل من البعدين نصف الدور وهو في الاستقبال الوسطي صار مركز الدوران
الاوج ثم اذا صار كل من البعدين ثلثه اربع الدور يكون المركز في المقيض مواخرا وذلك عند التربع
لكه الوسطي اذا صار كل منهما اوج والشمس في اوجها من الاوج **قوله** في اكثر
من دوره بعوا من ربع وذلك لان بين الاجتماع بين تسعة عشر وفي حركه نصف دور وهو ان
لا يكون وسط الشمس ان حركه الشمس في اوجها من اجتماعها في التسعة عشر فليقل فليقل من ربع **قوله**
واما بعد الاوج فقدر وجهها بالسواء وجه بطليوس بعد اوجها ومركزها في الميزان في حركه
الاوجين هناك جمعان ثم وجهها ما وسعدده نصف قطره دوره في العمل فستعرف في الدور
لجوزا ولم يجد اعظم ما وجد في بين البرجين اقرب من مركز الارض في غيرهما من البروج فضع ذلك ان
البعد الاقرب ليس في مقابل البعد الا بعد على ثلثه وتسيس مقابل ويلزم من ذلك ان يصل مركز
في دوره واحدة مرة الى البعد الا بعد ومرة في البعد الاقرب على هذا يكون الزاوية البعد الاقرب
عطار وهو البعد الذي يكون اقرب منه واعلم ان الزاوية الاقرب من اوج الدور والآخر الى مركز الدور وقدره ثلث
عند مركز البعد الى الشمس في حركه من احدى اوج الدور والآخر الى مركز الدور وقدره ثلث
قائمة **قوله** بالمرور العرب من الشمس فاعلم ان الاوج الشمسي يتحرك بالمرور اليه في هذا الزاوية

ب
مصر

[illegible]

معنى كلامه فقد اشتهر كلامه على وجهين منه ان المراد الصلح الاطول من تلك النقط موازنة لخط
الاستواء **قوله** وليسى بالاعلى السبعى ما فوذه من القمم بمعنى القطع كانه قطع كل منها على الآخر
وقد اختار هذا العدد قولان اقدمى ان كان ذلك مستولى على البلاد كلها وكان له سبعين
فقسما عليها على هذا الوجه وقيل قسم على الكواكب السبعة ونسب كل قسم منها الى كوكب
وهذا النسب اذ كل قسم من تلك الكواكب يومه في اطلاق الالف وصفاته وقدره
ما يناسب ذلك الكوكب **قوله** وفيه توبين محصورين بينهما من ارض الله ثمان النجوم
منه وبان لا ينشأ ما ذكره كوسوس الا كراهته اذا مرت دوائر عظامها بقطب الارض والاقليم
فالقسي الواحد من العظام بين المتوازيين من **قوله** ولا يذهب على ان اول كل قلم طول
الامتداد في السطح وانما كان كمال المحيط بكل قلم نصف دائرة من المدارات فكل
يكون اقرب الى خط الاستواء يكون طولها هو الجوهرة وكذا عرض الاقلى الاقرب الى خط الاستواء
اعظم من عرض الاقليم البعيد لان التفاوت بين عرض اول اقليم وعرض اول اقليم اخره ان يكون
بمقدار تزايد نصف ساعته تزايد ساعات النهار بساكن في بلاد العرض كما بين عليه شرح
المذكور **قوله** حتى يكون طول الاقليم الاخر اعظم من المحيط بالاقليم من جانب الطول
محيط داره صغير من الصغار المسوطة على سطح الارض ومعرفة درجات العظمى المرفوعة
على سطح الارض بالفراخ سبيله كما اشتهرنا اليه واما معرفة درجات الصغيرة بالفراخ فبالفرخ
من صغرته وبما يحتاج الى مقدس الى المحيط كل دايه مدارا من خط الاستواء فاذ كان المحيط
ثلثا من اثنين كان طول تزايدية وسعة القطر الواقع واذ اقسام القطر الى ثمانية وعشرين
تسمية القطر الاصطلاحي وبعد هذا القول اذا اردت معرفة محيط صغير بالفراخ فبمقدار طول
المحيط تمام عرض هذه الصغيرة من خط الاستواء ونصرت ذلك ليقطع القطر الواحد على كل قطر
في طرقة وسبع ثم تقرب الى اصله في دائرة واحدة يحصل دائرة محيط الصغيرة وهذا مبرهن
الا ان راو البرهان لا يناسب التمام ونصف هذا المحيط يكون طرف الاقليم المرفوض واذ ا
حسبنا بعد الدائرة حصل طول الاقليم الاخير الفاضل والفاصل واثنتين في ثمانية وسبع واذ ا
مخالف لما ذكره الشرح وهو مبتنى على ان اخر الاقليم الاخير نهاية العمارة واما اذا كان اخر
الاقليم الاخير حسب الفرض كما هو راي الجمهور فطول اخر الاقليم الاخير يكون الفرض ونسبة
منتهى ومضين في ثمانية واثنتين اعلم بحقيقة ذلك **قوله** ووسط اصطلاحا انما قال ذلك لانه ليس
وسطا حقيقيا اما على ما ذكره الحكم فخط واما على ما ذكره الجمهور فلان التفاوت بين وسط
كل اقليم وبين كل من اوله واخره بمقدار من العرض يكون حسب التفاوت في النهار الاطول بين

سابع وتزايد انما ليس على نسبة تزايد العرض كما اشتهرنا اليه فلا يكون هذا وسطا حقيقيا **قوله**
وسودان العرب بلاد السودان بلاد السودان واسمها سبى شمالا الى الارض البربر وهم
جبل من الناس وجوبها الى البرار وشرقها الى الحبشة وغربها الى البحر المحيط وكذا بلاد السودان
ارض واسمها في جنوب مصر وشرق النيل وعربها في بعض البلاد التي ذكرنا منها ليس من
الاقليم الاول وهي غايه من المذهب وحرى واربط الحبشة وعدن وحضرموت وبلاد البربر
فالعرض كل منها اقل من عرض مصر **قوله** وضع قارض الخلق في الارض قطعه من البحر او انهر العظمى ما فوذه الخلق
وهو طوله والسرور وهذا الخلق هو بحر من مثلث الشكل طوله اربع مائة وستون فرسخا وقطره
مائة وثمانون فرسخا وانما يسمى بالخلق لانه يشبه من البحر الجنوبي **قوله** ولعرضه اربع مائة فرسخ
في جميع نواحيه والصلوب كده اربع وعشرون دقيقة ودرجاته في وقت الغلظة
وقع في بعض نواحيه المذكورة والنهاية ان عرض وسط الاقليم اربع وعشرون درجة ونصف
ساعات نصف السطح المصنف مجموع الساعات المصنف واربعون دقيقة والصلوب
مدف حروفه واما نصف السطح المصنف فمخمس دقائق وذلك لانه لو لم يكن له تلك المدة لم يكن
تزايد العرض على سبيل انفسه كما لا يخفى على المحاسب ويؤيد ما ذكرناه لو كان الاقليم
ما في المسكن المائل من اربع وعشرون درجة وثلثان اذ مجموع النصف الساعات
التي في محيطه **قوله** ومنها دهر المندكور في الزيجات ان دهر من اوله الى اخره اقل من
عرضه ثمان وعشرون درجة وكسر **قوله** ويؤيد بعض بلادهم دهر ودرهم اقل من الاقليم الرابع
كما ينبغي وهكذا وقع في النهاية في الموضوعين المذكورين في الزيجات ان عرض طوله خمس وثلثون
درجة فيكون من الاقليم الرابع جوا **قوله** وهذا السوس عرض على ما في الزيجات اربع وعشرون
درجة فيكون من الاقليم الخامس **قوله** واصل قيل بابل من اسباحتان هو ابلستان هو ابلستان
كما ذكر في التواريخ فيجوز ان يكون موضعا اخر غير حستان ثم انه اذا كان كذلك انقسم من الاقليم
الثالث وعرضه الموضوع في الزيجات خمس وثلثون درجة فيكون من الاقليم الرابع **قوله** وارض حبان
هو من الاقليم الخامس لان عرضه تسع وثلثون درجة ودرجته اسد اس درجه **قوله** وهو ان يكون
او اخر الاقليم ان كانت لان عرضه ثمان وثلثون درجة **قوله** ونسب وكش اراد بنفس الذي
الدرجسي كمن وعد سفي في سفي وكس هو الدر هو الذي ليس بشهر سبى **قوله** وهو د
طراز والذي يسمى سكي وهو من اول الاقليم الى اسد لان عرضه اربع واربعون درجة ونسب
كما ذكرنا من اول الاقليم الى اسد لان عرضه اربع واربعون درجة **قوله** وهو المواقيت

المذكورة والتخلف وقد وقع في بعض الشروء وكذلك في آخره عند البعض حيث يكون العرض في
خمس وعشرين درجة وهو سهل في التقاطع من أول القدم وآخره وهو ان يكون
يحيث يزيد في النهار لا يطول في آخره ست عشرة ساعة وربما هو حيث يكون العرض في
دريته ومنتها كما نرى على انه وقوف على استرجاع الشق من العرض واما حيث العرض في خمس وعشرين
دريته وخمس وعشرين درجة فالنهار لا يطول سبع عشرة ساعة **قوله** هو في النهار
أي يكون النهار ان الواقعة فيها حيث يكون المساحة الواقعة فيها أكثره وذلك مستلزم
لنقل النهار فلو قال هذا النهار بل قوله هو في النهار لكان غير **قوله** مع وجود النهار
فيه بلا شبهة لا حاجة الي ذلك في أول الكلام وإنما لا يعرفه ولا يعرف النهار في هذا
الموضع لما بعده عصم وهو صريح في وجود النهار فيه وكان انما اورد الكلام ليكون تقابله
فيما بعده على ان يكون تقابل **قوله** جزيرة معمره تسمى بومي ذكر صاحب الزيج الخاف في ان
عرض هذه الجزيرة خمس وستون درجة **قوله** والمذكور في الكتب اربع وستون درجة ونصف جداول
المذكور في التذكرة والتخلف والنهاية واما المذكور في الزيج الخاف في توافق ما ذكره المصنف **قوله** وقد رقت
الدراسة في هذا القليم الاول الخاف في ان نهاية النهار في جانب المشرق لا تتفق شيئا واما فاذا اخذنا
الاقليم الاول ساحل البحر المحيط لا يكون نصف خط الاستواء اقل من الاقليم الاول بل هو اقل من
بعض درجاته فقام **قوله** على شمال جبال البحر الى منافع السيل المرجح الا وهو ان يصفى
انما نرى في البحر كونه ابيض في غالب اللغات بسبب كثرة الثلج عليها ومما اظهره السيل في
التي عشرة من تحت هذه الجبال الى وصوله الى القطر يكون قد كثر على وجه الارض قرب القطر
فخرجت كذا ذكره صاحب التخلف **قوله** ثم على ذلك الخط الذي هو الموضع المعروف بجبل زوهر منتهي النهار
في جانب المشرق كما هو ظاهر من هذا ان منتهى النهار في جزيرة جوكوت وقد ذكر صاحب الزيج
لأنه ان طول هذه الجزيرة من جزائرها ثلث مائة وستون درجة فلا يكون منتهى النهار الا ان
يكون في ذلك المكان موضع اخر غير كذلك ابيض عرض هذه الجزيرة في جانب الشمال خمس درجات على ما في
الزيج الخاف في فيكون بعد عرض خط الاستواء مائة واحدة وعشرة وثمانون **قوله** وكذا الشمس تسمى
راسها اورد نقطة الراس في هذا الشرح الى ان المراد من قول المصنف المعدل ان راسه على
المعدل في خمسة من كل خط ليست راسه في واجه كلام المصنف على الخط لكان له وجه اذا
يمكن ان يرضى بكل جزئية من خط الاستواء فيكون راسه من المعدل في ان المعدل
النهارت راسه في الجبل واعلم ان الشمس ليست اقدم اهل ارضه وكان على المصنف ان
ذلك **قوله** اذ هو وقت كون الشمس اقرب الى سمت الراس فحينئذ في المعدل تسمى
الراس من هناك فاذا كانت الشمس على المعدل فلامعنى كونها اقرب الى سمت الراس ويجب

بان سمت الراس في المعدل يعطى على سطح العلك الاعلى وفي قطب الارض واسم المصنف للملك السقط اورد
بل يكون محاذ في هذا الاعتبار رضى قوله الراس **قوله** فمن اول الليل الى اوسط النهار
ان في وسط النهار كما يصح به في بعض ايام من كل من العصور ان ما يطلع الشمس رجا ونصف رجا
كذلك الكلام في واسط النهار واسط الغروب واسط الدلو ويمكن ان يكون اربعة الفصول في
ان يكون من وجهه وحركة الشمس في البروج ليس من وجهه ونصف النهار لا يكون هذا المصنف
خارجا فربما من المصنف قبل **قوله** وذلك لما تقدم على وسط النهار وهو المعدل انما هو الاربعون من الاربع
الا وهو في المور والعتوب والدرج السابعة عشر من الدرجة الاخرة من الماسد والله لوفى قول الراس وسط النهار
والعتوب ووسط الماسد والدلو ما لم يشبه من ان هذا البروج قريب من الاوسط المذكور **قوله**
كما لا يخفى على من يعرفه في جبال السيل وهو في اقليم من اقليم السيل من الاصل من السيل الى السيل ان
فيكون حصة القوس القريبة باعتبار السيل من اقليم من حصة القوس البعيدة منه **قوله** ولا يذهب عن ذلك ان
اخره الفصول اهل على الدقيق من النظر فلو انا على السيل من فدان حرك الشمس اجزا البروج ليست
نعم اذا كان في الاوج في احد الاقطبين كان الفصلان اللذان بعدهما عن اول السيل من ويا ان يكون
تقريب **قوله** ويكون هناك دورا العلك في اقليم الدواب فخرج الدوال من به المطر وهو المحيى الذي
يديره القوة او غيره واستمر منها بسبب ان المشرق في اقليمها فاسا على ما ليس دوران الدواب فاما
اتفقت الفصول ما ورسى الكمان في عاصير والواحد منها معصوم **قوله** فلو فرضت لو كان يكون بعض
محيط العطب ان لو كان نقطة من سطحه على ارضه لكان له طول وعرض كما لا يخفى ولو فرضت لو كان يكون
على العطب كان له حركة على نفسه موافقة لحركة العلك الاعلى في المحيى والدرجها لكان في الجهة كان نصف
منها ظاهرا ولا يكون لخطها مفرقة على هذا الحكم بل هو وعرض **قوله** يكون ذلك النهار ما و
في انما يكون على السيل المعدل اذا كان في الاوج في احد الاقطبين فاما اذا لم يكن في فلابد ان يكون قوس
الى قطعتها الشمس النهارت ووجه خط القوس التي قطعتها بالليل فذلك لا يتب واما جمعية
قوله ويكون ما لكل كوكب كليل ومنها انهم يلزم تفاوت بسبب اختلاف حركاتها الخاصة بسبب
اختلاف المطالع **قوله** وذلك بقدر ما يصل فلك البروج على ذلك اشارة الى ان السيل لانه اكثر
السيل على الاطلاق لا يجب كل سنة اذ هو من **قوله** ان يكون في اوجها الى الاوج في نصف النهار بل مثله
يلج الى نصف النهار صاعدا من السيل الكليل فلو كان ذلك السنة **قوله** اكثر من السيل
الراس بقدر السيل الكليل **قوله** يكون حركة العلك فيها مائة غير مستقيمة فوضعا بالميلان باعتبار
الحركة الواقعة فيها بذلك وقيل لبيان المعدل فيها من سمت الراس ولا ظهر ان كانا كانت مائة
لان سطوح تلك الافاق مائة عن سطح المعدل فبان سطح السيل على سطح افق عرف اهل
الهندسة هو القاطع له لا على قوائم **قوله** لا على زوايا فاعلم على قوله نصف فان نصفه قطع

معدلهما ربعين فيكون دوران الفلك منها كما يلي اي موراو بالحوال في الاصل حاله وهي علاقه
السيف اي يعلو في السيف في العلق وقيل بالواحد له من القطب **قوله** ما تبين ان سبع عشرة في
ما وكيوس قد وقع في آخر النسخ في السبع عشر وهو من الناسخ وعباره ان الكوكب اكل دائرة
عظيمة قطع من كره ودار موراو ولم يكن مارة بقطبها لكونها في الشمال عري من الدائرة كل عظيمة تامة على دائرة متوازية
فانما ان لم تقطع المتوازية فلا معنى لها عليها واذا كانت دائرة عليها لكونها مارة بقطبها كما هو لعدا
منه ما قيل من ان الدارات الاكبر الظهور من المتوازية فلا بد من اشتراكها في قاطب **قوله** والمقصود
الجنوبي وقطب السما وقوله والحد من الشمالية هذا ان لم يثبت من هذا الشكل كما لا يمكن القطب
الجنوبي لما كان حوال القطب الخفي فيما ثبت منه ما ذكره واعلم ان ما ذكره كيوس من ان هذا الشكل كما لا يمكن القطب
ان القطع المتبادل من الدوائر المتساوية وعلب ور من من هذا ان القطع الطمن الشمالية
للحكمة من الجنوبية وبالحكم في قوتها المتساوية والشك لا يمكن من العلم منها احتيا الى التكلف المذكور
انت خبير بان القطع الجنوبي من الدارات السالصة وعليها انما من القطب والاعظم المتوازية
كذلك القطع المحصور الدارات الجنوبية لصدق عليها انما من القطب الخفي والاعظم المتوازية من المقصود
واضح قاطب **قوله** في يوم الزوال من الدوائر المتساوية في اليوم الذي يكون الشمس في منتصف الجبل
وفي منتصف اليوم الذي قبله ولا اسطر في الجوز بالمرحان اليوم الذي يكون الشمس في نصف الميزان
وفي منتصف اليوم الذي قبله ولا اسطر في السنبلة واطلاق المهرجانه المعنى ليس من متعارف القطر
الشمس **قوله** العلم ان يقع التحول في طي النهار وذلك لان كل جوب من وقت وهي بعد الزوال
فكوس من ارضها ككوس ليل الاخر وبالحكم في ذلك ان يكون في الظل كان كوس ليل الاخر
فيه الشمس اول الليل ككوس من ارضها ككوس ليل الاخر وبالحكم في ذلك ان يكون في الظل كان كوس ليل الاخر
للليل وسن الاصل بالشمس في ككوس من ارضها ككوس ليل الاخر وبالحكم في ذلك ان يكون في الظل كان كوس ليل الاخر
عن الاصل بالشمس في ككوس من ارضها ككوس ليل الاخر وبالحكم في ذلك ان يكون في الظل كان كوس ليل الاخر
على هذا اذا كان التحول عند الغروب **قوله** واما التفاوت الذي يحصل بسبب اختلاف الشمس
انما اذا انفق بلوغ الشمس الى اوجها في نصف النهار ارفع ذلك التفاوت من الشمس في
لكن من هنا اختلاف اخر وهو اختلاف الطول والمقدار فان مطالع الكوس الى قطب الشمس
في الليل ومقدار الكوس الى قطبها في النهار في هذه الصورة ليكون متساويين كما في **قوله** بناء على
اختلاف حركة الشمس اذ كان بعد المداو وعرض البلد قليلا الطرف اعني قوله اذا كان
باصطاف الى التو ولا اختلاف وحاصله ان يكون ان رفع الاختلاف الحاصل من النهار والليل
بسبب اختلاف الدارات الاكبر للاختلاف بعد الشمس من المعدل في الزمانين بالاختلاف
الحاصل بينهما بسبب اختلاف حركة الشمس الاكبر للاختلاف بعد عن الارتفاع في الزمانين **قوله**

يرتفع القطب الشمالي والمدارات على ما في جيب عرض ارتفاع القطب واما ارتفاع المدار فمما لا يخرج عنها
لان ارتفاع المدار من قوس نصف النهار من المدار والاق من الجيب الاكبر فمما لا يخرج عنها في المدار
الشمالي التي تقع تقاطعها في شمال الجيب المداري والاق من الجيب الاكبر فمما لا يخرج عنها في المدار
ارتفاع القطب بمعدل ارتفاعهما بلقي المذكور وان البربار ارتفاع المدار يكون انما هو ارتفاع القطب
السنة ونوضح هذا المعنى ان ارتفاع مدار عرض من عرض دائرة مثل عرض دمشق لا اعتدال ومعرفة في قوس القطب
الاستوائي موضوع يكون مع البربار في نصف مدار واحد ولا شك ان اقل الاستوائي ونصف المدار
كلما وحدث مثل من قوس ارتفاع القطب في زاوية تقاطع الاقطبين في هذا المثلث في بقدر ارتفاعه ولا بد ان
يقع من المدارات المقاطع للاق قوس من الاقطبين وكل الزاوية او ارتفاع القطب في زاوية التقاطع الزاوية المذكورة
فيكون اذ مدار العرض في الجيب يحصل مثلث في الجيب العربي وازدياد قوس من المدارات في مدار
الجيب الحكم في الجيب الشمسي من غير ان يكون مجموع نصف مدار عرض مع قوس الجيب او اقصين من ذلك
المدار من الاقطبين في جانب المشرق والمغرب موقوفين في ذلك لارتفاعه في الجيب في الاجزاء الجنوبية يزداد وازدياد
قوس النهار لا في ما كان من الاجزاء الشمالية وبمثل ذلك بين قوس الليل في الاجزاء الجنوبية يزداد وازدياد
العرض فمما لا يخرج عنها في زاوية التقاطع بين الليل والنهار يزداد العرض واذ عرفت ما هو المقصود من
البحث فلنرى ان ارتفاع المدار على ذلك القوس هو ارتفاع من المدارات من الاقطبين ومنها سبب
للتفاوت المذكور وهو ان العرض كلما ازداد او اقل من المدار على الاقطبين وازدياد قوس الجيب
فما لا يخرج عنها اصله من اعظم من القوس عليه وهو مبدأ الاقطبين للارتفاع من قبل كما لا يخفى
المعنى فمما لا يخرج عنها التفاوت بزيادة العرض وان كان لا يسكن على السبب الاول فمما لا يخرج عنها
وبهذا الغناء منقوض من الجوانب الستة ويمكن ان يقال ان قوله ازاد مثل سائر الجوانب
عند معدل النهار ليس هو الشرح بل هو جعله لشرح المعنى قوله ازاد العرض على قدر عطف جيب الارتفاع
موقوفه فازداد ارتفاع القطب الشمالي في كل واحد من الارتفاعات فكل ازاد العرض ازاد الفصل
النهار على الكبار وذلك لارتفاع الجوانب المذكورة في الارتفاعات فكل ازاد العرض ازاد الفصل
في هذه الارتفاعات لان الارتفاعات البربار منها وان كانت البربار في الارتفاعات فكل ازاد العرض ازاد الفصل
لما فعل قدر عرض في جيب ارتفاع النهار اذ اخرج دائرة مثل عرض دمشق في الارتفاعات في الاقطبين
الماثل يحصل من الارض في جانب الارض مثل ارتفاعه من تلك الدوائر وهو مثل ذلك الجوانب
الاخرى من الاقطبين وهو من ارتفاعه من الاقطبين من معدل النهار وهو معدل النهار وازدياد
دائرة الحمل ومعدل النهار من هذا المثلث قائم الزاوية والارتفاع من الجيب في الارتفاعات في الاقطبين
تقدير النهار بقدر تمام عرض الجيب فان الزاوية الحادة في المثلث من ارتفاعه من الاقطبين والارتفاع في الارتفاعات
بقدر تمام عرض الجيب وقدر جيب الارتفاع في المثلث فكل ازاد العرض ازاد الفصل

انوار على السطح **قول** مصل قطب البروج عن سائر الاسس الى الجنوب الجارة الظاهرة ان يرفع
 قطب البروج على نصف النهار عن سائر الاسس اذ يبارك المنى يوم ان القطب يصل الى
 سائر الاسس من كنهه على الجنوب **قول** اذ مصل سائر الاسس هناك رايته على السطح
 بذلك العدم يعني ان بعد القطب عن الحد انما هو قدر تمام المسل الكمال وعرض البلد من بعد سائر الاسس
 عن الحد فكل من الشانل منها مقدار الخطوط القطب عن سائر الاسس **قول** ولزم ان لا يرفع
 من فلك البروج في موضع انك قد عرفت ان اعظم المدارات الاربعة الظهور هو البروج في موضع
 مثل تمام عرض البلد وعرض هذه الافاق والكر من تمام المسل الكمال فيكون تمام تلك العرض
 اقل من المسل الكمال فلا يكون عرض جدي اول السطح نصفان بعد كل منهما عن الحد مصل تمام
 البلد ومدارهما واحد ويكون اعظم من مدار دول السطح كونه في وقت العدل راس حاس
 لمسطع البروج وهذا المدار خارج للمسطع على اثنين العطين وكما في العطين ابدية الظهور فالتوجه
 الى بينهما يكون الصم كرك وهو المكمل **قول** ولا يخفى ان هذا معنى يمكن ان يتخلف في ان يولي عن سائر الاسس
 يحمل ان محلي بقوله ما لا يتحمل ان يكون مبد الجنوب وعلى ان يكون القطب على السطح
 سائر الاسس من لا سبب ان يكون القطب في جانب الجنوب بل محلي ان يكون في السطح على السطح
 الجنوب على خط فخرج من الاحتمال حال محلي الجنوب ولا يخفى ما في التكلف **قول** ويكون
 النهار في الجنوب فوق الافاق اذ اذ بعدل النهار نصفه وان نصف بعدل النهار
 الظلي جميع الافاق الشمالية فلا حاجة الى ذكره منها وكذا قوله في ارتفاعه اي ارتفاع
 المعدل المختص به في جميع عرض الافاق الشمالية **قول** ان السطح الكمال عرض القوس
 والكل الجيوب عرضها بحسب العرض واحد لكن اطلاق كل القوس على تمامها غير مستوفى في القوس
 انظر ان التمام في قوس تمام القوس يعني التمام والاطلاق الكمال هذا المعنى غير ظاهر واجوبه بغير تمام
 القوس مستند كروايت رائك الى ذلك قوله كما عرفت في باب القوس **قول** لا في ذلك الوقت
 اعرف من كان يومه عبارة الكتاب ان نصف قطر البروج في هذه الافاق يكون ظاهرا
 اذ اذ كان قطب البروج في ارتفاعه الكمال في جانب الجنوب لا يمكن ان يكون النصف القطب
 ذلك الجانب من القطب المستطع لا بد ان يكون ربعا من النصف القطب هو البروج الشمالية
 في جانب الشمال تحت يكون راس السطح في ارتفاعه الكمال على نصف النهار واما الاجزاء الجنوبية
 البرميلها اقل من تمام العرض فانها لا يمكن ان يكون في جانب الجنوب فيكون راس النصف
 الجنوبيين الى الشمال في محلي ما لا في فلكهم في طالع الافاق والمسطع لا على النصف بل يكون
 القوس التي فيها بين الاقطار ربعا والمسطع الى سائر الاسس المتاخمة عن اول الجدر ظاهرة مع بعض

الافاق

الاجزائي وقت القوس التي فيها بين الاقطار في النقط الحاس المتاخمة عن اول الجدر ظاهرة
 مع بعض الاجزاء الشمالية وقت قوس القوس التي فيها بين الاقطار في النقط الحاس المتاخمة عن اول
 الجدر ظاهرة مع بعض الاجزاء الشمالية **قول** وقت خروجه لا يكون في النقط الحاس المتاخمة عن اول
 الاقطار كما فهمه فلكهم في وقت **قول** فانها على سائر الاسس لا يمكن ان قطب البروج في راس الكمال في ارتفاعه الكمال على
 نصف النهار كان المصل ان انهم على نصف النهار وكل من السطح المذكورين على سائر الاسس لا في طالع الجنوب
 نصف الشمال فيكون على نصف النهار ايضا فلو كان في الافاق المرفوعة اذ السطح في سائر الاسس لزم ان يكون
 البروج على نصف النهار لو توضع السطح على نصف النهار ومع **قول** لم يجرى في محلي
 حاصل ان مدار السطح ليس في سائر الاسس بل في تحت ومدارات الاجزاء الى مصل الجنوب
 من تمام العرض يكون تحت الافاق خط ايد واما مدارات الاجزاء التي عليها الجنوب اقل من كل منها فوق
 الافاق والسبب في ذلك ان اقل اسم القطب على السطح في موضع كذا في الاجزاء او اذ اذ مداراتها
 يكون اقل من راس السطح من بعد نصف ايد اذ لفظ المرفوعة مصل **قول** فيكون هذه الاجزاء اقل من السطح
 الى الاجزاء التي عليها الزمن تمام العرض ولا يخفى ان جعل هذا الى هذه الاجزاء او الى سائر مصلها
 تمام العرض محلي ان يكون معنى قول السطح الى الاجزاء ان السطح فيها اقل من راس **قول** قوس من سائر
 سمسة صمد الشهور الشمسية لصنع مودة كوال الشمس برج واحد في مختلفه بسبب اختلاف حركة الشمس
 فاذا كان عرض البلد قريب من سائر الاسس يكون البروج الشمالية جميعا ابدية الظهور الا ان اقلها
 او اقل الجدر او اخر السطح فانها تكون ظاهرا فابره فلهذا يكون النهار قريب من سائر الاسس شمسية
 كوال الشمس البروج الشمالية في زمانها اذ البروج من ما ورسه وتماثلها في موضع عرضها
 ومدة سمسة قوسه ما وسببه وسبعون يوما وقوسه في تربا فظهر انه يمكن ان يربد النهار
 بعض تلك المواضع على سائر الاسس **قول** لانه على اذ عرض البلد في هذا القسم اذ مدار القوس
 الابدية الظهور وذلك لانه اذ عرض البلد اقصى تمام عرض البلد اقصى السطح الا ان السطح في موضع
 الابدية الظهور المستقيمة او السطح اعظم وهو **قول** فسطح الجدر اقصى بعضه منه فلهذا كان
 في تلك البلاد ان يكون قوس ابدية الظهور وقد عرفت ان مصل القوس الابدية الظهور او السطح
 فلو كان تمام الجدر ظاهرا ولا يكون من كونه قوس ابدية الظهور **قول** والمطلوع الجدر اقصى
 مصل اقصى الجدر لان اوله يكون ابدية الحق لا في **قول** على السطح الى المسهور فان قطب البروج لما كان في
 ارتفاعه الكمال والمادة بالاطراف مسطحة على نصف النهار كان اول الجدر على السطح المسهور واول
 على نقطة المغرب واول السطح في ارتفاعه الكمال في جانب الشمال على نصف النظم المسطحة
 في جانب الشمال فيكون من اول الجدر الى الميزان على السطح المسهور وقد عرفت ان كلام المحقق في
 على السطح الغير المسهور ولعل مراده ان الافاق الغير المسهورة اذ كان اول الجدر على السطح

مخصوص بالعموم وذلك عند كون قطب البروج على نصف النهار او الاقل ما اذا كان على نصف
النهار فلان دائرة نصف النهار ورعاها قطب البروج والافاق نصف نصف النهار والافاق
بالافاق من مادنوسوس الى سبع من مادنوسوس اذ امرت على ما مضى من مادنوسوس
فانما نصف كل قطب منها وما اذا كان قطب البروج على المافق فلان دائرة الافاق ورعاها
البروج ونصف النهار نصف كل افق نصف النهار والافاق نصف نصف النهار والافاق
الطالع والفارب والمحمول على كسبه خصص كونهما مصنفين بين الطالع والفارب اذا كان قطب
البروج على دائرة نصف النهار وليس كذلك **قوله** درجه من قطب البروج مطلع مع طلوع الكوكب اذا
بالكوكب مر كره ودرجه من قطب البروج جرفته واطلاق الدره يد على كسب التوزون على ذلك
نظائره والمراد من طلوع الكوكب طلوعه من جانب المشرق اذا كانا احب رطلوه من جانب المغرب
في بعض المواضع وقسم على ذلك الكلام في عروب الكوكب **قوله** يد مراد نصف النهار مع مرور
الكوكب بها سمي ان في شيطان لا يوصله من الكوكب وذلك للزقط البروج والقطب
النهار ليس شيطان بل اي دائرة يكون من دوام الحيل يكون كنهها على نصف النهار **قوله**
عرض الكوكب انما يصير محوره بها لان يعطى القطار وقطب المعدل كنهها على نصف النهار وقطب
المارة بالقطب اقيم فبمضي ان نصف النهار بالمارة بالقطب والافاق تقاطعها
لا على الماصف ولا خفا ان المارة بالقطب دائرة عرض الكوكب **قوله** وذلك لان الكوكب
اذا كان في مابين اول السرطان ودرجه في الفاضل ان قطب السعال اذا كان شرقا عن
نصف النهار فالكوكب السعال العرض مر على دائرة نصف النهار بعد درجه والكوكب
الجنوبي العرض مر على دائرة نصف النهار فالكوكب السعال العرض مر عليها قبل
درجه والكوكب الجنوبي العرض مر عليها بعد درجه الفاضل في معرفه جهة القطب ان راس
السرطان اذا كان من دائرة نصف النهار الى جانب المغرب فوق الارض صارت القطب
الشمال شرقا الى ان يبلغ راس الجدر سلا دائرة نصف النهار فوق الارض فاذا كان راس
الجدر سلا جانب العرب صارت القطب غرب الى ان يبلغ راس السرطان على الموضع الذي فارق منه
او لا **قوله** لانه اذا وصل راس السرطان الى بابي نصف النهار بمعنى ان في اذ وقع الى الموضع
الذي بين مادنوسوس ونصف النهار او في اذ وصل الى ارتفاعه **قوله** اذا توفقت افعه من
القطب السعال فان توفقت افعه من القطب الجنوبي الدره صارت الارض صارت الارض صارت الارض
درجه الكوكب السعال العرض ثم سمي لا مر كره ويزمن من ذلك ايقم ان يكون الكوكب بعد من
درجه من نصف النهار فلان وقت **قوله** واما المصنف الكه فحده كونه على نصف النهار كره
المصنف كسبه ثم يبين على الحكم الاول ولم يتعرض لبيان الحكم الكه اصله ولعله اعتمد على من اتفق

منه ان اذ عرف بيان الحكم الاول اعني استنباط بيان الحكم الكه بالمقاييس وان اورد
البرهان على صريحي تسهيل على المستعلم **قوله** واعظم هذا الاختلاف يكون بقرب الاقطاب من ذلك
الكوكب اذ كان في احد الاقطاب كانت ديره عرضة ودائرة ملة قطبين لوقوع قطب البروج والافاق
على سمت مركز الكوكب فاذا تحركت الكوكب في الزمان صارت القطب والافاق على مركز الكوكب
صارت زاوية عنده ورايد بها عدل الدارين عند المطابق لخط فخط وتقطعت تلك الزاوية
يصل الكوكب الى الاعتدال في مصير تلك الزاوية اعظم ما يمكن لما وبعد ذلك بقدر الدارين على
الانطباع ونصف تلك الزاوية وشا الى ان يصل الكوكب الى الاقطاب الاخر فخط بعد الدارين
ثانيا وانفذت الزاوية **قوله** واما في القطب السعال فالحكم في المارة بالكوكب الذي يكون فيه
والقطب السعال كان القطب جنوبا او شمالا مطلع قبل درجه ويطلع بعده والافاق يكون في
القطب الجنوبي جنوبا كان او شمالا يطلع بعده ويطلع قبله والكوكب الذي يكون على المارة بالافاق
يطلع مع درجته ويغرب معها غالب اذ مر مطبق من كسب الافاق في درجه مرتين وانما فاق غالب
او انطعت المارة بالافاق على الاقل كان اول السرطان على البروج الغزبي الشمالي من الاقطاب
الجنوبي على البروج الشقي الجنوبي من الاقطاب فلو كان كوكب على الاقطاب الشقي في بين يعطى الجنوب والقطب
كان درجه طلوعه اول السرطان ودرجه سوره اول الجدر ولو كان كوكب على الاقطاب الغزبي في بين فاق
الشمالي والقطب كان درجه غروب اول الجدر ودرجه طلوعه اول السرطان **قوله** فالكوكب السعال
يطلع قبل درجته ويغرب بعده لان القطب السعال في هذه الافاق ابر الفاضل فالعرض المارة من القطب
القطب السعال الى الكوكب السعال من يقطع سطح البروج تحت الافاق تبين ان الدره في مبحث
تدورل النهار فيلزم ان يكون طلوعه قبل درجه ودرجه بعده فخره اما اذا كان الكوكب جنوب العرض و
كان على الاقطاب العرض المذكوره يعطى سطح البروج فوق الاقطاب فلو كان كوكب السعال على الاقطاب
عرض الاقطاب الراس مائل الكه يصير بعض اجزا البروج ابر الفاضل وبعضها ابر الفاضل بعد كونه الكوكب
في اجزاء الاقطاب عرض كسبه يكون له طلع وغروب فاذا طلع به الكوكب لم يطلع درجه توفيقه من ذلك عرض
في الغروب اذا كان الكوكب في الاجزاء الاكبره الظهور **قوله** غير ان الكوكب اذا كان في اول السعال يطلع
وخره وذلك لانه اذا كان عرض الافاق من راس السرطان راس السرطان فاق السعال فاق السعال
السرطان على نصف النهار القطب المارة بالافاق الارض على نصف النهار فلان المارة بالافاق الارض
مرت بقطب الاقطاب من مادنوسوس اعني الاقطاب من يكون اول المارة على الاقطاب السعال واول الجبل على الاقطاب
الغزبي لان سطح البروج مرت بقطب الاقطاب يكون سطح البروج على الاقطاب فالعرض المارة بالافاق السعال
يكون مسطحة على الافاق السعال والذي هو في اول الجبل كسبه الاقطاب والافاق وذلك ما راد **قوله** فاق
هذا الكوكب الذي يطلع او يغرب لا في ان عنده الافاق يكون كسبه من القطب طلوع وغروب كسبه
اراد بالقطب من القطب السعال فاذا كان هذا القطب على العرض المارة من المارة من المارة من المارة

السطح على الاقراص درجه وفي الكوكب المثلثون بالام بالعمس كما في الافاق الى عرضها اكر من السطح
العرض الكوكب السطح على درجه جنوب بعد ما يخطو بالعمس في ذاك كان القطب السطح
الافاق كونه نصف سطح اروح الطل سائل سائر اس في الموضع الى العرض من ذلك القطب يصل اول الى
الكوكب السطح الذي على الاقراص الى درجه فوق الافاق وفي الكوكب الجنوبي يصل اول الى درجه جنوب
ثم الى الكوكب على الاقراص الكوكب السطح في هذه الصورة يطلع بعد درجه جنوب قبله والمسا بالعمس
قوله والدرج اوقطوع او غير يكون القطب على الاقراص هذه الافاق عرض ان من ملك البرق
سمت الراس بعد اى الى الارتفاع من واما في اربع اعمال من السطح السطح الراس اطلعت اذ
العرض المارة ترصد على الافاق كانه في الافاق الى العرض من الكوكب السطح الكوكب السطح الكوكب
من الارض السطح الراس ربح الدور وطلع مع درجه الكوكب السطح الكوكب السطح الكوكب السطح
بالربع مع درجه **قوله** ولا في الارتفاع من الافاق الى العرض من هذه الافاق فاد ابر
العرض الكوكب السطح الكوكب السطح الكوكب السطح الكوكب السطح الكوكب السطح الكوكب السطح
و اول الجذر من اول الارتفاع والقطب السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح
ملك الافاق بالواقع المذكور في الافاق الشمالية **قوله** اطل فاجود من القياس عمود فاما على
الافاق اوسط يوازيه واما على سطح فام على كل سطح داره الافاق وسط داره الارتفاع
مكون على القطب السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح
السطح هو الخط السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح
المار براس القياس عند ما يكون مركز الارتفاع السطح السطح السطح السطح السطح السطح
بالشخص ساطع الغالب والا فندوبه القياس من التواضع **قوله** وهو السطح في الاعمال الجوهري
اعلم ان المحسوس والعلل يعينون بالطل الاول عمود اطل فطر من بعد طرفي من ذلك الطرف ومن قطر
بما في الطرف الآخر من تلك القوس بعد الاخر ارج سواد كان هناك براد ولا نصف هذا القوس
قطر تلك القوس نسبة اطل المعكوس الى اخذ من زارت عمود تلك السطح السطح السطح السطح
المحسوس وبعد اقل السطح هو السطح في الاعمال الجوهري والافاق اطل السطح السطح السطح السطح
عن البيرغم يتوحد في الاعمال السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح
وبعضهم على اطل السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح السطح
فانه محسوس في معرفته الى هذا **قوله** وفي اطل السطح في هذا الغرض من ذلك اطل المذكور
ذلك اطل المذكور في مباحث الكون والمذكور في مباحث الصبح والشمس ويمكن ان
الطل من الارض ولا يدرى كطل في قبة ما **قوله** واما القياس الاول فمقسّم
فما به يشوب في القياس الاول لا يستعمل بالاصح والاقدم وهو في كبت العن كذا واما

[illegible]

او وضع عليها من حرج النهر في الشرق فثمة موقوعه في السيرة مدورة برهبا كذا
 وكوفي الغرب **قوله** فومر هذه الارض على سطح الموزون في ذلك لان خط الثالث قول عود على سطح
 فاعده الكونيات بالعرض و سطح فاعده الكونيات مواز لذلك السطح فكون عودا على ذلك السطح ايضا بعكس
 الرابع من حاد عشر الاصول وقد علم بالتحريم ان الاقل ثلث الطبع الى مركز العالم على خط عود على
 سطح الاقنى فخط الثالث قول يكون عودا على سطح الاقنى وكان عودا على سطح الموزون كما فيكون
 هذا السطح مواز بالسطح الاقنى **قوله** ان الخط المذكور هو الخط **قوله** بل يكون بينهما وبين محيطهما الزمزم الصريح
 ذلك كوضوحه ان محيط الدائرة المرسومة وقع في السطح الموزون **قوله** واما الواجب فهو
 ان يكون هذا في كل المحاور كذلك وذلك قد عرفنا مستزاجا لخط الارتفاع اذا كان الارض على خط الارتفاع
 درجه وثلث وعشرين وقيد كالخط المستوي للمعاس عليه وقد مر في قبل العمل انه اذا زعمنا ان خط
 على تمام عرض البلد ان شأنا بالعرض عنه ان كان جنوبيا يحصل عيارا في السطح ان كان شماليا
 كان غايه ارتفاعا بقدر تمام عرض البلد وان كان كذلك لا يبلغ غايه ارتفاع السطح في السطح الموزون كما كان
 في البروج الشمالية بل اقل من ذلك لان السطح على الخط المستوي في بعض المواضع يصغر كذا
 اذا كانت البروج الجنوبية في عرض اربعين درجه وربعين كان تمام العرض على اربعين درجه وربعين
 وخمسين وهو فاذ انقص من اول البروج عن ذلك مواز لخط الارتفاع في غايه ارتفاع اول الجدران وسائر
 درجه وثلث وعشرين وبقية من هذا العرض اذا كانت السطح اول الجدران لا دخل على القياس في الزمزم
 ربع قطر الدائرة في الارتفاع كما لا يخفى وهذا اول عرض في قبة ذلك **قوله** نصيب خط زوايا فاعده ذلك
 لو كان مائل على سطح الهندية لا يكون قطب القوس في خط الارتفاع وان كان الارتفاع على خط وسر لان
 ميل المعاس ان كان في حده البير كان مائل اقصر مما ينبغي وان كان في خلاف حده كان المول نعم لو كان ميل
 وجهه لواجه من راسه عودا على سطح الهندية لوقع على خط نصف النهار واسفا وفي النصف وخط نصف
 غير معلوم بعد معرفة نصيب هذا الوجه **قوله** وبذلك السطح من محيطها من جميع الجهات الى محيط الدائرة
 الهندية ومحيط فاعده المعاس اذا كانت في البعد بينهما من خط نصف النهار وفي البعد بينهما من جميع المواضع
 كما يشهد به الخامس من انه الاصول **قوله** ويعرف ذلك بان قول الاقنى ان سهم المعاس عودا على
 واذا اطبق مركز قاعه على مركز الدائرة الهندية انطبق سطح قاعه على سطح الجبهة وكان السطح
 عودا على سطح القاعه يكون عودا على سطح الدائرة الهندية فلا عارض في موقفه كونه عودا الى الثالث قول
 لا الى البعد من حيث يعطى المحيط **قوله** بان يكون بعد محيط عن راس الهندية من جميع الجهات واصدا
 ففقد عرفت ان خط الثالث قول اذا اقل وطبعه يكون عودا على سطح الاقنى فاذ على الثالث قول
 الخامس راس الجسم المتصل محيط فاعده الهندية المعاس على المحيط في جميع الدوره واصدا كان سهم المعاس
 مواز بالخط الثالث قول المود على سطح الاقنى واذا كان احد المتوازيين عودا على سطح كان

قول
لشعور

الهندية

الآخر ايضا عودا على ذلك السطح بالي من مره حاد عشر الاصول فكون سهم المعاس عودا على سطح
 الدائرة الهندية وهو الخط فانه اذا كان كذلك يكون المعاس منصوبا في سطح الدائرة على وايه مود
 لا يحصل من سهم المعاس ومن جسمه الاقطار الهندية الى اربعه من السطح المثلث الهندية على المحيط ومن
 المخطوط الهندية الاصول من تلك الهندية وراس المعاس على سطح ت م ف و الاصل
 كل النقطه وهاهنا من الاصول الزوايا التي الى صدر من سهم المعاس وانصاف الاقطار الهندية
 تكون مود واذ لم يكن الخط عودا على السطح لا يحصل منه ومن المخطوط الهندية ليني ذلك السطح
 من راسه م ت وسن كما سناه في معاد شجرة الهندية في حصل منها م ت زوايا م ت و
 علم ان سهم المعاس ليس مائل عن سطح الهندية بل عودا على سطح الهندية **قوله** ونصف القوس
 الى السطح من نصف القوس المذكوره في التاسع والعشرين من ثمانية الاصول ليس سهل مزان
 يحصل من طرفي القوس خط مستقيم يحصل كل طرف من طرفي هذا الخط مركزا ويرسم بعد الخط على كل منهي دائرة
 فتقاطع الدائرتان على نقطتين يصل بينهما خط مستقيم فوضع تقاطع القوس في هذا الخط القوس هو خط
 نصف النهار وذلك ان الخط انما يكون في سطح دائرة الارتفاع والدائرة الهندية مركزا مركز
 الاقنى فيخرج الخط ويدخل فيكون ثمة في سطح دائرة الارتفاع والاقنى وهذا السطح تقطع
 ويحيط عظمى سمتي الارتفاع المت و من بين نقطه الشمال والجنوب م ت و بان نصف القوس
 يكونان ثمة على سمتي الشمال والجنوب م ت بعضا تقاطع نصف النهار والاقنى فاما المذكور يكون
 الفصل المذكور من نصف النهار والاقنى وهو الخط وهذه المقدمات قد بينا مفصلا في شرح الهندية
 وشرح كونه الجسم ايضا ومن اراد فليطالع **قوله** فخرج من نصف القوس خط الاقطار الهندية
 ان يوصل من م ت الى م ت مستقيما واعلم انه اذا كانت القوس في المكان من مدخل الخط ونحوه
 قف وسن يكون الخط الاصول من مدخل الخط ونحوه خط الارتفاع ان غالبا فاذا اخرج عودا على ذلك
 الخط كان خط نصف النهار وانما قلنا غالبا لان خط الارتفاع اذا كانت الشمس نصف النهار
 في احد الاقطار المثلث كانت مثل نصف النهار على مدار في جانب وبعد نصف النهار على مدار اخرى
 جانب اخرى وفي كل ارتفاع م ت و من عن جميع نصف النهار في ذلك اليوم يكون الشمس على
 دائرة الارتفاع و امده فكون احد الطرفين على اسفله الاخر والقوس الواحدة من مدخل الخط ونحوه
 خط الارتفاع مائل **قوله** واعلم ان السطح من خط نصف النهار من خط نصف النهار م ت م ت
 المعاس خط مستقيم على السطح مائل نصف النهار و يوجد الارتفاع في ذلك المائل مسطر بعد
 نصف النهار اذا صار الارتفاع مثل الارتفاع الاول خرج من قاعه المعاس خط اخر على سمت
 الخط يحصل في الاعلى نصف خط الارتفاع المائل المسطح او خط نصف النهار ومنها انه يصدر
 الخط المعاس مثل نصف النهار على راسه علامه ويوصل من احداهما خط مستقيم ويقام على ذلك الخط

قول

عود وهو خط نصف النهار ومنها ان يخط على امتداد خط الميكن من طوله الشمس في يوم
 واحد خط نصف النهار او اوردوا احد بينهما بخط وهو خط نصف النهار على كارت الشمس في الاغفل
 كان كل من الخطين خطا مستقيما والمغرب فالعود والواقع عليه يكون خط نصف النهار ومنها
 ان يرصد على الميكن خطه فخطه وهو مائل لا يخط ولا يعلم على راوس الاطال علامات تقار
 جدا حتى يحد الخط الزيادة ثم يوصل من اقرب العلامات ومركز القدره خطا مستقيما وهو خط نصف
 النهار ومنها ان يؤخذ ارتفاع الشمس ويوضع جواز الشمس اسفل خط السمت على ارتفاعها
 يعرف سمت وجه السمت من الشمال والجنوب والمشرق والمغرب ثم يوضع الاسطرلاب
 السطح الموزون بحيث يكون ظهره الى جانب الشمال والعودة الى جانب الجنوب وذلك العضاة
 بحيث لا تحرف عنها خط وسط السمت يكون خط نصف النهار ومنها ان يخط على سطح من
 وتره على سطح منطوقه ويخط على الاستقامة خط الواقع في السطح الموزون في خطه ثم يوزن
 السمت في تلك الحالة ويسمى من الراس والاسطرلاب سمته وهذه سمت ثم يوضع على السطح
 وسط هذا الخط ويرسم دارة بهي بعد كان معا طبع هذا الخط مع محيط الدارة اعني المربع في السمت
 هو خط السمت وبعد من محيط الدارة مسد من خط السمت بقدر تمام السمت في جفتي القطب الخطي
 كان السمت في تلك الجبهة بقدر مجموع السمت وربع الدارة في تلك الجبهة ان كانت السمت في الجبهة
 تحت السمت في منحنى خط الى مركز الدارة فهو خط نصف النهار **قوله** وليكن في السمت في الجبهة
 والا فليكن في قرب الانتقال من ان يكون السمت من نصف النهار على مدار وسيع الى السمت الانتقال
 نصف النهار ثم يسجل بعد نصف النهار الى ذلك المدار عينه ويكون للارتفاعات على مداره ويكون
 جدا **قوله** فاذن ينبغي ان يراد هذه امور لا يمكن ان يكون بها العمل على كون السمت على مداره
 عصفى ان يكون هذا العمل عصفى ان يكون السمت في الجبهة او في الجبهة او في الجبهة او في الجبهة
 المذكورة على خط في الجبهة **قوله** وان يكون في الجبهة في الارض في الارض في الارض في الارض في الارض
 لا يفضل على الميكن الدارة المذكورة والعمل المذكور في **قوله** وهو السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 عليها العود والارتفاع من نصف الارتفاع الى نصف الارتفاع في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 ملك العود وهو المسمى بارتفاعه من غير السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 اراد ان يثبت في الاخير وفي العبارة ادنى في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 من خط السمت **قوله** وهو الاراد يكون الواجب في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 ان تغير سمت السمت بانها تقطع من الجبهة ادا وجبها الا ان كان وجهها في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 من الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 بوجه في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة

العينة

وما ينبغي من ان يكون السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 المقصود ان لا يكون السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 المعمور على الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 من فضل مركز السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 الدارة الهندية من السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 مما يقابل تلك الصغيرة ويقع على السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 بين نصف النهار في تلك الصغيرة ويقع على السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 بيني الاقطار في تلك الصغيرة ويقع على السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 بقطبي وارتفاعها في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 الشريف ان هذا الخط في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 الهندية من السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 غير متقاطعة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
قوله وهو في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 الدارة الهندية من السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 العنق في اول السمت وملك الصغيرة بقدر ما من العنق في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 ارفع بعد المقدار كما في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 بكه وهو مسمى في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 التقاطع كما يمكن ان يكون داخل الدارة يمكن ان يكون داخل الدارة يمكن ان يكون داخل الدارة يمكن ان يكون داخل الدارة
 يكون خارجها ولا بد ان يكون في الصورة الاولى كما في **قوله** ومن دارة مركز السمت في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 وهي نصف النهار في الاول واول سموت كمن في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 نهارا بيان ذلك ان ملك الصغيرة يعطى المعدل انما هو اربعة اضعاف النهار وقطب النهار المذكور
 هو قطب الصغيرة على المعدل في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 معاطع المعدل مع ملك الصغيرة كما لا يخفى وقطب نصف النهار على المعدل في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 لنصف النهار كما لا يخفى في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 دارة عظمه على قطبها في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 فلانها تسمى دارة يعنى في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة في الجبهة
 ملكه على قطب معاطع ذلك المعدل مع نصف النهار المذكور لان ملك الصغيرة معاطع نصف النهار
 البلد لان قطب الصغيرة المذكور هو قطب اول السموت على نصف النهار المذكور وقطب

العود

نصف منها راس البلد على تلك القطعة اقصم في الايمن وقطع الصغيرة والدار كما على نصف
النهار فاسفل المذكور يكون تلك الصغيرة وذلك المدا رقتي سبب على نصف قطر المدا
مع نصف نهار البلدة **قوله** فان هذه الدوائر عطف تلك المقطرة على انفسها بان ذلك
المدا راس سبب راس كل قطع نصف نهار البلدة يعطس اصغرهما في جانب الشمال
هذه القطعة الصغيرة من نصف النهار فامت على قطب هذا المدا وصمت تلك القطعة بين
محلقين على نقطة سبب الراس في الخط اسبعين الخارج من سمت الراس على قطع نصف النهار
مع المدا المذكور اصغر من الخط اسبعين الخارج من سمت الراس المست راس كل باطل الا
من ثمانية اكراد وكيوس فاذا فرضت الخط في تزيان العوس الاول اعني الفصل العرض
البلدة على عرض مكة اصغر من قوس السلك اعني بعد سمت راس مكة على راس البلدة ولا
سمت الراس قطب المقطرة المذكور يكون القسي الواضع من دوائر الارتفاع من سمت
الراس على تلك المقطرة مثا ويرى فان هذه المقطرة مطع نصف النهار على نقطة
بما طمع مدار مكة فبالقمة هذه المقطرة مطعها اصغيرة الموازية لاول السموت على انفسها
احدها عرض نصف نهار البلدة والاخر عرض مكة وذلك ردها **قوله** واعلم ان
سمت راس مكة في تقسيم توضيح المقام ان دائرة اول السموت يعطس معدل النهار على تقني
المشرق والمغرب وغاية البعد منها انما هي قدر عرض البلد وكل من القسي الواضع منها في خط
المحل بل في الجاف نهار راس الافاق اصغر من عرض البلد وكل من منها البعد غاية البعد اصغر
من الاقرب فيوزان يكون عرض مكة في هذا القسم بقدر قوس من هذه القسي يكون سمت راس
مكة على اول سموت البلدة وست القبلة نقطة المغرب وتكون زاوية جوزان يكون عرض مكة اعظم من
تلك العوس يكون سمت راس مكة في شمال اول السموت وست القبلة في الريح الغربي
الشمال في باقي وتكون ان يكون عرض مكة اصغر من تلك العوس فيكون راس مكة في جنوب اول
السموت وفي يكون سمت البعد في الريح الغربي الجنوبي في باقي كما هو معصفي العمل المذكور
المقصود من مع كون سمت راس مكة في جنوب اول السموت لا يلزم ان يكون مطع خط سمت
القبلة على الوجه المصحح من تلك عمل المصم على جنوب سمت القبلة وانما يلزم ذلك لو كان
المذكوران احدهما قائما مقام نصف مكة والاخر مقام خط اعتداله وقد عرفت ذلك
قوله وفس على ذلك كون طول مكة فقط او عرضها هذه اقام مثله اعلم ان يكون طول
مكة اكثر عرضها اقل وثانها ان يكون عرضها اكثر وطولها اقل وثانها ان يكون طولها اكثر
كلها اكثر واما الافاق الاربعة الباقية فيسبح عليها وعلى افاق الاستواء على الافاق التي عرضها
اقل وكذا الافاق السموت الاربعة عرضها على عرض مكة ويجعل المجموع بمنزلة تفاوت

العظم

[illegible]

من

ملكه والى جانب الغرب ان كان اكثر من نصف دائرة فلكه ان الدبر المذكور على اى دايه وقوت
 من دوائر السموت وحرف ذلك سمتا ويكون تمام السمت قد انخراف خط سمت البتة
 خط نصف النهار وحده انخراف جهة السمت المحل من الاصل لابل السمت ومنها ان
 اخر اقرت المحقق من الوجوه المذكورة وبعضها يحكى الى حساب كبر وهو المذكور في الرياض
 والبعض الاخر يحكى الى اعمال كبر من اعمال البير وذكرنا بعض على التظليل **قوله** والشبه العرشي
 والاصطلاح في تقدير الشبه العرشي وسطا وحسب ذلك يكون السمت القدر اهم وسطا والشبه
 في اخر المحل ان العرشي هو الاصل اصطلاحا وسعى الكلام عليه **قوله** اول من سمتها بالوجه الا
 وذلك لانهم اخذوا السمتية اصطلاحا والسموت رتبته مع السمت ولم يلاحظوا حال الوجها
 صاحب ان سمي السموتية اصطلاحا والسموت كاسم والذكر وان اهل السمت سميت
 اصطلاحا حقا للسموتية ومنها قديمه لانهم لم يكونوا على كسب اول من سمتها فقد
 لاحظوا التفاوت واما الذي فلكه سوا في هذا الوجه ولم يلاحظوا التفاوت فسميت سموتية
 اصطلاحا غير انها سميت **قوله** فاذا كانت الشمس من الارض هو النهار المقترن عند الشمس بالسموت
 اطلاقا فانه من ان مرر السمت اذا كان فوق الاقوى للسموت في النهار واذا كان تحت فموت
 الليل والعامة يعرفون جرمه وموتة فاذا كان جرم الشمس تباها على النظم لا مانع كان فان
 الليل والادام كبر كان بحيث يظهر جرمه ولو نقصا منه كان نهارا وفي عرف المشقة ابتداء
 النهار بالانفاق من طلوع الصبح الصادق وابتداء الليل عند الغروب من مجاوزة جرم الشمس
 بما بين الاقوى الغزني وهذا الاماميه من زوال البرق المشرق ظهور الظلمة في ذلك الجانب **قوله** اذا
 واسطس النهار والليل ذكر اوريان ان القانون المسعودي ان يراهم النهار اخرا من طلوع
 والشمس وما بين غروب الشمس والسق من حمله النهار والليل وجعلوا يسمونه العمل المكنون
 والليل ولا مشايقة في الاصطلاحات **قوله** وهو كل محيط يحيط به دائرة المقبر في المحرور
 ان يكون سطح المستدير بحيث اذا در خط مستقيم من راسه ومحيط فاعده عليه مائل سطح
 لو لم يتغير ذلك لاسعف البصر بعض الاجسام التي السمي في محيطه وقد فرغ بعضهم بان جسم
 منه ومن ادارة مثل قائم الزاوية على احد ضلعي القائم الثاني ان يعود الى نفسه الاول
قوله فانه بين ابعاد الاجسام انما مائة وسبعون مثلاً وربع ومن هذا ان سطح
 التذكرة واما الكتاب المذكور وادفع الفضل المتدس في جانب الدائرة السمي راسه
 السما في علمه مائة وسبعون مثلاً بلزم الارض **قوله** مسقي اكثر من صلبا من سطح
 الشكل الكس من كتابه في جرم النيران ان الكوا اذا اقتربت الفوت من زوايا اعظم منها كان المنقى
 منها اعظم من نصفها وقد من الص في الشكل الاول من ذلك الكتاب ان كل دائرة من
 امكن ان يحيط بها مخروط مستدير راسه على اصغرى ويكون مخروطها كالحل منها على سطح

رقتبت

دائرة ولا شك ان محيط الشمس والارض فيكون خطا شعاعه راسه على الارض فيكون هذا المحرور
 محيط الارض على دائرة فاصل من المقبر والظلم منها ان دائرة اصغر لان المقبر في الارض اعظم من
 كابر **قوله** فاذا كانت السمتية تحت الارض فسمي من الاقوى ان السمتية من المواءمة التي روي
 وصل منها في مخروط الارض الكليل في سيرة ابد الكفا واجاطه اشعة الشمس فيكون على السمت
 بعد ما على البصر ان السمت في مخروط الظل ابد في مقابلة جرم الشمس معصف الليل يكون على دائرة
 النهار وبعد ذلك سيميل الجانب الخرب لخطه فخطه في اذا عادت الشمس قريب من الاقوى صار سطح
 المحرور في جانب السمت في المحيط بالمحيط قريب الى البصر في البياض في جانب المشرق فاذا
 فرضنا سطح قاطعا لمحرور الظل على سمي بحيث يحصل في سطحه الدرس الجار الشمس خط محيطه
 الخط مع الفصل المكنون من الاقوى والسطح القاطع زاوية حادة فاحرنا عمودا من البصر على الضلع
 من هذه الزاوية كان موقع العمود فوق الارض فموتة ان الزاوية حادة واما ان موقع العمود اقرت البصر
 من الاقوى فذلك كسرى الضلع فوق الاقوى ولا يرى هذا الاقوى لانه مظلم في الواقع بل لا يرى مظلم
 من البصر فاقم **قوله** لا يعرف العجا مستقيم في غره اى صدره والفرق في الفصل الشفق والباقي واما
 سمي فهو الصبح لانه اصدق ظهر عند نور واما السمت في الصبح واسطس الطول والسموتية
 السمت في انتظار ان يشرق **قوله** واذا كان الخطاط السمت عانة شجرة هذا هو المشهور
 ووقع في بعض نسخ الى ركان انه سبعة عشر خرا او قل سبعة عشر خرا او جازي ابتداء الصبح القاد
 واما في ابتداء الصبح الصادق معه مثل ان الخطاط السمت في خمسة عشر خرا او جازي او اول بلد
 يكون فيه ذلك هو بلد يكون عرضة ثمانية واربعين ونصفا وذلك لان تمام العرض في هذا
 البلد يكون احدى اربعين ونصفا واذا انقص من هذا العمل الفلكي من ثمانية عشر خرا او جازي او اول بلد
 راس السمت في ذلك البلد ثم اذا جازي هذا العرض هذا فضل زمان الصبح والشفق كما هو المذكور
 في الكتب لكن الظاهر ان السمت اذا كان في النصف الغربي كانت من حساب السمت واذا كانت
 في النصف الشرقي كانت من حساب الصبح **قوله** كما ان السمت والصبح واما ثلث ايهان سكله
 وصفا اذ الجرم من ماضي ضيف مستقيم في باض عرض ثم جرمه والسمت في الجرم في
 حرة ثم باض عرض ثم باض مستقيم وهي مخالفان لونا فان لونا في المشرق مائل الى الضا
 والباض في المغرب مائل الى الغرب مائل الى الضوا فلهذا في الملكة
 من جواره النهار **قوله** الى عودنا اليها كالكمل في فصل حركة العلك الاعظم على الكرة الى ان يشرق الشمس
 تغير في زمانه على من منار الشمس فالصاحب انقصة موزان يحمل من منار الشمس
 نصف عطية موزان نيا وسن عودا اياه وهو دارة تامة للعدل مع مطالع موزان تقطعها السمت كسما

الى احد الى ان يعود الى ذلك المصنف فيكون على ذلك المصنف ان يفي كلامه فاذا جعل قوله وهو
 تامه للمعدل ان يفي التعريف لا يرد عليه فاذا ذكره التامه كما لا يخفى **قوله** ومن راد عليه قيد وهو قوله بعد
 ظهوره في معنى عرف اليوم بملئته بان زمان تحليل من معارفه خمس نصف داره نصف النهار
 ومن قوله ان المدة ظهوره في معنى عرف اليوم بملئته بان زمان تحليل من معارفه خمس نصف داره نصف النهار
 المواضع الكثيره والعرض قد ظهر السبعين لا تطلع ولا تغرب في دورات واحاب بعضهم
 بان المراد بعرف اليوم بملئته المعبره فلا اشكال فيمكن ان مقدار اليوم بملئته اذا انظر اليه
 من نصف النهار كان في جميع الافاق واحاب اهل الاقاصي الذي يكون السبعين في دورات
 على زمان اليوم بملئته من ان زمان تحليل من معارفه السبعين نصف داره نصف النهار ومن
 اليه بين ظهوره في ان الظهور والختاف وان لم يعال في هذا العرض ومعا في موضع اخر يكون مع
 هذا الموضع خمس نصف النهار واحاب **قوله** لا تنوم ان الظلم اصل انما قال لا تنوم لان النور وجوده
 والظلمة عدمه او عدم النور في زمانه ان يصير مستحيل ان تقابل مع ما يقابل العدم والملكه في
 المتكافئ اصل ما يسميه الى الابد لم يمتد في موضع وقيل ان العرب انما افردوا المبدأ البين
 مبادئ شهورهم من روية الهلال وهي في الاصل يكون غروب الشمس **قوله** لكن النور وجوده
 والظلمة عدمه قد افترس في ذلك بان الظلمة حرة ولا شيء من الاعداء كما وجب بالحق فانه
 اذا غلبت الصبي الظلمة لم يمتد في موضع وقيل ان كاشميه بالتجريبه **قوله** اذ لم يمتد
 من افاق الاظهر ان كل شيء من افاق **قوله** فانه لا يلزم من اعتبارها اختلاف يوم معين
 جميع المسكن ارباب اليوم المعين يومه يكون مبدؤه نصف النهار ويكون خروجه من فلك السبعين
 على نصف النهار في الجميع وهذا في الافاق المتفقة الاطوال كما في الافاق المتفكة الاطوال
 فلا يكون زمان واحد مقدار اليوم بملئته في جميعها بل في كل افاق زمان اخر يمكن ان يكون زمان معين
 تعيينا نوعيا في جميع الافاق مقدار اليوم بملئته تام فانه ووفق **قوله** مطالع ما رت الشمس
 فلك السبعين في ذلك اليوم لان ان موقفه اليوم بملئته موقوف على معرفة المطالع المذكور ومعرفة
 المطالع المذكور موقوف على معرفة مقدار من اليوم بملئته وهذا لان موقفه اليوم بملئته موقوف
 مقدار السبعين في داره نصف النهار المعين في معادتها الى ذلك النصف وهذا الوقت
 على معرفة المطالع لم يمتد ما عرفت اليوم بملئته بهذا الوجه نقول ان مقدار اليوم بملئته هو دورته
 معدل النهار مع المطالع المذكور ولا شك ان الدور قيه **قوله** لمتحركتها الى حركتها في تلك المدة
 اى مدة دورته تلك المدة ونقطه دور ذلك الجرم لا يخفى ان مطالع النورس التي قطعها الشمس
 ملك المدة لا يمكن في تمام مقدار اليوم بملئته فانه اذا حركت هذه المطالع على نصف النهار حركت

معالي

الشمس في آخرها فتم **قوله** وفي بعض المواضع قد نقص منه بذلك وقد روي في بعض
 المواضع بطل بعض البرق في بعض محكوس فاذا انظر اليه من الطلوع وكانت
 الشمس في البرق الاو او من الغروب وكانت الشمس في البرق الثاني كان اليوم بملئته انقص
 من الدورته وفي العرض الما والشمس المثل بطلت منه بروج دفعه وغرب منه بروج اخر فتم
 فاذا كانت الشمس في فلك البرق في احدى اليوم بملئته مقدار الدورته على النصف النورس
 واما ازيدا بدورات فتم **قوله** لقطع من فلك السبعين في كل يوم سياتي بحمله لكي
 ان كل فوس من وسى البعد من الاوج من واما ان الشمس تقطعها في زمان من وقت وبين
 فلا يصح انها في كل يوم تقطع فوس فما لعدا لقطع في اليوم الاخر يمكن ان يكون اذا لم يحل
 الشمس الاوج في نصف النهار وذلك لندر ولذلك اطلق القول في **قوله** فطالعها من
 سببها بان مطالع القسي المتب ويليست متب واذ كان ك فليزوم ان يكون مطالع
 المحلقة محله لوزان ربع امد التناوبين بالآخر واهم ان كل فوس من وسى البعد
 الاقترال او الاقتراب فطالعها في خط الاستواء وان وكل فوس من البرق من
 البرق يكون متصفا على بعد من الدور من الاقترال فطالعها ما يبرها وقد بينا جميع ذلك في
 شرح النور **قوله** فمر ان الشمس تراكب الاصلاف النورس من الوجه الاول وذلك ان افترقا
 بملئته من نصف النهار ولم يافترقا من الاقاصي وذلك معنى التدارك **قوله** وموافق
 لبياني كلام لان كلامه في محقق اليوم بملئته عند انجس الاقاصي من اليوم بملئته من نصف النهار
 فلا يصح لذكر اختلاف المطالع باختلاف الافاق في انما هذا البحث واما حمل الجميع على ما توفى الواء
 فكثير في الكلام **قوله** قسم اليوم بملئته ان اطلاق بملئته على الحق والوسطى على كسيل
 الاشارة الى اللطفي والظلال على امدى حسنة وعلى الاخر حجاز وليس الظلال عليها على كسيل
 الاشارة الى العنصرى يصح لبياني والاسباب ان في ارجع الى ايام من ايام
 افترقا العوس الزائد على الدور في جميع الايام بقدر وسط الشمس فلا حاجة الى ذكر اليوم في
 منها واعادة تعريبه **قوله** الى نقطة مرفوعة على داره نصف النهار في كلام المتشبه بان يكون
 بملئته فلو فرض مبداء من الاقاصي كما نوه مبداء من نصف النهار والشمس قيد النقطة المرفوعة فكونها
 على نصف النهار لان مباحث تعديل الايام معيية على ان يكون المبدأ نصف النهار كما لا يخفى
قوله ما يبر لوسط الشمس الى موقفه ك اعرض عنه بان هذا انما هو مقدار حركه الوسط
 في يوم بملئته ومعرفة اليوم بملئته موقوف على مقدار حركه الوسط المذكور في ان يعرف ان حركه
 الوسط في اليوم بملئته هذا القدر والجواب ان اهل الارصاد قد عرفوا بان المدة ان الشمس

مبداء



خمسة ليالي وثمانية وسبعون يوما وربع يوم توبيا وعدم ايام السنة الحسنة بالجمع والاطل
 فانه وان وقع تنافس بعض الايام بالنقصان من الوسطى وقع اليه تفاوت في بعض الايام
 بالنقصان من الوسطى وقع اليه تفاوت في بعض الايام الاخر بالزيادة عليه واذ امت
 اربع النفاوت فلما لم يحلف عدد الايام الوسطى والجمع قسم مقدار الدورة اصبحت
 وستين درية على عدد ايام السنة وكسور ما خرج من القسمة مقدار حركة الوسطى في اليوم بليته
 فاذا عرف مقدار حركة الوسطى من غير احتياج الى معرفة مقدار اليوم بليته بالتحذير **قوله** والاطل
 جعلوا مبدء السنة في من هذا التعديل توضح الكلام على سبل الاجال ان التفاوت من يومين
 سبب اختلاف مبدء الشمس بسبب اختلاف المطالع اما الاول فلان الشمس اذا كانت في نصف
 الذي يتوسط الاوج كان وسطها زائدا على تقويمها بفقر ضعفها في نصف وفي النصف الاخر
 ناقصا عنه بذلك المقدار فيكون الفصل بين القسمة بربعة اشكال فاما الاختلاف واما
 فلان كلام الرعس الذين توسلوا انا عند ان مرر عن مطالعة وكان من الرعس الذين توسلوا
 في بيان بعض من مطالعة وكل من الزيادة والنقصان ثم رعات تقريبا واذ
 بالجمع اذا اتفقا في الزيادة والنقصان او بالعددين اذا اختلفا حصل
 بين الايام الوسطية والايام المعقبة ولا بد من يوم غرض مبدء او يقاسى رايام ابيه
 يكون نصف نهار ذلك اليوم مبدء الايام الوسطية والمعقبة جميعا وكل يوم غرض مبدء يكون
 تفاوت بين اليومين الى اثنين من ذلك اليوم نهاره زائدا وتارة ناقصا الى اواخر الدورات
 او اهل التعقيب فان لم يجد اذا جعل الاول كانت الايام المعقبة زائدا ناقصا عن الوسطية
 واذ جعل المكات الايام المعقبة زائدا على الوسطية لكن اقول اهل القضاة على جعل
 المبدء اواخر الدورات من غير ضرورة وعوالمه وطرق معرفة عدد الايام وهو ان عرف وسط
 الشمس مطالع وتوقعها في اليوم الذي جعل مبدءا لم يفسد ذلك عن وسط الشمس ومطالعها
 في الزمان المفروض كل من يظنه ويؤخذ الفصل من الباقي قسم على اربعة ايام واحدة
 وهي ب اثناسه فاني راجح في تقدير الايام فان كان باقي الوسطين ازيد من باقي المطالعين
 تعدل الايام عن مدة ما بين الزمانين ان كانت اياما حقيقية وزاوية عليها ان كانت اياما
 وبالعكس الامر ان كان باقي الوسطين انقص من باقي المطالعين فيجعل الايام الوسطية او المعقبة
 قد علم بالاستقراء اذا جعل المبدء اواخر الدورات كان باقي الوسطين ازيد من باقي المطالعين
 وان جعل المبدء او اهل التعقيب فالامر بالعكس ان اكدت البرهان على هذه المقدار

